

Arhitectura Veche a Indiei

ANDREI PĂNOIU

din
Arhitectura
Veche
a
Indiei

EDITURA MERIDIANE

DIN ARHITECTURA VECHE A INDIEI

INDIA

ANDREI PĂNOIU

din
Arhitectura
Veche
a
Indiei

EDITURA MERIDIANE, BUCUREȘTI, 1968.

Mulțumesc pe această cale Ministerului Artelor și Culturii al Indiei, colegilor din serviciile de protecție și conservare a monumentelor și din muzee, care mi-au înlesnit cercetarea la fața locului a multora dintre operele citate în această lucrare, punându-mi la dispoziție materialul informativ și documentar solicitat.

A. P.

Desenele: Gabriel Ștefănescu și Gabriel Rădulescu

Fotografiile au fost realizate de: arh. Andrei Pănoiu, I. Hananel (E.F.I.A.P.): 143, 168, 170, 175, 183, 184, 185, 188, 189, 196, 197, 199, și Agerpres: 1, 120, 121, 198, 202

CIVILIZAȚIA INDUSULUI

(circa 3000—2000 î.e.n.)

*Săpăturile arheologice din Valea Indusului au scos la iveală numeroase mărturii care atestă existența unei culturi locale străvechi, cu caractere proprii, ajunsă într-un stadiu maturizat de dezvoltare încă din mileniul al III-lea î.e.n.*¹

*În localitățile Harappa din Punjab și Mohenjo-Daro din Sind, au fost descoperite din această perioadă urmele a două orașe mari și dovedită existența unei vieți urbane bine organizate, cu o populație ce se îndeletnicea cu creșterea vitelor, confecționarea țesăturilor de bumbac și care folosea ceramica roșie pictată cu negru lucrată la roată și faianța policromă.*²

Este dovedită cunoașterea unei scrieri pictografice și preocuparea de împodobire a pieselor de ceramică și a obiectelor de os cu elemente decorative geometrice, motive vegetale, figuri de animale, pești și păsări.

Reliefurile aflate pe numeroase sigilii amulete și sigilii cilindrice făcute din steatită sau din alte materiale, cu imagini ale unor animale ca taurul, bivolul, tigru, elefantul, crocodilul, etc. ca și unele obiecte de podoabă din metale nobile, sau figurine de pământ ars, reprezintă aspecte care pun în lumină caracterul și rafinamentul unei arte evolute.

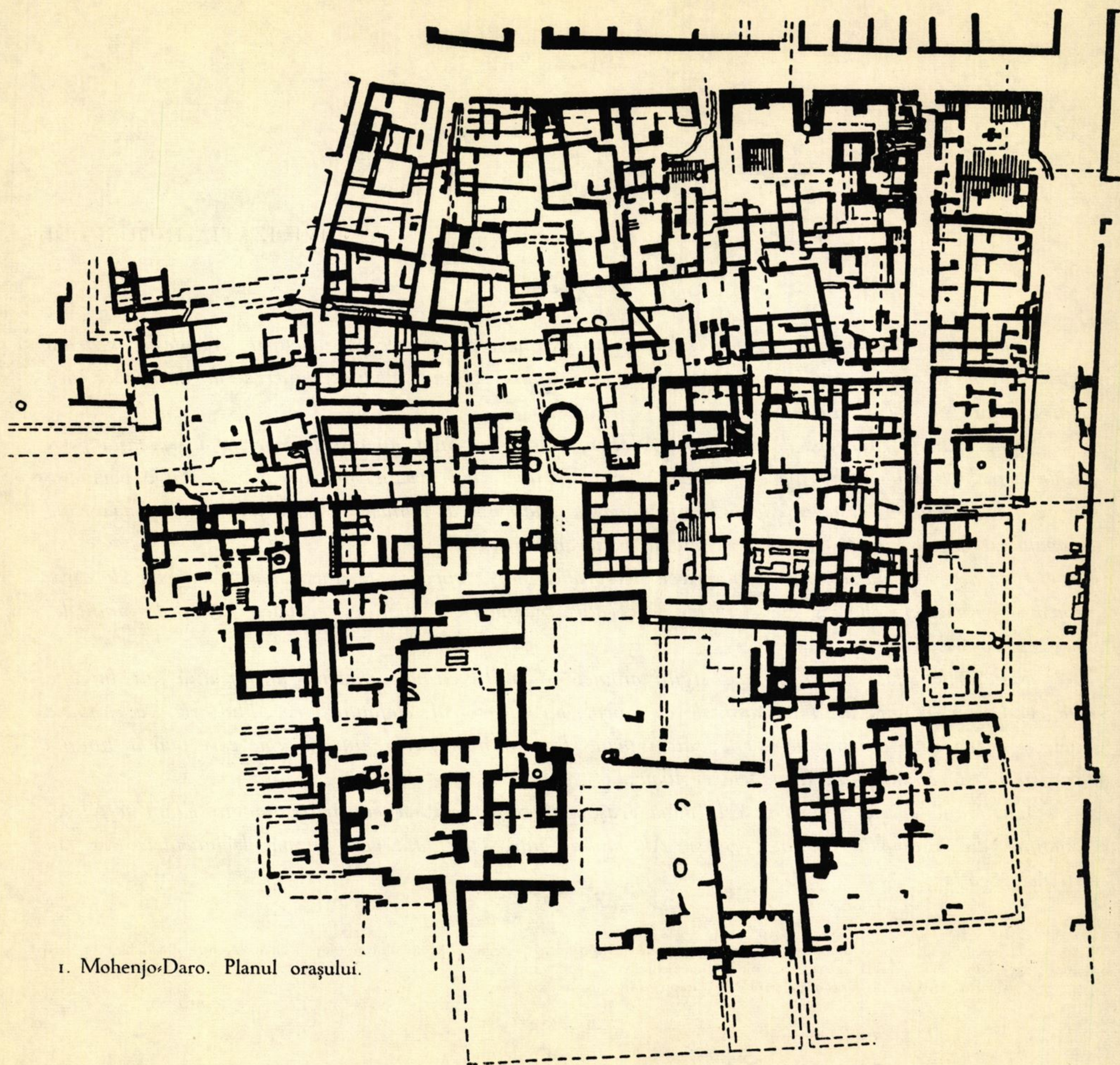
Civilizația căreia îi aparțin cele două orașe este contemporană cu civilizația din Elam și Mesopotamia din timpurile Summerului și Akkadului, între care, așa cum atestă documentele, existau strânse legături.

---

¹. Cercetările arheologice au scos la iveală numeroase mărturii încă din perioada paleoliticului inferior în diferite centre din India. Pe pereții unor peșteri din India Centrală, se păstrează picturi din neolitic.

². Analizele cu C¹⁴ situează limitele culturii Harappa între 2300 și 1500 î.e.n.

1. Mohenjo-daro. Planul oraşului.

În reprezentările figurale ale sigiliilor vremii sînt cuprinse teme ce amintesc foarte mult de iconografia legendelor eroului sumerian Ghilgameș în lupta cu animalele.

Resturile fundațiilor păstrate dovedesc că cele două orașe erau împrejmuite cu ziduri de apărare, iar străzile principale urmau un traseu regulat ale căror alineamente erau intersectate în unghi drept și orientate N—S și E—V¹. Unele compartimentări descifrate în structura planurilor acestor orașe lasă să se creadă că erau prevăzute măsuri de apărare și de limitare a atacurilor prin surprindere, ca și stăvilirile incendiilor.

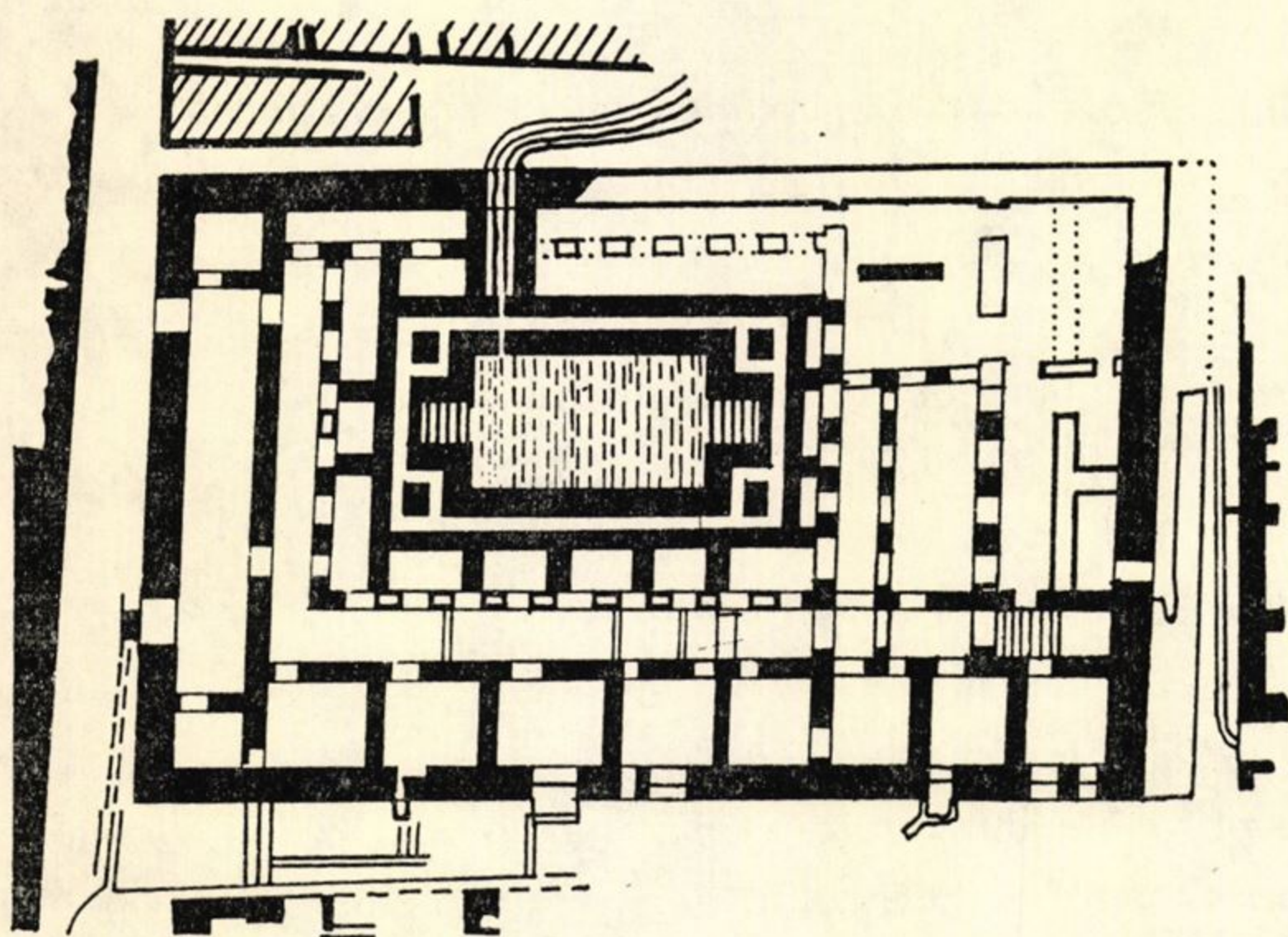
Clădirile principale, de dimensiuni apreciabile, erau de asemenea așezate cu laturile după axele cardinale. În construcția lor era folosită cărămida arsă, zidită cu mortar de argilă, așezată în rînduri regulate și cu rosturile țesute. Pentru tencuieli foloseau argila și gipsul. Înălțimea lor se crede că atingea curent două-trei etaje, nivelurile superioare fiind construite din lemn; acoperișurile erau plate, alcătuite din grinzi îmbrăcate cu dușumea, învelite cu pămînt bătut și mărginite de o balustradă.

Printre diferitele tipuri de construcții întîlnite în cele două orașe se pot identifica locuințe de importanță diferită, destul de confortabile, majoritatea dintre ele dispunînd chiar de unele instalații cu băi, palate cu curți interioare, edificii cu caracter religios, fîntîni și bazine de apă, hale comerciale etc. La Mohenjo-Daro, este identificată chiar prezența unui edificiu din zidărie de piatră tăiată regulat, prevăzut cu un mare bazin de abluțiuni, despre care unii cred că ar fi avut chiar funcțiunea unei băi publice (fig. 2). Se presupune că în majoritatea lor aceste construcții aveau un caracter utilitarist. Este posibil, însă, ca unele dintre ele să fi avut și picturi murale sau elemente și piese sculptate în lemn, dar nici un indiciu nu permite tragerea unei concluzii cu privire la plastica arhitecturală și decorativă. Se păstrează însă urmele unui sistem dezvoltat de alimentare cu apă și de canalizare, alcătuit din rigole și conducte ceramice, prevăzut cu canale colectoare vizitabile, acoperite cu dale de piatră sau cărămidă, fiind apreciat ca unul dintre cele mai perfecționate din lumea veche.

---

¹ Orientarea aceasta era impusă de direcția vîntului dominant, pentru a beneficia de primenirea aerului în anotimpul fierbinte.

2. Mohenjo-Daro. Planul edificiului public cu bazin de abluțiuni.

Mohenjo-Daro este cel mai vechi oraș cunoscut pînă în prezent datînd din jurul anului 2700 î.e.n., a cărui construire în etape succesive respectă realizarea strictă a unui traseu inițial bine stabilit.

Despre orașul Harappa dispunem de puține date, deoarece așezarea lui a fost supusă, cu un secol în urmă, exploatării materialului de construcție, pentru ridicarea rambleului unei linii ferate și astfel distrusă aproape în întregime.

CULTURA VEDICĂ

(circa 1500—800 î.e.n.)

O dată cu jumătatea mileniului al II-lea î.e.n. cultura Harappa, considerată ca aparținînd unei societăți sclavagiste timpurii, începe să decadă treptat. Aceasta coincide oarecum cu invadarea Indiei de

către unele populații venite din nord-vest, din părțile Belucistanului, populații cu caractere euro-iraniene, cărora literatura istorică le-a atribuit numele de arieni. Nu se știe dacă decăderea acestei culturi este datorată într-adevăr distrugerilor cauzate de noii veniți, de eventualele conflicte din sîmul societății respective, sau de un cataclism. Se știe doar că noii veniți erau purtătorii unei culturi înaintate, care a cuprins în scurt timp tot nordul Indiei și despre care avem mai multe date.

Pe considerente de pură « analogie » în domeniul plasticii decorative, ca și prin unele trăsături ce caracterizează vechile divinități zoomorfe, regăsite în mitologia vedică și incluse în panteonul brahman, se pot stabili unele relații directe între cultura preariană a Indusului, și cea indo-ariană arhaică. Rezultatele recentelor săpături arheologice, extinse și în alte centre în partea de nord-vest a Indiei, ajung la concluzii unitare în acest sens și la stabilirea faptului că cultura Harappa a pus bazele pe care s-au dezvoltat ulterior cultura și relațiile sociale ale popoarelor Indiei, îndeosebi în bazinul indo-gangetic.

Această nouă etapă este binecunoscută din cărțile de literatură sacră, așa-numitele Vede.¹ Ele cuprind aspecte importante din viața socială, relațiile economice și statale, ca și informații cu privire la structura orașelor și la mijloacele lor de apărare, sau la modul cum erau alcătuite clădirile.

În Ramayana este descris orașul Ayodhya (Aud) ca fiind înconjurat de ziduri cu numeroase porți și de un șanț umplut cu apă. Se deduce că în cuprinsul orașului se aflau parcuri și bazine cu apă, iar străzile erau canalizate. Diferite descrieri cuprinse în Vede, confruntate cu datele arheologice și reliefurile săpate în piatră de la stupele din Bharhut și Sanchi, permit să ne facem o idee destul de exactă despre caracterul edificiilor străvechi. Astfel, un tip primar de locuință simplă timpurie, îl constituie

---

¹. « Vedele » sînt cele mai vechi cărți religioase ale brahmanilor cuprinzînd perioada dintre mijlocul mileniului al II-lea î.e.n. și mijlocul mileniului I. î.e.n., scrise însă mult mai tîrziu, într-o limbă indo-europeană denumită convențional « sanscrita vedică ».

De o valoare cu totul deosebită sînt recunoscute patru culegeri: Rigveda — colecție de cele mai vechi imnuri religioase ale Indiei, Sama-veda — veda cîntecelor, Yajurveda — veda rugăciunilor și Atharva-veda — o colecție mai nouă de rugăciuni și formule magice. Apariția și circulația lor aparține teritoriului din întreg bazinul indo-gangetic. Orînduirea lor în forma de astăzi este atribuită lui Vyasa (nume ce înseamnă compilator) care a trăit între anii 100—200 î.e.n.

coliba din bambus și trestie cu plan rotund, acoperită cu o calotă. Planul de formă ovală sau dreptunghiulară, ca și construcțiile cu pereți de argilă bătută sau de cărămidă nearsă, acoperișurile în formă de butoi pe schelet de bambus îndoit, cele în două pante sau cu coamă ascuțită, sînt indiciile unor forme evolute, tîrzii.

Modul de viață al locuitorilor a imprimat de asemenea unele trăsături aparte arhitecturii indiene. Omul Vedelor, care trăia în luminișurile pădurii virgine, ca să se apere pe sine, să-și apere turmele și să-și protejeze ogoarele împotriva fiarelor, a fost nevoit să-și împrejmuiască ograda și altarele de rugăciune cu țarcuri și palisade puternice din trunchiuri de copaci sau cu elemente de bambus fixate orizontal între montanți bine înfipti în pămînt. În satul vedic al crescătorilor de animale, scoaterea zilnică a cirezilor avea să oblige ridicarea unor porți puternice, așezate în șicană în fața unui vestibul decroșat în afară, ai căror montanți trebuiau consolidați în partea superioară prin mai multe elemente orizontale. Credincios tradiției și modului său de viață de altădată, indianul timpurilor istorice va transpune aceste intrări și împrejmuiri de lemn în piatră și va face din ele porți artistice pentru orașe și temple, unele din ele rămînînd peste veacuri originale monumente de artă.

RELIGIA INDIEI ANTICE

Panteonul zeităților. Buddhismul și Jainismul

Religia popoarelor Indiei antice s-a întemeiat pe preluarea și dezvoltarea unora dintre credințele și practicile religioase din perioada de descompunere a orînduirii primitive, credințe și practici închinat unor divinități celeste sau atmosferice, care explicau forțele și fenomenele naturii. Cultul era alcătuit din ceremonii și sacrificii aduse zeităților, precum și din unele practici magice. Ca zeități de seamă erau cunoscute: Dyau sau Varuna — zei ai cerului și ai nemuririi, Agni — zeu al focului, Surya, Mitra,

Vișnu — zei ai soarelui, — Indra — șeful tuturor zeităților, rege al cerului întunecat și stăpînitor al atmosferei, Rudra — zeu al furtunii, Vayu — zeu al vîntului etc. Erau cunoscute de asemenea și zeități feminine ca: Aditi — mama zeilor, Prithivi — pămîntul, Usas — zorile, Sarasvati — zeița înțelepciunii și altele.

De-a lungul dezvoltării istorice panteonul zeităților indiene a suferit numeroase modificări, urmărindu-se prin schimbarea sau contopirea simbolului unora dintre divinități consfințirea noilor relații sociale întronate.

Doctrinile religioase din primele secole ale mileniului I î.e.n., care corespund societății sclavagiste timpurii, sînt cunoscute în general sub denumirea de brahmanism. Concepția acestei doctrine religioase, care apare deplin încheată pe la mijlocul mileniului I î.e.n., o constituie animismul, transmigrarea sufletului și reîncarnarea (Samsara). Ritualul acestui cult era încredințat numai unor anume inițiați, după practici îndelungate. O dată cu primele secole ale mileniului I î.e.n., cînd au loc, probabil, unele contopiri ale acestor vechi credințe religioase cu caractere diferite, rolul principal în panteon revine zeului Șiva, simbolul forței cosmice, al autorității pămîntești, al zămislirii și al fertilității.

Cînd brahmanismul, care consfințea fărîmițarea tribală, nu a mai putut corespunde ca bază ideologică pentru statul de tip sclavagist dezvoltat, s-a impus o nouă doctrină religioasă — buddhismul. Apariția lui este atribuită predicatorului pelerin Buddha Șakyamuni, care a trăit în bazinul de est al Gangelui, între anii 563 — 483 î.e.n. Viața lui este învăluită în mituri și legende, care fac din el un prinț de origine divină, eroul unor aventuri fabuloase.

Răspîndirea buddhismului a dat naștere unor comunități întemeiate pe o ierarhie și o viață monastică bine organizată, cu o disciplină de fier.

Cultul buddhismului, încă de la apariția sa (secolul VI î.e.n.) susținînd egalitatea spirituală a tuturor oamenilor liberi, desființa privilegiile preoțimii brahmane, nu cerea aducerea de jertfe, și pentru că instaura unele idei cu caracter democratic a cîștigat în scurt timp numeroși adepți atît din stările de jos cît și din cele ale aristocrației. În secolul al V-lea î.e.n. s-a ținut la Magadha, sub regele Ajatașatru, primul

sinod buddhist care a stabilit bazele acestei comunități, după învățătura păstrată prin memoria discipolilor lui Buddha. De reținut că între forma sa primară din secolele III—II î.e.n. și religiile tribale ale indienilor și brahmanilor se pot desluși strânse legături, de la care se preia animismul și concepția despre Karman, ca lege a transmigrației. Idealul pentru buddhism este Nirvana, starea în care omul a ieșit pentru totdeauna din procesul transmigrației. Calea spre Nirvana este renunțarea la orice dorințe, la lume și la tot ce-i leagă pe oameni de viață.

Aproape concomitent cu buddhismul, fundată pe aceleași condiții sociale, apare o altă doctrină religioasă — Jainismul. Fondatorul istoric sau poate reformatorul acestei doctrine este Vardhamana zis și Mahavira (Marele erou), care de asemenea se pare că a trăit în bazinul oriental al Gangelui, după unii între anii 600—528 î.e.n. Viața lui este înscrisă într-o biografie asemănătoare cu a lui Buddha. Învățătura predicată de el, care cuprinde în esență trecerea la ascetism și renunțarea la bunurile materiale și plăcerile trecătoare ale acestei vieți, avînd ca țel final dobîndirea nemuririi sufletului și fericirea eternă din Nirvana, a găsit numeroși adepți și a întemeiat un puternic ordin religios. Ca și buddhismul, jainismul neagă sacrificiile și jertfele și se opune preoțimii și privilegiilor ei.

CONSTITUIREA IMPERIULUI MAURYA

Invaziile Perșilor și Macedonenilor în India

Constituirea Imperiului Maurya

În perioada postvedică, Valea Gangelui va deveni leagănul formării multor popoare. Se spune că la începutul secolului VI î.e.n. în India de nord se numărau peste șaisprezece state. Dintre aceste state mărunte reușesc să se desprindă și să dobîndească întîietate regatele Kosala și Magadha. În disputa politică dintre aceste două regate, Magadha devine cel mai important stat sub dinastia Maurya. Reședința

sa se află în oraşul Pataliputra¹ — oraşul Patna de astăzi din statul Bihar. Se crede că pe la mijlocul secolului al IV-lea î.e.n. ajunge sub puterea regilor Magadhei întreaga Indie de nord şi o parte din statele de la sud de Gange.

Bogăţiile fabuloase ale Indiei, despre care circula în acea vreme un renume exagerat, erau privite cu multă râvnă de regii ahemenizi. Ispitit de acestea, încă din primii ani ai domniei lui, Darius I ocupă o parte din nord-vestul Indiei (519—518 î.e.n.) transformînd-o într-o satrapie dependentă de statul ahemenizilor. Chiar dacă după unele izvoare această dependenţă era formală, se ştie că de aici ahemenizii percepeau un impozit plătit în aur şi procurau celebrul lemn de iaca, fildeşul, precum şi alte materiale rare pe care le-au folosit la zidirea şi împodobirea fastuoaselor palate ale lui Darius din Susa.

Din aceleaşi motive Alexandru cel Mare porneşte şi el în anul 327 î.e.n. o campanie pentru cucerirea bogatelor teritorii din văile Indusului şi afluenţilor lui, cu oraşele Taxila, Sangala şi Patala, principalele centre economice ale vremii.

În amintirea victoriei sale, cât şi pentru redresarea vieţii economice şi instaurarea administraţiei greco-macedonene, Alexandru a întemeiat pe ambele maluri ale fluviului Hydaspes două oraşe noi — Nicea şi Bucefalia, iar teritoriul ocupat a fost transformat în satrapii.

Cu toate că stăpînirea macedoneană s-a putut menţine numai cîtiva ani şi nu a adus transformări hotărîtoare, ea marchează totuşi un moment important în viaţa Indiei; de acum încolo, India va fi cuprinsă tot mai mult în sfera relaţiilor comerciale şi culturale cu lumea statelor din bazinul Mării Mediterane. Desigur, contactul cu lanţul statelor elenizate de pe litoralul Mediteranei pînă la Indus, şi îndeosebi cu regatele greco-bactriene de mai tîrziu, nu putea rămîne fără urmări.

După moartea lui Alexandru, în jurul anului 324 î.e.n., printr-o răscoală a indienilor, condusă de Candragupta, macedonenii sînt alungaţi, iar Candragupta, un militar energic provenit din stările de

---

¹. Megasthenes, solul lui Seleucos în India, descrie oraşul Pataliputra ca avînd o lungime de 15 km, lăţimea de cca 3 km, înconjura de ziduri şi cu 570 de turnuri de apărare din lemn.

jos, reușește să ocupe tronul Magadhei întemeind astfel un puternic stat cu numele de « Imperiul Maurya ».

Sub urmașii lui Candragupta, imperiul Maurya se va extinde considerabil, îndeosebi în partea de sud, devenind astfel unul din cele mai mari state ale Indiei antice. Unul dintre descendenții de seamă ai lui Candragupta este Așoka, nepotul său care conduce destinele acestui imperiu între 273—236 î.e.n. În timpul lui, imperiul Maurya cuprinde întreaga peninsulă, cu excepția extremității sudice. Buddhismul devine în această vreme religia oficială de stat, însuși regele adoptând această doctrină și ctitorind un număr important de mănăstiri buddhiste și de stupa. El convoacă în 325 î.e.n. la Pataliputra un sinod buddhist, pentru a transforma această doctrină într-o religie unitară, ca instrument sigur în mâinile statului.

ARTA BUDDHISMULUI TIMPURIU SUB DOMNIA LUI AȘOKA

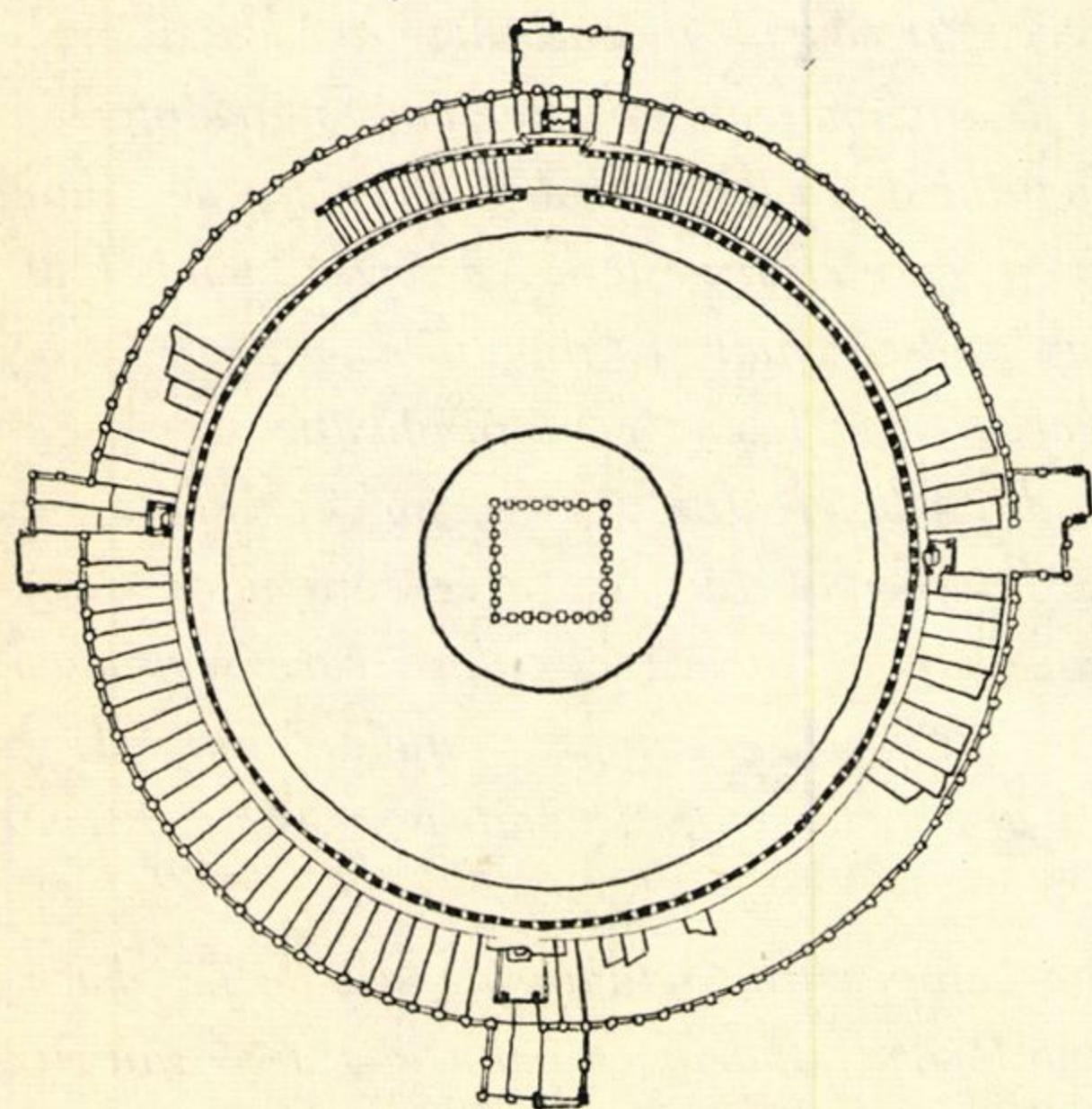
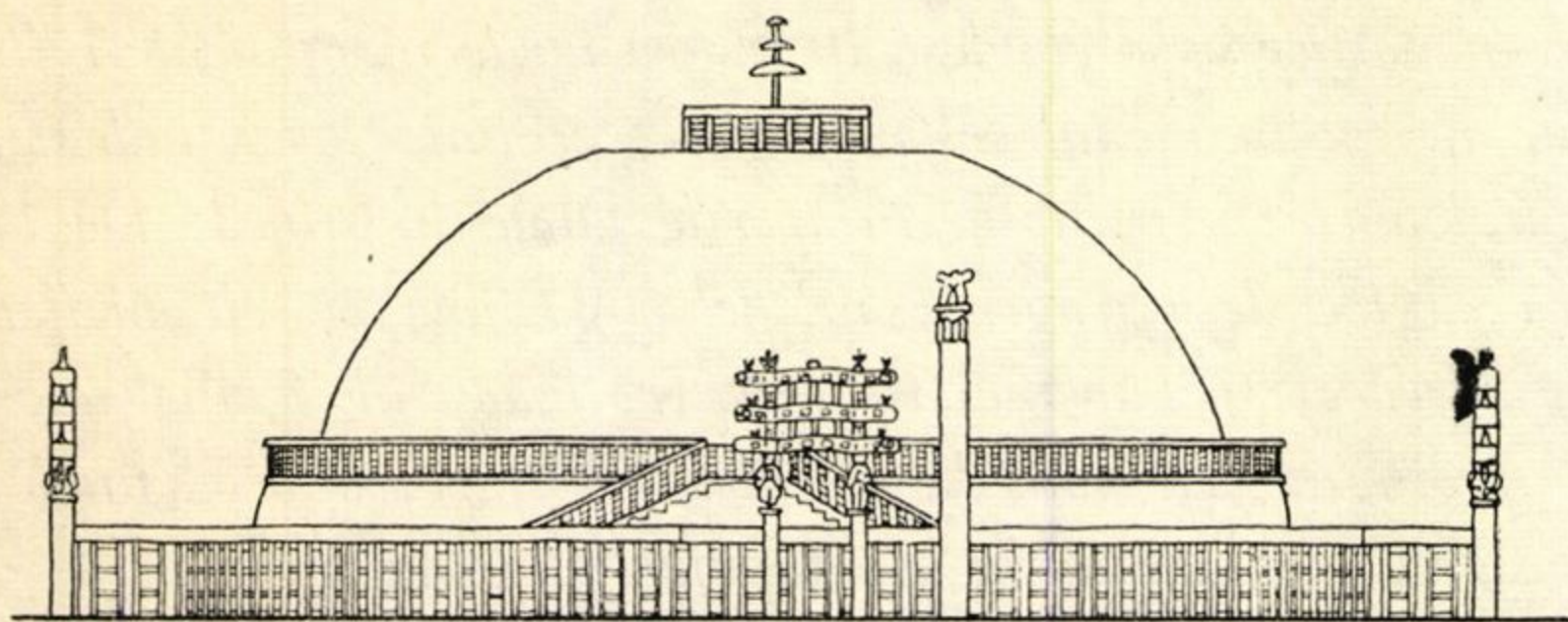
O dată cu începutul domniei lui Așoka se recunoaște preocuparea pentru realizarea unor construcții și lucrări de artă importante. La aceasta a contribuit desigur și schimbarea sistemului religios și îmbrățișarea buddhismului, care avea să favorizeze dezvoltarea unei arte cu caractere specifice, întemeiată pe cultivarea anumitor forme și simboluri, care să slujească învățătura sa.

Arta buddhistă timpurie se naște ca un rezultat al inițiativei împăratului și practicilor încurajate de el, grefată pe unele elemente preluate din arta înaintată a popoarelor vecine din vest. În scurt timp, ea dobândește trăsături stabile și capătă o semnificație deosebită pentru viața morală și religioasă, pierzând caracterul său autocratic, imprimat inițial.

De acum încolo, India va fi în măsură să impună multora dintre popoarele Asiei gândirea ei spirituală: buddhismul și simbolismul său, iar o dată cu acestea și arta sa.

În timpul domniei lui Așoka se construiesc drumuri, orașe și palate; se ridică numeroase stupa și coloane monolite, se înalță pe întreg cuprinsul țării monumente pe care se scriu edicte și legi cu învă-

3. Sanchi. Vedere ortogonală și planul stupei principale.
 4. Tipuri de capitele din epoca mauryană.

țătura cea nouă; se întemeiază o seamă de așezări monastice și se cioplesc în piatră unele monumente religioase de tip nou.¹ Printre programele care au afectat în modul cel mai direct evoluția artei indiene, se numără în primul rând așa-numitele stupa, coloanele monolite și încăperile tăiate în stîncă. De la simplele încăperi amenajate sau tăiate în stîncă ca loc de retragere sau de rugăciune al schivnicilor avea să se ajungă în scurt timp la crearea unor adevărate palate mănăstirești, realizate sub forma unor incinte dreptunghiulare, înconjurată de chilii, prevăzute cu săli de adunări, cu stupe, altare rituale, precum și cu o seamă de construcții cu caracter gospodăresc, sau cu unele amenajări edilitare firești.

Ca și stupele și coloanele monolite, inscripțiile de pe stînci poartă în această epocă un vădit caracter memorial. Alegerea stîncilor, amenajarea lor și înscrierea în cadrul înconjurător trădează preocuparea atentă pentru a face ca aceste edicte să producă o impresie impunătoare, de hotărîre și trăinicie a noilor orînduieli. Acest aspect căutat este întregit în cazul edictului de la Dhauri din apropiere de Bhuvaneshvar prin statuia unui elefant, tăiat în partea superioară a stîncii, care străjuiește legea scrisă, simbol al puterii și al noii învățături, pe care împăratul o voia să « supraviețuiască chiar și timpului ».

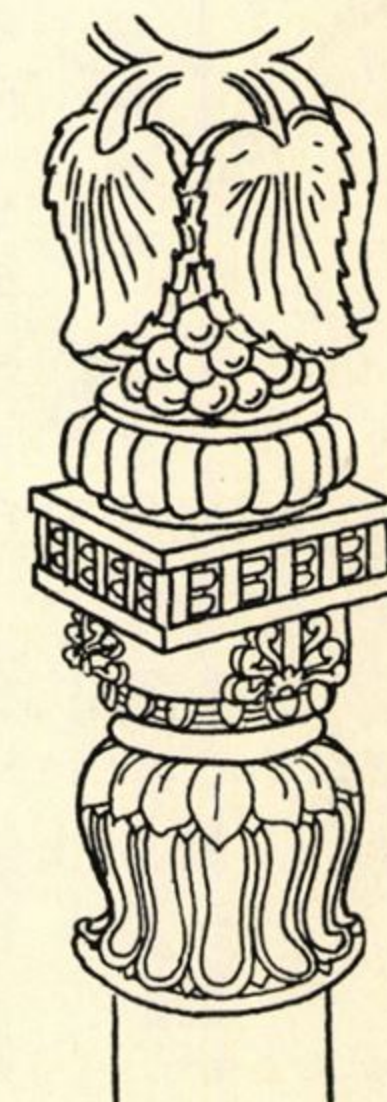
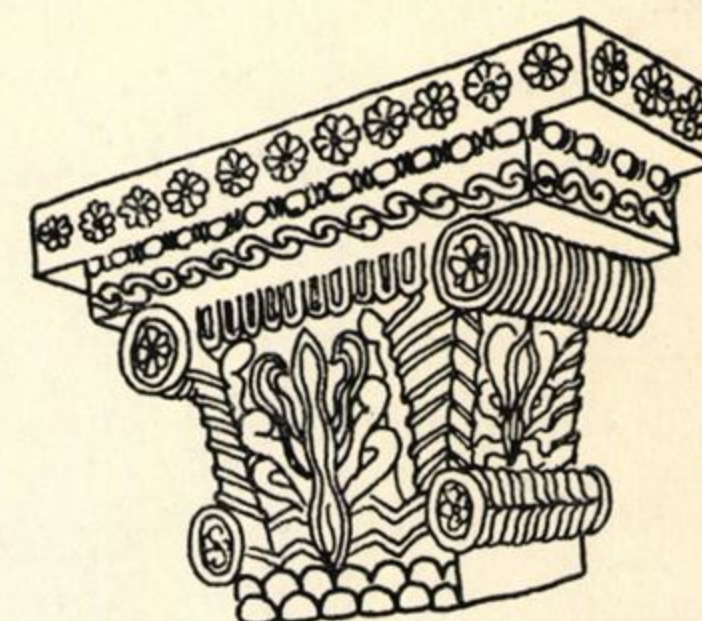
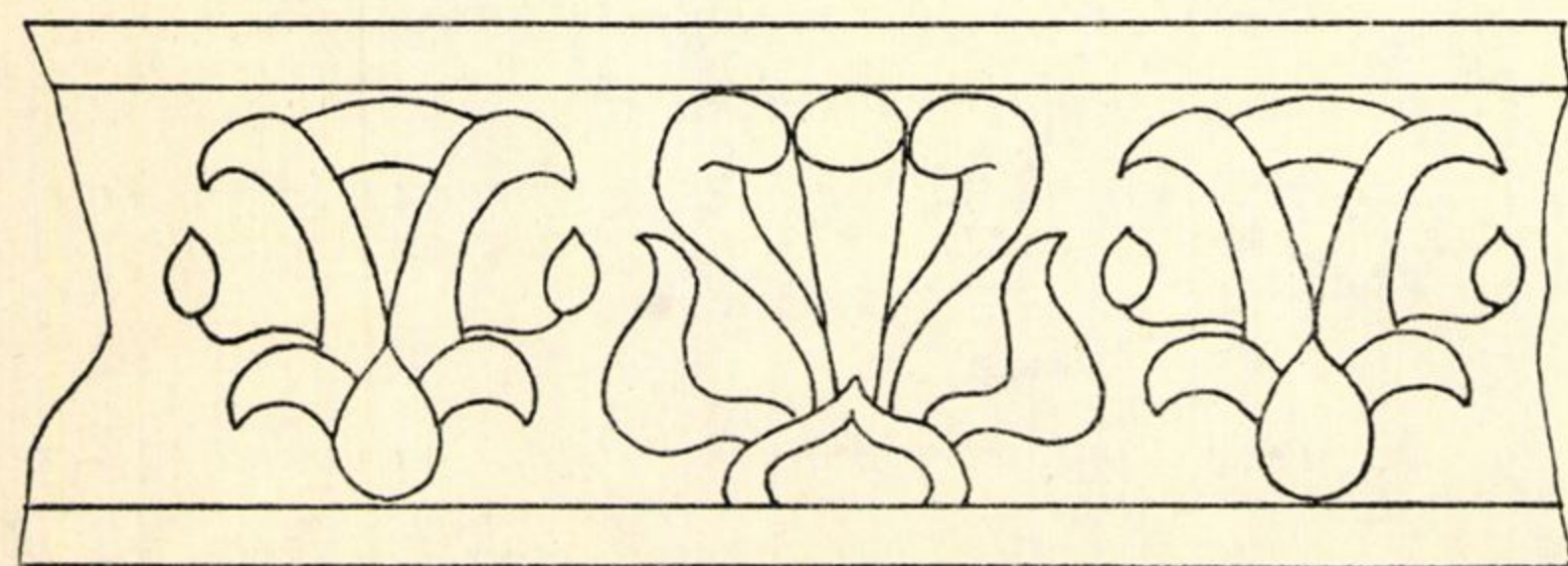
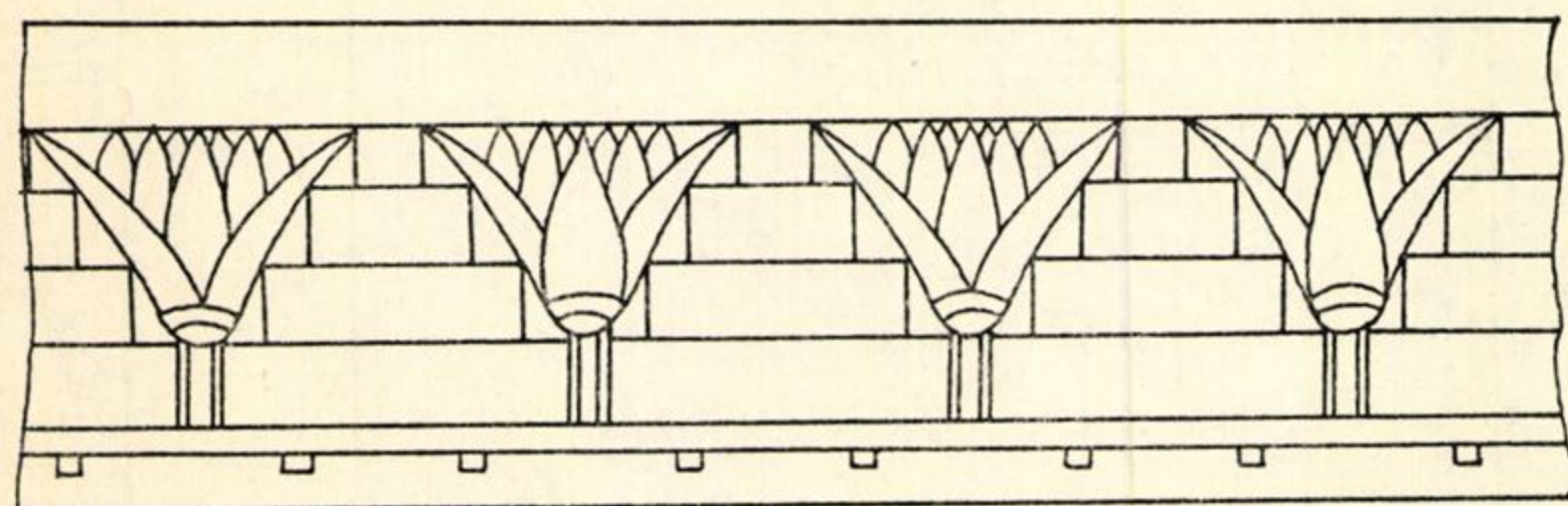
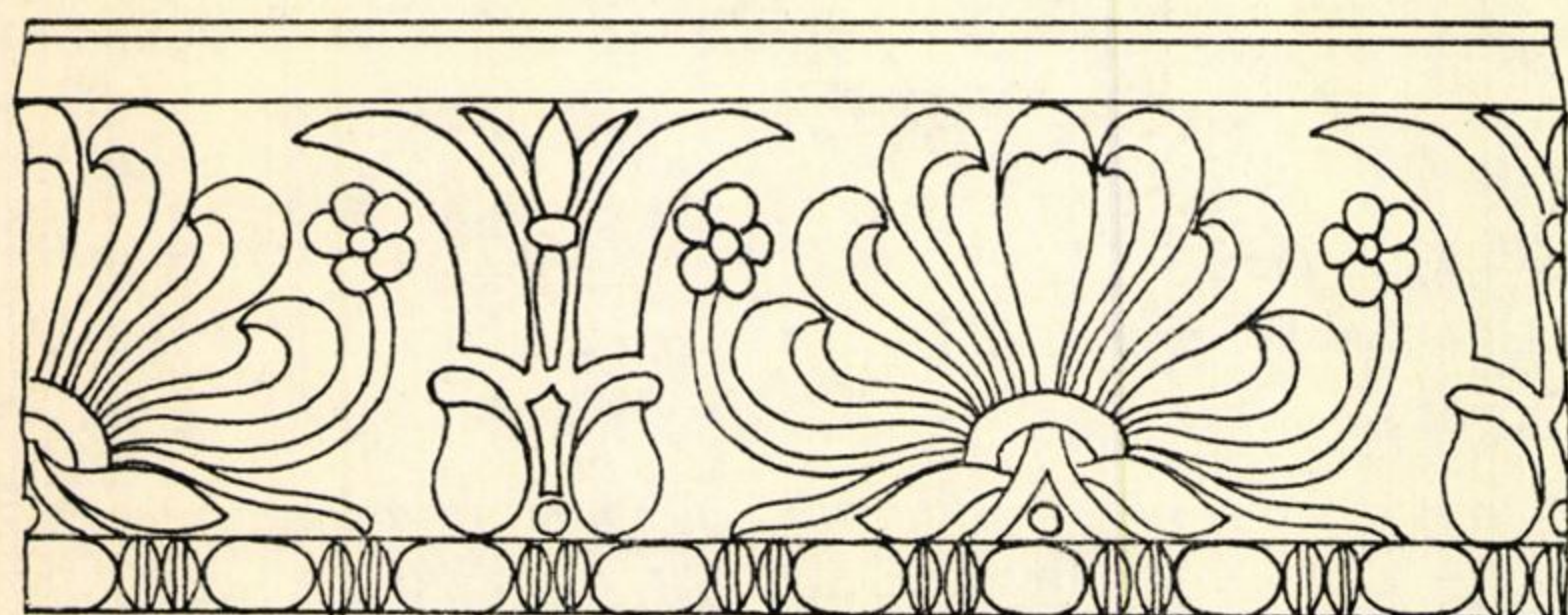
Ridicarea coloanelor monolite este legată de marcarea unor locuri cu semnificație sacră, alături de alte construcții buddhiste. Pe fusul lor se gravau texte din edictele lui Așoka, iar în partea superioară se așeza o emblemă buddhistă. Tipul acesta de coloană din vremea lui Așoka se compunea dintr-un fus înalt de circa 10 — 12 m, fără bază, cu un capitel campaniform și o abacă circulară care servea ca suport pentru reprezentarea simbolurilor buddhiste, sau pentru alte motive compoziționale, multe de extracție elenică. Asamblarea capitelului cu fusul coloanei sau a altor elemente de piatră se realiza prin intermediul unui știft de aramă, fără mortar.

Caracterul specific al coloanei mauryane îl prezintă compozițiile sculpturale situate pe abacă și deasupra ei, cu reliefuri și grupuri de animale ca elefantul, leul, taurul și calul, fiecare simbolizînd un

---

¹. Personalitatea lui Așoka s-a format sub influența vieții culturale înaintate a orașelor Ujjain și Taxila din nord-vestul Indiei care erau în strînse legături cu lumea elenistică; aci el a îndeplinit încă de tînr funcția de vicerege.

5. Elemente decorative arhitecturale
din epoca mauryană.

anume sens mitologic. Toate aceste animale sînt reprezentate pe capitelul de la Sarnat, unul dintre cele mai bine realizate. Peste abacă se află un grup de patru lei, ca suport al unei roți, simbol al victoriei și al învățăturii celei adevărate.

Canelarea fusului coloanelor este considerată un aport greco-persan, preluat poate chiar după modelul coloanelor palatului lui Artaxerxes al II-lea (circa 404 — 358 î.e.n.) de la Susa. Însăși tratarea grupurilor de animale de pe capitel, cum sînt de pildă măștile leilor, reprezintă o manieră elenică sau romană. Dacă simbolismul, imaginația și mesajul acestor lucrări sînt un autentic atribut al forței de creație indiene, tehnica corectă, cu tăieturi precise și suprafețe bine finisate, trebuie considerată ca aparținînd unor meșteri cu experiență. Se știe din Rigveda că leul era un animal al junglei indiene, calul în galop reprezenta soarele, taurul pe — Dyaus, zeul cerului, iar buddhismul l-a preluat ca simboluri în învățătura sa.

Tot așa se știe că pentru lucrările sale importante Așoka grupează în jurul său mulți artiști străini care să transpună în artă ideile, cerințele spirituale și năzuințele social-politice ale statului mauryan. Una dintre aceste școli ia ființă lîngă Chunnar, în Bihar, din colaborarea meșteșugarilor locali cu un grup de meșteri de tradiție greco-persană. Acestei școli i se datorează în primul rînd ridicarea a peste 30 de coloane mauryane, dintre care astăzi se păstrează zece exemplare.

Stupa, monumentul cel mai reprezentativ, tipic indian, este o movilă din umplutură de pămînt îmbrăcată cu zidărie de cărămidă și piatră, ridicată pe un loc legat de faptele lui Buddha și ale discipolilor săi. Se spune despre Așoka că a demolat 7 — 8 stupa care cuprindeau relicvele lui Buddha pentru a fi așezate în construcția a peste 84.000 de stupa noi ctitorite de el. Dintre stupele anterioare domniei lui Așoka se păstrează un exemplar în localitatea Piprahwa, îmbrăcată cu zidărie de cărămidă. Datarea ei este făcută după caracterul unei inscripții păstrată pe o urnă de argilă, descoperită în interior. O dată cu buddhismul, stupa devine un monument caracteristic al acestei religii, simbolizînd « decesul lui Buddha ».

În tipurile dezvoltate domul mobilei (anda) se așază pe o bază cilindrică (medhi) mai largă, cu un circumambulatoriu (pradakșinapatha), adesea prevăzut cu o balustradă pe margine. Parapetul balu-

6. Capitel cu elemente figurative de la una din porțile de la Sanchi.

stradei era format din dale de piatră așezate vertical, fixate în mortar. Vîrful mobilei era amenajat ca o platformă circulară din mijlocul căreia se ridica un fus-umbrelă cu una sau mai multe discuri suprapuse (chhatravali) — simbolul învățăturii lui Buddha. Un parapet scund (harmica), desfășurat pe perimetrul unei incinte pătrate create pe această platformă, proteja elementul terminal. La nivelul solului stupa era, de asemenea, împrejmuată de un țarc făcut întâi din trunchiuri de copaci, iar mai apoi din piatră care delimita spațiul din jurul stupei destinat ceremoniilor rituale. Pe cele patru direcții ale punctelor cardinale se afla câte o poartă (torana) împodobind cele patru intrări.

Unul dintre cele mai reprezentative tipuri de stupa bine păstrate este cea de la Sanchi (fig. 3). După tradiție, această stupa împreună cu cea de la Sarnath sînt primele exemplare făcute de Așoka.

7. Tipuri de edificii reprezentate pe diferite reliefuri sculpturale.
8. Reconstituirea unor tipuri de edificii cu încăperi boltite după transpunerile în piatră (Lomas Rishi, Guntupalle, Pitalkhora).

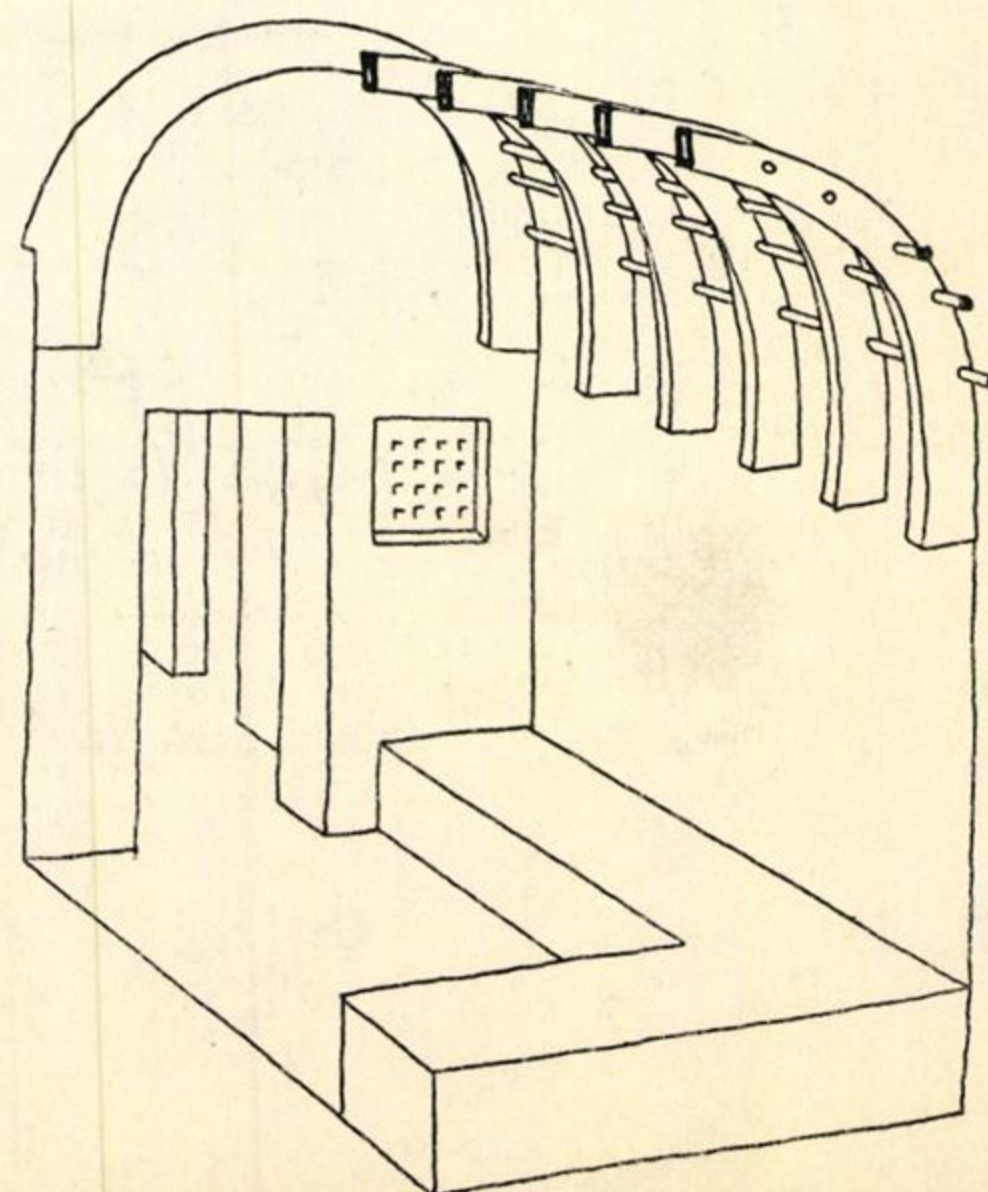
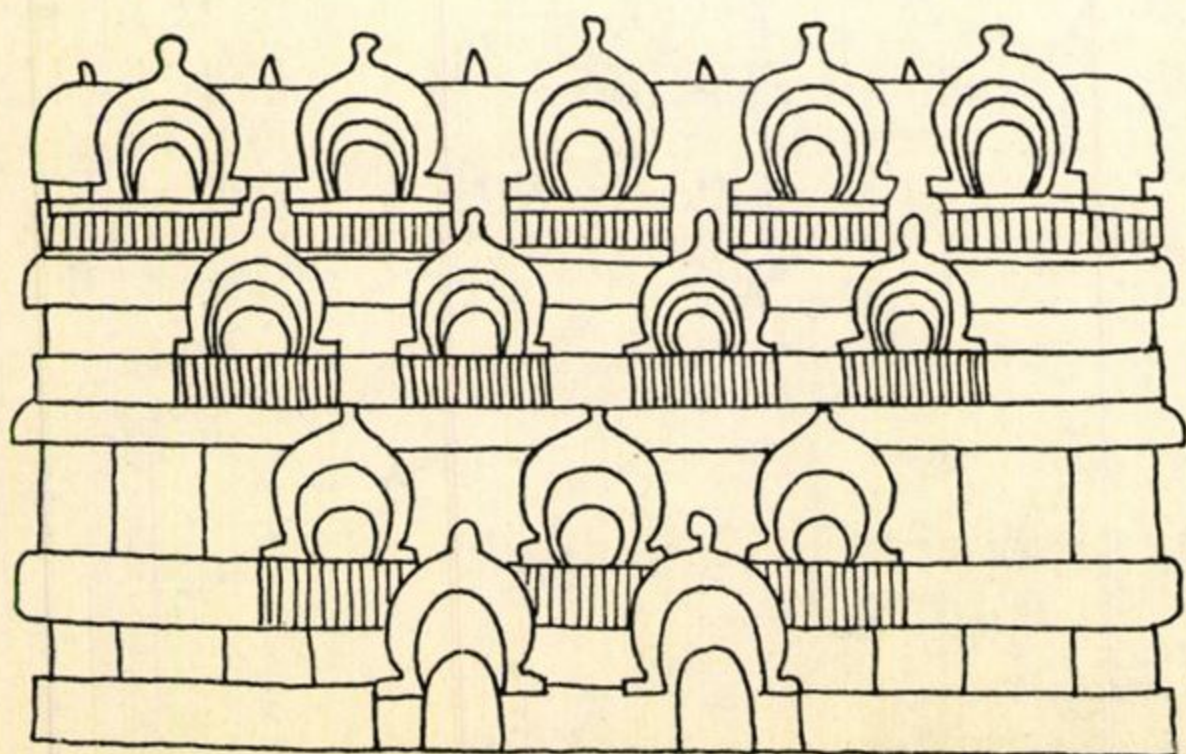
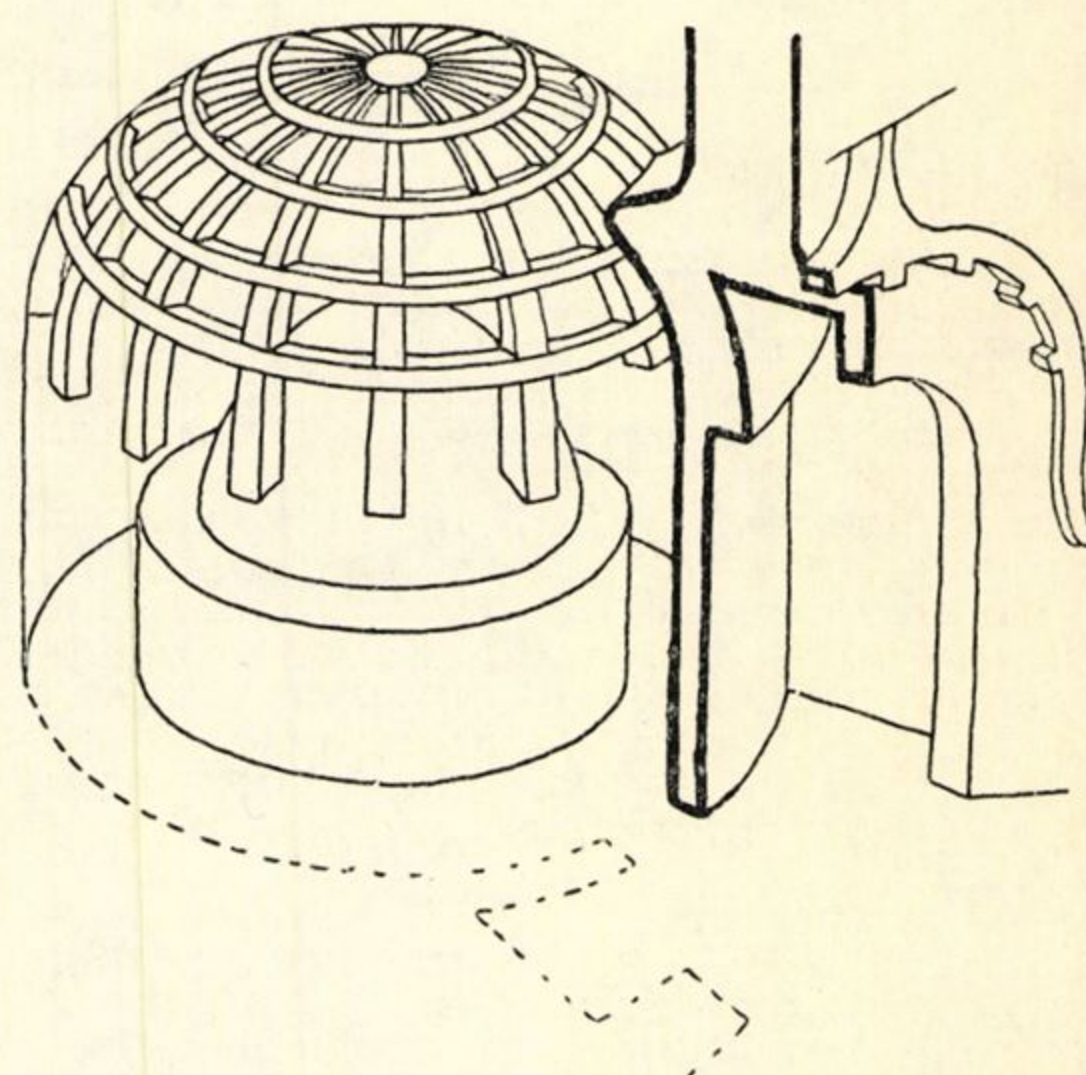
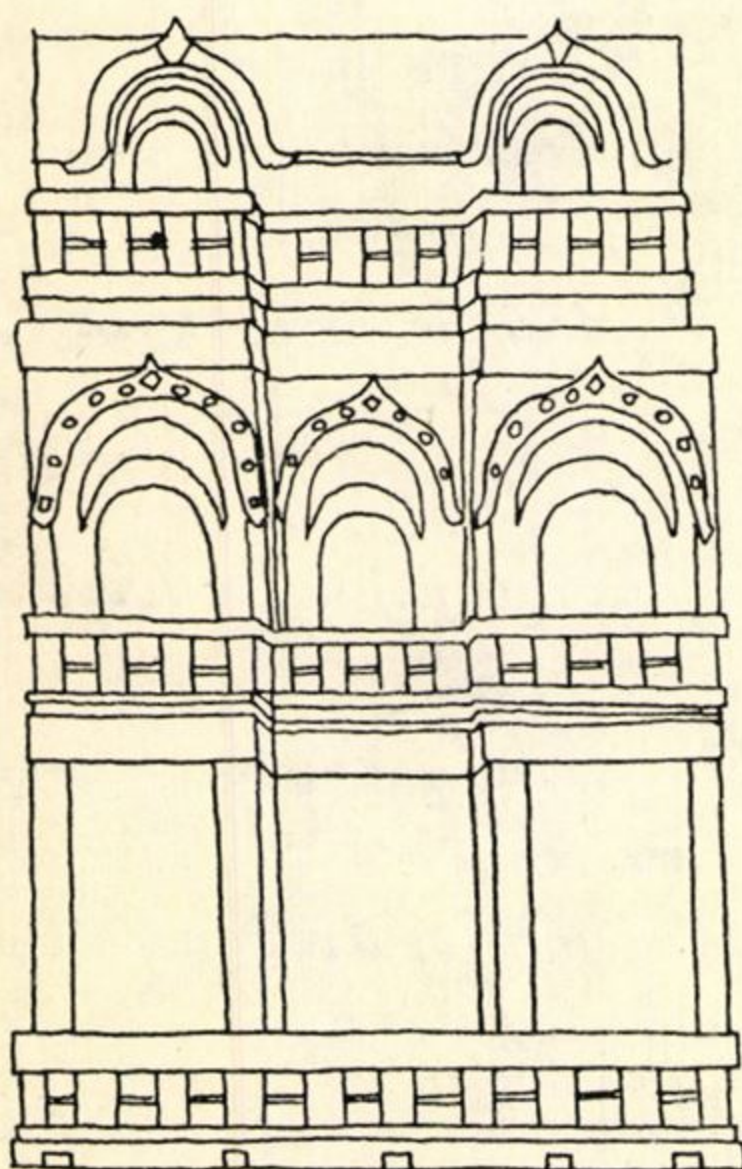
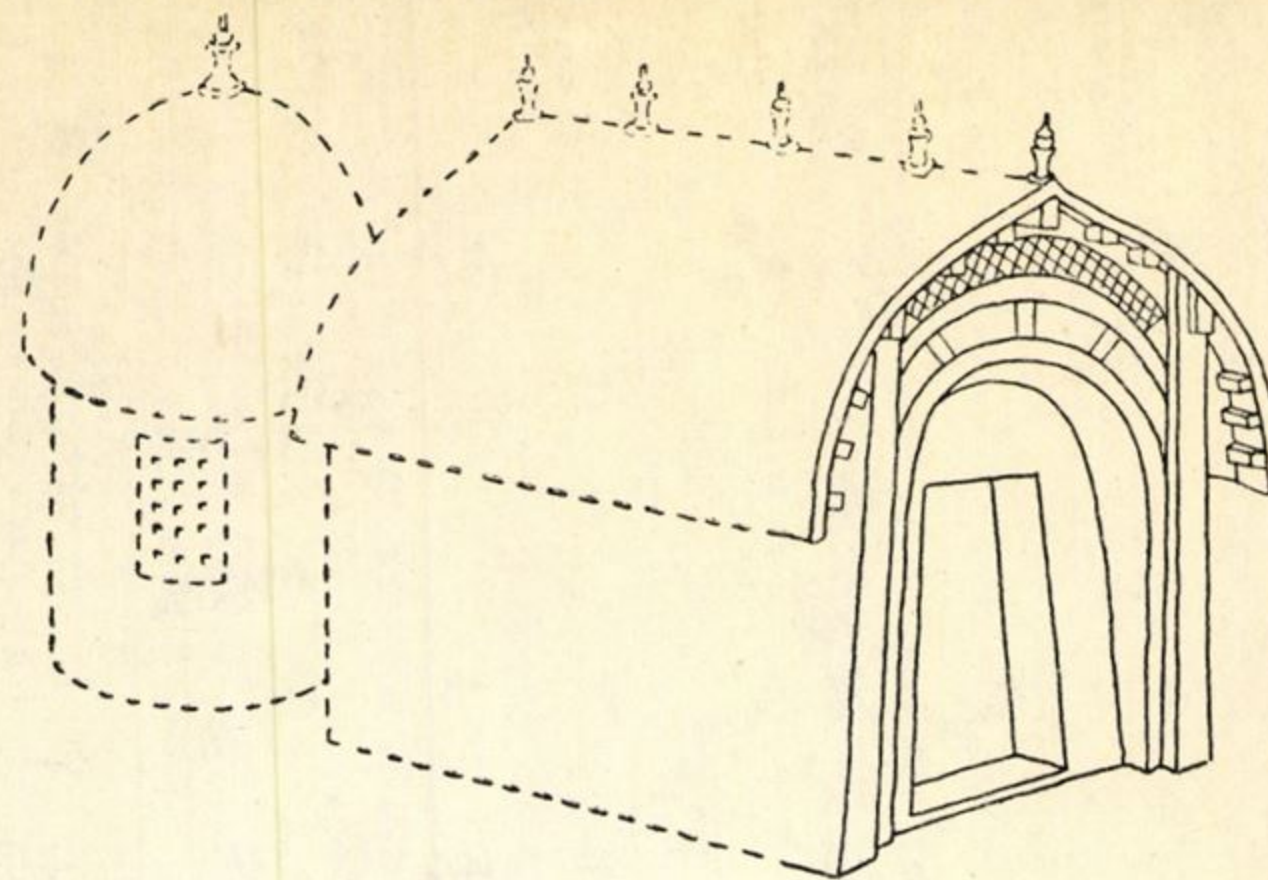
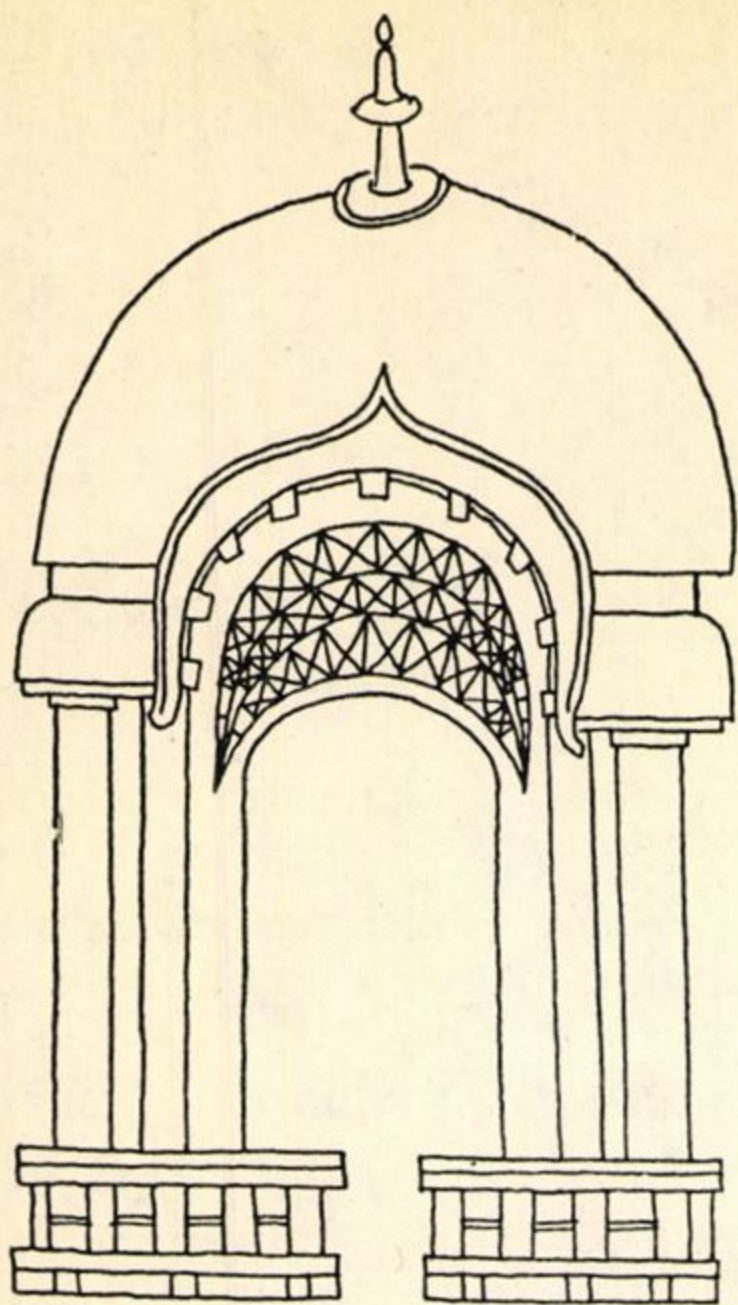
Stupa de la Sanchi a fost acoperită inițial cu cărămidă. Ulterior, în secolul II î.e.n., s-a supralărgit și s-a îmbrăcat cu dale de piatră, ajungând la peste 26 m diametru și circa 16,50 m înălțime a tumulusului. Aproape de finele primului secol î.e.n. i s-au adăugat porțile sculptate, câte una în fiecare direcție cardinală. Aceste porți, înalte de peste 10 m, realizate în piatră, trădeză o concepție inspirată după un prototip specific unei execuții în lemn. Sculpturile care le împodobesc pe ambele părți cuprind scene din mitologia buddhistă și motive decorative variate. Figura lui Buddha nu apare încă. Ceea ce caracterizează sculptura este interpretarea naturalistă ce se dă compozițiilor cu procesiuni religioase, suitelor de călăreți, animalelor și elementelor legate de simbolistica buddhistă, tratate decorativ. Stilul sculptural de pe porțile de la Sanchi înfățișează o etapă încheiată, plămădită în cadrul local de spiritul și modul de gândire indic. În ciuda naratismului, această sculptură este plină de vigoare și constituie un exemplu imitat de multe dintre centrele artistice contemporane și din etapele următoare.

Ca și porțile, împrejmuirea și balustradele reproduc de asemenea prototipurile țarcurilor și gardurilor din lemn, peste care se adaugă elementele decorativ-simbolice ale buddhismului.

Între forma și profilurile elementelor terminale ale stupei, se pot stabili unele analogii cu forma altarelor ahemenide și persane. Pe un basorelief păstrat la unul din pilaștrii de împrejmuire de la stupa din Bharhut, aflat la Muzeul Indian din Calcutta, remarcăm că harmica și chhatravali erau formate de fapt dintr-o suprapunere de altare.

De o deosebită importanță pentru arhitectura civilă a acestei epoci sînt însă descrierile păstrate despre palatul lui Așoka din Pataliputra, care a fost distrus de incendiu. După descrierea călătorului Fa-hien, din secolul al V-lea e.n., acesta se aseamăna foarte mult cu palatul regal de la Persepolis. Fa-hien

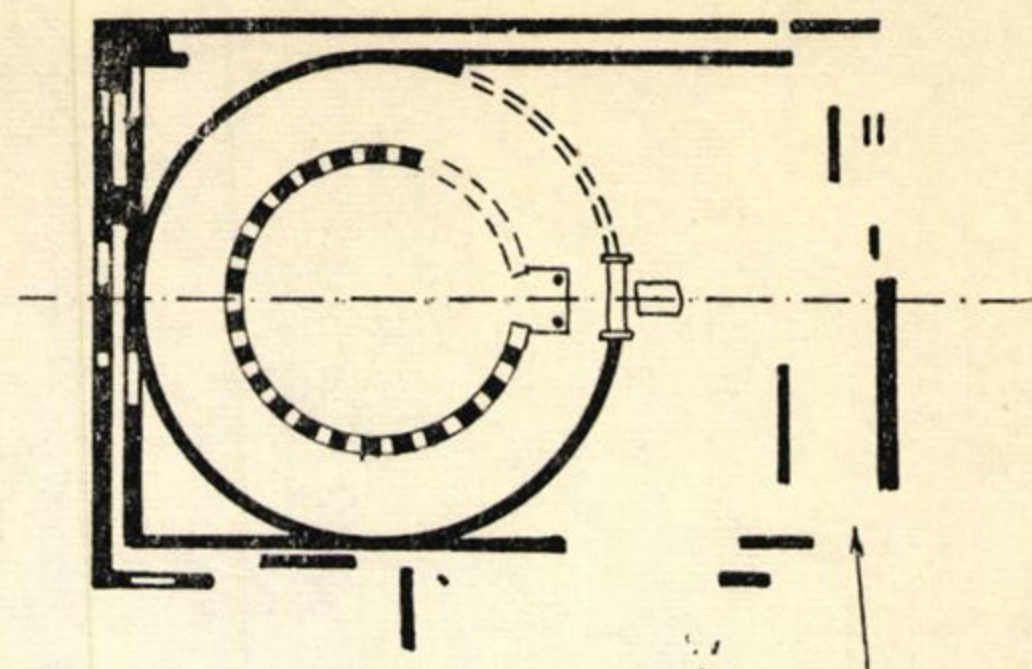
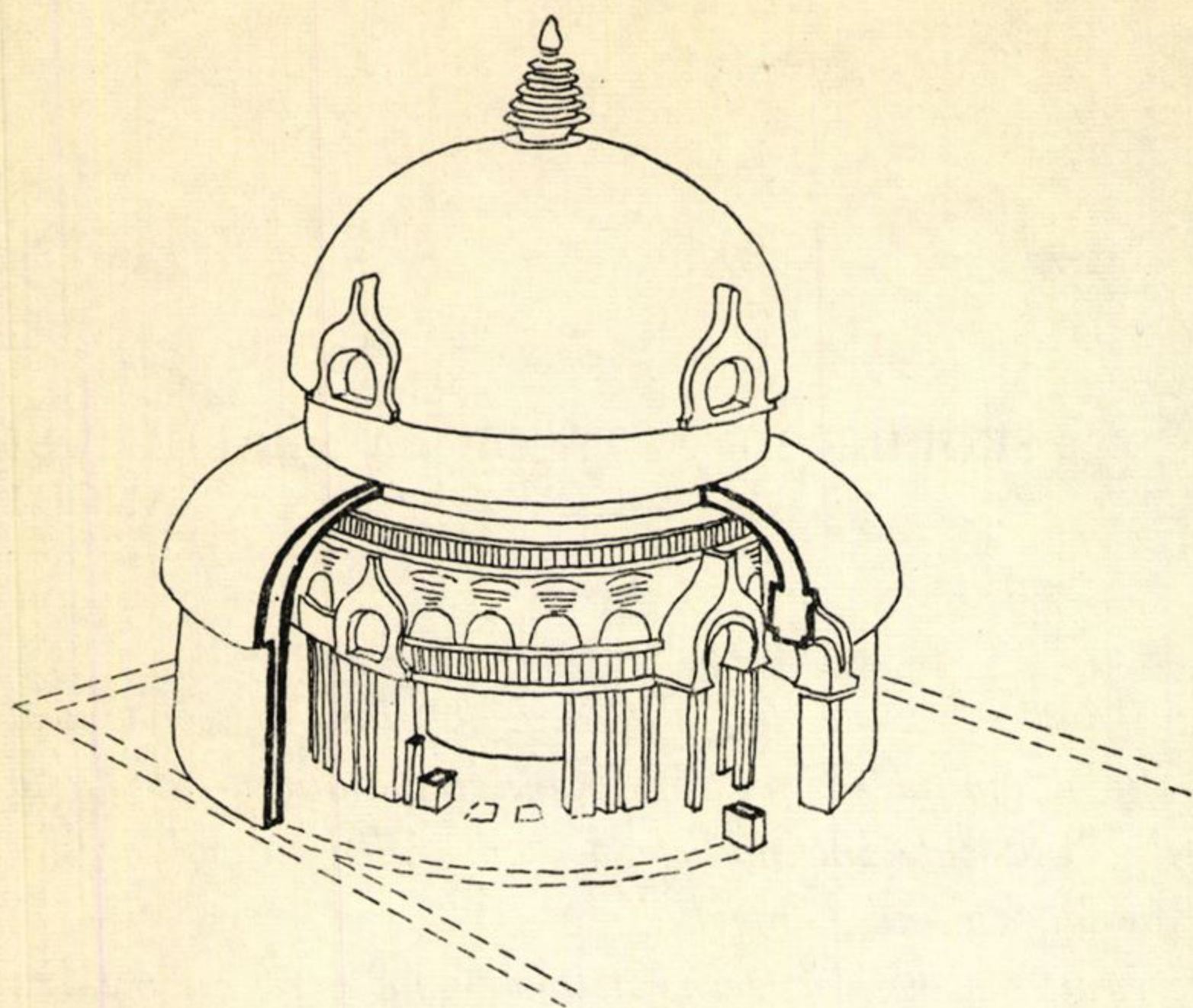

se minunează de eleganța cu care sînt executate sculpturile și operele care îl împodobesc și se îndoiește că sînt executate de mîna omului. El spune că acest palat a fost făcut de spirite, care au ridicat stîncile și au executat reliefuri sculpturale. După descrieri, după urmele fundațiilor și după un relief din secolul V e.n., se deduce că acest palat era o construcție cu mai multe etaje, din lemn, piatră și cărămidă, împodobită cu multe sculpturi. Ceea ce caracterizează acest palat este construcția sa după o formă regulată, desfășurată pe trei nivele, cu săli mari, cu coloane de gresie șlefuită. Pe întreaga fațadă se desfășura o înșiruire de arcuri în formă de potcoavă, alternate cu balcoane. Din palat se descindea în grădini, cu priveliștea spre Gange, împărțite în terase și împodobite cu fîntîni arteziene și bazine cu apă. Pe unul din pilaștrii de piatră de la parter, păstrat întreg, s-a găsit « semnul » unui pietrar, care se aseamănă cu mărcile meșterilor de la Behistun din Persia, ceea ce confirmă prezența la această lucrare a meșterilor persani sau mezi. De asemenea se pot face analogii între unele figuri de coloși de la parterul palatului lui Așoka cu figurile de atlanți de la mormîntul lui Darius și din sala tronului palatului de la Persepolis.

Un alt domeniu în care excelează școala întemeiată de Așoka sînt construcțiile rupestre. Dintre acestea, mai renumite sînt cele șapte încăperi săpate în stîncile de lîngă Gaya, din care patru în dealurile de la Barabar și trei la Nagarjuni. Alături de acestea mai poate fi citat și exemplarul de la Sitar marhi. În primele două grupuri de încăperi s-au păstrat inscripții din care reiese că au fost făcute din dispoziția lui Așoka pentru ordinul buddhist al călugărilor « Ajivica ». Celelalte aparțin unei secte ce are o oarecare asemănare cu religia jainistă.

Aceste monumente sînt cele mai timpurii exemplare de acest fel. Unele dintre ele sînt copii exacte ale locuințelor de lemn și stuf ale epocii. Mai importante sînt cele denumite « Lomas Rishi » și « Sudama », tăiate în dealurile de la Barabar. Fațada de la Lomas Rishi este reproducerea unui fronton cu structura în lemn. Meșterul pietrar a tăiat în stîncă toate îmbinările șarpantei de lemn. Pe această fațadă se remarcă ridicarea a doi piloni laterali puțin înclinați în interior, de circa 4 m înălțime, solidarizați în partea superioară printr-un sistem de legături în arc de cerc, peste care se așază longitudinal căpriorii.

9. Templul rotund de la Bairat (sec. II. e.n.).
Reconstituire după P. Brown.

Deasupra intrării se află un relief ce urmărește forma învelitorii reprezentând o procesiune de elefanți și elemente decorative în formă de zăbrele, inspirate după împletiturile de nuiele sau bambus. Totul este lucrat cu mare îngrijire și bine lustruit.

Din această perioadă de început a artei buddhiste este cunoscută și existența a numeroase edificii de cult, structurale, în care stupa, de dimensiuni reduse, apare sub forma unui altar situat într-un adăpost ridicat anume ca un templu.

La Bairat, în statul Jaipur, se păstrează ruinele fundațiilor unui templu evoluat, compus dintr-o celă circulară, acoperită probabil de un dom susținut pe coloane de lemn alternând cu pilaștri de cărămidă. De jur împrejur se află un ambulatoriu acoperit, care proteja cela. Accesul la stupa era asigurat printr-o intrare plasată pe latura de est. Întreaga construcție era așezată pe o platformă dreptunghiulară puțin ridicată de la suprafața solului. Acest templu, considerat ca datînd aproximativ de la mijlocul secolului al II-lea î.e.n., este unul dintre primele exemplare de stupa situată în interior, care a servit probabil ca prototip și pentru sanctuarele săpate în stîncă de mai târziu (fig. 9). Dar asemenea temple din această epocă, cu forme de plan dintre cele mai diferite, sînt destul de numeroase pe teritoriul Indiei.

ȘCOLILE DE ARTĂ DE LA BHARHUT ȘI SANCHI

(circa 185—150 î.e.n.)

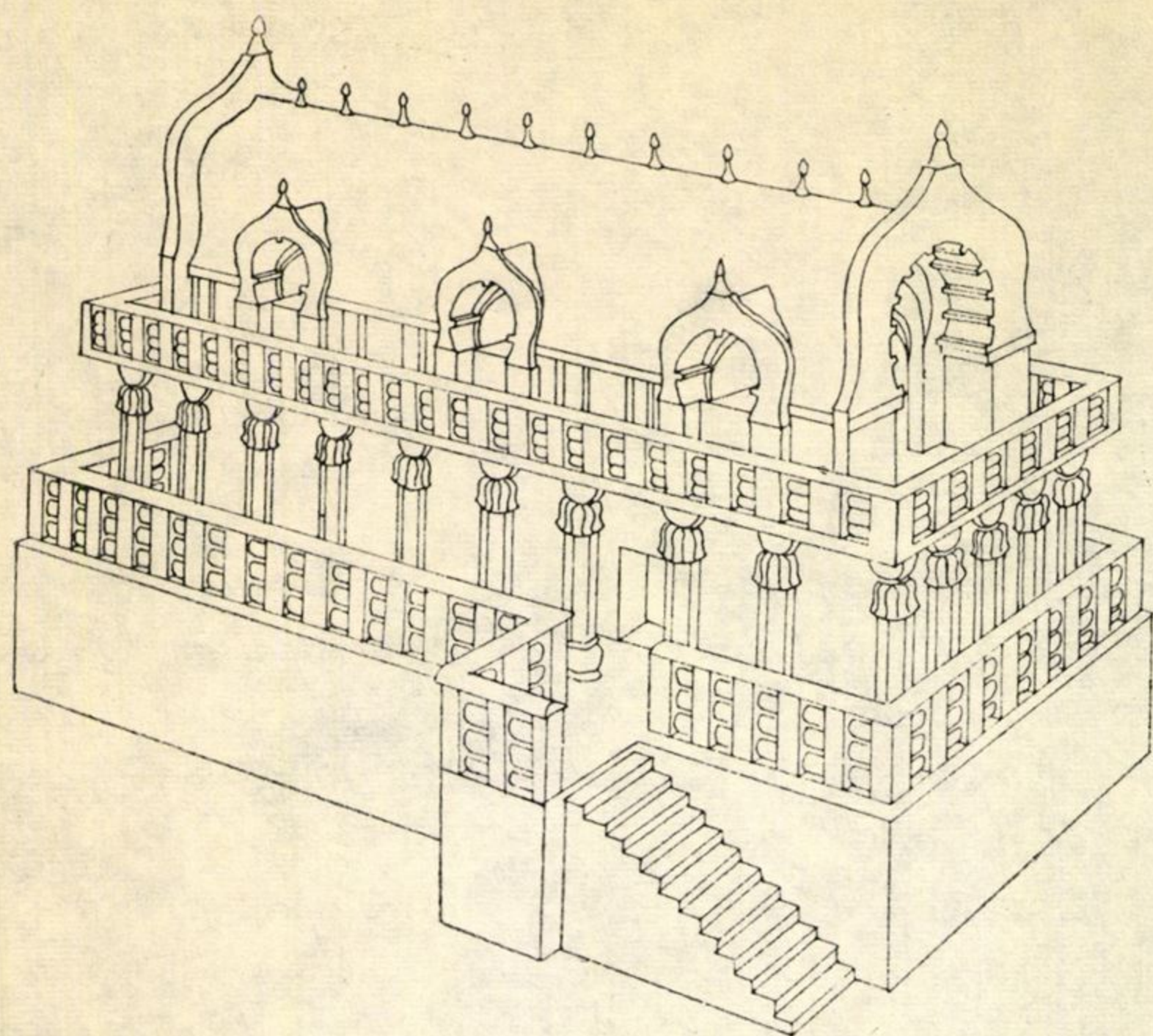
Sub urmașii lui Așoka imperiul mauryan intră într-o fază de declin evident. Ultimul descendent al acestei dinastii — Brahadratha — este înlăturat în jurul anului 187 î.e.n. Conducerea statului este luată de șeful armatelor, care întemeiază o nouă dinastie, cunoscută sub numele de Sunga. În timpul acestei dinastii regatul Magadha ajunge să stăpânească numai bazinul Gangelui.

În jurul anului 73 î.e.n., Sungadevabhuti este răsturnat de Vasudeva, sfetnicul său, care întemeiază de asemenea o nouă dinastie — Kanva. Puterea statului Magadha descrește continuu, sfârșind prin a cădea definitiv, în jurul anului 28 î.e.n., sub cucerirea regatului Andhra, care se dezvoltă în partea centrală.

Trebuie adăugat că la declinul statului mauryan au contribuit în bună măsură regatele greco-bactriene și ale părților care au pus stăpânire pe întinse teritorii din partea de vest. Din secolul al II-lea aceste regate elenizate cuprind întreaga vale a râului Kabul și o parte din Punjab. Tot așa, cad în stăpânirea lor și teritoriile din partea de sud și de vest, din jurul Peșavarului. Regii greci se intitulează pe monedele lor și « împărați ai indienilor », adoptând chiar și nume indiene. Menandru (166—145 î.e.n.), unul din acești regi care își întinde cucerirea până aproape de Gange, trece la religia buddhistă. Nobilimea greacă stăpânitoare ajunge cu timpul să fie asimilată de populația aborigenă.

Începând cu secolele II—I î.e.n. se afirmă și statele din partea de sud a peninsulei. Dezvoltarea istorică a acestor state, care se desfășoară independent, este impulsionată de legăturile cu Magadha; teritoriul statelor Kalinga și Andhra a făcut parte, vreme îndelungată, din imperiul mauryan. Un rol deosebit îl joacă însă relațiile acestor state în continuă formare, pe calea navigației, cu Orientul Apropiat.

10. Templul Nr. 40 de la Sanchi.
Reconstituire.

După moartea lui Așoka se resimte o revenire la brahmanism, fără a manifesta opresiune față de buddhism. Monahismul buddhist continuă să-și mențină popularitatea și influența. În scurt timp el reușește să descindă o adevărată renaștere a credinței și a artei sale. Artei autocratice, promovată de Așoka, îi urmează un interval în care are loc un proces de asimilare critică, sau mai bine zis de indianizare a experienței dobândite. Sub dinastiile Sunga, în regatul Magadhei și în statul Andhra este reluată dezvoltarea programelor anterioare, urmărind realizarea de lucrări impunătoare, fastuoase, din materiale durabile. Caracterul sacru al coloanelor monolite va fi diminuat, stupa câștigând în schimb un rol predominant. Acum sînt întregite ansamblurile buddhiste din unele localități importante ca cele de la Sanchi, din Bharut, de la Budh Gaya etc. Reconstrucția stupelor constă propriu-zis din îmbrăcarea nucleului original într-o nouă manta de zidărie. Stupele de la Jagat Singh, de la Sarnath și de la Manikyala, cuprind, astfel, în interior, cîte 3 — 4 stupe una în alta. În această fază apare pasajul circumambulatoriu superior, cu accesul asigurat, ca și în cazul stupei de la Sanchi, printr-o scară dublă desfășurată simetric în fața intrării de sud. Stupa de la Sanchi se îmbracă în zidărie de piatră cioplită așezată în rînduri regulate. Se pare că în cazul acestei lucrări ne găsim în fața unui prim edificiu de zidărie în piatră în arhitectura indiană. Piatra va înlocui în lucrările următoare definitiv cărămida nearsă și lemnul. Încă din exemplele timpurii movila stupei era finisată cu un strat gros de tencuială, lăsîndu-se din loc în loc un gol

în care se aprindeau lămpi în ocazii festive. Întreaga suprafață a stupei era acoperită cu culori vii sau poleită, împodobită cu ghirlande de flori, cu steaguri etc. Pe unul din reliefurile de la Bharhut (circa 200 î.e.n.) aflat la Muzeul Indian din Calcutta, sau pe altul de la Amaravati (circa 200 e.n.), aspectul acesta al unei stupe din epocă este redat detaliat. De acum încolo alte două categorii de lucrări întregesc ansamblul stupei și anume: împrejmuirea și poarta de intrare.

Împrejmuirile de lemn de tipul celor ce înconjurau satul și altarele vedice sînt transpuse în piatră, devenind astfel unul din elementele «emblemă» proprii buddhismului. Aceste «împrejmuiri» sînt adoptate în miniatură ca suport-cutie pentru păstrarea relicvelor sfinte, ca simbol pentru altarul buddhist, sau au trecut ca element compozițional în plastica arhitecturală și decorativă. Împrejmuirea de la Sanchi este una dintre cele mai impresionante opere ale artei buddhiste ale acestei epoci. Este formată din stâlpi octogonali înalți de circa 3 m, legați prin bare orizontale. Deasupra lor se așază un lintou ușor rotunjit în partea superioară. Îmbinările elementelor de piatră sînt cele specifice pieselor de lemn. Stupa de la Bharhut și-a păstrat forma originală, însă, împrejmuirea a fost mult dezvoltată, fiecare piesă acoperindu-se cu scene din viața lui Buddha. Exemplul acesta de împrejmuire, mai bine lucrat, este regăsit și în jurul altarului de la Budh Gaya, ridicat în prima jumătate a secolului I î.e.n., influențat direct de cel de la Bharhut.

Porțile stupelor — torana —, așa cum am arătat, sînt inspirate din portalurile buddhiste și brahmane. Apariția lor este legată de unele ceremonii tradiționale, cu semnificație simbolică sau religioasă. Cea mai timpurie este considerată poarta de la Bharhut, din timpul dinastiei Sunga. Compoziția capitелurilor și a elementelor terminale din partea superioară trădează influența școlilor de artă străine, elenistice și deosebi. După mărcile lor, meșterii pietrari sînt veniți din nord-vestul Indiei sau sînt descendenți din școala întemeiată de Așoka la Chunnar. Baluștrii sculptați cu figuri dintre elementele arhitravei trebuie puși în legătură cu atlantii și figurile de pe pilaștrii sălii hypostile din palatul lui Așoka de la Pataliputra.

Mai bine realizate și în același timp mai bogat decorate sînt porțile de la Sanchi, patru axate în jurul stupei, iar una independentă. Toate aceste porți sînt adăugiri tîrzii cu caracter decorativ. Suprafața

lor este acoperită în întregime cu sculpturi reprezentând teme din iconografia buddhistă. Poarta izolată se aseamănă cu cea de vest, ambele ridicate cam în același timp. Ele sînt opere ale meșterilor locali dintr-un atelier din Besnagar, oraș apropiat. După tehnica de lucru, după compoziție și interpretarea plastică, constructorii acestor două porți par străini de tehnica tăierii pietrei. Despre poarta de sud se știe că a fost făcută de lucrătorii în fildeș din Videsa-Besnagar. După unele urme, în compoziția acestor porți existau și alte adăugiri, piese cu caracter decorativ sau scop funcțional executate din metal. Se presupune că de mijlocul lintoului din partea inferioară era suspendat un clopot mare, iar figurile de elefanți aveau colții puși în fildeș și legați în metal. Față de modul de execuție al acestor porți se crede că artele aplicate erau mult mai avansate decît tehnica construcțiilor.

Ansamblurile din jurul stupelor, în perioada tîrzie, cuprindeau și alte anexe, cum sînt templele — pentru ritualuri, și mănăstirile — pentru rezidența preoților.

Templul a apărut ca o necesitate față de cerințele religiei, pentru a adăposti o stupă de dimensiuni reduse și pentru desfășurarea cultului în intimitate. Inițial ritualurile se desfășurau în aer liber, la umbra copacilor, în tufișuri sau sub soare. Stupa fiind rotundă era firesc ca edificiul care o adăpostea să aibă o formă circulară în plan, acoperit cu un dom. Tipurile de locuință primitivă extraterană sau cele amenajate în grotile stîncilor puteau fi foarte ușor adaptate acestui scop. Ele constituie astfel începuturile tipurilor primare de sanctuare (chaitya). Încăperile de la Lomas Rishi și Sudama este sigur că au fost făcute să adăpostească cîte o stupă. În aceeași situație se află și cele de la Guntapalle, regiunea Madrasului sau de la Kondivte de lîngă Bombay. În unele dintre acestea, stupa se păstrează și astăzi în situ. Renunțarea la peretele despărțitor dintre încăperea vestibul și stupa a creat un tip nou de sanctuar, dezvoltat, de forma unui templu. Exemple structurale de acest fel apar construite în Taxila către secolul I î.e.n. așa cum este și templul de la Sirkap. Cel mai timpuriu din această formă este templul nr. 40 de la Sanchi, care datează din epoca mauryană. Deși forma sa de plan este dreptunghiulară, partea din spate, în interior, avea o formă absidală.

În legătură cu altarele buddhiste au fost construite mănăstirile (vihara). Vechimea lor este mult mai îndepărtată decât stupa și chaitya. Existența lor este legată de cultul ascetismului ale cărui origini sînt străvechi. Inițial, acești asceți trăiau retrași în colibe izolate. În vremea lui Așoka, asceții sînt grupați în locuințe colective, întemeind astfel așezările monastice, așa cum se constată în reliefurile de la stupa din Bharhut. Mănăstirile (vihara) erau formate dintr-o curte dreptunghiulară deschisă pe una din laturi. De jur împrejurul curții se aflau celulele asceților dispuse pe două nivele. Spatele era ca un zid închis. În interior se desfășura un pridvor sprijinit pe stâlpi de lemn, prin care se asigura accesul la încăperi și se puteau urmări procesiunile din curtea interioară. Primele dintre aceste vihară erau construcții modeste, cu caracter pur utilitar, avînd acoperiș în formă de butoi, terminat la capete în potcoavă.

Perioada petrecută sub dinastiile Sunga și Andhra intră în istoria artei indiene prin perfecționarea tehnicii tăierii pietrei, prin simbolismul decorativ, trecerea la construcțiile din zidărie de piatră și apariția templului și a mănăstirilor.

PERIOADA KUȘANA

(circa 50—300 e.n.)¹

Stilul Gandhara și școlile de tranziție de la Mathura
și Amaravati

În preajma începutului erei noastre, regatele greco-bacteriene nu se mai pot menține; teritoriile indo-afgane cad treptat în stăpînirea unor popoare cuceritoare din Asia Centrală. Noii veniți, triburi indo-scitice de iueciji, numite și « iaka », întemeiază pe teritoriile Afganistanului și Indiei de nord-vest un mare imperiu cunoscut sub numele de « Kușana ». Sub regele Kanișka (78 — 125 e.n.), imperiul

---

¹. Cercetările recente situează această perioadă între anii 30—244 e.n.

Kușana cuprinde întreaga Indie de nord-vest, pînă la râul Narmada la sud și pînă la Benares la est, apropiindu-se de Pataliputra. Reședința lui se afla în orașul Purușapura — Peșavarul de astăzi.

Ca și Așoka, Kanișka adoptă buddhismul și ctitorește multe mănăstiri, stupe și temple buddhiste. În timpul domniei lui are loc un nou sinod, prin care se pun bazele credinței buddhiste reformate ¹.

Sub urmașii lui Kanișka statul întemeiat de kușani slăbește. El se va menține numai în Gandhara și peste o parte din Punjab, pînă în secolul al V-lea.

Intensificarea comerțului internațional pe mare și cu caravanele restabilește legăturile întreținute odinioară de regatele greco-bactriene cu lumea mediteraneană și cu regiunile îndepărtate ale Asiei. Încă de la venirea lor, triburile kușana adoptă multe elemente din cultura popoarelor din Asia centrală și greco-iraniene, pe care le regăsim atît în arta plastică cît și în arhitectură. Pacea și liniștea asigurate de Kușani în nord-vestul Indiei prilejuiește acum înflorirea civilizației zămislite în timpul regatelor greco-bactriene. Este de reținut faptul că această înflorire are loc în cadrul unui proces de indianizare a triburilor kușana și a noii culturi. În contextul acestui fenomen în Gandhara, — regiune cuprinsă între văile râurilor Cabul și Indus — ia naștere un stil aparte, numit stilul kușana sau « gandharic ».

Școala de artă căreia i se datorează elaborarea acestui stil a intrat în istoria artelor sub denumirea de școala greco-buddhică din Gandhara. Ea este considerată ca o școală « greco-romană » a Orientului Îndepărtat promovată de doctrina buddhistă. Nu trebuie pierdut din vedere că buddhismul aduce o dată cu el și experiența artei indiene, experiență care va imprima acestei școli unele caractere hotărîtoare în dezvoltarea sa. Începutul ei — jumătatea secolului I e.n. — este legat de sprijinul și protecția artelor acordat de împăratul Kanișka; dezvoltarea sa cuprinde ținuturile nord-vestice, pînă în sec. VII și VIII, coexistînd cu arta stilurilor gupta și postgupta.

¹. Se introduce o formă nouă a buddhismului denumită « Mahaiana », adică « Marele vehicul », sau « calea cea largă spre mîntuire ». Buddhismul primitiv era denumit « Hinayana » — « Micul vehicul » — sau « calea îngustă » (legea sfîntă era asemuită cu un vehicul care trebuie să ducă la capăt cu repeziciune mîntuirea omenirii). În Mahaiana apare însăși persoana lui Buddha, în chip de învățător arătînd calea cea dreaptă, primul care a intrat în Nirvana. Totodată se elaborează o istorie a vieții anterioare a lui Buddha și se introduce cultul lui Bodhisattva, al sfinților care au renunțat vremelnice la intrarea în Nirvana pentru a arăta omenirii învățătura cea dreaptă și calea spre mîntuire. În unele regiuni doctrina Buddhistă din faza Hinayana nu dispăre, ci coexistă cu Mahaiana.

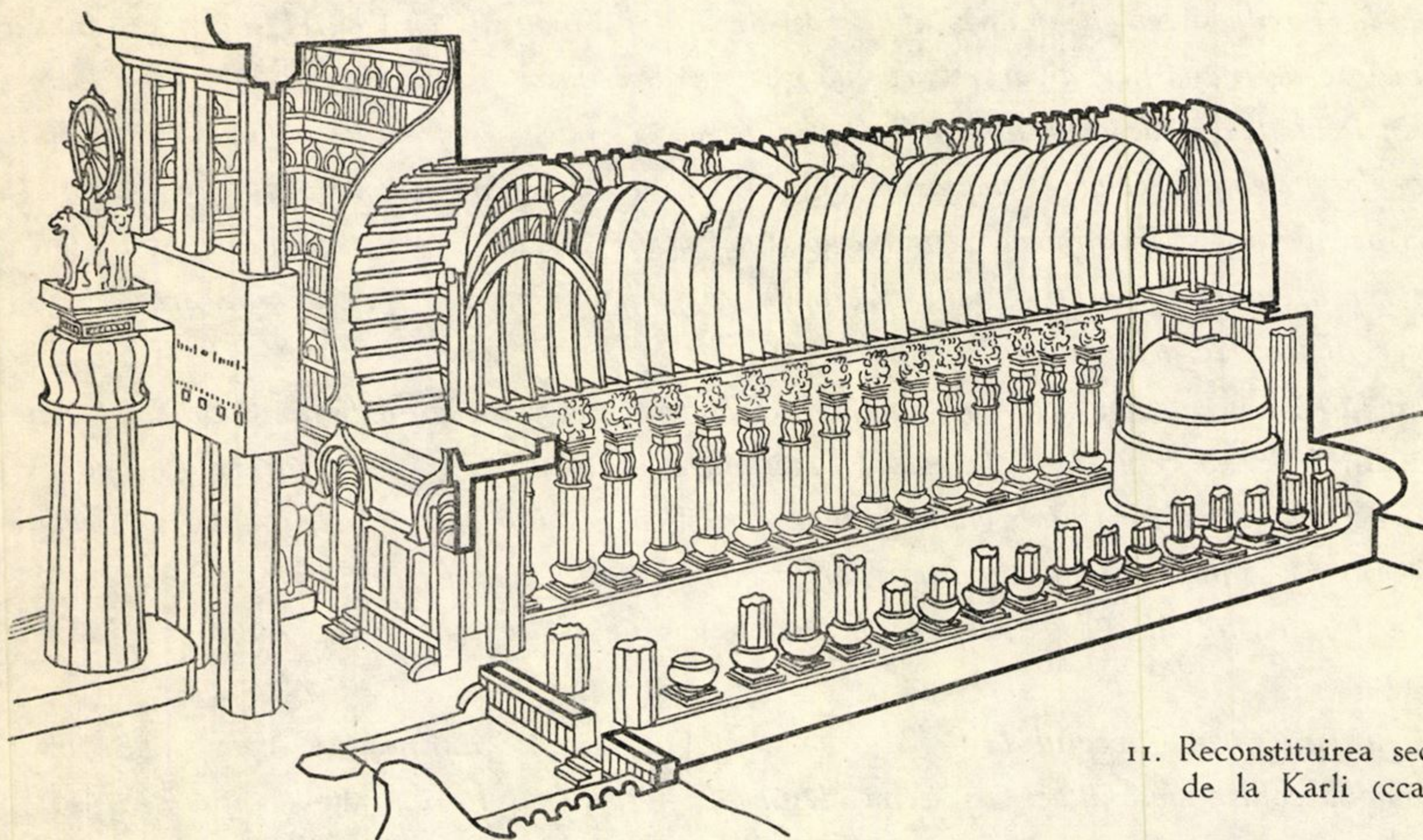
Domeniul în care excelează școala de artă din Gandhara va fi atât al arhitecturii cât și cel al artelor decorative, între care sculptura deține locul de seamă. În arhitectură, semnalăm, îndeosebi, preferința pentru ordinul corintic și motivele decorative clasice alcătuite din o modenatură bogată, palmete, ghirlande de flori, atlanti înaripați etc.; pe capitele, între coroanele de frunze este pusă și figura lui Buddha. Dezvoltarea sculpturii este legată de ilustrarea noii iconografii a buddhismului, în care, spre deosebire de școlile de la Sanchi și Bharhut, este introdusă pentru prima dată figura lui Buddha și ciclul complet al legendelor vieții sale (jataka).

Aportul greco-roman, ca trăsătură esențială, îl constituie personificarea lui Buddha în tipul filozofului grec, înfățișat în ținuta frumuseții lui Apolon, purtând însă toate atributele buddhismului. Tratarea anatomiei, frumusețea formelor, draperia și nimbul ornamental din jurul capului sînt cert influențe ale elenismului. Bogăția podoabelor, coafura și îmbrăcămintea sînt tributare portului nobiliar din Punjab din timpul kușanilor. Figurile purtînd mustață, necunoscute în reprezentările de la Sanchi și Bharhut, sînt de asemenea inspirate din tipurile kușane. Buddha apare înfățișat în două tipuri: unul ca învățător, reprezentat în picioare, în atitudine de binecuvîntare, imitînd modelele grecești; celălalt tip îl arată într-o poziție meditativă, tipic indiană, așezat jos cu picioarele încrucișate, asemănător scribilor egipteni.

Buddhismul în contact cu mitologiile și concepțiile artistice și religioase ale lumilor din bazinul mediteranean a trecut la elaborarea unei iconografii proprii, în care se ilustrează îndeaproape ciclurile «incarnației și nativității», reprezentarea celor «șapte pași» și «baia noului născut», «meditația sub mărul roșu», «somnul femeilor», «marea despărțire» etc., iconografie care va prilejui îmbogățirea artei buddhiste.

Ca și în Gandhara, în vremea kușanilor, se dezvoltă pe teritoriul Indiei, în paralel, mai multe școli de artă. În nord, în bazinul Gangelui, este cunoscută cea de mathura, iar în sud, în bazinul inferior al râului Kistna, cea de la Amaravati. Stilul de la Mathura, care înflorește în secolele II și III e.n., prezintă caractere asemănătoare celui de la Gandhara, dar cu o amprentă mai indianizată. În el se recunoaște

11. Reconstituirea secționată a Chaitei de la Karli (cca sec. I î.e.n.).

moștenirea directă a stilului naturalist al școlilor de la Sanchi și Bharhut împletite cu influența Gandharei. Aici, paralel cu tipul lui Buddha de proveniență gandhariană se dezvoltă un tip local, legat de tradițiile anterioare, care diferă net de personajele stilului elenistic din nord-vest. În iconografie, persistă și reprezentarea lui Buddha prin simboluri.

Ca realizări în domeniul arhitecturii ne sînt cunoscute mențiuni despre existența unui templu important ridicat la Mathura de Kanișka și urmașii săi. Se presupune că acest templu avea o formă absidală,

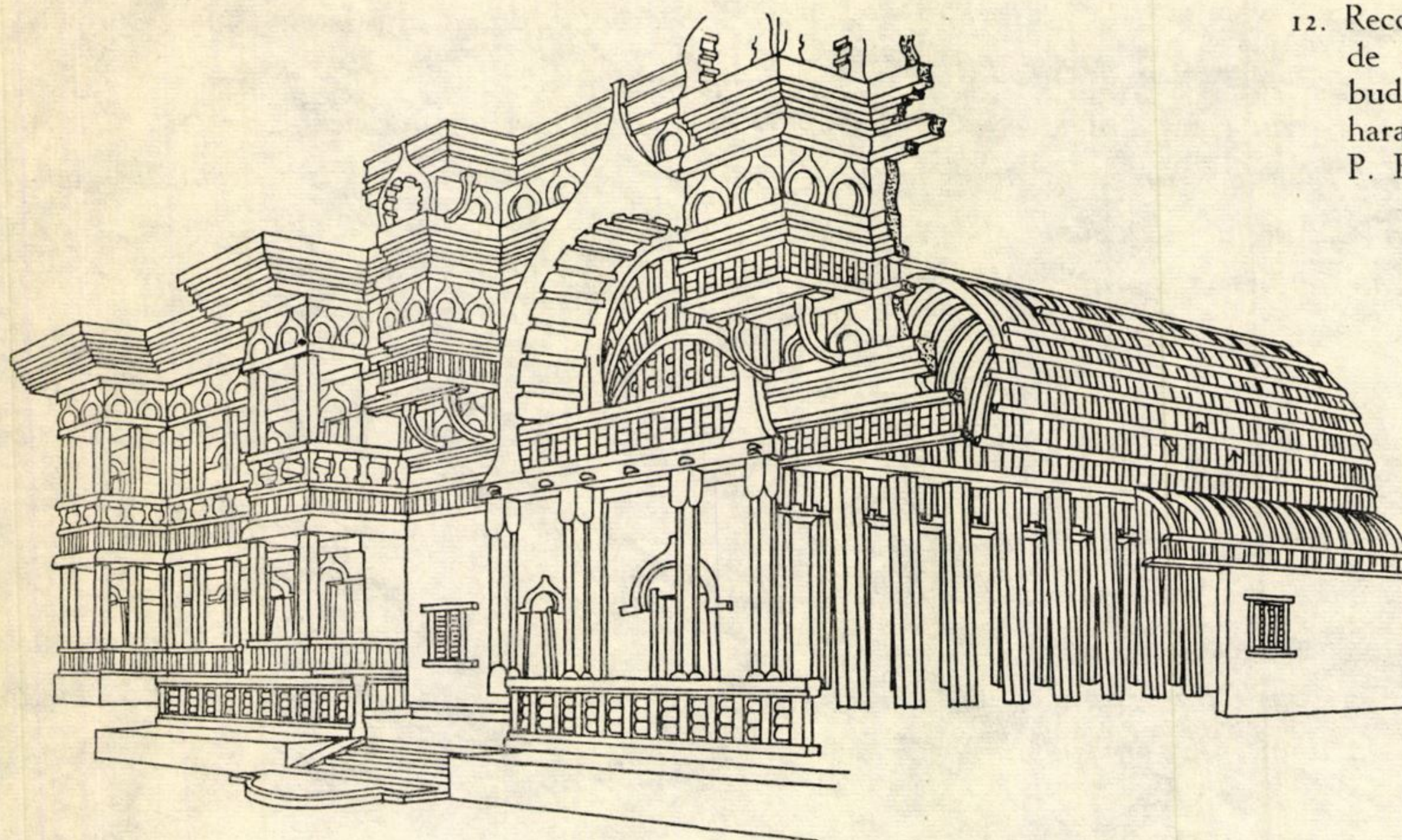
întocmai ca cele de la Taxila și Sanchi. Către anul 400 pelerinul Fa-hien numără la Mathura pe ambele maluri ale Yamunei 20 de mănăstiri, a căror existență este menționată și de Hiuan Tsang, între 620 — 645, când trece prin Nalanda, unde se minunează de strălucirea splendorilor de toate culorile curcubeului ce răzbat în coloanele și grinzile celebrei mănăstiri de aici. Se știe, de asemenea, că orașul Mathura era fortificat cu ziduri de apărare și înconjurat cu numeroase sanctuare buddhiste. Păstrarea unor statui laice, printre care două reprezentând împărați kușani, presupun că edificiile publice, piețele sau străzile erau împodobite cu opere majore de artă monumentală.

Mathura, aflat la răscrucea unor drumuri între principalele orașe, prin răspîndirea produselor atelierelor sale de artă atît în zona centrală — Sarnath, Pataliputra, Sanchi etc. — cît și în nord — pînă în Kașmir — sau în sud, va juca un rol important în viața artistică și culturală a Indiei antice. Tradiția artistică a acestui oraș va continua și sub dinastia regilor gupta, după căderea kușanilor. El își încetează activitatea numai către secolul al VI-lea, sfîrșitul său coincidînd cu cel al școlii greco-buddhiste din Gandhara.

În școala de la Amaravati (secolul II—IV), ca și la Mathura, se întîlnește o iconografie mixtă. Simbolurile lui Buddha conviețuiesc în aceeași scenă alături de figura marelui învățător. Tipul lui Buddha și întreg ansamblul de elemente figurale și decorative sînt redată într-o formă cu desăvîrșire indiană. Influența elenistică, foarte atenuată, pare să fi ajuns aici și prin sud prin filiera romană.

Tipul lui Buddha de Amaravati, apărut cam în același timp, sau poate ceva mai tîrziu ca cel de la Mathura, prezintă unele caractere evolute, mai aproape de tipul comun al școlilor din perioada următoare. Figura lui înfățișează trăsăturile locuitorilor dravidieni. El este îmbrăcat într-o mantie în care pliurile cad regulat, ușor curbate în față și spate, evident inspirate după draperia din sculptura grecească. Umărul drept este purtat descoperit, iar mîna dreaptă ridicată, cu palma în afară, schișînd gestul lipsei de teamă.

12. Reconstituirea prototipului de lemn a unui templu buddhist (Chaitya și Vihara de la Kondane), după P. Brown.

STATUL GUPTA

Stilul gupta (secolele IV — VI e.n.)

Stilul postgupta (secolele VI — VIII e.n.)

Școlile de artă din nord-estul și sud-estul Indiei

Ca și imperiul mauryan, alcătuit din numeroase triburi și popoare, inegal dezvoltate, fără o economie unitară, imperiul Kușana se dezmembrează numai după un secol de existență. Decăderea sa este legată de afirmarea statului sasanizilor din Iran și a satrapiilor din dinastia Saka din regiunea Bombayului.

Începînd din prima jumătate a secolului al IV-lea, regiunea bazinului de răsărit al Gangelui joacă din nou un rol important, în partea de nord a Indiei, în timpul dinastiei Gupta (320 — 470).

Sub Candragupta I — un prinț dintr-o dinastie locală — se încheagă în jurul Pataliputrei un nou stat al Magadhei, denumit regatul Gupta. Regatul acesta se întindea peste întreaga regiune centrală a văii Gangelui, cuprinzînd Audhul, Doabul și poate chiar Nepalul. Succesorul său, regele Samudragupta, reușește să supună și grupul de state de pe coasta golfului Bengal, aflate între delta Gangelui și Madras.

O dată cu căderea kușanilor începe să descrească și influența buddhismului. Dinastia Gupta se arată ca susținătoare a hinduismului, un sincretism al religiilor locale, care include multe elemente brahmane, și totodată toleranță față de buddhism.

Imperiul Gupta atinge apogeul său în jurul secolului al IV-lea, sub Candragupta al II-lea (380 — 414), care supune atît regii Saka din India de vest cît și o parte din Punjab.

În preajma mijlocului secolului al V-lea, sub presiunile îndelungate ale hunilor heftaliți, stabiliți în regiunile Bactriei, teritoriile imperiului Gupta se restrîng foarte mult, ajungînd ca în secolul al VIII-lea să se reducă numai la domeniile din jurul Magadhei.

În vremea dinastiei Gupta, viața cultural-artistică a Indiei cunoaște o înflorire fără precedent. Alături de literatura buddhistă scrisă în limba pali, care cuprinde numeroase tratate filozofico-religioase, cărți rituale și povestiri din întîmplările lui Buddha (jakata), înflorește și literatura sanscrită. Apar, în forma lor finală, poemele Mahabharata și Ramayana, precum și tratatele Manavadharmasastra și Arthasastra; se scriu și se transcriu numeroase culegeri de fabule și basme populare. Acum trăiește Kalidasa (secolul al V-lea), unul din marii scriitori ai antichității indiene, cunoscut prin poeziile sale lirice și epice, cît și ca dramaturg, care face parte din grupul « celor nouă perle » de la curtea regelui Vikramaditya (380 — 413 e.n.), format din poeți, filozofi și artiști plastici. Pe bună dreptate această perioadă este considerată pentru India veche « secolul de aur ».

Imperiul Gupta deschide o epocă în care meșteșugurile, metalurgia și tehnica construcțiilor cunosc un progres fără precedent. În arhitectură, ca și în sculptură, se crează un stil unitar, eliberat de naturalismul de altădată. Se dezvoltă arhitectura construită în aer liber, din materiale durabile. Zidăria de piatră înlocuiește tot mai mult lemnul și cărămida. Practica construirii de temple rupestre împodobite cu sculpturi tăiate în masa litică și lucrări de pictură ne lasă opere de o măiestrie inegalabilă. Pentru India abia acum începe perioada înfloririi artei sale clasice.

Din punct de vedere al evoluției sale, arta acestei epoci cuprinde două etape distincte: stilurile gupta și postgupta.

Stilul gupta este tributar tradițiilor buddhiste. În ciuda unor influențe din afară, venite mai ales pe calea apei, el prezintă deplină autenticitate, cunoscând o evoluție unitară. Acestui stil i se datorează marele ansamblu arhitectonic al sanctuarelor rupestre de la Ajanta.

Stilul postgupta se dezvoltă între secolele VII—VIII. Promovarea lui este favorizată de epoca de strălucire pe care încearcă să o redobândească acest imperiu în vremea dinastiei Vardhana, sub regele Harsha (606—647), precum și a regatelor din țările marathe și din Deccanul oriental. Lui îi aparțin ansamblurile de la Elephanta, de lângă Bombay, de la Ellora, Aurangabad, Mahabalipuram, sau cele de la Badami.

Începând din secolul al VIII-lea, buddhismul, care niciodată nu cuprinsese întreaga peninsulă, este înlăturat definitiv, sau resorbit de către brahmanism. El se va menține în partea de nord-est a Indiei în Bihar și Bengal, sub dinastiile Pala (765—1197) și Sena (1050—1202), cât și în Nepal. După cucerirea acestor teritorii de către musulmani, existența sa va continua numai în Nepal și în Tibet.

Din această fază târzie a buddhismului (sec. IX—XII) reținem arta ce înflorește în Bihar, Bengal și în jurul centrului monastic de la Nalanda. În conținutul noii teologii, Buddha este prezentat tot mai mult ca un monarh deplin al întregului univers, împodobit cu embleme și atributele regalității.

Brahmanismul care se bucura de popularitate încă din timpul imperiului mauryan și al statelor Sunga și Kușana, protectoare ale buddhismului, își constituie o doctrină religioasă încheată în jurul epopeelor Mahabharata și Ramayana, dobândind din secolul al VIII-lea rolul de religie oficială.

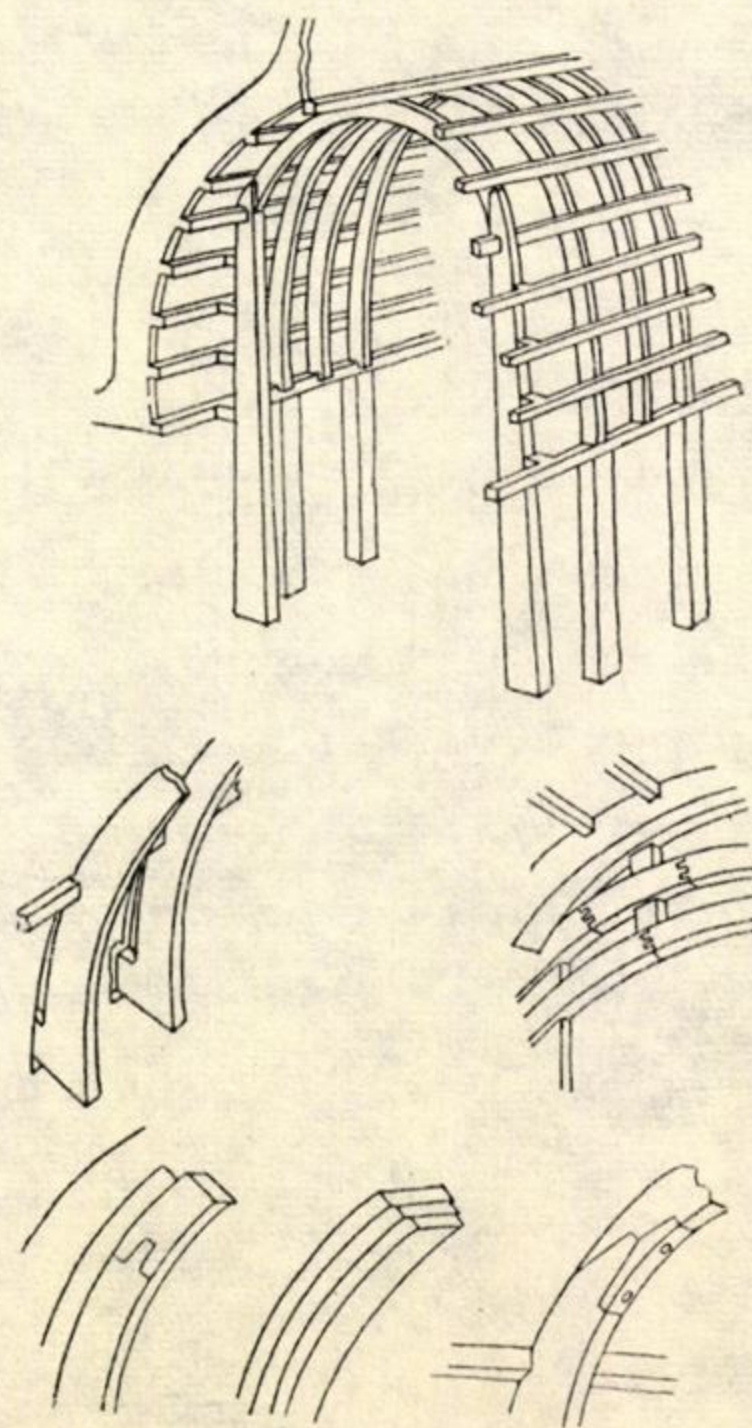

Alcătuirea sistemului unitar al filozofiei metafizice brahmane se datorează reformelor făcute de Sankara (circa 788 — 850 e.n.) și Ramanoudja (circa 1050 — 1137 e.n.), ambii originari din Deccan.

Decăderea buddhismului are drept consecință înlocuirea artei sale cu o alta, care trebuia să exprime triumful sincretismului brahman. Caracterul pe care se întemeiază această artă este simplitatea stilului gupta. În sculptură se desprinde însă o preferință pentru forma ușor alungită a personajelor și preocuparea redării unor atitudini mai libere și mai flexibile cu o decorație foarte bogată.

Partea de sud și de sud-est a peninsulei — regiunea Deccanului oriental — este stăpînită între anii 400 — 700 de regii din dinastia Pallava. Arta susținută de această dinastie în orașul de reședință — Mahabalipuram — și în alte centre mai dezvoltate din stăpînirea sa, se leagă îndeosebi de tradițiile școlii de la Amaravati din vremea regatului Andhra. Gloria artei Pallava se înscrie între sec. VI — VII.

13. Reconstituirea sistemului constructiv pentru încăperi boltite, cu detaliile de îmbinare a elementelor de lemn, după modelele transpuse în arhitectura rupestră.

ARHITECTURA RUPESTRĂ

Bogatele masive stâncoase ale Indiei și configurația lor formată din dealuri și coline terminate în cornișe abrupte, cu o rocă omogenă și foarte densă, au favorizat dezvoltarea unei arhitecturi rupestre desăvârșite. Pornind de la simpla amenajare a grotelor naturale, folosite ca locuințe sau altare pentru schivnici, s-a ajuns într-un interval destul de scurt la crearea unor catedrale subterane magnifice. Începutul acestei practici datează încă de pe vremea lui Așoka și a fiului lui Dasaratha, cu cele opt sanctuare rupestre tăiate în gnaisul cuarțos din dealurile de la Barabar, de la Nagarjuni și Sitamarhi, unele din ele făcute pentru călugării din ordinul Ajivika. Între anii 200 î.e.n. și 200 e.n. se construiesc pe întreg teritoriul Indiei sute de asemenea sanctuare rupestre, unele dintre ele destul de dezvoltate și desăvârșit finisate.¹ În această perioadă se definitivează forma a două programe de construcții religioase rupestre și anume: sanctuarul — templu sau catedrală (chaitya) — și mănăstirea (vihara).

Caracteristic pentru toate lucrările, încă din această perioadă timpurie, este șlefuirea îngrijită a interioarelor lor, tăiate în forme regulate, acoperite cu bolți și platforme bogat decorate; toate exemplarele reprezintă copii identice după prototipuri extraterane, din zidărie de cărămidă și lemn.

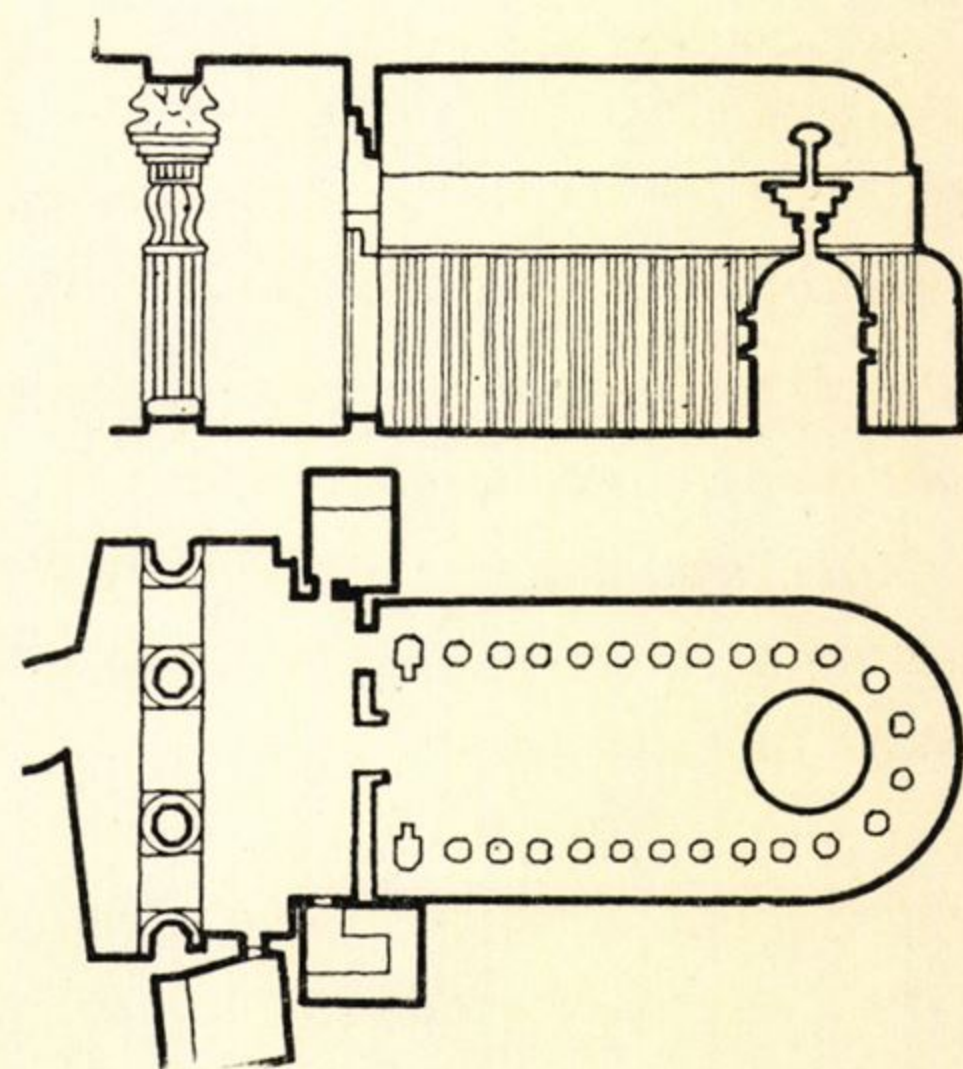
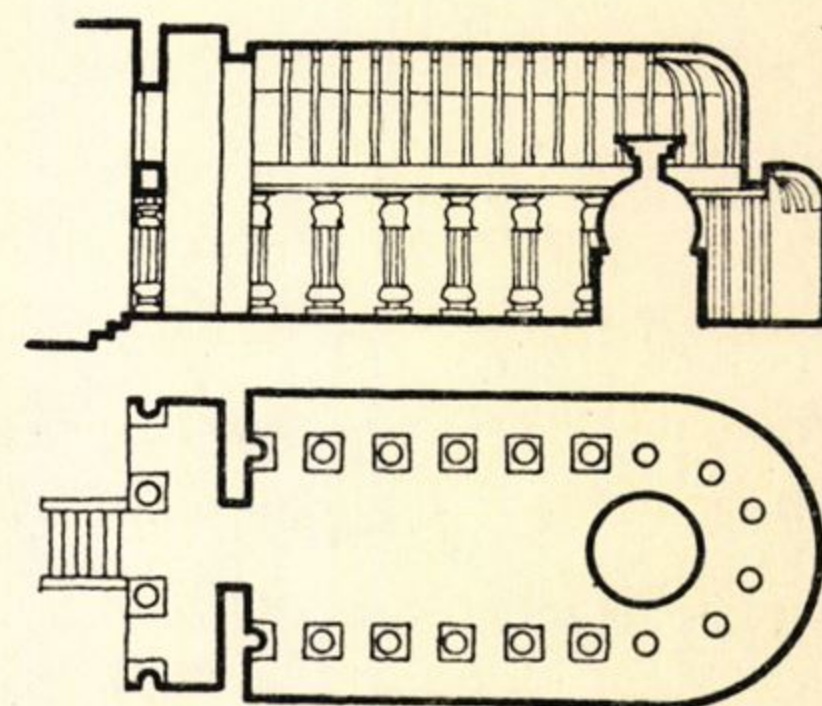
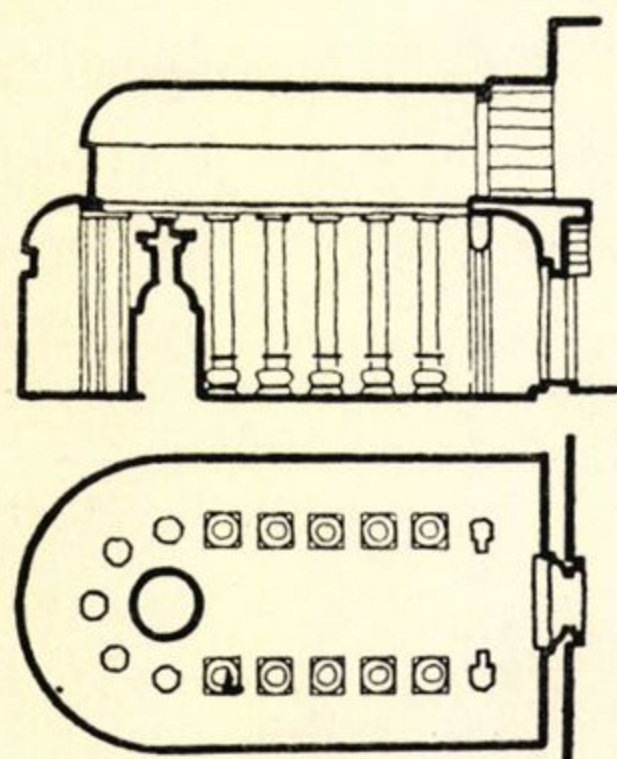
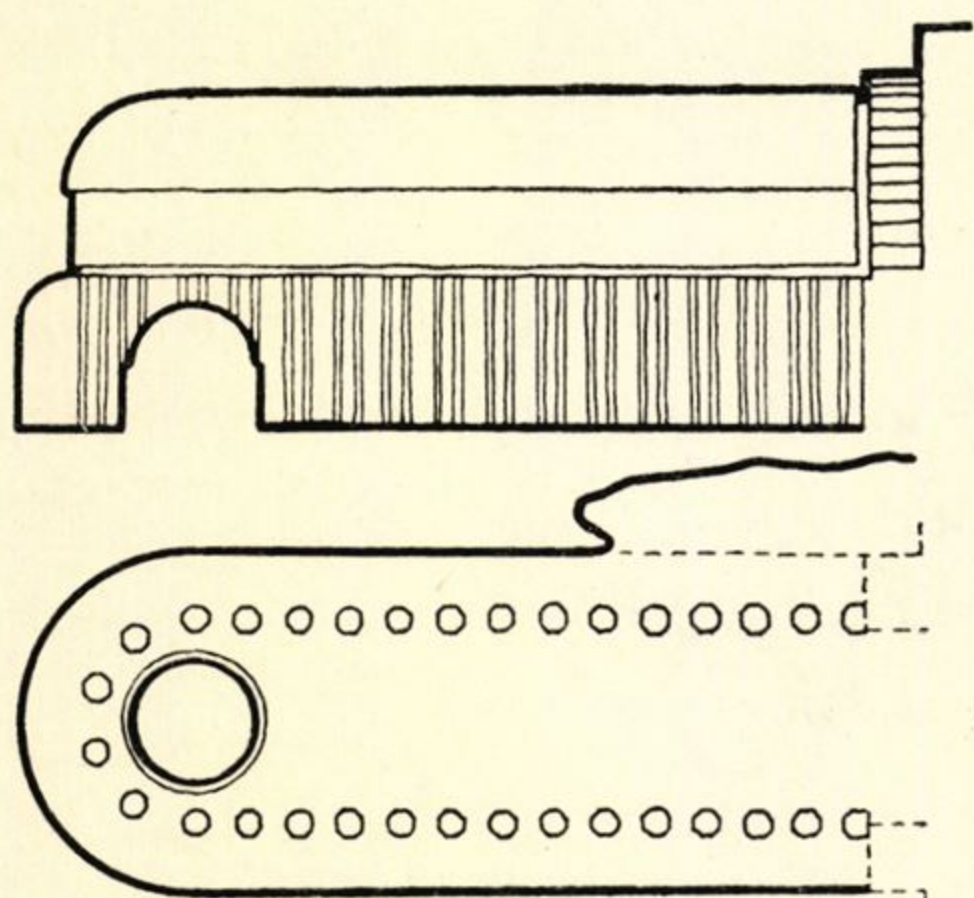
Templul (chaitya) se compune dintr-o poartă (torana) cu una sau mai multe intrări, o navă principală și două colaterale, terminate printr-o absidă (chapa) care adăpsotește altarul (stupa) asemnător bazilicii romane.

Mănăstirile sînt tăiate identic tipurilor extraterane după un plan dreptunghiular, cu mai multe etaje, prevăzute cu un hol central și o seamă de încăperi de locuit cu paturi de piatră, dispuse pe trei laturi.

---

¹. Originea sanctuarelor săpate în stîncă poate fi pusă în legătură și cu inspirația după unele exemplare anterioare din Persia, care a importat această practică din Egipt. Forma asemănătoare mormîntului lui Darius, regăsită în unele sanctuare indiene tîrzii, nu este străină de ideea hypogeelor de la Beni Hasan, pe care acesta le cunoscuse cu prilejul campaniei lui Cambyse în Egipt (vezi: Clement Huart, « La Perse antique et la civilisation iranienne », pp. 113—114).

14. Tipuri de Chaitya din prima fază — sec. II î.e.n.
— sec. II e.n. (Kondane, Nasik, Junnar, Bedsa).

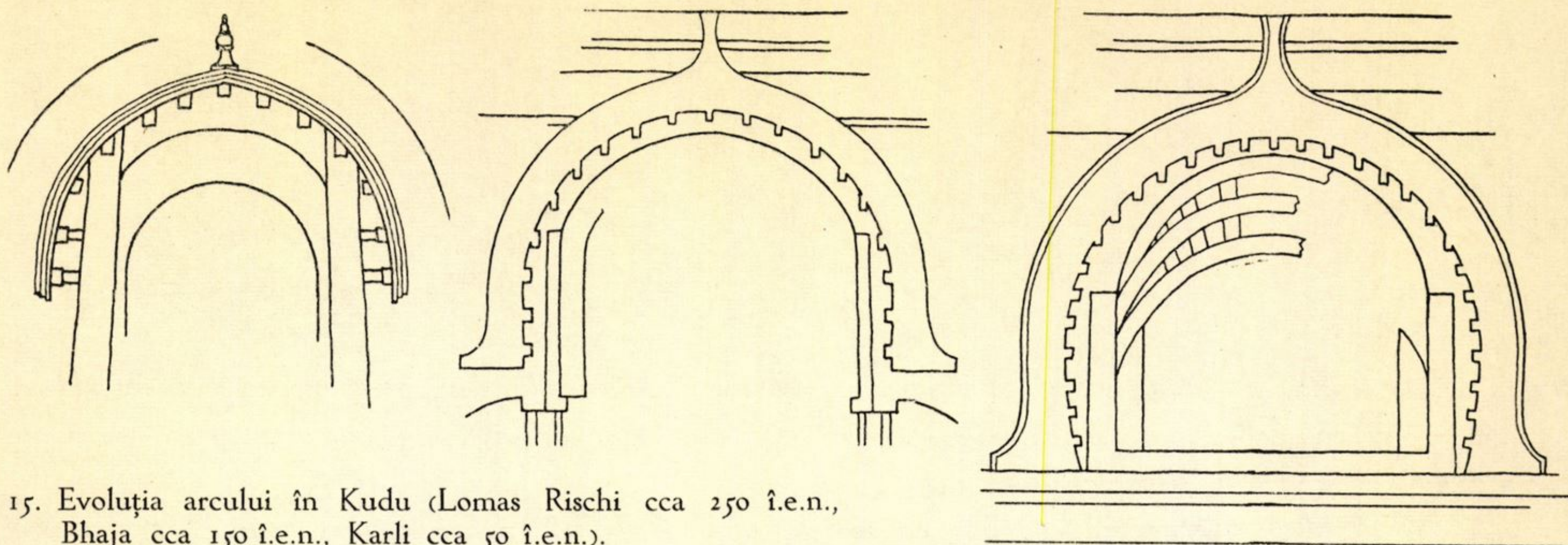
Tipul acesta de vihora este menținut întocmai din perioada buddhismului timpuriu până în secolul al III-lea e.n. Sînt cunoscute și locuințe individuale, așa cum este un exemplar la Nasik, cea mai veche piesă din acest complex, atribuită arhitectului rezident.

Atît în cazul chaityei cît și al viharei, construcția tăiată în piatră era completată în interior cu unele adăugiri de lemn, altele ca chaitya nr. 9 de la Ajanta sau cea de la Nasik nu au adăugiri de lemn. Caracteristică pentru etapa de început, este tendința de imitare servilă a edificiilor extraterane, luate ca prototipuri.

Reproducerea fidelă a construcțiilor extraterane, a învelitorilor lor, a elementelor componente din lemn și a detaliilor de îmbinare, trece în arhitectura rupestră ca un principiu decorativ. Exemplarul de la Lomas-Rishi este urmat îndeaproape și de alte sanctuare mai mult sau mai puțin contemporane, ca cele de la Guntapalle, de la Sudama sau Kondvite. Forma de învelitoare în leagăn cu elemente ceramice pe coamă, așezată pe o serie de căpriori longitudinali este preluată de arhitectura rupestră și dezvoltată ca un fronton decorativ. Ușoara stilizare a acestui fronton în formă de potcoavă (kudu) va genera un element arhitectonic specific Indiei, folosit pînă astăzi atît ca poartă de intrare (torana), cît și ca arcadă, lucarnă sau ca motiv decorativ. Reliefurile sculpturale de pe montanții balustradelor de la stupele din Bharhut și Amaravati ne prezintă tipuri de sanctuare primare construite după modelul locuințelor primitive în care se remarcă forma decorativă a frontonului în potcoavă, precum și modelul unor construcții cu mai multe nivele, ale căror ferestre reproduc același element (fig. 15). Forma arcului generat de șarpanta și învelitoarea de la Lomas-Rishi (circa 250 î.e.n.) este reluată stilizat pe intrarea chaitylor de la Bhaja (circa 150 î.e.n.), Karli (circa 50 î.e.n.) etc. și regăsită mult mai tîrziu la Chaitya nr. 26 de la Ajanta (circa 500 î.e.n.), sau pe frontoanele unor temple din secolele VII—IX (fig. 16).

Forma de plan a sanctuarului primitiv, născut din necesitatea de a adăposti o stupa și un spațiu pentru circumamblațiuni, cu un vestibul mai mult sau mai puțin dezvoltat în față, a generat, o dată cu evoluția cultului, forma de navă terminată în absidă.

15. Evoluția arcului în Kudu (Lomas Rishi cca 250 î.e.n., Bhaja cca 150 î.e.n., Karli cca 50 î.e.n.).

După modelul de execuție, construcțiile rupestre se împart în două categorii: a) interioare arhitecturale excavate; b) edificii degajate în rocă, monolite, în care arhitectura propriu-zisă apare ca o sculptură arhitecturală.

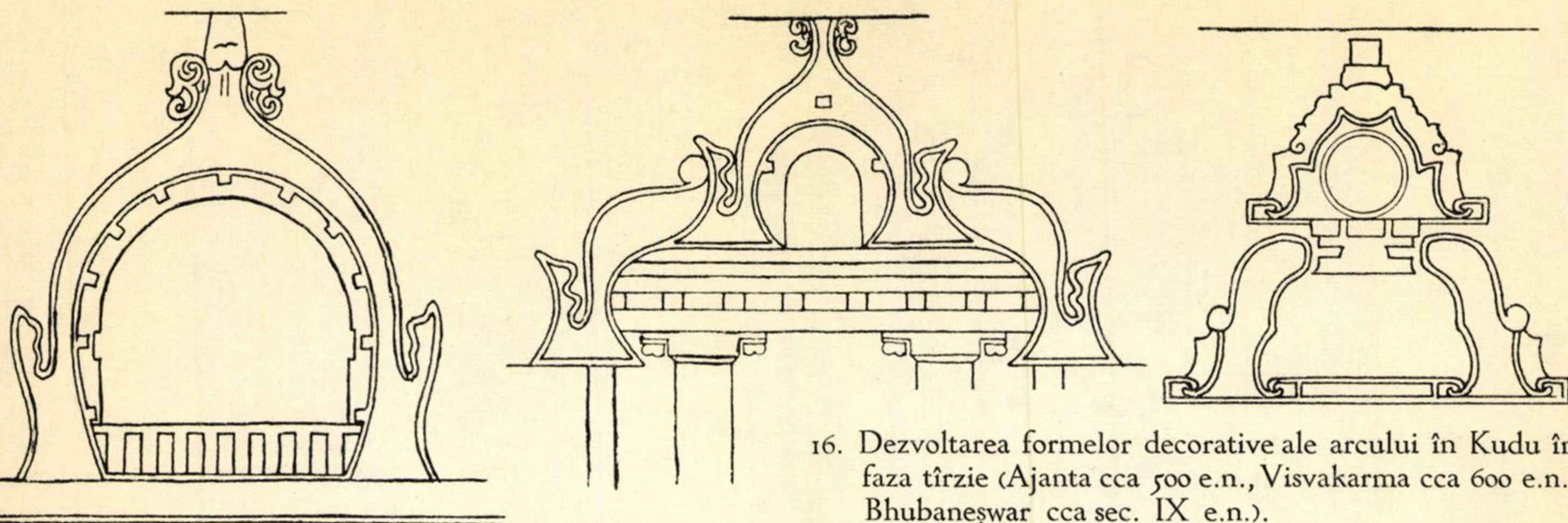
Din prima categorie sînt cunoscute îndeosebi ansamblurile templelor rupestre de la Bhaja, Karli, Nasik, Udaigiri-Khandagiri, Ajanta, Ellora, Elephanta, unele sanctuare de la Mahabalipuram etc. Din cea de a doua categorie cităm templul « Kailasa » și unele sanctuare de la Ellora și grupul celor cinci « ratha » de la Mahabalipuram etc.

La Udaigiri și Khandagiri din Orissa, în apropiere de Bhubaneșvar, în două dealuri îngemănate, din gresie, se află un complex de circa 35 gumphe (gumpha în limba orissană este echivalentul viharei), legate între ele prin poteci; primele datează din jurul anului 160 î.e.n. Aici nu se află nici o chaitye, toate încăperile sînt destinate locuinței pentru ritualuri, depozite de vase și veșminte, cămări pentru alimente etc.

Unele dintre aceste gumphe sînt lucrate mai primitiv, altele erau prevăzute cu verande din adăugiri de lemn.

Cea mai importantă din acest grup este « Rani Gumpha » (circa 150 î.e.n.), construită pe două nivele, cu bogate reprezentări sculpturale în jurul golurilor ferestrelor, precum și cu o friză continuă în partea superioară, cuprinzînd episoade cu caracter dramatic, care constituiau obiectul unor manifestări teatrale în aer liber, cu prilejul unor ceremonii religioase. În desenul pilaștrilor se recunosc prototipurile construcțiilor de lemn, alături de capitelele cu capete de animale derivate din ordinul arhitectural

16. Dezvoltarea formelor decorative ale arcului în Kudu în faza târzie (Ajanta cca 500 e.n., Visvakarma cca 600 e.n., Bhubaneşwar cca sec. IX e.n.).

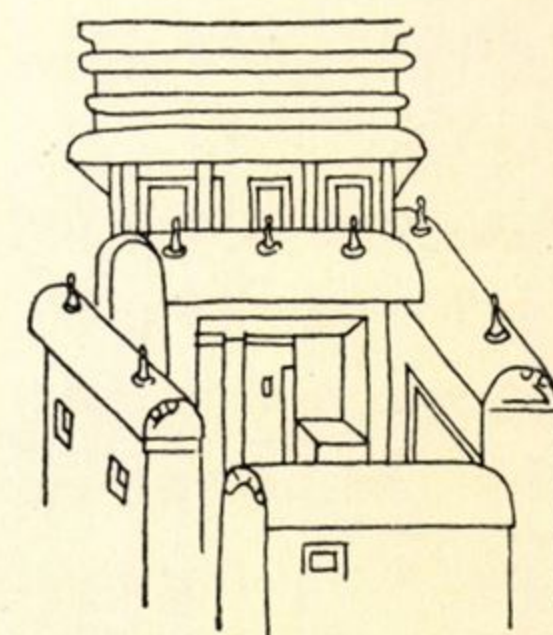
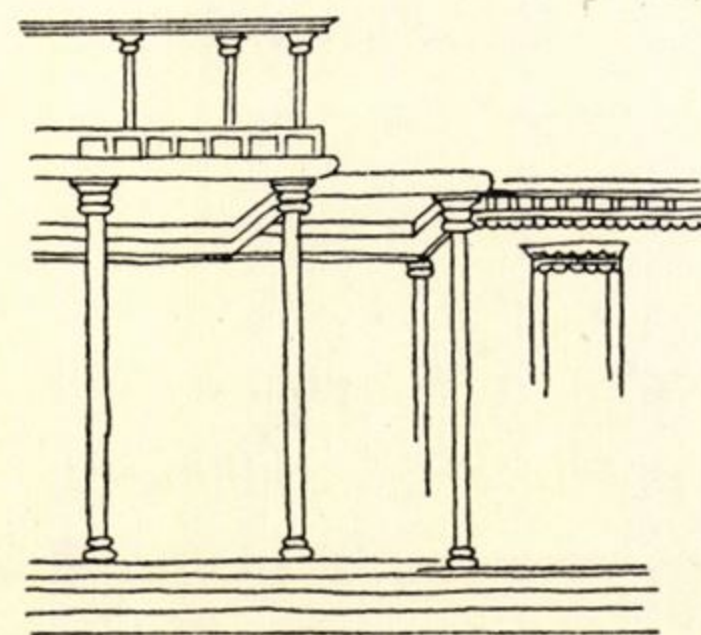
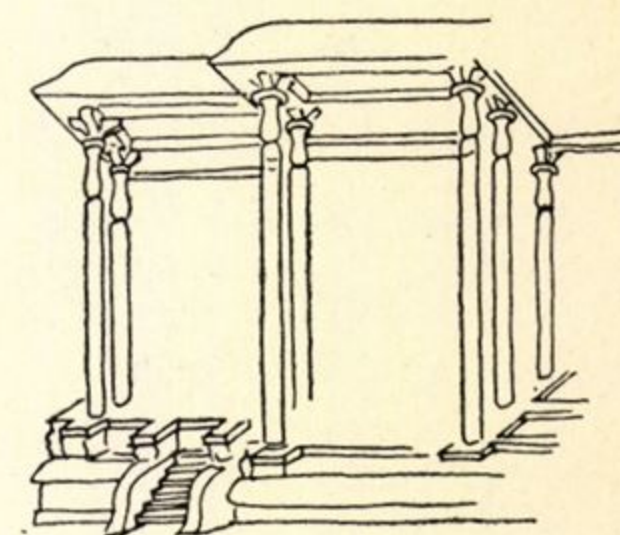
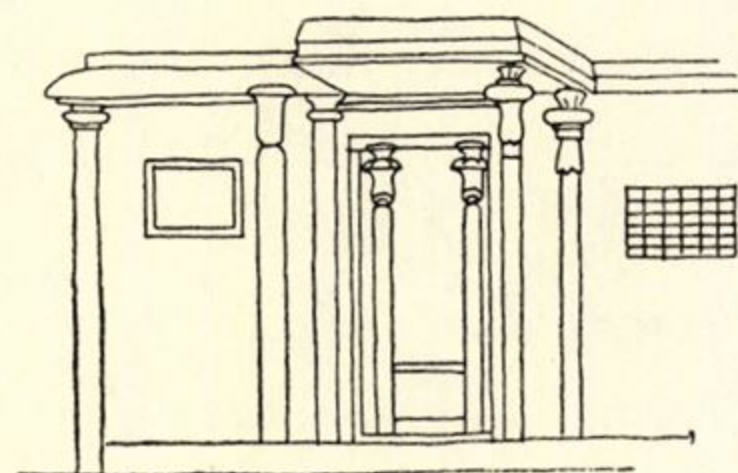
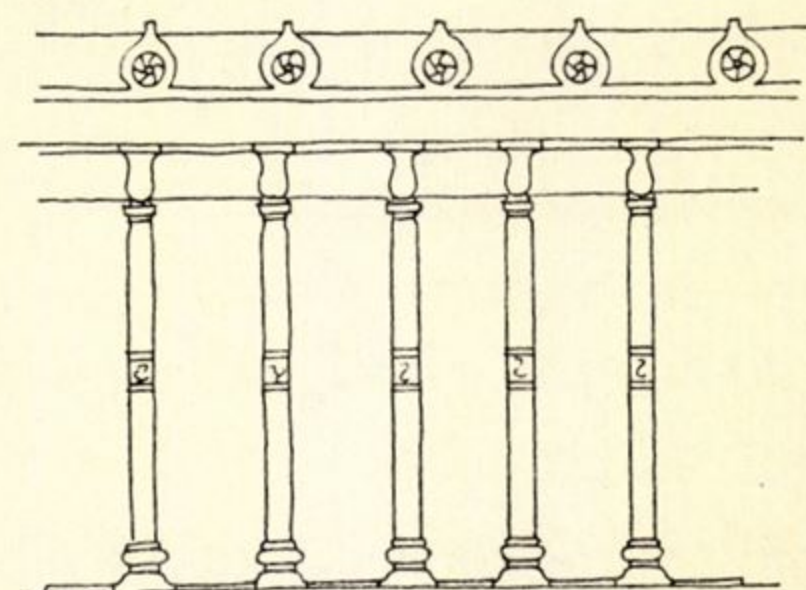
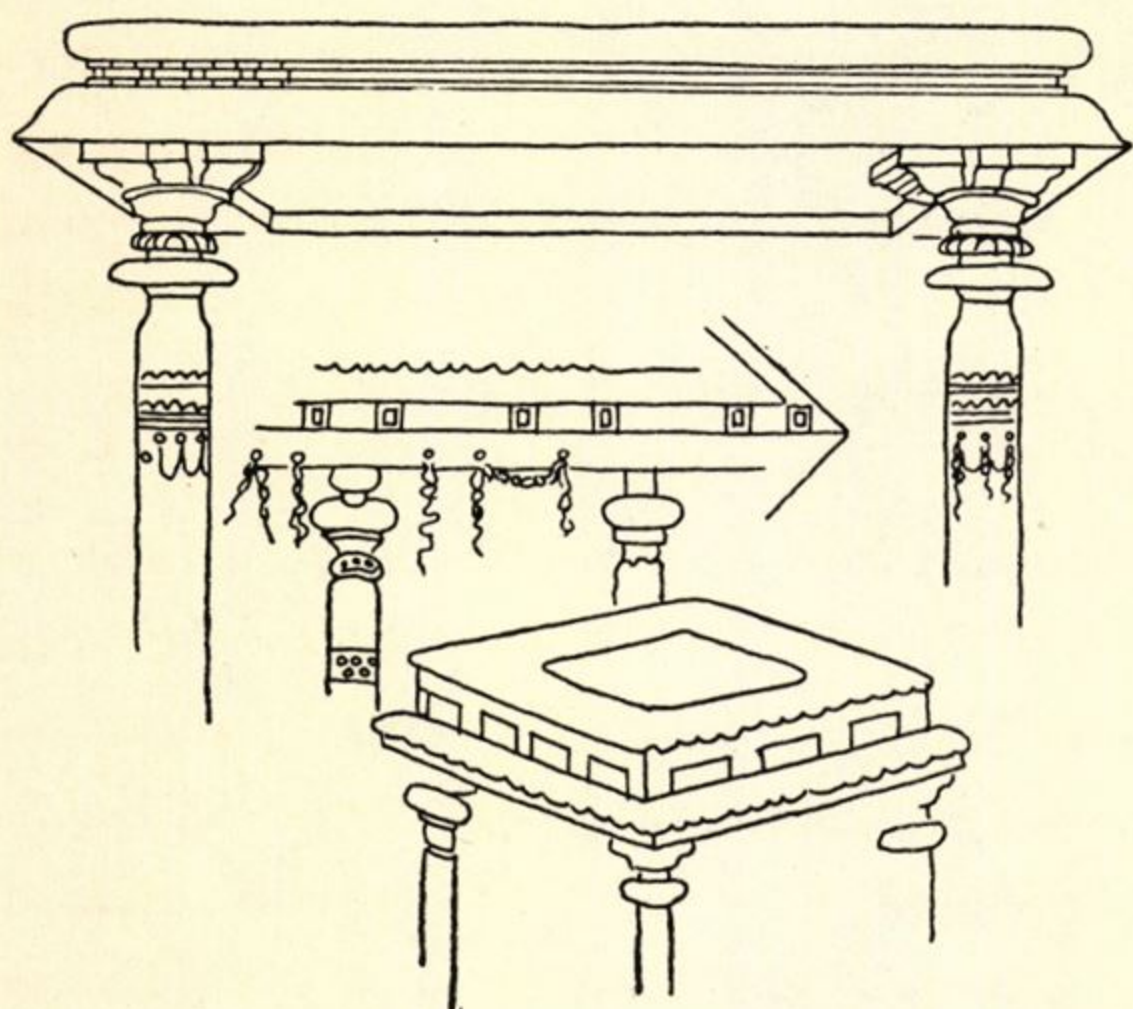
persepolitan. Un sistem de alimentare cu apă lega încăperile cu un bazin central situat în partea superioară.

O altă piesă importantă în acest ansamblu este « Ganeşa Gumpā » (gumpā elefantului). Ea este formată dintr-un portic cu cinci travee tăiat în stîncă. Intrarea este străjuită de statuile a doi elefanți. Capitelul pilaștrilor, înfățișează în compoziția sa un bivol îngenunchiat.

În partea de vest a Indiei, unul dintre cele mai renumite ansambluri de sanctuare rupestre este cel de la Ajanta. Aici, în apropiere de izvoarele râului Waghora (în Deccan, statul Hyderabad), în roca din pîntenul arcuit al unei coline stîlcoase care închide o vale semicirculară, călugării buddhiști au tăiat, începînd din secolul al II-lea î.e.n. și pînă în secolul al IV-lea e.n., 29 de temple, altare și mănăstiri. Cele mai vechi sînt templele nr. IX, X și XIII, toate considerate anterioare erei noastre. Templul nr. X pare a fi construit primul, datînd din jurul mijlocului secolului al II-lea î.e.n., cînd în Deccan domnește dinastia Andhra, protectoare a buddhismului; cele de la nr. VI—VIII aparțin perioadei dintre sec. V și finele sec. VI e.n. Arhitectura lor este o transpunere în piatră a formelor edificiilor extraterane durate în materiale perisabile, piatră sau cărămidă. Tipurile sanctuarelor nr. IX și X par să derive din formele edificiilor de cult cu absidă, ale arhitecturii buddhiste timpurii.

Interpunerea unui vestibul între intrarea chaitei și navă se datorează evoluției firești a acestui tip de bazilică, impus și de cerințele cultului buddhist. Forma de bazilică simplă, cu o singură intrare plasată în axul navei principale și cu colateralele închise la capăt este întîlnită, ca un exemplu timpuriu, la Konđane. La Nasik, leagănul navei este tratat independent, retras în față cu o travee, prin care, în interior,

17. Forme arhitecturale reproduse în ansamblurile de pictură de la Ajanta.

se asigură legătura între cele două colaterale; în partea superioară peste această retragere se desfășoară o arcadă (kudu) pe toată lățimea navei, pentru iluminarea interiorului. La Bedsa această travee despărțitoare este dezvoltată și tratată independent, ca un vestibul în care se accede din exterior printr-un portic cu trei travei; legătura cu nava centrală se face printr-o deschidere axială. Tipul acesta realizat perfect îl găsim la Junnar, într-o formă modestă; mai evoluat îl întâlnim la Karli și la Kanheri, unde se comunică direct din vestibul și cu colateralele (fig. 14).

Întreaga suprafață a intrării este acoperită cu motive sculpturale ce imită elemente cu funcții arhitecturale și constructive, precum și cu scene legate de iconografia buddhistă. Arhitectura interiorului este hotărâtă de ordinul intercolonamentului ce desparte nava principală de colaterale, forma fusului de coloană, a bazei și a capitelului ei, precum și de tratarea leagănului navei, mai întotdeauna imitând o șarpantă dintr-o înșiruire de arcuri dublouri din lemn. În exterior, în partea dreaptă a intrării unei chaitye, se înalță o coloană de tipul celei mauryane, suportând pe capitelul ei grupuri de animale și simbolurile buddhismului.

În cadrul ansamblului de sanctuare de la Ajanta, pictura murală joacă un rol important în decorarea interioarelor. În ciuda vicisitudinilor timpului, pe pereții unora dintre acestea se păstrează încă și astăzi în bună parte scenele din ciclurile de «Jataka», cu momente din viața lui Buddha, desfășurate într-o înșiruire continuă de compoziții. Cele mai importante picturi se păstrează în sanctuarele nr. I, II, IX, X, XVI și XVII. În frescele din sanctuarele nr. X și XI se simte influența indirectă a elementelor iraniene provenite prin școlile de artă din Gandhara și Mathura, dezvoltate sub kușani, și de la Amaravati, sub dinastia Andhra. Sanctuarele nr. XVI și XVII se leagă de dinastia Vakataka, prin regii Devasena și Harisana, protectori ai buddhismului și ctitori ai unor lucrări de aici.

O dată cu a doua jumătate a secolului al VI-lea sub dinastia Chalukya, susținătoare oficială a brahmanismului, Ajanta începe să fie părăsită și dată uitării.

Modul de rezolvare a detaliilor arhitectonice a sanctuarelor de la Ajanta, respectarea proporțiilor și a legilor compoziționale, organizarea spațiului, realizarea legăturii dintre piese, folosirea unor procedee specializate de tăiere a pietrei etc., trădează existența unei bogate experiențe în domeniul construcțiilor

rupestre și extraterane, dobândită de-a lungul mai multor sute de ani. Forma și modenatura unor elemente arhitectonice — socluri, coloane, capitele, frize și arhitrave etc. — scara, proporțiile și dimensiunile lor, amintesc un mod de rezolvare rațional, născut dintr-o necesitate reală, identic cu cel din arhitectura clasică greco-romană, dar, ca mod de gândire și ca principiu decorativ, mai apropiat de arhitectura gotică. Pe fațadele templelor de la Ajanta subzistă forma de arcadă în potcoavă, îmbrăcînd, pe lîngă cerințele strict utilitare, forme decorative baroce; balustradele care imitau formele de lemn ale tipurilor vedice au dispărut, fiind înlocuite cu parapete împodobite cu sculpturi și cu o modenatură asemănătoare cu cea din arhitectura greco-romană. Lucarna în formă de potcoavă devine un element decorativ care se repetă pe profilurile în formă de dusină întoarsă ale cornișelor, așa cum vedem pe fațada chaityei nr. 19 de la Ajanta (sec. al V-lea) sau la templul Kailasa de la Ellora (sec. VII—VIII), la Mahabalipuram, sau la unele temple din Bhubaneșvar.

Sub influența buddhismului, într-o perioadă mai tîrzie — către mijlocul secolului V — la numai circa 100 de km de Ajanta, spre est, se întemeiază o nouă așezare de sanctuare rupestre excavate în povîrnișul unui deal desprins din vastul platou al Deccanului Ellora. Călugărilor buddhiști li se datorează aici un grup de douăsprezece sanctuare, asemănătoare cu cele de la Ajanta, amplasate în locurile cele mai avantajoase, în pantele abrupte din partea de sud.

Această așezare dobîndește adevărata sa strălucire, prin unele dintre cele mai originale sanctuare, realizate, de această dată, de comunitățile hinduse și brahmane.

Important pentru această așezare este evoluția viharelor, care din locuințe pentru călugări ajung să îndeplinească deopotrivă funcția de abație cît și de biserică. În locul relicvelor sîntenerate acum altarele cu imagini sculptate. Astfel, dacă Ajanta este un complex unde în iconografie și decorație interioară pictura murală joacă rolul principal, în schimb în Ellora locul acesta revine sculpturii, manifestare artistică cultivată cu precădere de comunitățile hinduse și jainiste.

Stilul de la Ellora, cu trăsături identice, este regăsit și în partea de vest a peninsulei, în altarul închinat zeului Șiva din insula Elephanta de lîngă Bombay. Aici, în stîncă uneia dintre cele două coline despărțite

de o vale, orientată către golful Bombay, cu o poziție de un pitoresc rar întâlnit, șivaiții au săpat un templu uriaș. Cu coloane de proporții masive, desfășurată după un plan încheiat, adaptat terenului, arhitectura sobră a acestui templu este întregită de reliefurile și grupurile sculpturale ale altarelor (fig. 17). Intrarea principală descinde într-un hol mare, tratat simetric, unde în capătul axului principal se află un basorelief, capodoperă a sculpturii indiene din perioada postgupta, denumit « Trinitatea lui Șiva » (Mahadeva). Figura zeului, cu o expresie profund umană și bogat împodobită cu mai multe rînduri de coliere și o tiară înaltă, apare reprezentată prin trei capete — unul frontal și două profiluri laterale — redată într-o monumentalitate fără egal.

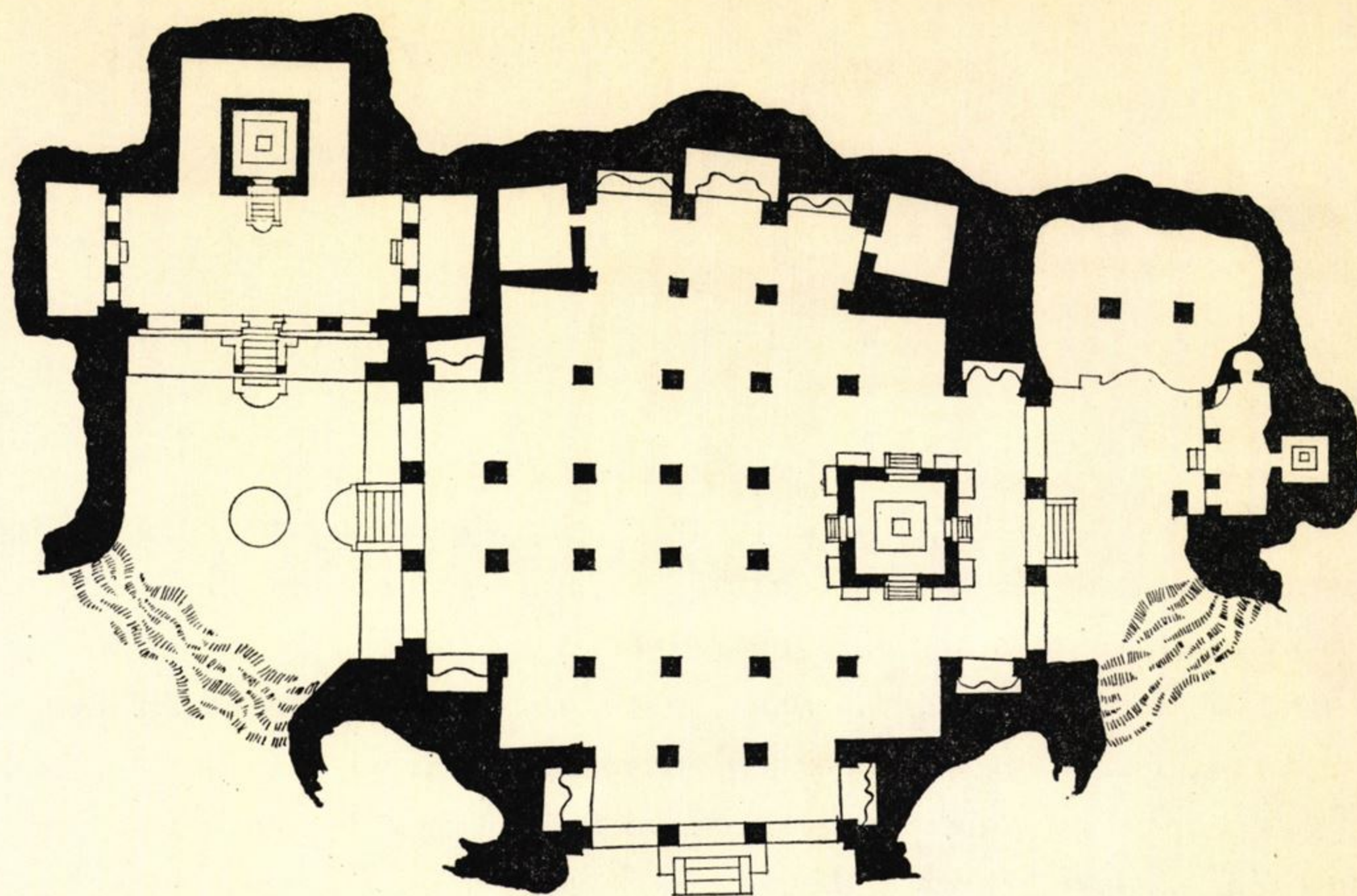
În interiorul colonadei centrale se află un altar tratat cu o arhitectură aleasă, compus dintr-o celă cu patru intrări, la care se accede printr-un grup de câteva trepte. Din interiorul lui se păstrează, in situ, un altar, cu simbolul lui Șiva. De o parte și de alta intrările sînt flancate de sculpturi monumentale tăiate în alto-relief, reprezentînd sfinți șivaiți. Golurile intrărilor sînt încadrate de șambrane cu pilaștri și profiluri asemănător rezolvărilor din arhitectura clasică.

De o parte și de alta a holului principal se află două curți interioare străpunse pe o latură către golful Bombay. Din aceste curți se accede apoi la alte altare secundare împodobite cu grupuri sculpturale. O serie de trepte interioare, care asigură legătura între diferite nivele, îl poartă pe vizitatorul de astăzi în lumea creată de fantezia și măiestria de neîntrecut a cioplitorului în piatră indian, deopotrivă sculptor și arhitect.

Templul de la Elephanta, denumit așa de portughezi în secolul XVI după statuia unui elefant colosal, săpat în piatră, a cărei realizare s-a uimit, nu a fost niciodată terminat. Distrugerile provocate de bombardamentele europenilor au pricinuit acestui templu degradări ireparabile, mutilînd o bună parte din sculpturile și coloanele sale. Numai la câteva sute de metri depărtare, în același deal, era proiectată, de asemenea, realizarea altor temple; lucrarea a fost însă abandonată, din nu se știe ce vitregie abătută peste această lume harnică.

18. Elephanta. Planul templului rupestreu închinat zeului Șiva.

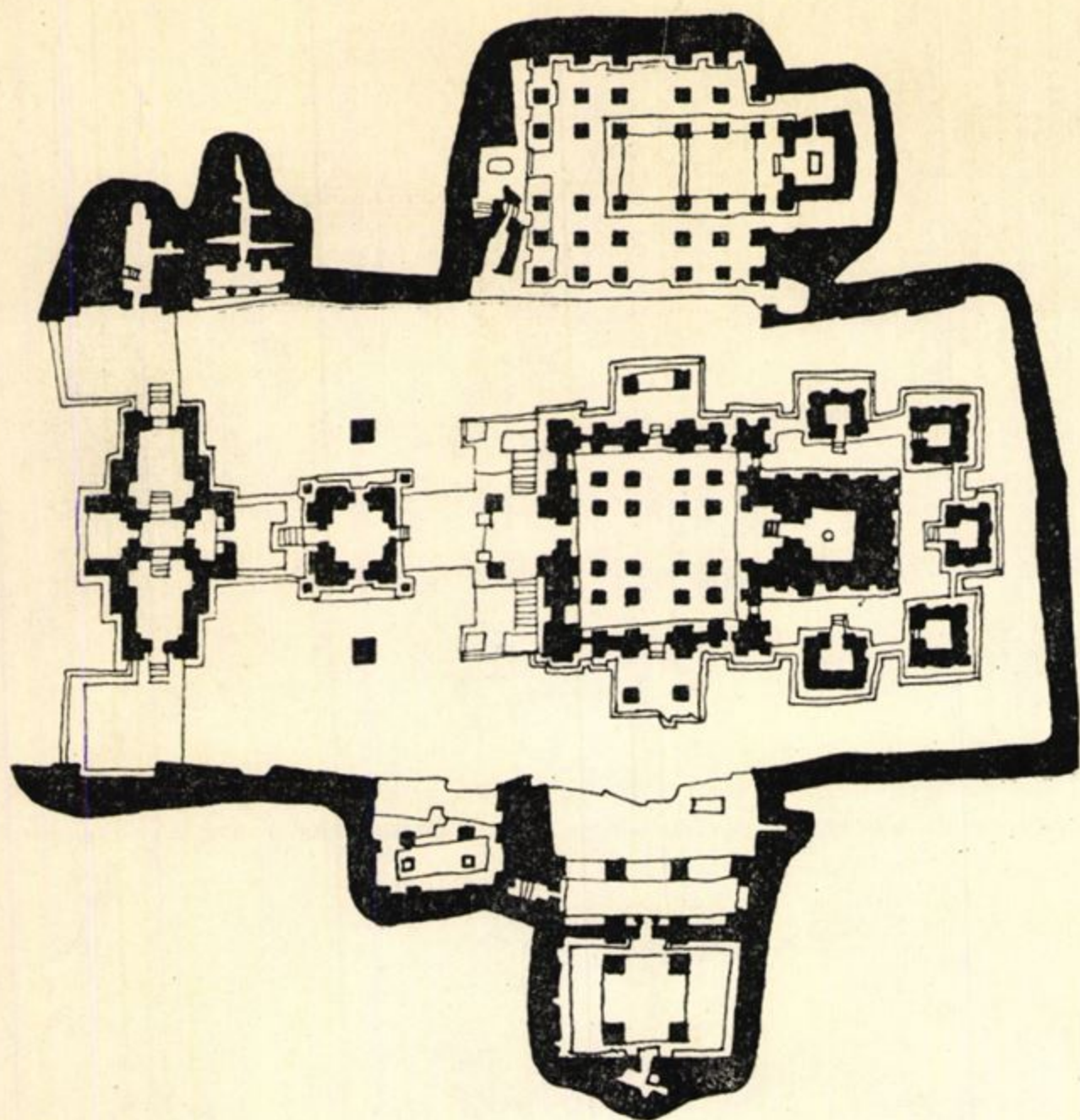

La Ellora și la Elephanta își face apariția și se desăvârșește un nou tip de coloană și capitel cu forme deosebite de cele cunoscute pînă atunci. Fusul acestei coloane, de proporții masive, are partea interioară întocmai ca o prismă dreptunghiulară simplă, iar partea superioară ca un cilindru scurt cu numeroase caneluri, implantat într-un capitel de forma unui bulb presat. Tipul acesta de coloană cu capitel în formă de bulb presat concurează cu alte tipuri de coloane cu capitele și baze în formă de « vase și frunze », constituind astfel două ordine principale ale arhitecturii rupestre indiene, dezvoltate în paralel, dar cu origini complet diferite.

Foarte probabil că jumătatea inferioară a coloanelor — un paralelipiped așezat vertical — reprezintă un element neterminat, care urma să fie finisat, așa ca la Badami (sec. VI e.n.), prin fazetarea muchiilor și crearea unor registre intermediare, sau prin sculptarea unor motive decorative alcătuite din vase cu frunze și ghirlande de flori, din care trebuie să țîșnească direct fusul coloanei sau capitelul, întocmai ca la coloanele din templul Ramașvara (sec. VII e.n.) sau Indra Sabha (sec. VIII e.n.) de la Ellora. De fapt în cazul acestor coloane, din epoca postgupta, fusul dispare între capitel și vasul cu flori din care pornește.

Grupul de temple brahmane de la Ellora, aliniat în rînd cu cele buddhiste și jainiste, ocupă partea centrală a așezării. El este format din 16 sanctuare (nr. 13—29) întinse de-a lungul a circa 800 m.

19. Ellora. Planul templului Kailasa.

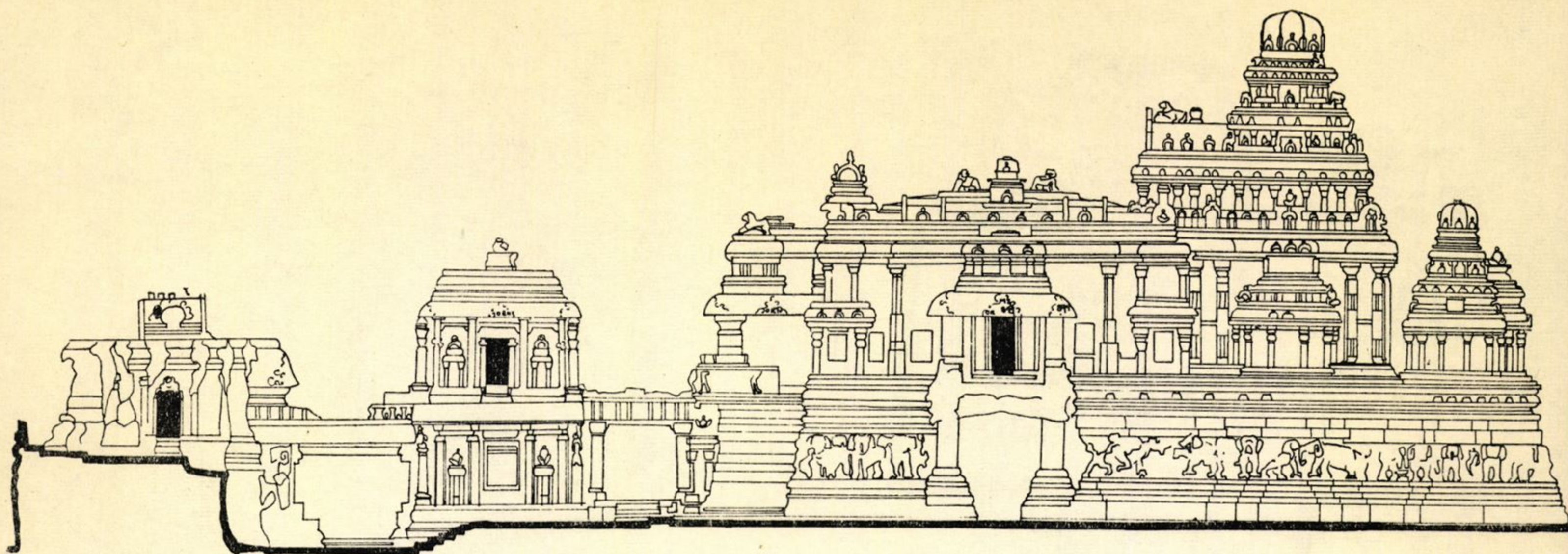
Cele mai importante sînt sanctuarele: *Ravana Ka Khai* — sălașul lui *Ravana*, demonul rege din *Lanka* (nr. 14) — *Das Avatar* sau cele zece încarnări ale lui *Vișnu* (nr. 15), *Kailasa*, paradisul lui *Șiva* (nr. 16), *Ramesvara* — stăpînul lui *Rama* (nr. 21), *Dumar Lena*, numită și « *Botezul lui Sita* » (nr. 29).

Urmînd îndeaproape arhitectura buddhistă, brahmanismul pornește de asemenea de la reproducerea modelelor de construcții supratereștri și realizează la Ellora un tip nou de templu, degajat în rocă, în care sînt apoi excavate interioarele respective, întocmai unui edificiu în zidărie, cu toate funcțiunile sale. Exemplul desăvîrșit în acest ansamblu îl constituie templul *Kailasa*, terminat prin stăruința regelui *Krishna I* (757—783) din dinastia *Rashtrakuta*.

Construcția templului *Kailasa* a început din partea superioară prin tăierea unui canal regulat în formă de U, cu laturile intersectate în unghi drept, coborît pînă la nivelul poalei dealului; s-a urmărit, mai întîi, obținerea unui corp monolit, degajat, din care prin alte compartimentări parțiale s-au realizat trunchiul templului propriu-zis (de circa 50 m lungime și 30 m lățime), poarta de intrare, un altar intermediar și alte săli hipostile și altare pe lateralele curții interioare.

Construcția se desfășoară pe două nivele, cuprinzînd de-a lungul unui ax longitudinal, dezvoltat în adîncime, o serie de volume tratate într-o arhitectură încheagată, legate prin frize și profile continui,

20. Ellora. Templul Kailasa. Fațada laterală (după I. Burgess).

grupuri de trepte, scări etc. Un soclu masiv înalt de circa 8 m, care apare ca un registru al parterului, acordă întregii construcții un caracter impunător. Parțial, în registrul acesta se înscrie o friză de elefanți și lei sculptați deasupra cărora se află templul propriu-zis; două scări laterale așezate simetric în fața volumului central conduc pe terasa intrării sanctuarului principal (fig. 19, 20).

Templul este alcătuit dintr-o încăpere de formă pătrată, cu patru intrări axiale, cuprinzând în interior patru grupuri de câte patru coloane a căror dispunere înscrie în plan o cruce cu brațe egale. În continuarea axului principal se dezvoltă sanctuarul templului, precedat de un vestibul redus și câteva trepte. Prin două deschideri aflate de o parte și de alta a sanctuarului se ajunge pe terasa din spate, unde se găsește un grup de cinci altare, a căror dispunere simetrică acuză caracterul dominant al axului longitudinal.

Corespunzător axului transversal al sanctuarului principal, în umerii laterali ai dealului se află două sanctuare hipostile realizate ceva mai târziu. Foarte probabil că asemenea sanctuare erau întrevăzute și în peretele stîncii din spatele curții. De reținut că sanctuarul rupestru de pe latura din dreapta reproduce, la o scară mai mare, forma de plan a sanctuarului principal al templului.

Cornișele, balustradele, profilele și ancadramentele portalelor, ca și alte elemente arhitecturale copiază modelele anterioare reproduse după tipurile structive în lemn și zidărie. După formele piramidale în trepte ale pagodelor unor altare de la Kailasa, se poate identifica o evidentă asemănare cu tectonica și decorația monumentală din sudul peninsulei.

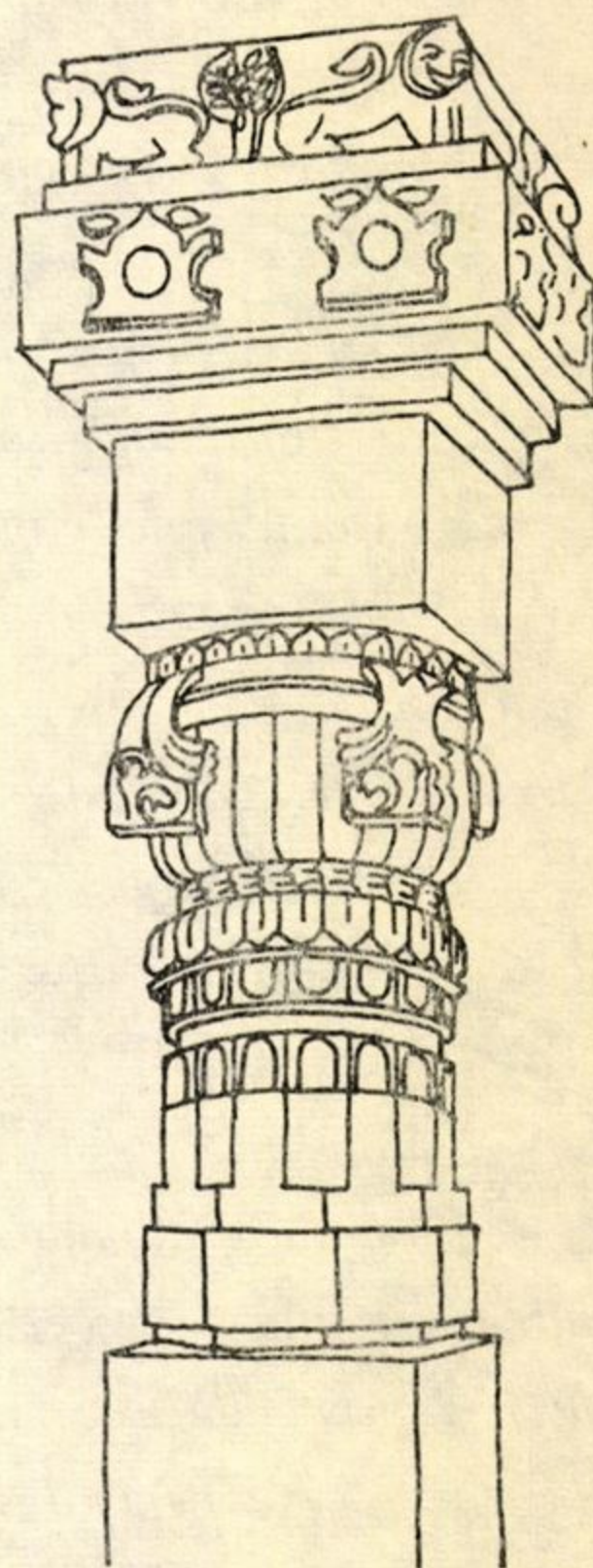
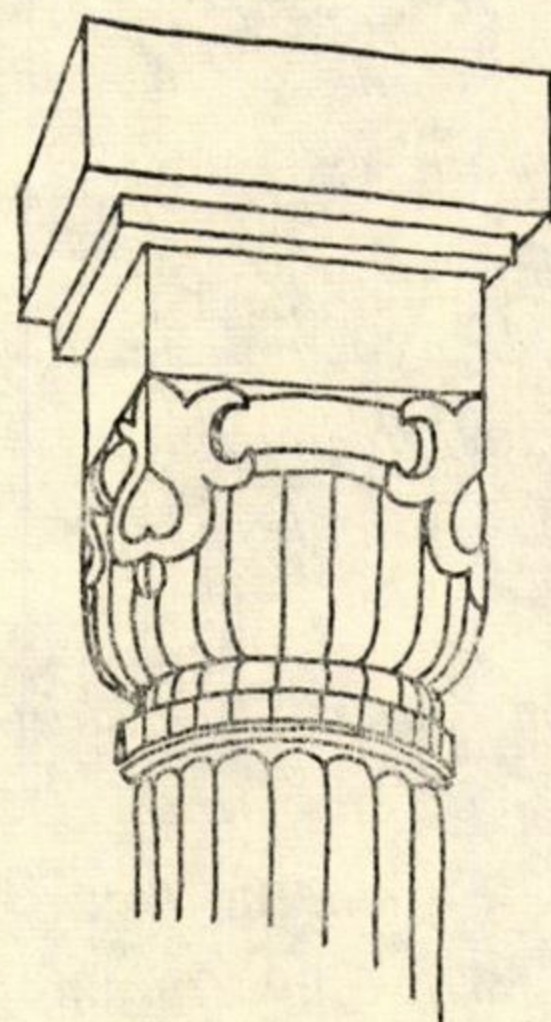
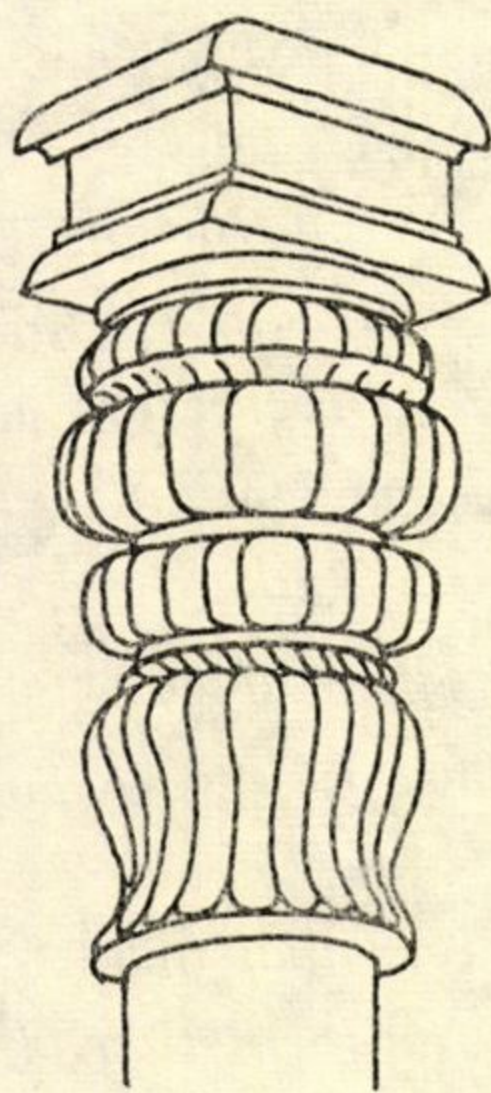
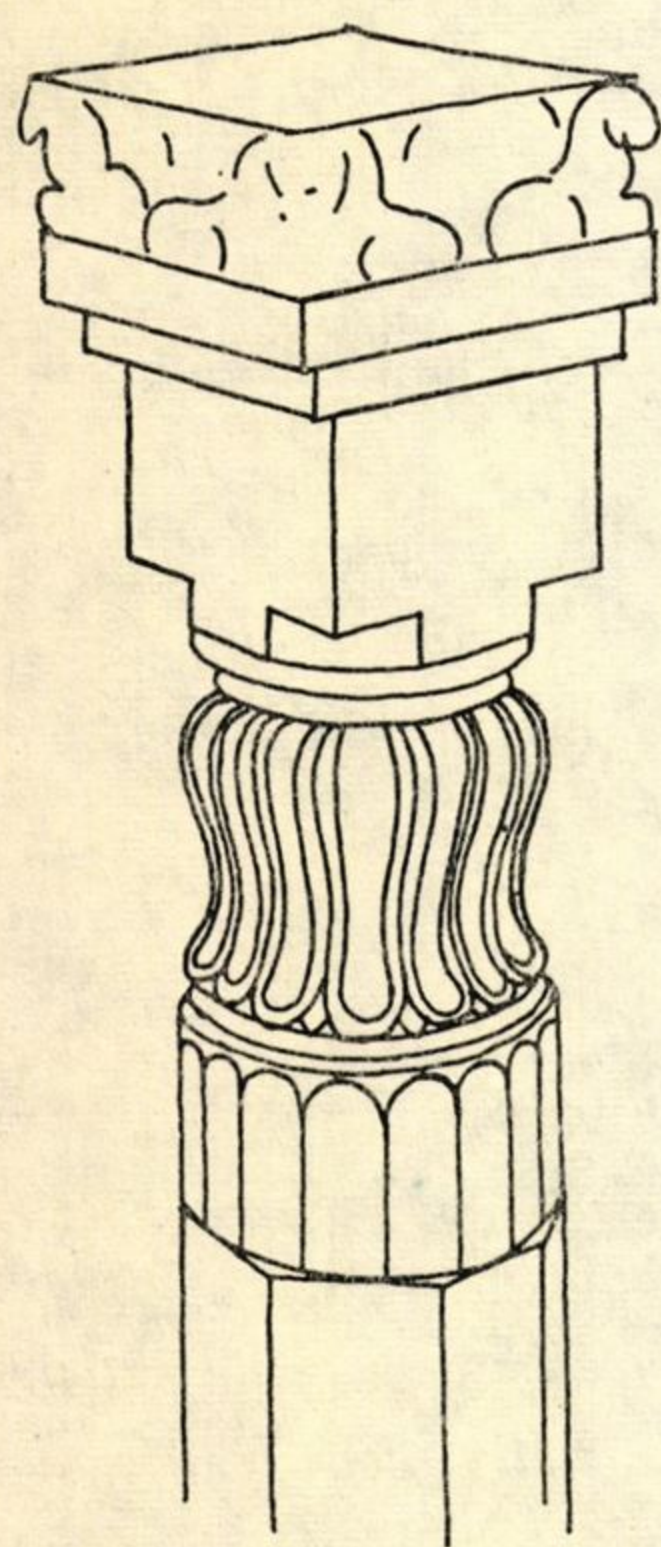
Prin volumul de muncă întrebuițat și grandoarea acestui ansamblu, prin compoziția și proporțiile echilibrate, ca și prin rezolvările de detaliu și calitatea remarcabilă a sculpturilor ce împodobesc atât interiorul cât și exteriorul, templul Kailasa trebuie situat printre cele mai importante realizări ale omenirii din domeniul arhitecturii.

În sudul peninsulei și în regiunea de răsărit a Deccanului, legat de tradiția școlii de la Amaravati, regii din dinastia Pallava, care stăpînesc ținuturile Carnatului între anii 400—750, ctitoresc, de asemenea, numeroase temple rupestre. Printre cele mai de seamă monumente de acest fel se numără și grupul celor șapte pagode monolite (Ratha) de la Mahabalipuram, datînd din secolul VII, cioplite din coama unei coline stîncoase, în întregime excavată; fiecare pagodă reprezintă o replică după un tip diferit de sanctuar extrateran atât în ceea ce privește forma exteriorului cât și interiorul.

Prima dintre aceste pagode, cea mai mică — Draupadi Ratha — reproduce o colibă cu planul pătrat și acoperișul din stuf. Ea este lucrată întocmai unui altar sătesc mobil, purtat de-a lungul întregii așezări, pentru ceremonii. Figurile de animale pe care este așezată această pagodă amintesc, prin atitudinea lor, atelajele.

Pagoda a doua — Arjuna Ratha — de dimensiuni ceva mai mari, concepută de asemenea pe plan pătrat, se află pe aceeași platformă cu prima. Acoperișul este format din două registre în trepte încoronate de o balustradă realizată din înșiruirea unor elemente care reproduc la o scară mai mică forma de « ratha ». Acoperișul se termină printr-o turelă octogonală în formă de bulb. Frontonul în « kudu » este un motiv decorativ care se repetă pe toate profilele și elementele din partea superioară. Partea inferioară, care constituie registrul dominant, prezintă o arhitectură bine studiată, urmărind structura unui edificiu din lemn realizat din elemente verticale și rețeaua de grinzi care suportă învelitoarea. Spațiile dintre coloane sînt acoperite cu icoane sculptate din mitologia brahmană. Tot așa conceput, dar mai bogat tratat, este și sanctuarul nr. 4 — « Dharmaraja Ratha » — piesa cea mai semnificativă a com-

21. Tipuri de capitele. (Sanchi cca 425 e.n., Coloana de fier de la Delhi cca 415 e. n., Udaigiri cca 400 e.n., Tigawa cca 450 e.n.).

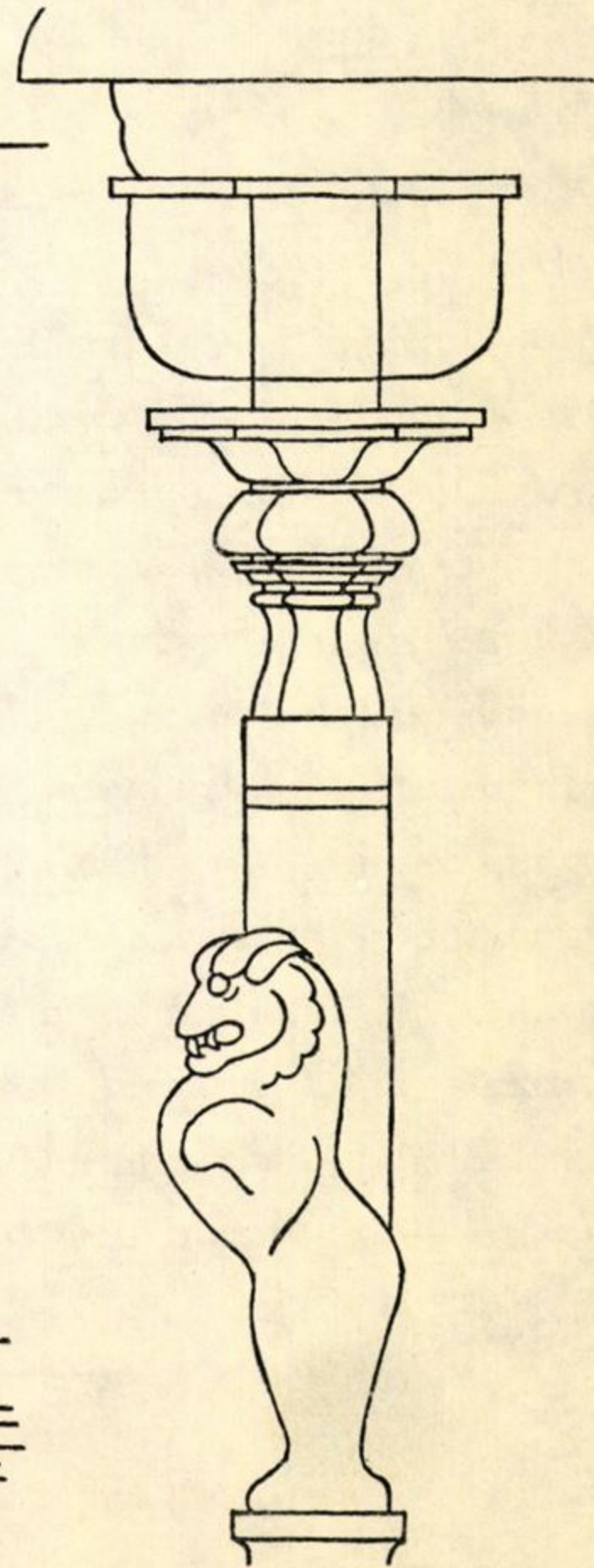
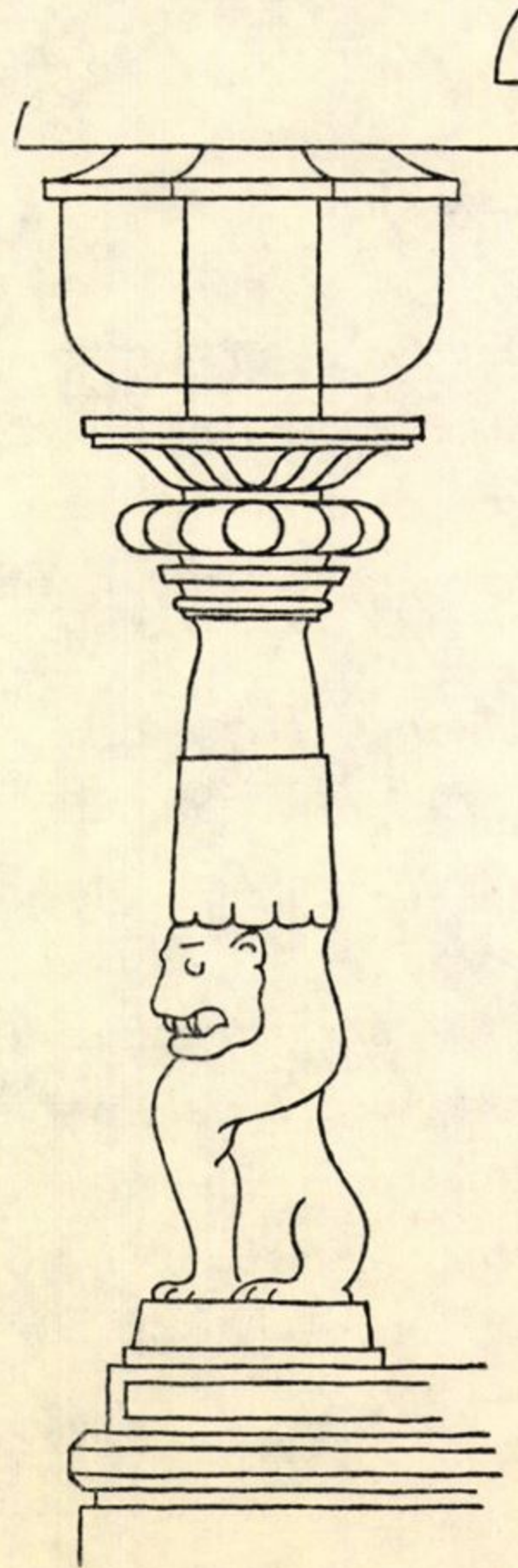
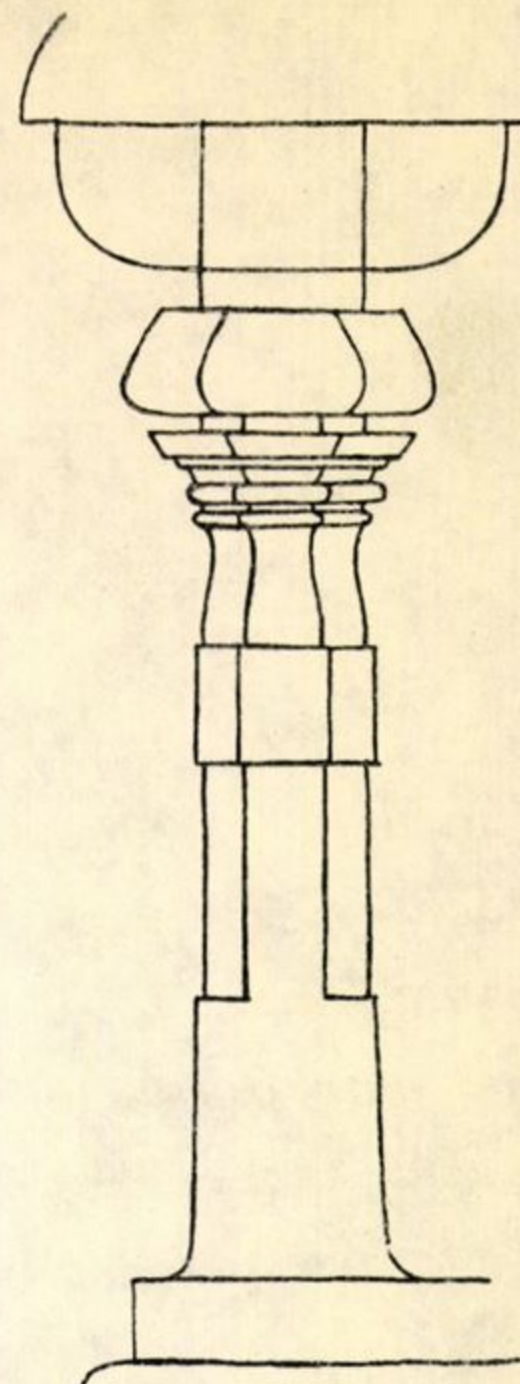
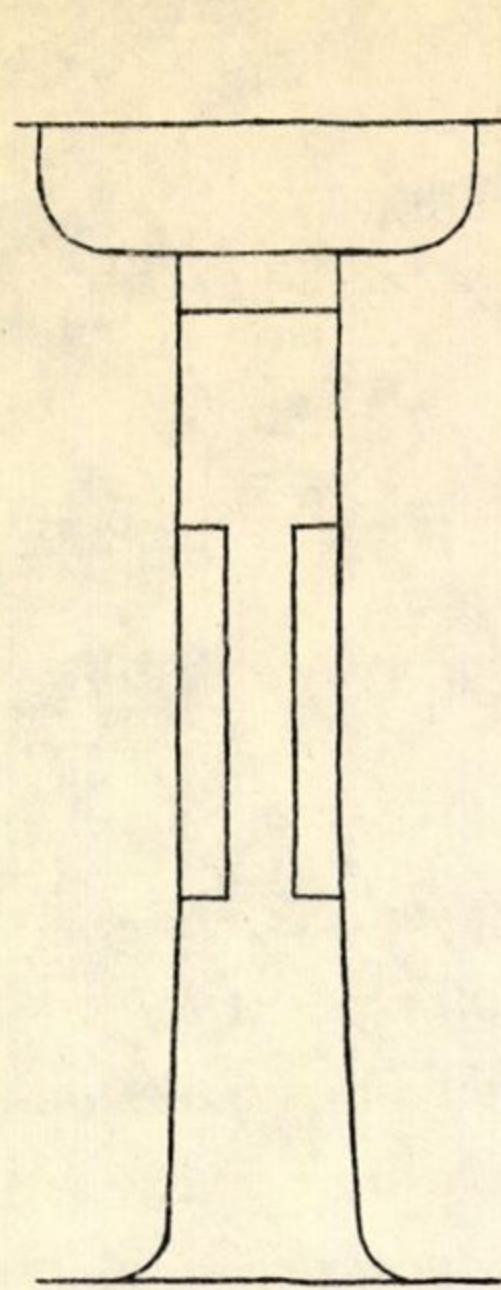
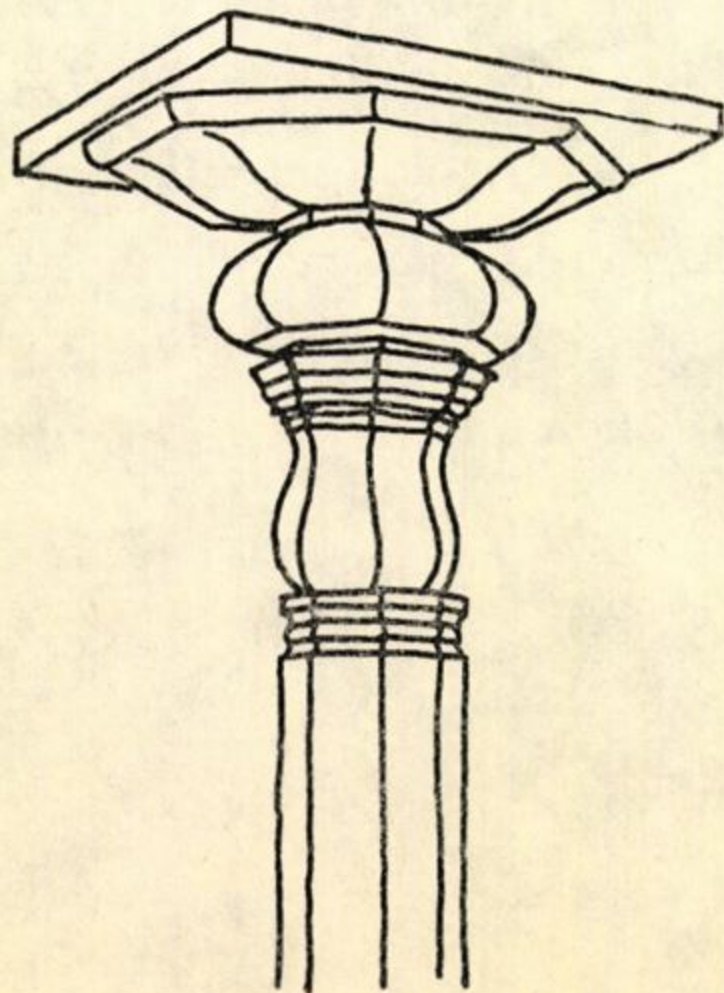
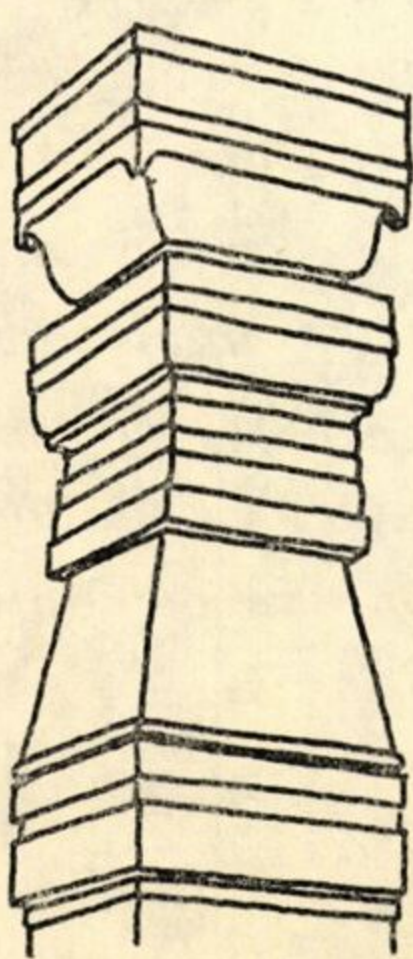
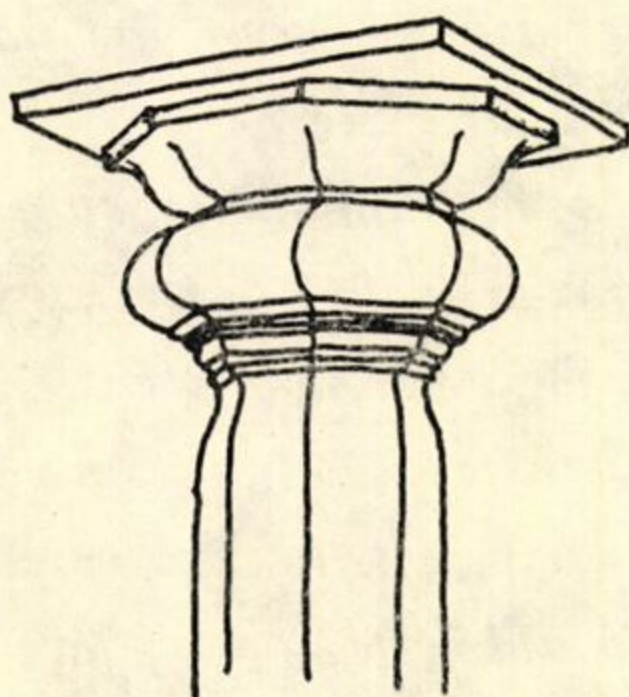
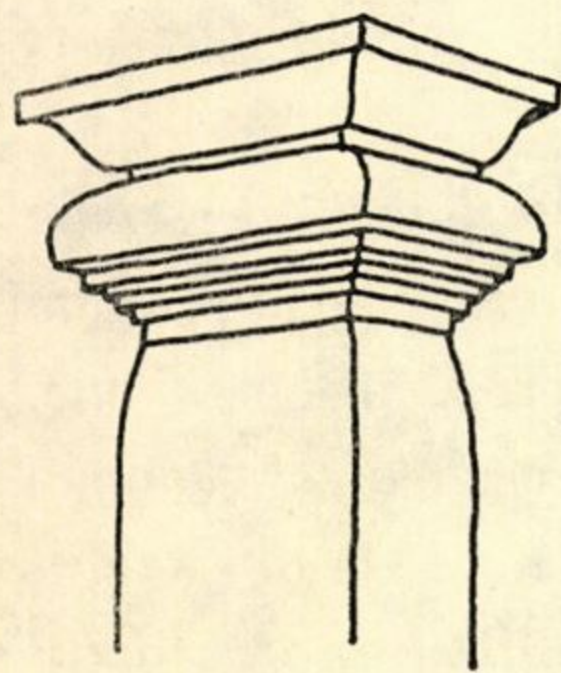
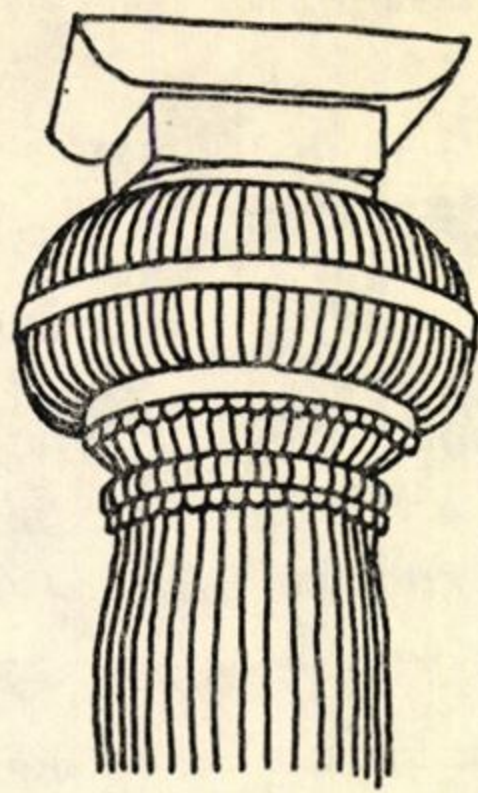
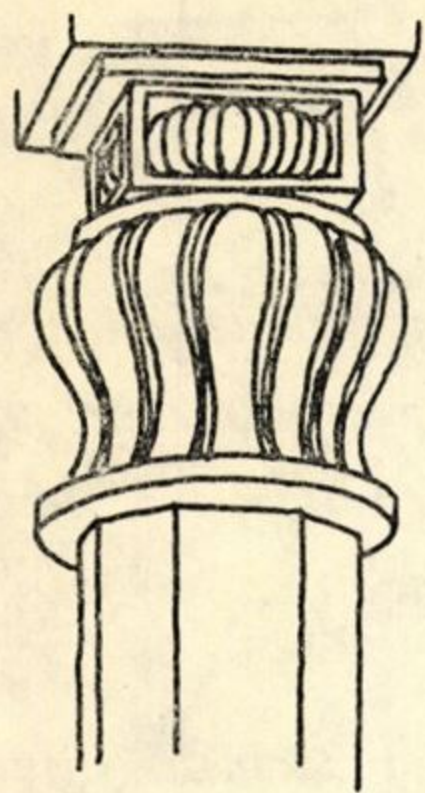
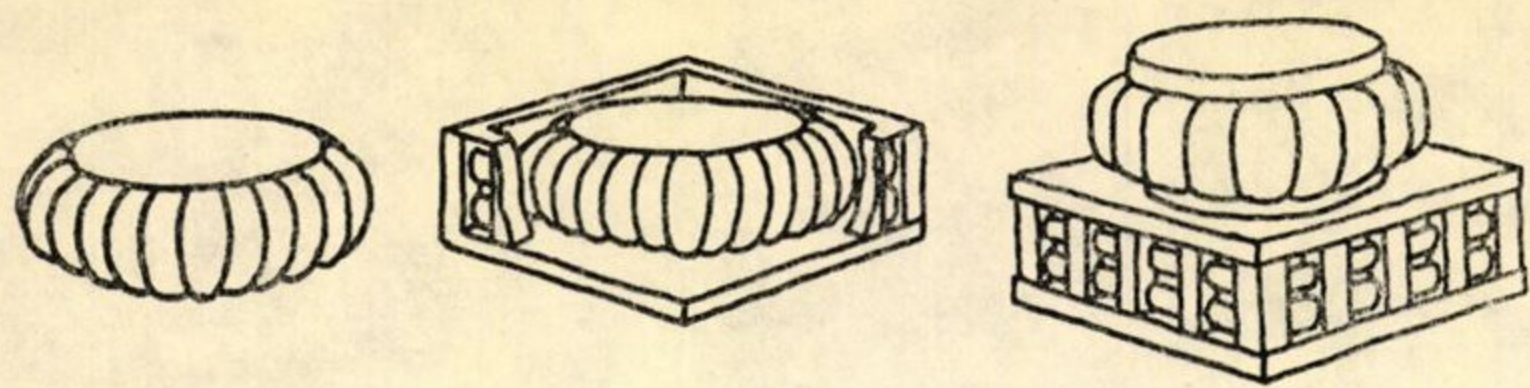

plexului. Deși are numai circa 12 m înălțime, cuprinde patru nivele — din care trei înglobate în piramida acoperișului — cu o arhitectură foarte bogată, cu sculpturi, coloane, pilaștri și portice, care prin proporțiile lor dau edificiului o monumentalitate deosebită. Această pagodă este considerată ca un model tipic, de « turn dravidian », dintre cele mai timpurii, a cărui formă va fi imprimată arhitecturii templelor din sud.

În ansamblul acestor pagode sînt, de asemenea, prezente tipurile de ratha cu planul dreptunghiular și absidal. Ca și la Arjuna și Dharmaraja Ratha, partea superioară este încoronată de balustrada caracteristică templelor dravidiene. Volumul superior este acoperit în formă de butoi cu lucarne de kudu, sfîrșind în capăt printr-un fronton în potcoavă. Arcada în potcoavă devine și în sud un element decorativ dintre cele mai frecvente, legat poate și de un anumit simbolism religios.

Basoreliefurile din icoanele care acoperă sanctuarele de la Mahabalipuram înfățișează personaje într-o atitudine mai degajată și pline de veselie; cu mai puține podoabe, într-o simplitate care amintește de sculptura greco-romană, accentul este pus pe redarea fidelă a formelor ei și a proporțiilor umane. Dar, totodată, sculptorii pallavași sînt cercetători atenți ai naturii și neîntrecuți interpreți ai ei; compozițiile lor mult mai libere decît ale înaintașilor din nord, abordînd teme din viața cotidiană, sînt adevărate fresce despre idealurile, concepțiile și morala care îi însuflețește. Fidel față de tradițiile modului de viață și al credințelor strămoșești, acești meșteri neobosiți n-au precupețit nimic din talentul și măiestria lor pentru zugrăvirea epocii în care au trăit. Să ne oprim numai asupra reliefului de la Mahabalipuram — operă considerată ca datînd din secolul al VII-lea, contemporană cu alte temple și lucrări asemănătoare din localitate și din împrejurimi; o imensă sculptură în aer liber, lungă de circa 27 m și înaltă de 7 m, înfățișează într-o vastă compoziție « Aducerea Gangelui pe pămînt » (Gangavatarana). Pe o stîncă abruptă care zăgăzuia un lac, aflată într-o piațetă din vecinătatea unui altar din epocă, valorificînd configurația naturală a unei roci împărțită în două printr-o fisură verticală care asigura deversarea apei, tema explică un moment dintr-o legendă descrisă în Ramayana. Ganga — zeitatea Gangelui, întruchipat într-o pereche omșarpe ce coboară pe această fisură, alcătuiind

22. Tipuri de capitele din zona centrală și de sud a Indiei.
23. Tipuri de coloane din sudul Indiei (Mahabalipuram cca 620 e.n., Trichinopoly cca 625 e.n., Mahabalipuram, Yamapuri Mandapa cca 625 e.n., Templul Kailasanatha, Conjeeveram cca 700 e.n.).

astfel un ax al compoziției. De o parte și de alta se află întreaga lume hindusă și India cu fauna ei bogată venind să proslăvească această binefacere a omenirii — viața însăși. Toate viețuitoarele sînt reprezentate aproape la mărime naturală. Un grup de elefanți, cu puii lor veniți să se adape, constituie elementul dominant. În partea centrală a axului, un ascet în fața templului înalță ruga lui de recunoștință. În jur, pelerini și credincioși brahmani aleargă să se închine; o căprioară întinsă la soare își freacă botul cu piciorul, maimuțe, păsări, șoareci și alte animale se bucură din plin de acest har sfînt — izvorul vieții lor. Întreaga compoziție înfățișează prin scenele sale dinamismul vieții în ceea ce are ea mai caracteristic.

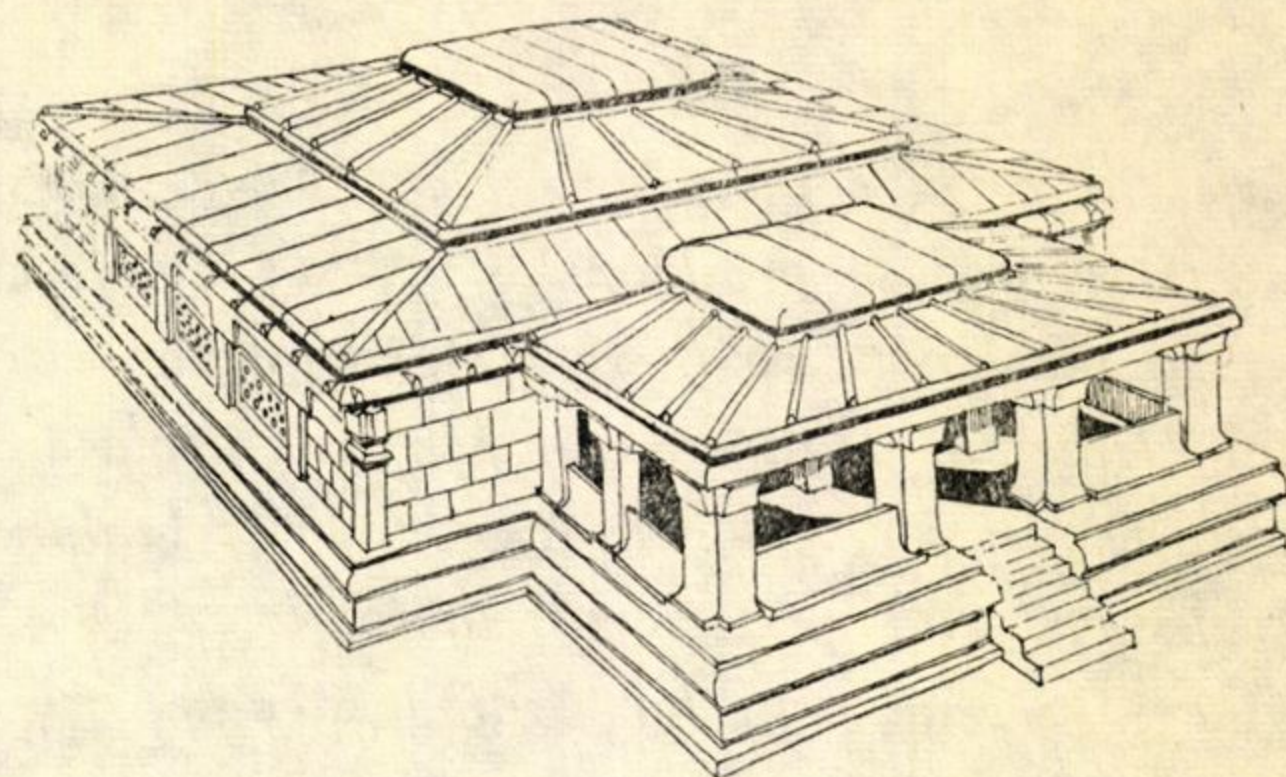
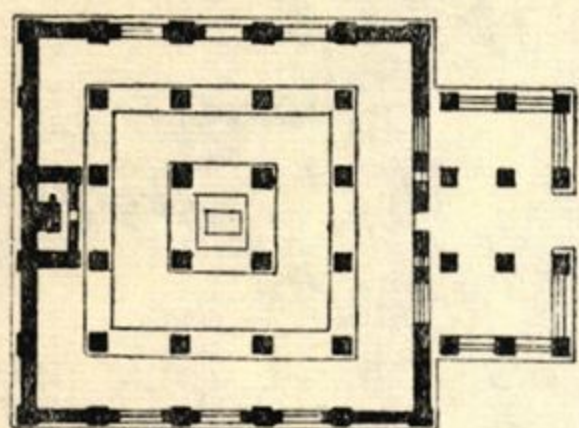
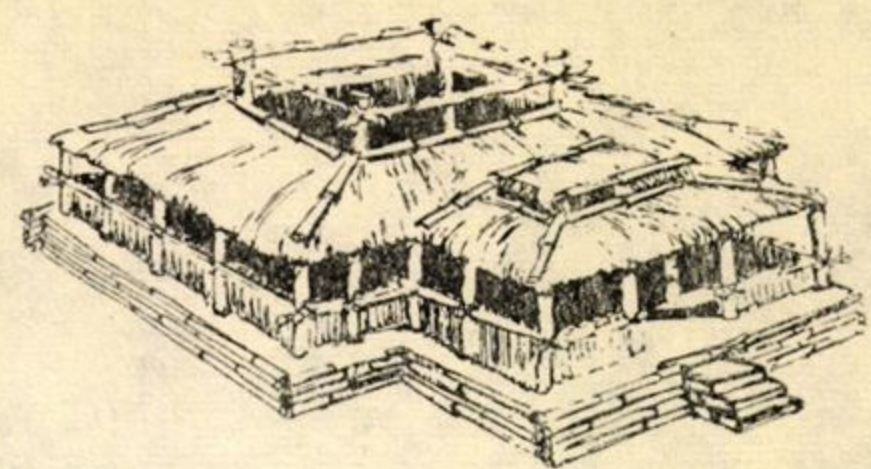
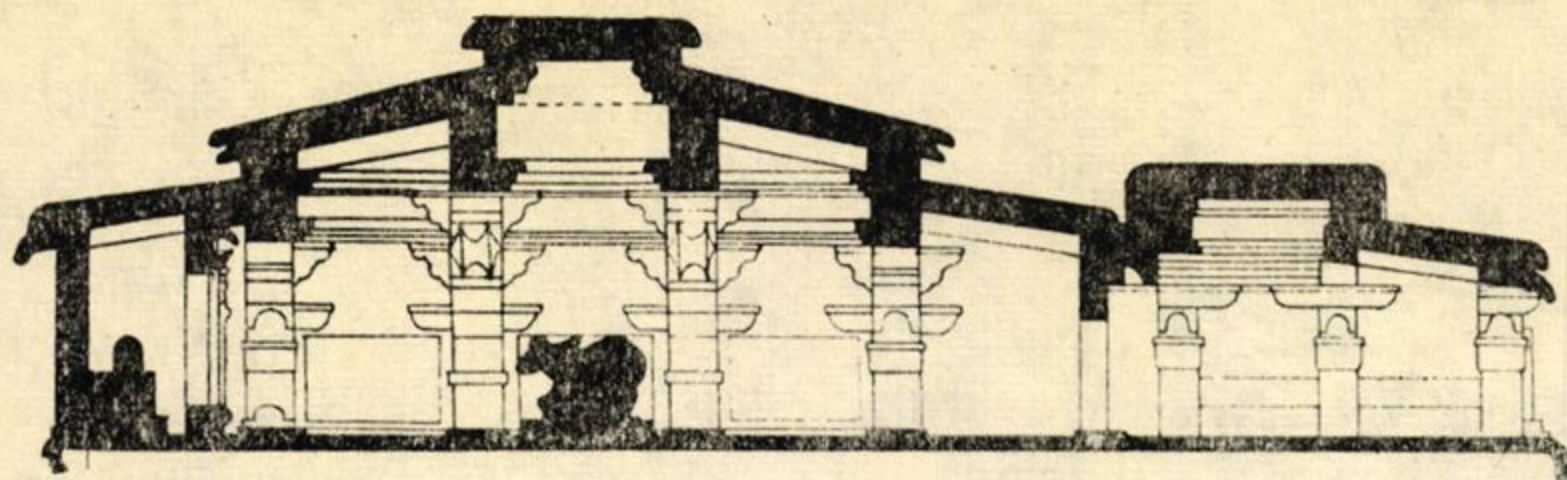
TEMPLUL INDIAN

Templul face parte din construcțiile cele mai caracteristice ale arhitecturii indiene. Mărturiile arheologice și izvoarele scrise atestă existența Templului încă din epoca mauryană. Datorită posibilității materialelor din care erau făcute — adesea din cărămidă nearsă, lemn sau bambus — nu ne-au parvenit decît exemplare tîrzii.

Tipul de templu indian binecunoscut, în forma sa încheată, datează din epoca gupta, cînd în construcția lui este folosită piatra de talie. Ca exemplu tipic din această vreme se amintește templul nr. 17 de la Sanchi (începutul sec. al V-lea e.n.), format dintr-o celă cu un portic în față pe patru coloane.

La acest templu se reține asemănarea cu tipul de templu greco-roman, forma retrasă a porticului față de lățimea edificiului și acoperirea separată a lui, gruparea coloanelor, prezența pilastrului angajat și plastica arhitecturală, realizată dintr-o modenatură sobră. Se presupune că forma simplă a acestui templu, rezultată din dispunerea unui portic în fața sanctuarului, constituie originea unor tipuri dezvoltate mai tîrziu, care

24. Templul Ladh Khan din Aihole, cu reconstituirea tipului original din materiale perisabile, cca 450 e.n.

culminează cu edificiul de tip central: formă de cruce cu brațele egale, portic pe fiecare fațadă și ridicarea unui turn-cupolă pe elementul central (ex. templul de la Deogarh, circa 500 e.n.).

Templul indian cuprinde în general un sanctuar pătrat (*vimana*) în interiorul căruia se află o celă unde este așezat simbolul divin (*garbha griha*). În tipurile dezvoltate, în fața intrării, se adaugă un hol cu coloane (*mandapa*). Inițial, această piesă era despărțită de templul propriu-zis printr-un spațiu deschis, ca în cazul templului de pe malul mării de la Mahabalipuram. Prin unirea lor s-a creat un vestibul intermediar numit *antarala*. Planul este astfel conceput încât să permită desfășurarea procesiunilor circumambulatorii.

Intrarea în holul principal (*mandapa*) se face printr-o poartă, numită « *Ardha mandapa* ». Adesea diferitele părți componente sînt mai mult sau mai puțin dezvoltate, uneori tratate în chip deosebit. În unele din exemplarele mai evolute, ca templul *Kandariya Mahadeo* de la *Khajuraho* (sec. X) se identifică chiar corespondentul unui transept (*Maha mandapa*), dublu, cu intrări pe ambele laturi.

Fiecare piesă din structura acestui tip de templu este tratată ca un volum separat, acoperită independent. În unele regiuni este cunoscută închiderea templelor cu o curte dreptunghiulară, în care se află pe fiecare latură o serie de chilii, prin fața cărora trece pasajul de procesiuni (*pradakshina patha*). Ceea ce caracterizează templul indian, sînt îndeosebi dimensiunile modeste ale părților componente dar tratate monumental

și bine proporționate, la scară umană, ca și ornamentarea îngrijită a ancadramentelor de uși, forma capitulurilor și a coloanelor și sculptura ce acoperă pereții exteriorului.

Tăierea materialului și așezarea lui în operă sînt dovada nivelului ridicat al tehnicii construcțiilor din acea vreme. De asemenea, rezolvarea întregului ansamblu, a tipului de plan și a plasticii de fațadă sînt dovada unei arhitecturi evolute, cu principii compoziționale bine definite, care poate fi asemuită, din unele puncte de vedere, cu arhitectura greco-romană sau a evului mediu.

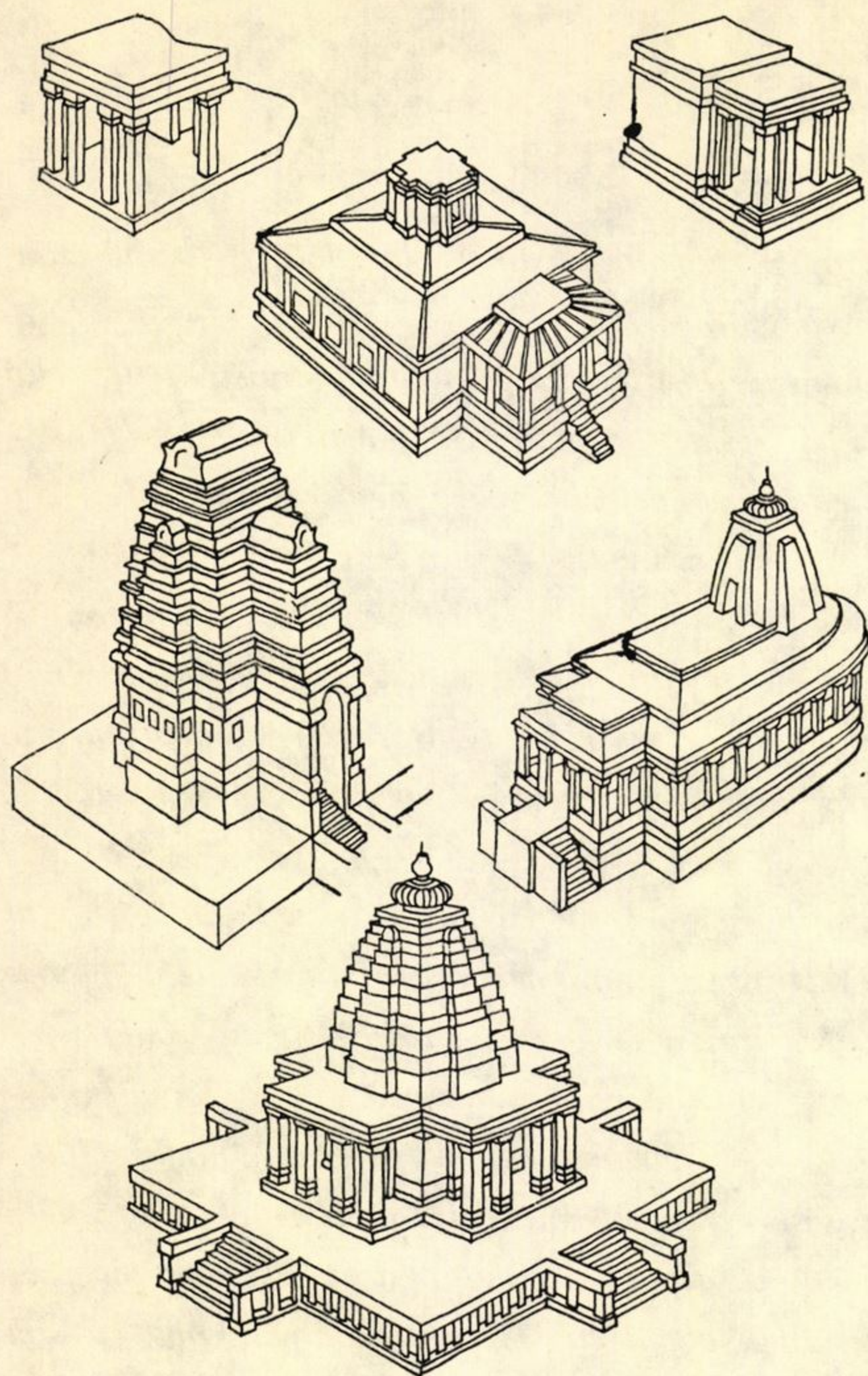
După modelul templelor grecești s-au ridicat la Taxila unele temple buddhiste, care au servit desigur la rîndul lor ca mijloc de inspirație pentru prototipurile templelor hinduse și jainiste. Un rol important în definirea formei templului revine sanctuarelor monolite degajate în rocă de la Ellora și Mahabalipuram, ale căror temple sînt reluate și continuate de arhitectura structivă, îndeosebi în ceea ce privește forma acoperișului.

În evoluția sa, templul indian cunoaște o varietate de tipuri, care se pot clasifica atît după aria de răspîndire, cît și după formele arhitectonice. Unele tipuri se disting printr-un acoperiș plat din dale de piatră, adeseori monolit. Treptat, dintr-o piramidă redusă ce acoperea inițial vimana, se ridică turnul (sikhara), care va deveni elementul dominant al ansamblului. Printr-o clasificare sumară, se disting două tipuri principale: tipul nordic sau indoarian denumit și Nagara-sikhara¹, cu un turn înalt, și tipul sudic — dravidian, sau dravida-sikhara, cu turnul ridicat dintr-o succesiune de registre în retragere. Între aceste două grupe nu se poate face o delimitare strictă, în diverse regiuni existînd și tipuri metisate. Ca tip deosebit amintim templul cu acoperișul în formă de leagăn, terminat în capăt cu un fronton în « kudu ». Originea acestui tip trebuie pusă în legătură cu forma edificiilor religioase cunoscute încă din secolul al II-lea î.e.n., cu evoluția chaityei și cu unele exemplare de acest fel regăsite în arhitectura rupestră de la Mahabalipuram etc.

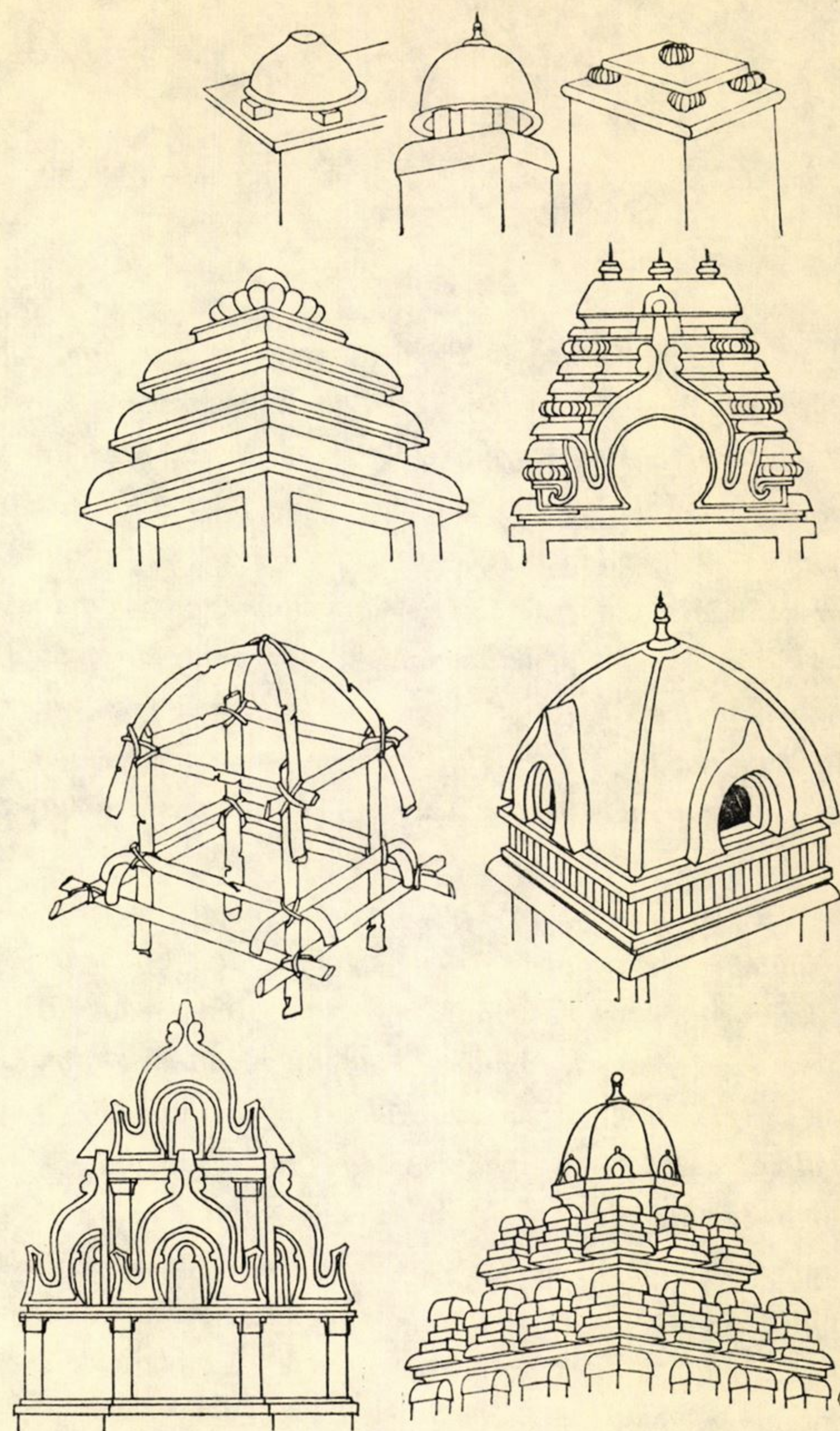
---

¹ Nagara este numele unui arhitect din nord intrat în legendă. « Sikhara » (vîrf).

25. Forme ale templelor timpurii. Templul din Udaigiri, cca 400 e.n., Templul Gupta de la Sanchi, cca 415 e.n., Templul Ladh Khan din Aihole, cca 450 e.n., Templul Durga din Aihole, cca 500 e.n., Templul din cărămidă de la Bhitargaon, cca 400 e.n., Templul de la Deogarh, cca 500 e.n. — După P. Brown.

26. Tipuri de turnuri de temple și originea structurală a formei lor.

Tipul *sikhara* se realizează îndeosebi în Orissa, la Bhubaneşvar şi culminează cu templul *Kandarya Mahadeva* din *Khajuraho*, ridicat în jurul anului 1000.

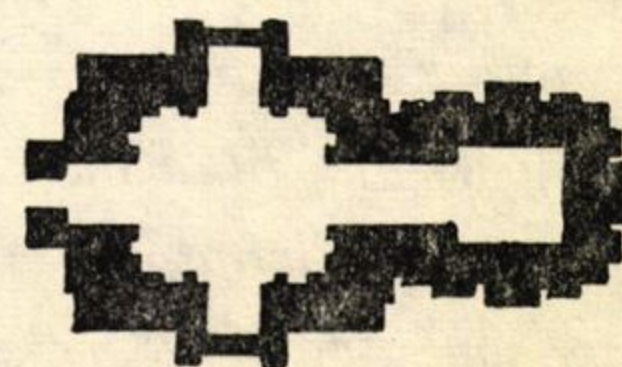
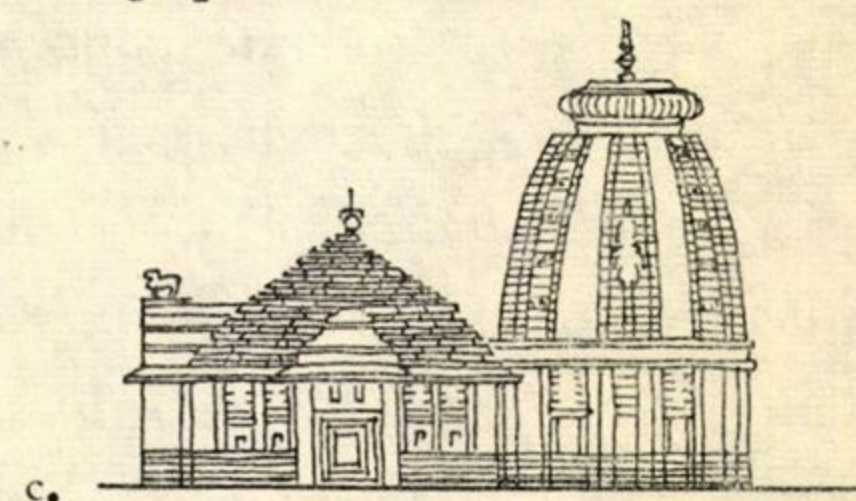
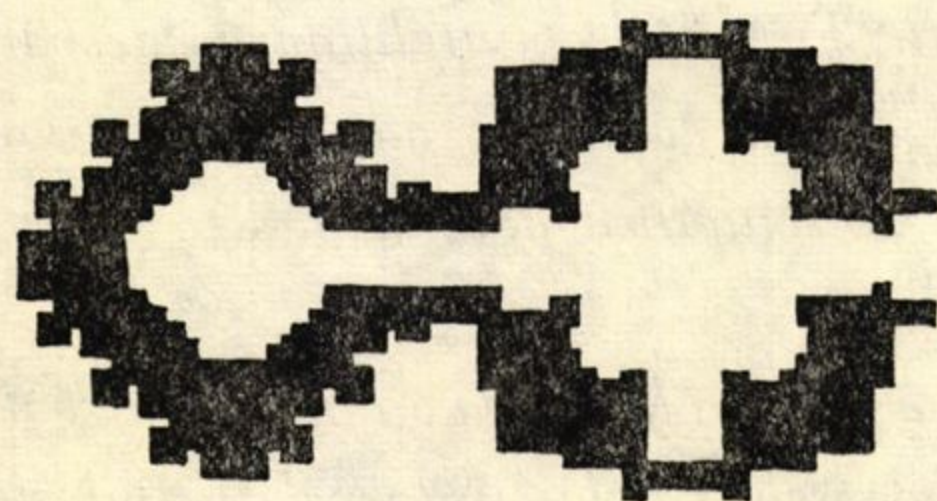
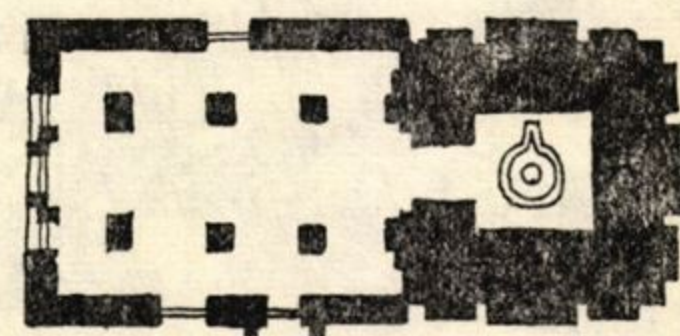
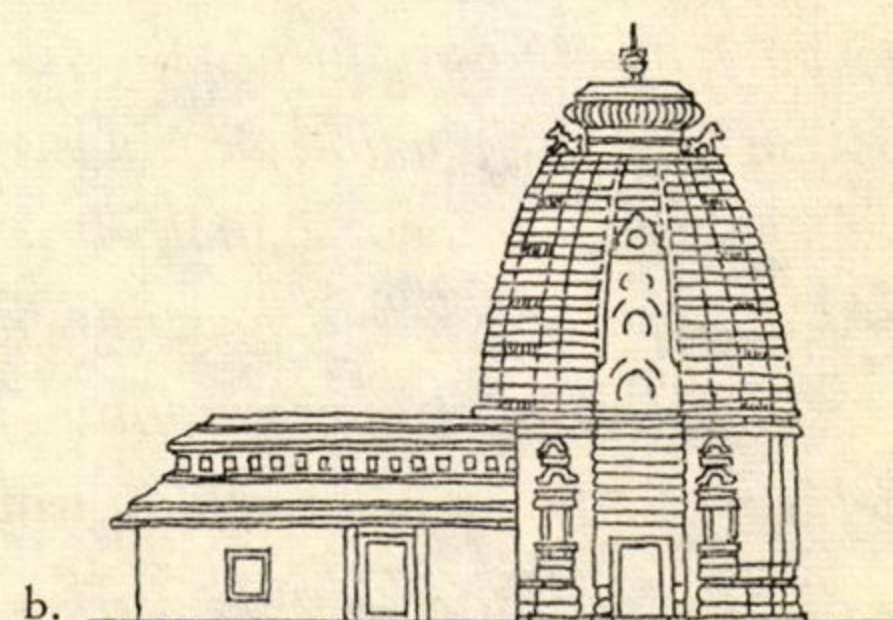
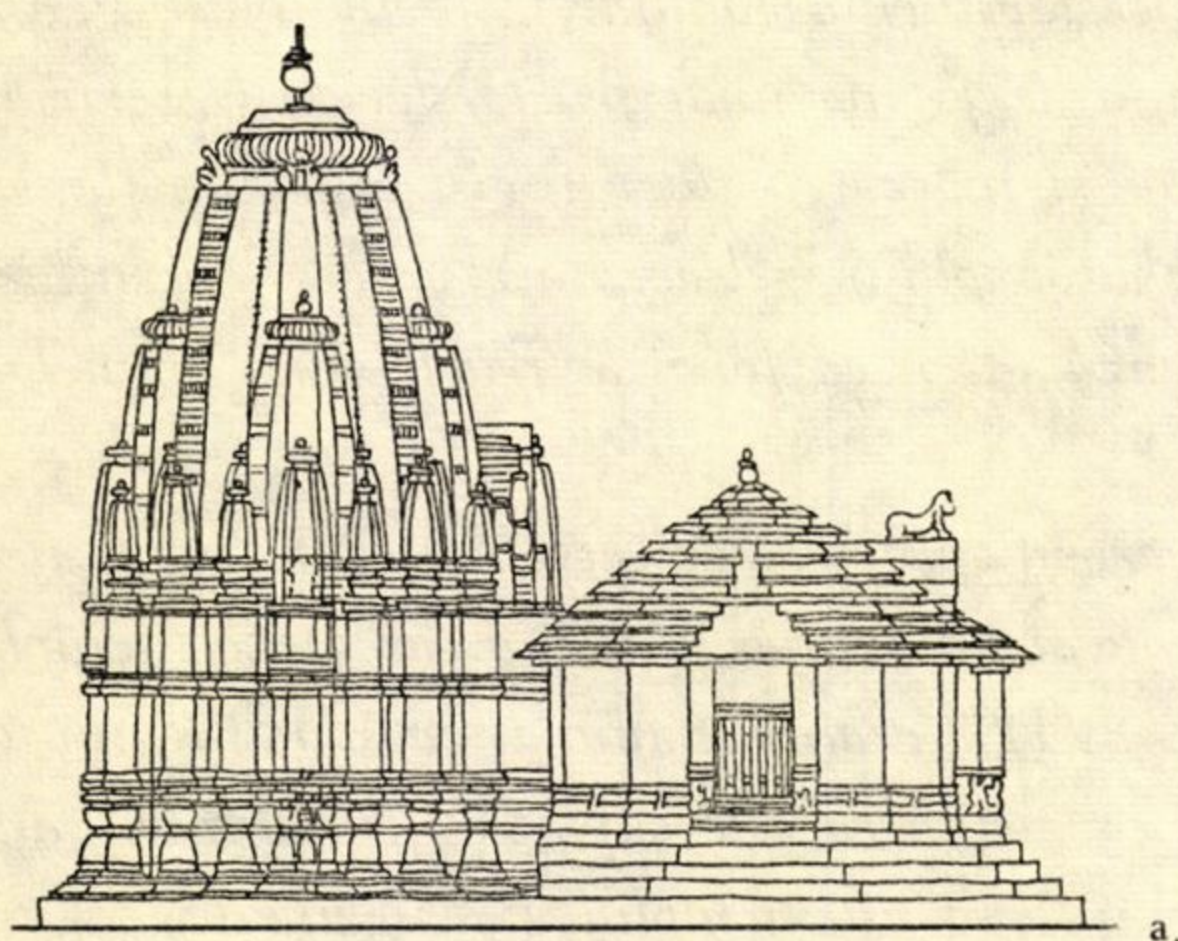
Forma turnurilor acestor temple este considerată ca derivînd din scheletul învelitor din lemn sau bambus din nordul Indiei. Rotunjimea şi stilizarea acestor turnuri aminteşte forme plastice asemănătoare unui pepene aşezat pe cap, purtînd deasupra un pinion de forma unui fruct. Nervurile verticale, pintenii şi elementele decroşate care acuză înălţimea turnului şi marcarea unor registre orizontale, amintesc de corpul cărnos al cactusului. Galbul proeminent al *sikharei*, plastica decorativă, care se substituie unei arhitecturi în înţelesul obişnuit al europeanului, acreditează ideea că formele fructelor şi plantelor locale au servit ca model în inspiraţia arhitectului indian.

Pe coasta de est a golfului Bengal, în Bhubaneşvar, în apropiere de vechile aşezări monastice ale *gumphaelor* din dealurile de la *Khandagiri-Udaigiri*, s-a ridicat un număr imens de asemenea temple şi altare. Primele temple sînt cunoscute încă din secolele VII—VIII, realizate numai ca *sikhara* (un turn simplu cu o nişă altar, sau cu o celă pătrată) cît şi tipul în care *sikhara* este cuplat cu *vimana*. Monumentul cel mai vechi şi mai reprezentativ din această fază de început este templul *Parasramesvar* — circa sec. al VIII-lea (fig. 27). El este conceput ca un sanctuar în formă dreptunghiulară, despărţit prin două rînduri de coloane, întocmai unei nave cu colaterale, în capătul căreia se află altarul (*Garbha griha*). *Vimana* (*jagamohana*) este acoperită cu un plafon plat. O sculptură abundentă cu scene complicate şi motive decorative arhitecturale îmbracă tot exteriorul.

Realizarea templului *Parasramesvar* la Bhubaneşvar este pusă în legătură cu influenţa şcolii din *Aihole*, de unde este adus de fapt acoperişul în trepte. Decoraţia, îndeosebi vasele cu flori de pe pilaştri şi capitele, este considerată ca o influenţă a stilului *gupta* în această parte.

Un tip aparte la Bhubaneşvar îl marchează templul *Vaital-Deul* (circa sec. al VIII-lea), dedicat zeităţii *Chamunda*. Planul lui cuprinde un sanctuar alungit, cu acoperişul turnului în formă de leagăn şi cu o *mandapa* asemănătoare celei de la *Parasramesvar*, la care se adaugă cîte un altar — *sikhara*

27. Temple brahmane din Bhubaneşvar: a. Templul Rajarani cca 1000 e.n., b. Templul Parasramesvar cca 700 e.n., c. Templul Muktesvara cca 900 e.n.

pe fiecare colț. În sculpturile de pe acest templu, de o grație deosebită și cu o decorație aleasă, străbate încă influența de la Sanchi, împletită cu formele barocizante târzii, ca și unele trăsături dravidiene.

Un exemplu caracteristic stilului orissan, care marchează tranziția între epoca timpurie și etapele următoare, este templul Muktesvara, considerat ca datînd din sec. IX. El este alcătuit dintr-un *sikhara* terminat pe colțuri cu un element rotunjit, avînd axul lateral marcat cu un pînten decroșat în afară care urcă pînă sub elementul terminal (*amalaḥa*). *Vimana* poartă un acoperiș în trepte, a căror retragere urmează de asemenea o curbă convexă, plată. Orizontalitatea treptelor învelitorii este ruptă de o serie de pînteni ieșiți în afară care dau acoperișului o formă vibrată. Fiecare latură a vimanei este marcată de un portal cu pilaștri, decroșat, terminat în fronton, acoperit cu sculpturi figurale și decorative. Plastica arhitecturală este realizată din respectarea formei de altar terminat în *sikhara*, alternat cu alte motive sculpturale, figurale și decorative. Un parapet înalt de piatră de talie urmărește de jur împrejur forma templului. În fața incintei se află o torana (circa anul 900), alcătuită dintr-un arc ale cărui capete se reazemă direct pe capitelurile a două coloane poligonale.

Un alt monument important din această localitate este templul Rajarani (circa 1000). Turnul lui, ca un exemplar unic aici, asemănător templelor din India de vest și centrală, pare ca o înmănunchere de alte turnulețe subțiri din care țîșnește apoi *sikhara* propriu-zis. În secțiune forma *sikharei* se apropie, în partea superioară, de un cerc. *Vimana* reproduce, în ceea ce privește planul și elevația, forma de la Muktesvara. În mod cu totul deosebit se distinge calitatea sculpturilor care acoperă întreaga *sikhara*. Meșterii orissani se dovedesc a fi cunoscători desăvîrșiți ai anatomiei corpului omenesc și stăpîni pe arta compunerii și decorării spațiilor.

În secolul al XI-lea, se realizează la Bhubaneșvar unul dintre cele mai mărețe temple din India — templul Lingaraja. Caracteristica sa o constituie tipul de plan evoluat, cuprinzînd un număr de piese mai mare în fața sanctuarului; de jur împrejurul lui se află alte temple și altare mai mici, îngrijit lucrate, acoperite de asemenea cu o risipă de sculpturi. Întreg ansamblul este cuprins într-o incintă dreptun-

ghiulară (circa 170 m $\times$ 155) formată dintr-un zid masiv prevăzut în interior cu un spațiu de circulație pentru pază și apărare. Tipul acestui templu este, de acum încolo, reprodus de multe din edificiile religioase mai importante, cum este, de pildă, complexul Jaganath din Puri (cca 1030).

În timpul domniei regelui Narasimha Deva (1238—1264) se înalță la Konarak un alt templu, de dimensiuni mult mai mari, a cărui concepție pornește de la templul Lingaraja. Închinat unei zeități importante (Suria), el a fost conceput ca un mare car solar, cu douăsprezece roate, tras de șapte perechi de cai. Planul lui este dintre cele mai sobre: un sanctuar, peste care se ridică un turn — sikhara și o jagamohana (vimana), ambele piese situate pe o platformă comună. În fața lor pe același ax, se afla un corp independent, cunoscut ca pavilion al « dansului ». Ansamblul era împrejmuit cu un zid înalt, cu porți de intrare pe fiecare latură, cu turnuri de colț etc. Atât sikhara, cât și celelalte piese ale templului, astăzi în stare de ruină, erau acoperite cu sculpturi reprezentând icoanele zeităților sau teme mitologice, cât și unele scene erotice.

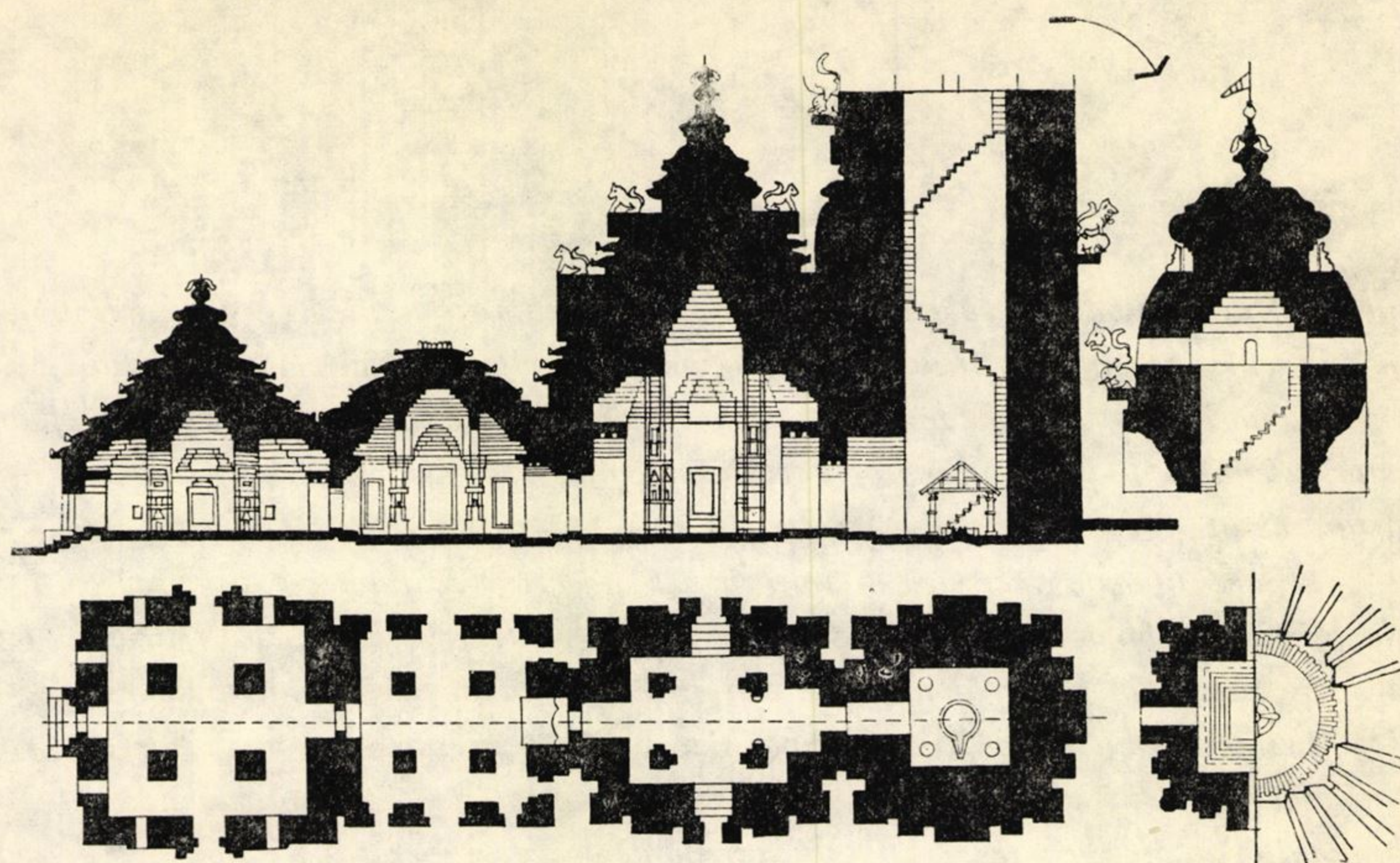
Templul de la Konarak reprezintă capodopera arhitecturii școlii din Orissa, sintetizând experiența mai multor sute de ani, în care templele Lingaraja din Bhubaneșvar și Jaganath din Puri, constituie o treaptă premergătoare.

În sud, la Mahabalipuram și Kancipuram este caracteristic templul cu acoperișul piramidal, realizat fie în trepte, fie, pentru cele mai târzii, ca un volum subliniat de registre orizontale acoperite cu sculpturi, de cele mai multe ori din teracotă colorată. Originea acestor temple, așa cum s-a mai arătat, se trage din unele sanctuare monolite postgupta de la Ellora și Mahabalipuram.

Templul « Shore » de pe malul mării de la Mahabalipuram, construit în jurul anului 700 e.n., reia arhitectura pagodelor Ardjuna Ratha și Dharmaradja Ratha. Planul lui aparține tipurilor dezvoltate: fiecare volum este așezat independent, în prelungirea axului principal, cu spațiul dintre ele lăsat descoperit. Templul era închis într-o incintă dreptunghiulară protejată de un zid puternic, decorat cu o friză bogată și pilaștri angajați cu figuri de lei. Din ansamblul acestui templu astăzi se păstrează numai garbha griha și mandapa, cu unele fragmente din zidăriile originale pe care zac încă o parte

28. Secțiunea și planul templului Lingaraja din Bhubaneșvar, cca 1000 e.n.

din statuile cu boi îngenuncheați ce se înșirau pe întreg perimetrul. În interiorul curții se aflau bazine adâncite de colecționare a apelor pluviale. O serie de canale și receptacule asigurau în caz de inundație deversarea în mare, prin ecluze.

Asemănător concepute, din aceeași epocă, sînt și templele Kailasanatha (circa 700 e.n.) și Vaikuntanath Perumal (circa 740 e.n.) din Kancipuram. Tipurile acestea sînt reproduse secole de-a rîndul, regăsindu-se pînă la mijlocul secolului XVIII, ca la templul Subramania din Tanjore.

În toată partea de sud a peninsulei se creează în timpurile tîrzii numeroase variante de turnuri piramidale. Porțile de intrare în incinta templelor sînt tratate ca un turn dominant (gopuram) îmbrăcat într-o puzderie de statui, dispuse în registre orizontale. Pe coasta de răsărit vor fi regăsite asemenea temple la Madura, în jurul Madrasului și la Mahabalipuram etc.

În partea de sud-vest a peninsulei s-au dezvoltat alte tipuri de temple, ale căror cornișe sau pilaștri amintesc o înrudire cu neoclasicismul. Turnul gopuram are de cele mai multe ori o formă octogonală,

subliniat de o modenatură bogată care-l împarte în mai multe registre. Templul propriu-zis este așezat în mijlocul unei incinte înconjurată cu ziduri, portice sau diferite pavilioane, cuprinzând în ansamblul său și un mare bazin de apă. Interioarele sînt adesea acoperite cu plafoane de lemn, iar decorația este alcătuită din numeroase clopote, candelabre de cristal, icoane de dimensiuni apreciabile din argint bătut, oglinzi, țesături etc.

Dintre tipurile metisate amintim doar pe cele ce împletesc caracterele acoperișului piramidal cu ale turnului Sikkhara în formă de pepene. Ca arie de răspîndire, acest tip este foarte comun în Mysore, și apare deplin încheșat la templele din Halebid, Belur sau Somnathpur etc.

Templul din Somnathpur, închinat zeității Keșava, este considerat printre cele mai caracteristice temple din această categorie. Construcția lui datează din jurul anului 1268. El se compune dintr-un grup de trei altare dispuse în formă de cruce în jurul unui mare hol. Fiecare altar este marcat în exterior de un turn, în care registrele dravidiene în retrageri succesive cuprind și fasciculele de nervuri care urcă pînă în vârful sikkharei. Elementul terminal, un pinion plat, amintește forma de amalaka a templelor din Orissa. Edificiul este așezat pe o platformă stelată care urmărește conturul planului, închis într-o curte dreptunghiulară cu portice și altare pe toate laturile. Intrarea este alcătuită dintr-un portic desfășurat pe mai multe travee, acoperit în terasă, cu fusele coloanelor subliniate de o repetiție de profiluri tăiate în strung. În elevație, templul apare împărțit, prin cornișa principală, în două registre, fiecare compartimentat la rîndul său în alte subdiviziuni, fără a se urmări propriu-zis o dominantă. Partea de jos a registrului inferior este împărțită într-o succesiune de frize înguste, acoperite cu șiruri interminabile de elefanți înșeuăți, călăreți, motive decorative stilizate, dintre cele mai complicate, șiruri de rinoceri și păsări etc. În partea superioară pe fațetele elementelor verticale, se succed o serie de icoane cu personaje de statură joasă înfățișate într-o găteală neobișnuit de încărcată, fiecare așezat sub adăpostul unui baldachin de frunze. Aceeași sculptură încărcată, greu de înțeles de spiritul europeanului, se succede și pe registrele în trepte ale turnurilor. Imaginația acestor sculptori și ingeniozitatea în rezolvarea detaliilor și a îmbinărilor sînt de-a dreptul uimitoare. Fiecare dintre aceste sculpturi poate fi pe drept cuvînt o capod

doperă și poate figura cu cinste în orice galerie de artă. La aceasta se adaugă apoi nenumăratele sculpturi monumentale ale altarelor cloașterului și ale templului. În interior, încăperile sînt acoperite de zeci de cupole false, tăiate în masa de zidărie de piatră; toate aceste cupole sînt împodobite cu broderii de sculpturi, ajururi, stalactite și împletituri, una mai aleasă decît alta.

Dar asemenea temple sînt foarte numeroase în toată India, într-o varietate de necuprins, unele de o simplitate clasicizantă, moștenită din stilul postgupta, altele cu forme baroce extrem de bogate și de frămîntate.

ARHITECTURA INDO-ISLAMICĂ

Invaziile musulmane și mongole în India

În secolul VIII, arabii — cu care orașele Indiei păstrau strînse legături comerciale — atrași de mirajul bogățiilor orientului, cuceresc Sindul cu ținuturile sale mănoase de la gura Indusului. La finele secolului X, Mahmud al Gaznei invadează nordul Indiei în mai multe rînduri pîrjolind orașele și distrugînd templele. În fața invadatorilor cad pe rînd toate principatele din jur. În anul 1175 sultanul Gaznei, Sihab ad-Din Muhammed Ghuri, stăpînitorul tronului după înlăturarea dinastiei Gazneviților, reușește să cotopească întreg Punjabul și Doabul. Pînă la sfîrșitul secolului al XIII-lea sînt incluse în statul Ghurid, Biharul și Nepalul, precum și alte teritorii de la sud de Gange. Muhammed Ghuri încredințează administrarea acestor teritorii unora dintre generalii săi apropiați, care la moartea lui, în 1206, se declară independenți față de Gazna. Cutb ad-Din Aibek, care condusesese campaniile de cucerire a Punjabului, se proclamă conducător al teritoriilor guvernate de el, întemeind astfel sultanatul de Delhi. La fel se întronează dinastii musulmane și în alte provincii.

Nobilimea locală și vîrfurile ierarhiei militare urmăresc să dobîndească în noile formațiuni statale funcții înalte, pămînturi, danii și privilegii. Feudalii și administrația musulmană foloseau acest prilej ca un mijloc de încurajare a trecerii localnicilor de la religia hindusă la islamism.

În anul 1221 își fac apariția pe pămîntul indian mongolii, care aduc cu ei un nou val de pustiire. Către jumătatea secolului al XIII-lea, aceste invazii se înmulțesc. În jurul sultanatului din Delhi se grupează și alte provincii, doritoare să lupte pentru apărarea independenței, reușind astfel să respingă pentru un moment pericolul din afară.

În sultanatul Delhi, ca și în provinciile alăturate, reședințele administrative și militare, ca și curțile marilor feudali, au polarizat în jurul lor așezări meșteșugărești și au devenit centre de schimb ale produselor, întemeind astfel puternice orașe medievale. Înfloresc totodată și orașele negustorești care asigurau transportul maritim prin Marea Arabiei și golful Bengal, sau cele de la răscrucea drumurilor comerciale. În scurt timp cîștigă supremația orașul Delhi, care era totodată și reședința sultanatului. Comerțul cu mirodenii, orez și produse meșteșugărești, printre care țesăturile și coloranții dețineau un loc de seamă, dobîndește un renume deosebit atît pentru lumea din jurul Mării Mediterane cît și pentru orientul îndepărtat.

Statul sultanatului din Delhi atinge apogeul în preajma începutului secolului al XIV-lea, în urma respingerii atacurilor mongole și a cuceririi Deccanului. Granițele sale se întind astfel mult spre sud. Curînd însă avea să se destrame, măcinat de luptele pentru domnie, de înmulțirea răscoalelor țăranilor și a marilor feudali nemulțumiți, ca și de desprinderea din sînul său a Bengalului, Deccanului și Malabarului. Mai pe urmă se desprind chiar și Gujaratul și Malva. Acestei destrămări îi urmează invazia mongolilor lui Timur, care pîrjolesc totul, iar populația este dusă în robie. Sultanatul din Delhi este astfel desființat.

Cucerirea musulmană prilejuiește introducerea în India a unui nou stil arhitectural, întemeiat pe alte principii tehnice și estetice. Totodată își fac apariția noi programe arhitecturale, legate de funcțiunile cultului islamic și de cerințele social-politice ale vremii. Se înmulțesc edificiile civile și se perfecționează sistemele tehnicii de apărare.

Modul de oficiere a cultului, participarea la ceremonii a unui număr însemnat de credincioși, a impus crearea în jurul altarelor islamice a unei imense curți (sihn), cu o mare sală de rugăciuni în partea de vest. Intrarea în moschee este dispusă pe partea de est; lateralele sînt închise cu un portic boltit (livans). În partea centrală a peretelui din spate al sălii de rugăciuni, se află mihrabul, o nișă care indică direcția locurilor sfinte (qibla). Spre dreapta este un balcon (mimbar), de unde imanul face predica și rugăciunile. Alăturat se înalță un turn-minaret din care se cheamă credincioșii. În mijlocul incintei un mare bazin de apă servește pentru abluțiunile atît de necesare în acest climat torid.

Un program arhitectural nou introdus acum, specific acestui cult, este cel al edificiilor funerare. Tipul comun de mausoleu este alcătuit dintr-o încăpere (hujra), acoperită cu un dom, în mijlocul căreia este așezat un cenotaf (zarih). Mormîntul propriu-zis se află închis într-o încăpere subterană (maqbarah), sub cenotaf. Un mihrab pe peretele de vest indică totodată credincioșilor funcțiunea de lăcaș de rugăciune.

Alături de plafoanele plate cu grinzi sau lintouri de piatră și bolțile în retrageri succesive, se împămîntenește arcul și cupola, construite din elemente de piatră sau din cărămidă și mortar.

Trecerea de la planul pătrat al încăperilor la cupola sferică sau domul supraînălțat, a generat practica unor artificii, cum sînt de pildă interpunerea unor volume de tranziție, sau crearea unor forme strabice, dispuse ordonat, elemente care vor imprima acestei arhitecturi unele caractere aparte.

Decorația întîlnită pe construcțiile islamice este cu totul deosebită de cea hindusă, domină împletiturile geometrice, arabescurile, textele scrise ornamentat sau reprezentări de plante și flori împrumutate din fauna locurilor unde a apărut islamismul. Această decorație este tăiată, în relief, în piatră, în tencuială, pictată sau încrustată. Sînt cunoscute adesea elemente decorative din ceramică și faianță etc. Caracterul aparte al decorației islamice constă în claritatea compozițiilor și simplitatea elementelor folosite, urmărind un colorit viu, plin de expresie, pentru care jocul de umbră și lumină este un aport în plus.

Edificiile musulmane capătă forme arhitecturale specifice, prin prevederea unor streașini largi, construirea de loggii și balcoane pe console de piatră, a căror forme imită de asemenea îmbinările

lemnului. Ele intenționau să respecte specificul de tradiție arabo-persană din țările de obârșie ale islamismului.

Prezența în primele construcții islamice a lintoului și a arhitravei, ca și a bolții în retrageri succesive, elemente specifice arhitecturii hinduse sau jainiste, trădează mâna de lucru a meșterilor locali, străini de metodele edililor musulmani. Prezența lor este recunoscută și după motivele decorative, interpretate naturalist, în specificul ornamentației hinduse.

Conducătorii musulmani se arată, față de religia hindusă și de altarele sale, iconoclaști zeloși. Sute de temple hinduse și jainiste sînt demolate, iar materialul din ele este luat pentru a fi reîntrebuințat în edificiile musulmane.

Primele construcții indo-islamice datează de la finele secolului XII. Cutb ad-Din Aibek, încă de la începutul domniei lui, întreprinde unele lucrări importante în reședința sa, orașul Delhi. El demolează în 1197, așa cum spun inscripțiile vremii, douăzeci și șapte de temple hinduse și jainiste, din coloanele sculptate și lintourile cărora înalță în jurul moscheii Quwatul un cloașter. Mai târziu el adaugă aici un impunător altar în fața sălii de rugăciuni, pe latura de vest. Ornamentația placajelor, cu forma sinuoasă a unor elemente, prin ondulația și modelajul frunzelor, prin bogăția compoziției, ca și prin caracterul inscripțiilor quranice certifică opera meșterilor hinduși.

Tot în această incintă Cutb Aibek, în ultimul an al secolului al XII-lea, pune fundațiile unui turn-minaret al moscheii Quwatul, care avea totodată și semnificația de turn al victoriei. Construit dintr-o gresie roșie, avînd la bază un diametru de 14,32 m desfășurat pe mai multe registre delimitate de cornișe bogate, cu balcoane și parapete în consolă, turnul atinge o înălțime de 72,60 m. Ultimele două registre sînt însă un adaus târziu. Plastica sa urmărește aspectul periferic al unui mănunchi de nervuri, care accentuează forma verticală. Asize continue de piatră de culoare diferită, de asemenea decorate cu sculpturi sau cu inscripții, încercuiesc monumentul la diferite nivele. Terminarea lui s-a făcut abia sub Iltumiș (Altamaș), succesorul lui Cutb. Potrivit pisaniilor, el a fost restaurat în repetate rînduri, de Firuz Tughluq (1351—1388) și de Sikandar Lodi (1489—1517), în urma avariilor provocate de trăsnete. Arhitectura

sa denotă o origine islamică. Ca prototipuri puteau servi chiar unele turnuri funerare sau comemorative din cărămidă existente la acea vreme în Djar-Kurgan și în Gazna, cum este de pildă și turnul Victoriei ridicat de Mahmud. Canelurile convexe sînt întîlnite curent în Persia de răsărit, în secolele XII—XIII.

Aria moscheei Quwatul și a minaretului lui Cutb, una din cele mai vechi incinte medievale fortificate ale orașului Delhi a suferit curînd după aceea noi transformări. Sub Ala ad-Din (1296—1313), se mărește altarul moscheei și se ridică alte ziduri în exterior, creîndu-se astfel o nouă incintă întărită, cu alte porți de intrare. Una dintre aceste porți, denumită Al Ai-Darvaza, se mai păstrează și azi. Ala ad-Din adaugă moscheei Quwatul un nou turn-minaret, mai mare, însă nu reușește să-l ridice decît pînă la primul nivel.

Ala ad-Din întemeiază în 1303 o nouă cetate fortificată în Delhi, cea de la Siri, unde sînt prevăzute pentru prima dată creneluri și ambrazuri pentru gurile de foc. De numele său se leagă însă întemeierea unei școli de artă, prin protejarea la curtea sa a numeroși artiști, arhitecți și meșteșugari refugiați din țările arabe lovite de mogholi. În preocupările acestei școli se va urmări purificarea artei islamice de experimentările și improvizațiile la care recuseseră primii sultani folosind meșterii locali și materiale provenind din construcții mai vechi. Arcul în formă de potcoavă ascuțită, domul de deschidere largă, nișele din arcuri strabice, traforurile și decorația alcătuită din repetarea unor motive șablon, arabescurile ca și inscripțiile decorative capătă o semnificație care se contopește cu sensul învățăturii islamice. În jurul orașului Delhi, se construiesc de acum încolo numeroase cetăți dintre care cea mai semnificativă pentru această epocă este cea ridicată de șahul Ghiyas ad-Din Tughluq (1321—1325) pentru apărarea drumului ce duce spre sud de-a lungul Yamunei, numită Tughluqabad. Așezată pe crestele stîncose ale unor dealuri, zidurile sale urmăresc valorificarea configurației terenului; din loc în loc sînt prevăzute turnuri de apărare cu mai multe rînduri de creneluri. În interior se păstrează încă și astăzi urmele unui mare bazin de colectare a apelor de ploaie rezultat din înzidirea unor văi, spre a servi ca rezervă în caz de asediu și în anotimpul secetos, ca și zidurile palatelor și construcțiilor civile aflate în partea de sud-vest.

În fața intrării în cetatea Tughluqabad, peste drum, se află mausoleul lui Ghiyas ad-Din Tughluq. El este situat într-o incintă fortificată cu ziduri din piatră de talie prevăzute de asemenea cu creneluri și ambrazuri. Intrarea este protejată de o poartă înaltă din zidărie masivă, plasată lateral față de calea de acces, în capătul unei scări. Un turn de colț acoperit printr-o calotă de piatră controlează trecerea prin fața cetății și intrarea în incinta acestei citadele. Mormântul propriu-zis, aflat într-un capăt al incintei, este adăpostit de un edificiu de proporții masive în formă de trunchi de piramidă, avînd ca bază un pătrat. El este acoperit cu o cupolă așezată pe un tambur octogonal. Plastica arhitecturală rezultă din forma simplă și proporțiile volumului, realizat din gresie roșie și marmură albă, ca și de înclinarea spre interior a zidurilor. Cupola în plin centru aflată atît deasupra mormîntului cît și pe bastionul de colț al incintei, se arată a fi acum pe deplin împămîntenită.

Urmașul lui Ghiyas ad-Din, Muhammad Tughluq, a adăugat în partea de sud a acestui mormînt o altă fortăreață în același caracter, citadela Adilabad. El ridică de asemenea o nouă cetate în jurul orașului Delhi și întărește forturile existente. Lucrările care se ridică de acum încolo sînt tot mai numeroase și mai variate. În afara edificiilor religioase — moschee și minarete —, funerare sau militare, crește numărul edificiilor de interes civil: poduri, drumuri, palate, rezervoare de apă, lucrări de irigație etc. Amintim că Muhammad Tughluq (1325—1351) înalță la fortăreața sa Jahanpanah din Delhi podul Satpala, întins pe mai multe arcuri de deschidere mare; Firuz Sah (1351—1388) se preocupă îndeaproape de lucrările de irigație, fundează orașe noi ca Hissar, Fatehabad, Jaunpur și Firuzpur, zidește o altă fortăreață în Delhi, se îngrijește de restaurarea unor monumente mai vechi, cum sînt mormîntul sultanului Ghari, minaretul lui Cutb și reface rezervorul de apă de la Suraj-Kund zidit de regii hinduși; întemeiază de asemenea cîteva conace de vînătoare pe domeniile din jurul reședinței, iar în Delhi, ridică mai multe moschee. Moschee se ridică de fapt acum în număr mare în toate orașele. Arhitectura acestor edificii este caracterizată de streașini mari din dale de piatră așezate pe console, domuri joase, cu turnuri-minarete pe colț ori în fața intrării etc. În afară de moschee construcția cea mai comună a epocii este mormîntul. El se

compune obișnuit dintr-o încăpere care a trecut de la planul pătrat la cel octogonal, acoperit cu un dom. Se păstrează concomitent și planul pătrat, precum și diferite alte variante.

În celelalte regate provinciale se întâlnesc, în ceea ce privește caracterele artistice, aceleași trăsături; este folosită, alături de piatra cioplită, cărămida, țigla și faianța colorată, lemnul. Această evoluție artistică prosperă în toate provinciile, în Punjab, Bengal, Jaunpur, sau Gujarat, va fi stinjenită pentru un moment de invazia lui Tamerlan din 1399.

ARHITECTURA MOGHOLĂ

După retragerea lui Tamerlan, sultanul din Delhi continuă să joace un rol important în rîndul regatelor din nordul Indiei. Pe tronul său se succed mai multe dinastii de naționalități diferite. Timp de aproape o jumătate de secol nu se construiește nimic important, nici în domeniul arhitecturii civile, nici în al celei religioase. Singurele construcții întâlnite, de o oarecare importanță, sînt mormintele, multe fără să se cunoască cui aparțin. Ele reproduc trăsăturile stilului Tughluq.

În vremea dinastiei Lodi (1451—1526) pătrunde moda grădinilor și a parcurilor. Toate moscheele, mausoleele, sau palatele, încep să fie înconjurate de vaste grădini cu ziduri înalte, turnuri de colț și porți mărețe așezate pe latura de sud etc. Se dezvoltă, de asemenea, preocuparea pentru obținerea grandiosului. Sala de rugăciuni de la moscheea Bara-Gumbad, din grădina Lodi din Delhi, începută în anul 1484, se desfășoară pe o lungime de cinci travee fiind acoperită cu trei domuri pe pandantivi; traveele laterale sînt acoperite cu bolți plate. Poarta de intrare se dezvoltă în față pe două nivele și este supraînălțată de un dom impunător. Alte moschee, ca Moth-ki-Masjid, sînt situate pe un podium înalt.

Instalarea lui Babur — un prinț turc descendent din familia lui Tamerlan — în scaunul sultanatului din Delhi (1526—1530), prilejuiește de asemenea o reluare a influențelor irano-persane. Însuși Babur se arată impresionat de grădinile și specificul palatelor din regatul transoxian de unde fusese alungat și

caută să le refacă la Agra și la Panipat, în jurul moscheei Kabuli-Bagh, Masjid construită de el pe locul unde dobândise victoria decisivă. Tot de la el se păstrează moscheea Djami-Masjid la Sambhal și o moschee mică la Palam lângă Delhi, construită din cărămidă, avînd trei arcuri în fațadă și un dom central cu minarete mici pe cele patru colțuri. Se știe tot așa că a construit o moschee în fortul Lodi din Agra. El aduce de la Constantinopol arhitecți din școala lui Sinan, printre care și pe celebrul Iosuf, care, conform tradiției a construit sub Akbar palatele din Delhi, Agra și Lahore.

La moartea lui, îl urmează pe tron fiul său Humayun. Alungat din domnie de Șah Șer în anul 1538, se refugiază în Iran de unde se întoarce abia în 1555. Dinastia mogholă întemeiată de Babur va stăpîni nordul Indiei o perioadă mai îndelungată, prilejuind o epocă de liniște și prosperitate, în care artele se bucură de o protecție rar întâlnită. Cel mai important împărat din această dinastie este Akbar, fiul lui Humayun. Bun militar și neîntrecut om politic, perseverent în acțiunea de refacere a unității statului indian de altădată, tolerant față de religiile hindusă și brahmană, Akbar (1556—1605) intră în istorie ca un mare ocrotitor al artelor. Gustul pentru artă îl primește încă din anii copilăriei, cînd însoțește pe tatăl său în exil, unde ia lecții de desen de la Abd Us-Samad, unul din marii maeștri ai școlii de pictură mogholă.

Primul monument important din vremea lui Akbar este mausoleul lui Humayun de lângă Delhi, edificiu care amintește de arhitectura din Ispaham și de trăsăturile unor moschee din Constantinopol din timpul lui Soliman Magnificul. Construcția s-a făcut sub îngrijirea văduvei lui Humayun, Hamida Banu Begam, urmărind îndeaproape unele indicații schițate, se pare, de însuși Humayun în timpul vieții sale. Lucrările au fost încredințate arhitectului Mirak Mirza Ghyatn, de origine persană.

Mausoleul lui Humayun este conceput ca un vast edificiu de tip central, supraînălțat de un dom ușor ascuțit. Întreaga construcție este așezată pe un podium pătrat înconjurat de un portic. În elevație fiecare fațadă apare ca o îmbinare de trei volume, cel central mai înalt, marcate de cîte o nișă dominantă. Fațadele sînt decorate cu piatră de culori diferite, acuzînd formele arhitecturale, prin crearea unor panouri delimitate de benzi albe sau roșii. Pe terasa acoperișului, în jurul domului, se află mai multe chioșcuri

pe colonete, care dau întreg edificiului un aspect de ușurare a formelor și de pitoresc. Tipul de grădină, semnalat prima dată la moscheea Bara Gumbad, se arată aici, prin modul de organizare a spațiului și împărțire a lui în patru mari partere cu bazine de apă și alei pavate cu nisip roșu, într-o formă deplin încheiată, formă care va fi reluată și dezvoltată la toate grădinile importante ce vor urma.

Mausoleul lui Humayun este considerat o sinteză a arhitecturii persane, împletită cu tradițiile indiene. Această împletire se relevă și la marea moschee din Fatehpur-Sikri, al cărei sanctuar urmărește planul moscheii Djuma din Ispaham. Cupolele pline de fantezie care încoronează poarta triumfală, Baland Darvaza (1601 — 1602), amintesc de asemenea grefarea tradițiilor din arhitectura hindusă cu influența clasică persană.

Akbar mută capitala imperiului său la Agra, unde construiește un fort puternic, cu ziduri din gresie, porți înalte flancate de bastioane, numeroase săli, palate, moschei, bazare, băi, grădini etc., dar se îngrijește și de Delhi, unde pe vechiul loc al cetății Lodi ridică un fort nou pe malurile Yamunei. În apropiere de Agra, la Fatehpur-Sikri pe stînca de gresie a unui deal, începe în 1569 construcția unui alt fort, prevăzut cu porți întărite cu bastioane, înzestrat cu depozite, palate, dependințe, un mare rezervor de apă, grădini de agrement, băi, moschee și monumente, constituind astfel o curte bine apărată, aptă să reziste vreme îndelungată oricărui asediu. Și astăzi se păstrează columbarele de unde împăratul împărțea prin mesagerii zburători ordinele și recepționa veștile din provinciile sale, într-un timp nebănuit de scurt; nici grajdurile în care caii așteptau înșeuai, gata de drum, nu sînt construite mai prejos. Curțile cetăților din Agra și Fatehpur-Sikri erau ornamentate cu partere și vase de flori, grădini de agrement, oglinzi și bazine denivelate între care apa circula continuu, scurgîndu-se cu prețiozitate în pînze largi, șuvoaie sau picătură cu picătură, întocmai ca în grădinile arabe. La acestea se adaugă apoi instalațiile de canalizare care aduceau apa de flori ce înmiresma aerul în diferite încăperi.

Împletirea elementelor irano-persane cu tradițiile hinduse apare pregnant în arhitectura palatelor din interior ca acela al sultanei de origine turcă, sau în palatul « Panch-Mahal », construit ca o piramidă din cinci etaje în retragere succesivă în fortul din Fatehpur-Sikri. Tot așa se remarcă pavilioanele cu

sălile de audiențe publice « *Divan-i-Am* » și de audiențe private « *Divan-i-Khass* »; ultimul este format dintr-o singură încăpere în mijlocul căreia se ridică o coloană octogonală cu un capitel foarte evazat împodobit de o broderie sculpturală, de pe abaca căruia pornesc cinci punți de piatră spre colțurile edificiului. În timpul audiențelor împăratul se afla pe tronul său de pe podiumul capitelului, iar în cele patru colțuri sfetnicii apropiați.

Toate aceste construcții sînt făcute dintr-o piatră roșie al cărui colorit viu este bine pus în evidență prin alternarea cu fișii de marmură albă, sau de bogăția neasemuită a unui decor sculptural cu motive geometrice sau florale, copaci, păsări sau animale.

Opera începută de Akbar este continuată de fiul său Salim, încoronat în 1605 sub numele de Jahangir. Alături de Agra și Delhi se dezvoltă și alte orașe, printre care se numără și Lahore. Toate orașele Indiei sînt legate între ele prin drumuri sigure, cu poduri peste ape, hanuri și locuri de popas. De multe dintre aceste lucrări se îngrijea însuși împăratul.

Una dintre lucrările importante din vremea lui Jahangir este mausoleul lui Akbar de la Sikandra, lângă Agra, pe care l-a modificat și l-a mărit față de planurile inițiale, după gustul său, făcîndu-i în jur un mare parc cu oglinzi de apă și fîntîni, conceput în specificul grădinilor moghole. Dezvoltînd ideea de la Panch-Mahal, monumentul este construit din cinci terase suprapuse cu portice și foișoare, din piatră de culoare roșie și albă; forma de piramidă a edificiului trădează inspirația după turnurile în trepte ale templelor hinduse din sud. Pe fiecare latură a grădinii se află cîte o poartă triumfală. Intrarea principală este marcată printr-o poartă din gresie roșie cu intarsii de marmură albă și pietre de mai multe culori; din cele patru colțuri ale ei țîșnește cîte un minaret zvelt din marmură albă, fiecare încoronat cu cîte un foișor acoperit în cupolă. Lui Jahangir i se datoresc de asemenea unele pavilioane în incinta forturilor din Agra și Delhi, extinderea fortului din Lahore, ca și numeroase moschee.

Sub Șah-Djahan (1628—1658), urmașul lui Jahangir, arhitectura continuă tradițiile din vremea primilor împărați mogholi, suferind totodată o nouă înrîurire a monumentelor de seamă din lumea islamică, îndeosebi din Ispaham și Constantinopole. Rafinamentul la care ajunge școala mogholă conduce către

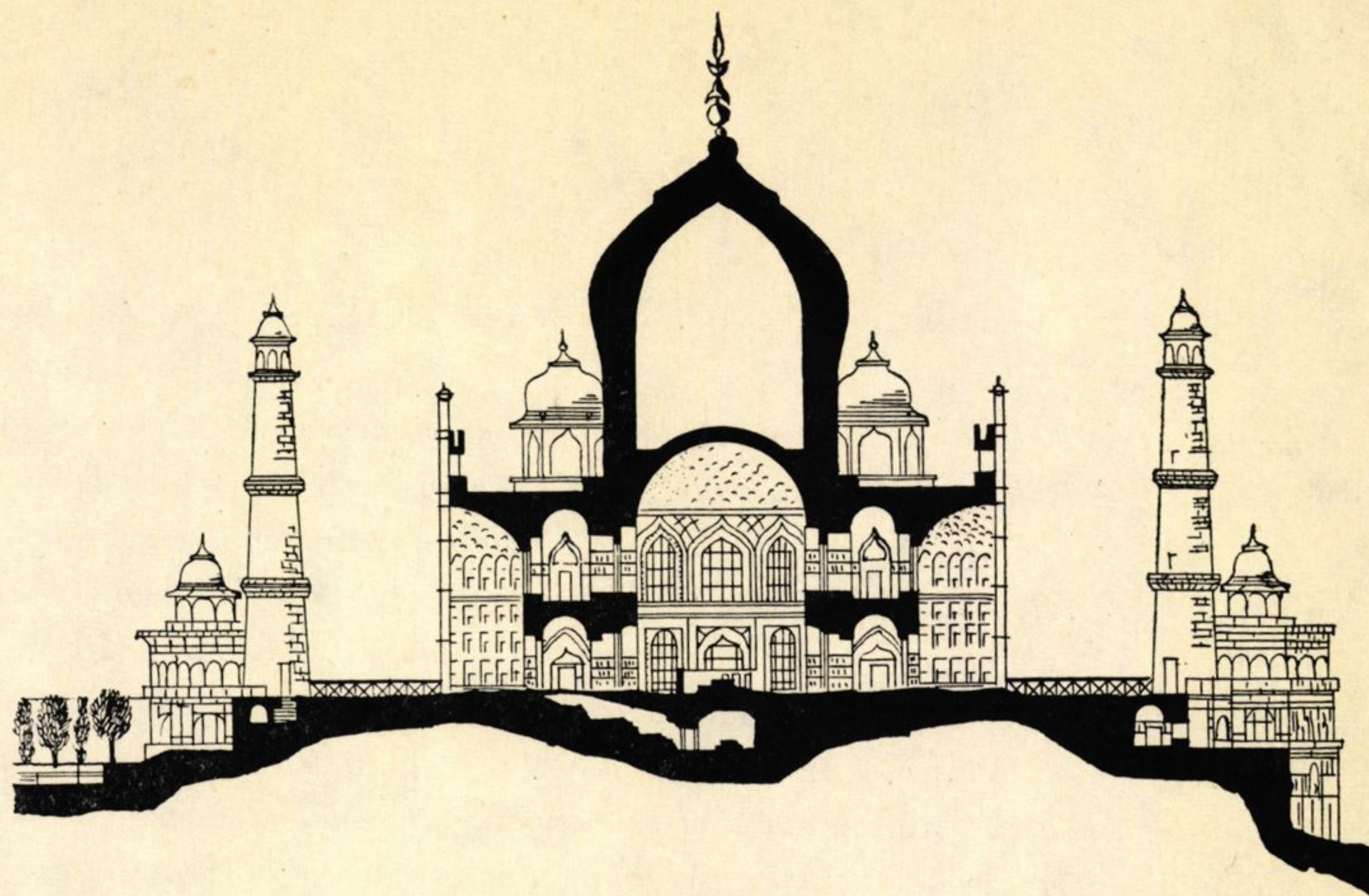
o simplitate a formelor, transpuse de preferință în marmură albă, ca și în gustul pentru decorul sculptural în lucrătură fină, sau în intarsia cu pietre dure de culorii vii, urmărind obținerea celor mai subtile nuanțe. Ca realizări importante din vremea lui Șah Djahan ne sînt cunoscute reconstruirile de la forturile din Agra și Lahore, Moscheea Mare din Delhi și palatele Divan-i-Am (sala de audiențe publice) și Divan-i-Khass (sala de audiențe particulare), concepute ca vaste curți rectangulare cu portice și galerii boltite din marmură albă împodobite cu încrustații de pietre semiprețioase. Alături de acestea se află moscheea Moti-Masjid (Moscheea Perlei), construită de asemenea din marmură albă cu încrustații; plastica bogată și proporțiile apropiate de scara umană și cele trei domuri bulboase care o acoperă, amintesc ceva din prețiozitatea unui chivot din argint bătut. Monumentul cel mai reprezentativ este însă mausoleul Taj-Mahal de lângă Agra, ridicat de Șah Djahan pentru soția sa Mumtaz Mahal între anii 1632 — 1653. Pentru construirea lui împăratul a comandat mai multe proiecte, din care se spune că a fost ales cel al arhitectului Ustad Ișa din Persia.

Urmărind îndeaproape evoluția mausoleului, grădină, începînd cu unele morminte modeste din vremea dinastiei Lodi și ajungînd la mausoleul lui Humayun, ca și preluarea unor elemente din compoziția mausoleului lui Itimad-Ud-Daulah sau a porții principale de la mausoleul lui Akbar de la Sikandra, Taj-Mahalul apare ca o încoronare a operelor arhitecturii islamice din India. Construcția sa se distinge prin monumentalitatea și echilibrul cu care se înscrie în ansamblul unei grădini tratată arhitectural cu fîntîni, oglinzi de apă, alei cu mozaicuri și o vegetație luxuriantă cu arbuști și arbori decorativi de esențe alese, partere de flori etc. Culoarea albă a marmurii din construcția edificiului, ce se profilează pe cerul albastru deasupra Yamunei sclipind cu prețiozitate, creează un aspect impresionant, reliefat de contrastul vegetației și al cupolelor pitorești a două edificii laterale. La prima vedere domină numai masa litică cu silueta cupolei centrată de cele patru minarete; oglinzile de apă cu reflexul lor, dublează ansamblul, accentuînd totodată axul vertical și fac să-ți pară că cerul se împreună cu pămîntul.

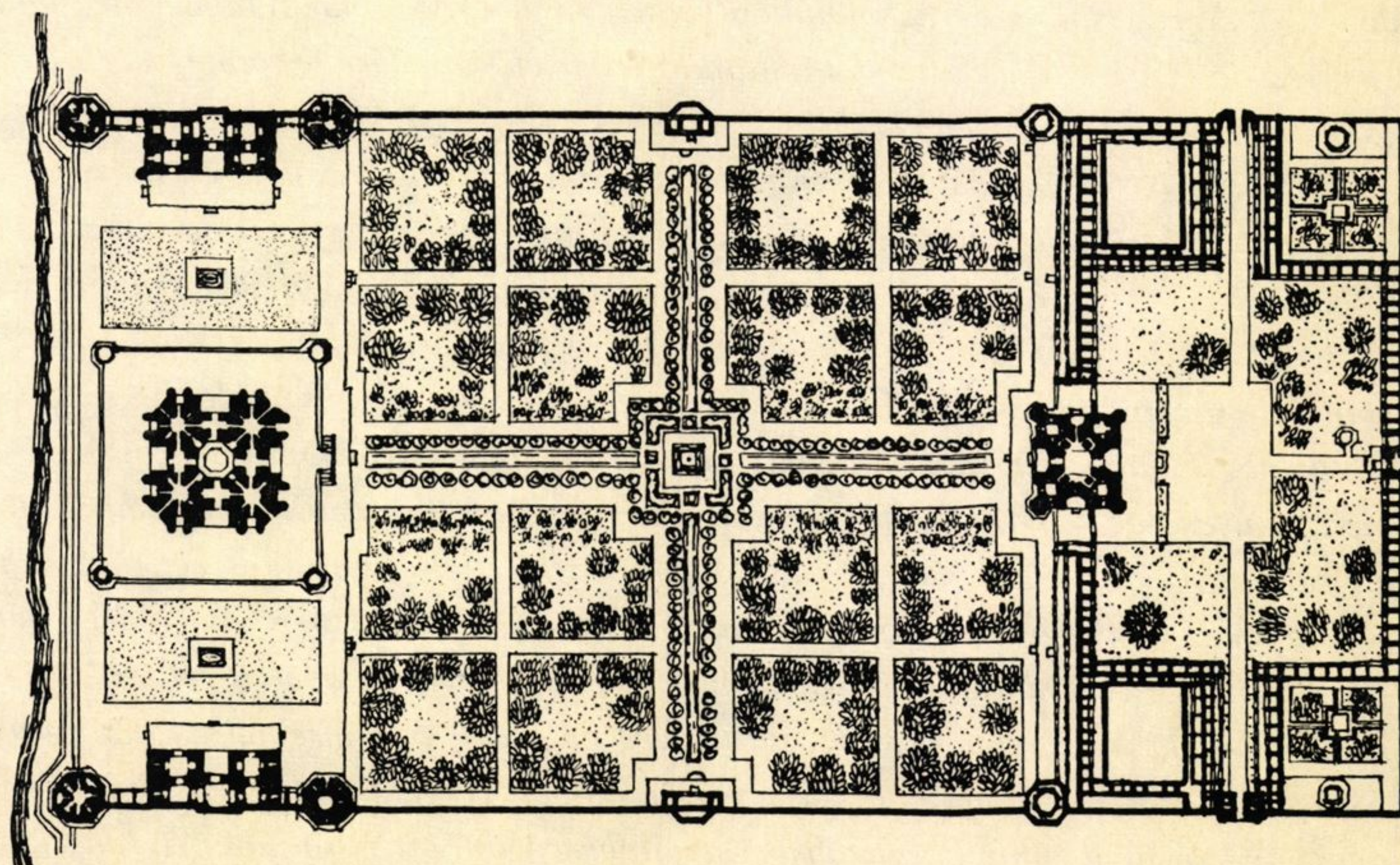
Pe măsură ce te apropii, încerci o recompunere continuă a imaginii și totodată o necuprindere a ei, urmărind în final numai dantelăria care îmbracă întreaga suprafață. Mausoleul se ridică în mijlocul unei

29. Agra. Mausoleul Taj Mahal
— Secțiune.

30. Agra. Planul de situa-
ție al Taj Mahalului
(1632—1650).

terase, din colțurile căreia străjuiește câte un minaret, întocmai ca la mausoleul lui Itimad Ud Daulah. Edificiul este dominat de silueta cupolei, construită ca un dom supraînălțat, cu carcasă dublă, înconjurat de patru foișoare joase. Obscuritatea interiorului străpunsă de vâlul pal de lumină ce trece prin filigranele broderiei traforurilor de marmură, însoțită de risipa de încrustații viu colorate și rezonanța prelungă a domului întipăresc o atmosferă copleșitoare. Ornamentația în intarsii cu pietre dure semiprețioase de culori diferite, sculpturi decorative în platrelief, arabescuri florale și geometrice, inscripții în marmură neagră etc., care abundă într-un belșug nemaîntâlnit, concurează fericit cu simplitatea maiestooasă a edificiului făcînd din acestea o capodoperă a arhitecturii mondiale.

Construcția Taj Mahalului a fost susținută material și de alte state musulmane din vest, iar execuția desăvîrșită a decorației se pare că se leagă și de numele unor artiști europeni de renume, ca bijutierul venețian Geronimo Veroneo și argintarul Austin de Bordeaux care lucrează atît la Agra cît și la Delhi. Pe drept cuvînt, se poate spune că realizarea Taj Mahalului constituie expresia eforturilor ideologice și materiale ale islamismului din secolul XVII, prin care încearcă să dovedească o dată pentru totdeauna trăinicia orînduirilor sale în fața lumii hinduse și brahmane.

Sub Șah Djahan clasicismul indo-musulman cultivat de mogholi atinge culmea dezvoltării sale, în orașele Delhi, Agra și Fatehpur Sikri. Cu Aurangzeb (1658 — 1707), fiul și totodată uzurpatorul lui Șah Djahan, imperiul moghol începe să se destrame. Ca și înaintașii săi, Aurangzeb ridică unele moschei noi și completează palatele din Delhi și Agra cu alte corpuri de clădiri și lucrări de artă. Deși arta mogholă trece acum în faza unei evidente decadente, se dezvoltă în schimb școlile provinciale de artă cu trăsăturile lor locale; de-a lungul sec. XVI — XVIII se construiesc numeroase cetăți, castele fortificate, îndeosebi în Rajputana și Gujarat. Programele religioase și funerare continuă de asemenea să facă obiectul unor lucrări de artă deosebite; se realizează lucrări monumentale de proporții impunătoare, ca mormîntul lui Muhammad Adilșah din Bidjapur (1626 — 1656) așa-zisul Gol Gumbaz, cu o cupolă în diametru de 38 m, sau ca mausoleele regilor Golcondei de lîngă Hyderabad. Amintim de asemenea și mausoleul soției lui Aurangzeb, Bibi Ka Maqbara de la Dalautabad, construit în 1678, ca o replică a Taj Mahalului,

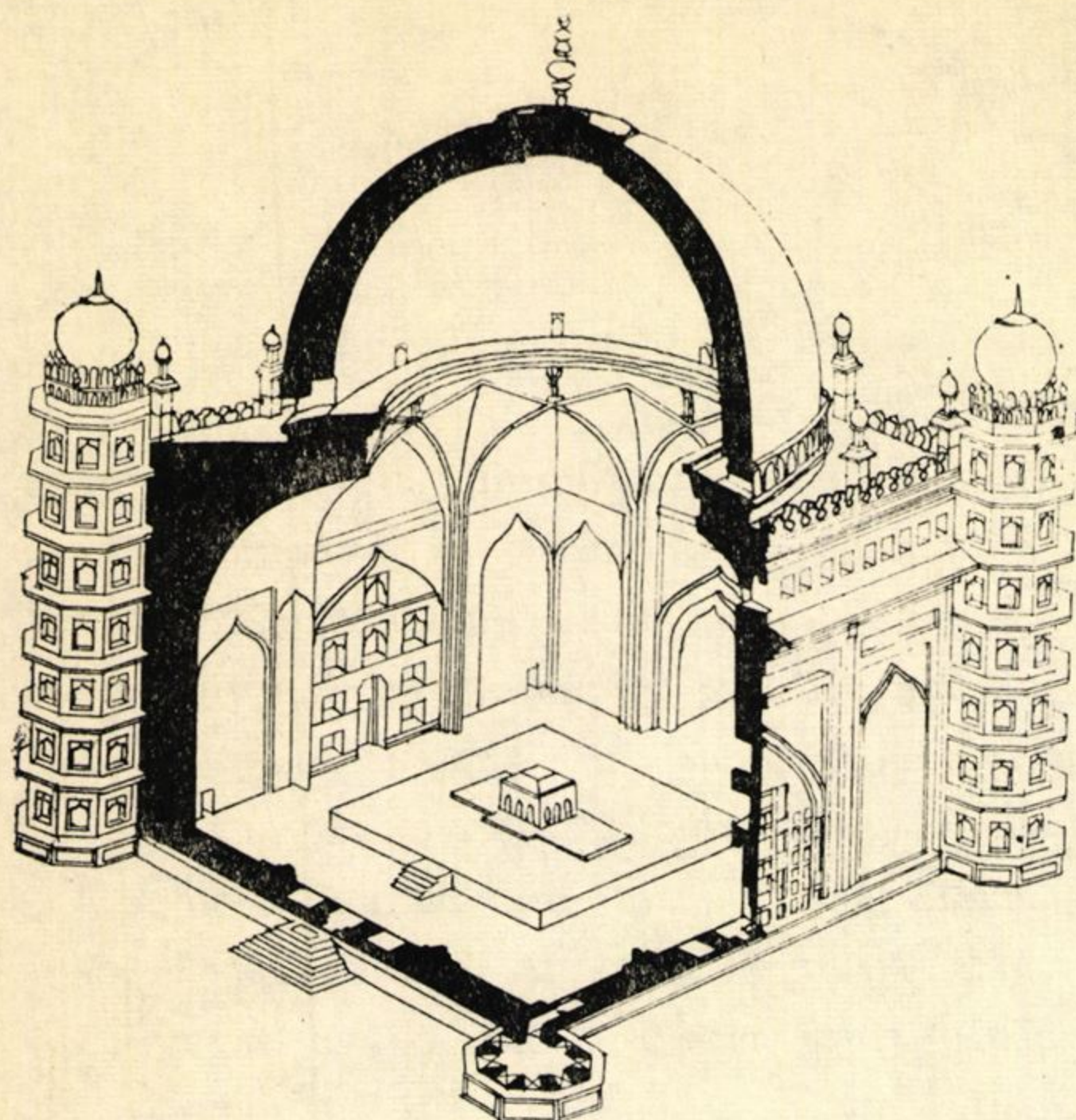

fără a reuși să ajungă însă rafinamentul proporțiilor acestuia, în ciuda dimensiunilor sporite și a risipei de ornamente. Tot așa în Delhi, la mijlocul sec. al XVIII-lea, mausoleul lui Safdar Jang — viceregele unei provincii și prim ministrul lui Muhammad Șah reproduce mausoleul lui Humayun. Mausoleul lui Safdar Jang, construit în gresie roșie cu benzi de marmură albă, în mijlocul unei grădini cu canale de apă în jur, constituie unul din ultimele exemple ale arhitecturii moghole din Delhi.

Arhitectura militară și a castelelor întărite realizează numeroase cetăți construite pe stînci greu accesibile, fortificate cu ziduri puternice desfășurate pe mai multe incinte, prevăzute cu șicane, turnuri, creneluri, drumuri de strajă și posturi de apărare cu arme de foc. În interior toate aceste cetăți erau înzestrate cu palate luxoase împodobite cu sculpturi și obiecte din piatră, bronz, fildeș sau lemn, îmbrăcate în covoare și țesături alese, cu vase de faianță aduse tocmai din Orientul Îndepărtat, din China sau din Asia Mică, cu alămuri și argintării prețioase cu încrustații de alte metale, cu podoabe de pietre scumpe, între care diamantele erau un lucru obișnuit. Cetatea Golcondei, despre care se zice că diamantele și bogățiile ei curgeau șiroaie, păstrează încă și astăzi intacte zidurile și porțile sale ferecate împotriva asediilor cu elefanți, cartierul argintarilor și al meșteșugarilor din incinta exterioară, apartamentele șahului cu baia personală de lîngă corpul de gardă sau apartamentele, sălile de recepție, băile și camerele de toaletă ale reginelor musulmane și hinduse. De-a lungul zidurilor de apărare, pe canalele practicate pe cornișa interioară, apa proaspătă alerga continuu să umple rezervoarele, fîntînile și băile. Din aceste rezervoare, era ridicată pe verticală de mai multe ori cu burdufuri la înălțimi mari și aruncată pe alte canale la distanțe îndepărtate, ca apoi să se scurgă precupețită, picătură cu picătură dintr-un bazin în altul sau în fîntîni țîșnitoare.

În vârful stîncii, se păstrează palatul șahului cu tronul său în aer liber, de unde putea comunica prin semnale acustice direct cu corpul de gardă, datorită atît rezonanței domului porții cît și reflectării sunetului de-a lungul înălțimii stîncilor și al zidurilor ce călăuzesc accesul.

31. Bidjapur. Secțiune axonometrică prin mausoleul lui Muhammad Adilșah (1626—1656).

Sînt cunoscute, de asemenea, palatele și foișoarele din zidărie sau lemn — ca cel al lui Tipu Sultan din Mysore — înconjurate de vaste grădini de flori în care traseul parcului liber se combină cu cel amenajat arhitectural, cu priveliști deschise către văi întinse, ape sau păduri, cu pereții îmbrăcați în ștucaturi și pictați cu scene de luptă și vînătoare, sau legate de viața de familie.

Chiar și palatele hinduse contemporane din sud nu erau mai prejos înzestrate. Palatul din Matanchery Cochin, construit la mijlocul secolului al XVI-lea în aceeași incintă cu un templu din lemn, păstrează pe pereții săi picturi în frescă cu scene din Ramayana și din viața diferitelor zeități, în care anatomia, detaliile de podoabă, costumul și cadrul epocii sînt consemnate cu mare grijă. Pictura și puținele piese de mobilier din interior, ca paturile suspendate, policantrul de bronz sau plafoanele de lemn de esențe rare cu încrustații trădează gusturile societății respective pentru o artă fastuoasă. Instaurarea colonialismului în India și legăturile cu Anglia, Franța, Olanda și Portugalia au avut repercusiuni asupra dezvoltării artei sale. Una din consecințele directe este stagnarea în toate domeniile a operei prodigioase începută de mogholi, însoțită în schimb de introducerea elementelor din vremea Renașterii și Barocului, ca și a arhitecturii moderne din Europa.

Pe coasta de sud-vest, în Goa, o dată cu aducerea inchiziției pe aceste pământuri, portughezii construiesc încă din secolul al XVI-lea unele catedrale catolice într-un stil indo-portughez asemănător Barocului. Dacă planurile inițiale ale acestor construcții ca și elementele arhitecturale majore sînt considerate o transplantare pe continentul asiatic, decorația adăugată ulterior îmbracă în schimb mult din specificul local. Astfel nu arareori în pictură se observă reprezentarea Madonei în chip de Santa Durga, colorată și plasată într-un decor specific compozițiilor din iconografia templelor locale. Același lucru se petrece chiar și cu statuile unor sfinți. Dar această arhitectură, durată, din păcate, dintr-o rocă sedimentară argiloasă este sortită să supraviețuiască foarte puțin. Cloăsterele, campanilele, porțile de intrare, vilele, ca și alte construcții cu caracter civil sînt în parte prăbușite din cauza dezagregării materialului.

Neoclasicul s-a răspîndit cu precădere în centrele și orașele importante, promovat îndeosebi în construcțiile rezidențiale și ale administrației de stat, ale sediilor și reședințelor companiilor comerciale, fiind apoi îmbrățișat și de arhitectura orășenească a târgurilor și a bazarurilor, într-o interpretare greu de definit, adesea eclectică.

Trăsăturile arhitecturii tradiționale buddhiste, hinduse și musulmane au răzbătut însă de-a lungul timpului în arhitectura populară prin formele acoperișurilor, pridvoarelor sau foișoarelor impuse atît de specificul climei cît și de materialele de construcție. Meșterii din Dehra Dun și Goa lucrează astăzi lemnul de tek sau din alte esențe tari cu aceeași răbdare și îndemînare ca și înaintașii lor; fiecare formă curbată, fiecare profil sau motiv decorativ avînd o anume înțelegere. Artizanul simplu de pe coasta mării din jurul Madrasului, ca și cioplitorul în os sau argintarul din Orissa taie mereu aceleași modele de statui și animale întocmai ca cele de altădată. La Delhi, Agra, Hyderabad sau Aurangabad întîlnești cele mai fine țesături de mînă din mătase, în care recunoști ușor continuitatea tradițiilor secolului XVII. În târgurile și bazarele din Agra, sau Fatehpur Sikri ai ocazia să întîlnești pe cei mai talentați dintre arămari, unii din ei copii, capabili să-ți confecționeze orice fel de vas sau să-ți facă imediat din tablă bătută, chiar și un elefant, așa cum nici n-ai putea să bănuiești.

În arhitectura modernă din anii de după dobândirea Independenței, se remarcă o preocupare susținută pentru valorificarea corespunzătoare a tradițiilor sale; arcul în « Kudu », cupola islamică, foișoarele, loggiile și terasele străvechi sînt regăsite astăzi în edificiile publice sau în stabilimentele din orașele New Delhi, Bombay, Bangalore, Madras sau Bhubaneșvar.

În ciuda unei largi diversități de forme, arhitectura peninsulei din sudul continentului asiatic prezintă o evidentă unitate de trăsături; din Himalaia pînă în Kerala — din delta Gangelui pînă la gurile Indusului, carul indian cu roțile sale mari, aceleași din antichitate pînă azi, ales ca temelie a Templului Soarelui de la Konarak, este simbolul cel mai sintetizat al unității culturii indiene. Vîrsta multimilenară a acestei culturi și caracterul său personal o situează între civilizațiile cele mai înaintate. Cunoașterea capodoperelor sale se impune.

GLOSAR

Absidă — partea ieșită a unei construcții de formă semicirculară sau poligonală în plan, care adăpostește obișnuit un altar sau o stupă.

Altar — locul de închinare, de aducere a jertfelor, sau de păstrare a obiectului divinizat.

Alto-relief — formă de reprezentare sculpturală, în care figurile sînt detașate din planul respectiv mai mult de jumătate din grosimea lor.

Amalaka — numită în alte regiuni și *amalasila* sau *amalasari*, formă bulboasă aplatizată, cu caneluri, asemănătoare unui pepene presat, care încoronează îndeosebi turnurile templelor de tip Sikhara.

Ambrazură — deschidere practică în zidărie avînd forma unei ferestre de dimensiuni reduse, care se lărgeste spre interior cu scop de observație sau de tragere.

Encadrament — rama de ușă sau de fereastră tratată în relief.

Anda — movila unei stupa

Antarala — o încăpere de forma unui vestibul situată în fața unui altar.

Arc frînt — compus din două arce, care se întretaie sub un unghi.

Arc polilobat — compus din mai multe arcuri.

Arcadă — un șir de arce care se sprijină pe coloane sau pile.

Arabesc — motiv decorativ foarte încărcat, realizat ca un joc de imaginație, urmărind să reproducă prin repetare, o broderie de împletituri geometrice și vegetale, în a cărei compoziție, simetrică, sînt incluse adesea și figuri stilizate de animale.

Bastion — construcție cu rol de fortificație de forma unui turn.

Canelură — tăietură semicirculară scobită în lungul unei coloane sau pilastru, cu rol decorativ.

Cellă — încăpere retrasă, de dimensiuni reduse, întîlnită în construcțiile religioase.

Cenotaf — monument sepulcral. Denumire dată și mormintelor reconstruite simbolic în altă parte, fără relicve.

Chaitya — templu rupestru buddhist.

Chhatravali — «umbrela buddhistă», cu trei discuri ridicată în vârful unei stupa (Chhatra desemnează obișnuit «umbrela»; tot așa poate denumi un pavilion buddhist).

Cloașter — spațiul acoperit al unui portic sau al unui culoar deschis, în interiorul unei incinte care înconjură un templu sau un sanctuar.

Coloadă — șir de coloane dispus după un anumit traseu arhitectural.

Cornișă — coronamentul din profile al unui edificiu sau al unui zid, asemănător

unei streșini, construit atît cu rol decorativ, cît și pentru protecție împotriva precipitațiilor; denumirea se dă și brîului abrupt al unei configurații a terenului.

Cupolă — boltă a cărei formă este generată de rotația unui arc în jurul axei verticale.

Crenel — terminație a zidurilor cetăților în formă de pinteni, folosiți ca metereze de tragere; a intrat ca motiv decorativ în plastica arhitecturală încă din vremea regatului sasanid.

Dusină — profil arhitectonic compus dintr-un arc convex și unul concav.

Fort — cetate sau palat întărit, făcînd parte dintr-un ansamblu fortificat.

Friză — fîșie decorativă orizontală, în relief, din profile, sculptură sau pictură.

G a r b h a g r i h a — altar, sau partea sacră a templului.

G o p u r a m — poarta de intrare în incinta unui templu, tratată monumental, totdeauna ca un turn.

G u m p h a — mănăstire.

H i p o s t i l ă — sală cu multe coloane.

H u j r a (h u z r a h , e s t a n a h) — cameră în care se află depus mormîntul în mausoleele islamice.

I n c r u s t a ție (i n t a r s i e) — împodobirea obiectelor din piatră, metal, lemn etc. cu ornamente aplicate prin săpare, din materiale de alte culori, sau mai prețioase.

I n t e r c o l o n a m e n t — distanța dintre axele a două coloane.

J a g a m o h a n — vestibul; compartiment în templele din Orissa, aflat în fața altarului.

K u d u — arc decorativ sau motiv ornamental; arcul în formă de potcoavă întâlnit încă din arhitectura buddhistă timpurie, generat de timpanul acoperișului în formă de butoi.

L i n t o u — grinda de piatră ce unește două coloane, menită să suporte restul construcției.

M a h a l l — palat.

M a h a , m a n d a p a — sală închisă în fața unui altar principal; transept.

M a n d a p a , m a n d a p a m — sală mare deschisă; piesă în ansamblul anumitor tipuri de temple.

M a n d i r — templu.

M a q b a r a h — camera mortuară a unui mausoleu mahomedan.

M a u s o l e u — construcție monumentală destinată să adăpostească un mormînt (derivă de la mormîntul regelui Mausol din Halicarnas).

M e d h i — termen care denumește în general terasa, sau o amenajare plană.

M e d r e s e — seminar, școală religioasă la islamici.

M i h r a b — nișă în interiorul moscheii orientată către locul sfînt, Mecca, spre care se roagă credincioșii.

M i n a r (m i n a r e t) — turn construit în cadrul moscheii pentru chemarea credincioșilor.

M o n o l i t — piesă din piatră dintr-o singură bucată.

M o s c h e e — edificiu de cult musulman.

M u l u r ă — profil arhitectonic.

N a g a r a S i k h a r a — tip de templu în formă de turn din India de Nord.

N a v ă — denumire dată uneia din părțile principale ale unei bazilici, separate de celelalte prin puncte de sprijin, coloane sau pile.

O r d i n (a r h i t e c t u r a l) — sistem constructiv clasic caracterizat de anumite principii estetice și tectonice, care pornesc de la forma și proporțiile elementelor de sprijin.

P a g o d ă — structură de forma unui turn înalt, realizată din mai multe registre, retrasă în trepte.

P a r t e r — suprafață plană, regulată, acoperită cu flori sau gazon, în ansamblul unei grădini.

P e r i p t e r — colonadă care înconjură un templu.

P r a d a k s h i n a p a t h a — spațiu prevăzut pentru procesiuni în jurul unei stupa, sau al altarelor buddhiste.

Q i b l a — direcția către care se îndreaptă credincioșii la rugăciune.

R a t h a — car folosit ca templu de ceremonii, în sudul Indiei, denumire improprie dată altarelor monolite de la Mahabalipuram.

S a b h a m a n d a p a — sală de adunări.

S i h n , S a h n — curtea pătrată cu sala de rugăciuni a moscheei.

S i k h a r a — turn.

S t a m b h a — coloană comemorativă din epoca mauryană; coloană.

S t u p ă — inițial o movilă funerară sau tumulus; la buddhiști destinată păstrării relicvelor, sau pentru marcarea unor locuri sfinte.

T o r a n a — poartă, intrare.

V i h a r a — mănăstire buddhistă sau jainistă.

V i m a n a — sanctuarul în formă de turn, conținând cella cu altarul zeității.

Z a r i h — cenotaf, în mausoleele musulmane.

BIBLIOGRAFIE

- Archaeological Survey of India. « Archaeological remains monuments and museums », Part. I and II, New Delhi 1964
- Auboyer, J. « Arts et styles de l'Inde », Paris 1951
- Baktay, E. « Die Kunst Indiens », Budapest 1963
- Brown, P. « Indian Architecture », (Buddhist & Hindu Periods), Bombay 1965
- Brown P. « Indian Architecture » (Islamic Period), Bombay 1964
- Cohn, W. « Indische Plastik », Berlin 1923
- Coomaraswamy, A. « Pour comprendre l'art hindou », Paris 1926
- Diez, E. « Die Kunst Indiens », Wildpark
- Fergusson, J. and Burgess, J. « The Caves Temples of India », London 1880.
- Fischer, O « Die Kunst Indiens, Chinas und Japans », Berlin 1928
- Flechter, B. « A History of Architecture on the Comparative Method », London 1961
- Focillon, H. « L'art Bouddhienne », Paris 1921
- Glasenapp, H. « Heilige Stätten Indiens », München 1928
- Glück, H. und Diez, E. « Die Kunst des Islam », Berlin 1925
- Grousset, R. « Les Civilisations de l'Orient. L'Inde », Paris 1949
- Grousset, R. « Histoire de l'Asie », vol. II, Paris 1922
- Hackin, J. « Guide-catalogue du Musée Guimet, Les collections Bouddhiques », Paris et Bruxelles 1923
- Histoire de l'art (Le monde Nonchrétien) Encyclopédie de la pléiade — 1961
- Huyghe, R. L'art et l'homme, Cap. X., Paris 1958
- Hurlimann, M. « Indien Baukunst, Landschaft und Volksleben », Berlin 1928
- Gerhard Franz, H. « Buddhistische Kunst Indiens », Leipzig 1965
- « Istoria generală a Arhitecturii », vol. I, partea I, (traducere din limba rusă), București 1961
- « Istoria Generală a Arhitecturii », vol. I, partea II, (traducere din limba rusă) București 1963
- Jitendra Nath, Banerjea. « The Development of Hindu Iconography » Calcutta 1956
- Kramrisch, S. « The Art of India Through the Ages », London, 1965
- Koroțkaia, A. A. « Arhitektura Indii », Moskva 1964
- Koroțkaia A. « Skroviscea Indiiskogo Iskusstva », Moskva 1966
- Levi, S. « L'Inde et le monde », Paris 1928
- « Manava — Dharma-Sastra sau, Cartea legii lui Manu », (traducere de — Irineu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei), ediția II, București 1944
- Malorath, T. G. « Indien und China », Wien 1938
- Masson-Oursel, P. W., Grabowsk, H., Stern, Philippe « L'Inde antique et la civilisation indienne », Paris 1933

Nawrath, A. «Indien und China»,
Wien 1938

Percheron, M. «L'Inde», Paris 1938

Reau, L. «Histoire universelle des arts»,
Tome I, L'art antique, Paris 1930

Stchoukine, I. «La peinture indienne
à l'époque des grands moghols», Paris
1929

«Victoria and Albert Museum — A Brief
Guide to Indian Art». London 1962

Vogel, J. Ph. «La sculpture de Ma-
thurâ», (in: Ars Asiatica, XV) Paris et
Bordeaux 1930

Westheim, P. «Indische Baukunst»
vol. I, Berlin

ILUSTRĂȚII

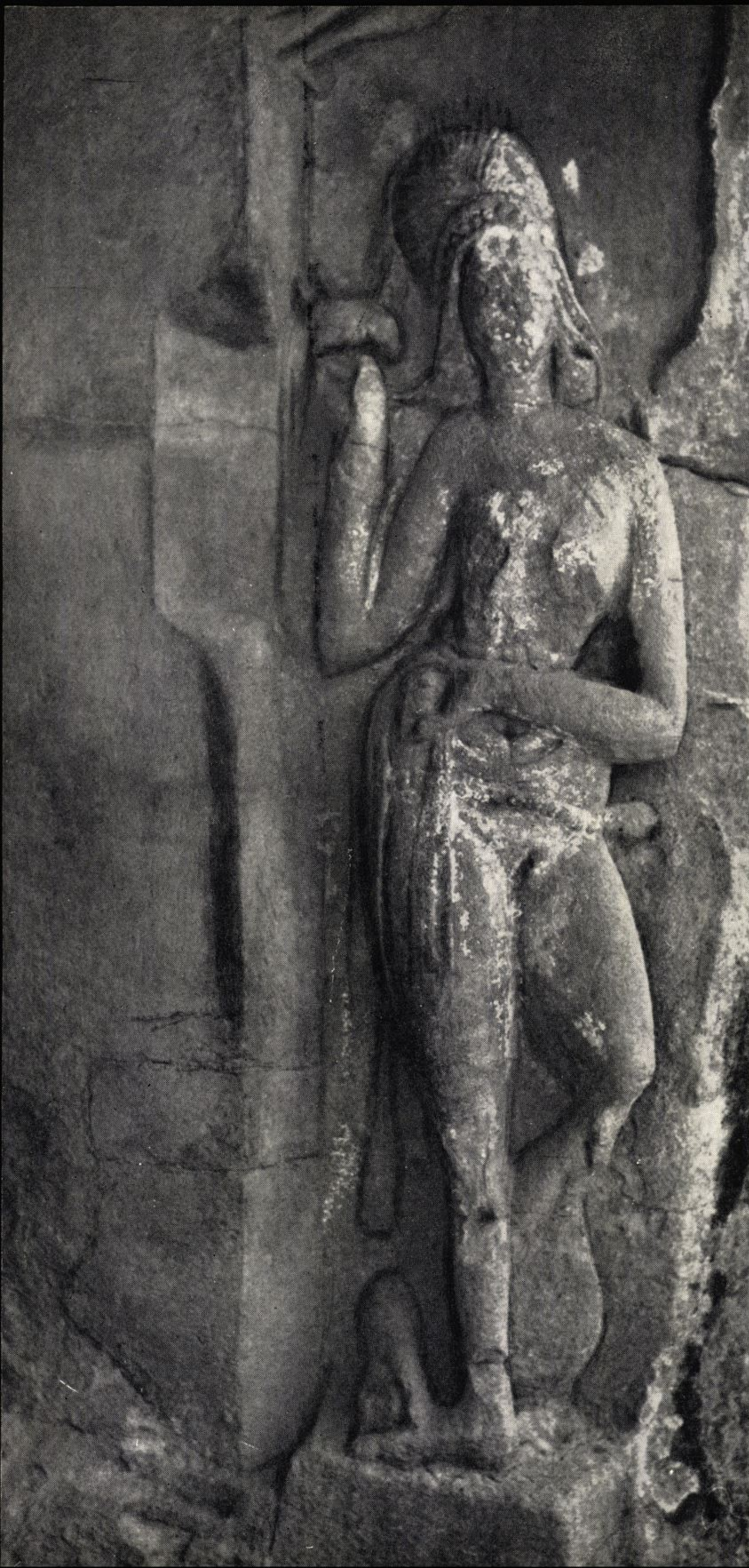

1. Mahabalipuram.
Peisaj la marginea mării. Rocile
stâncoase, cu o structură omor-
genă și foarte densă, unul din
factorii care au favorizat dez-
voltarea unei arhitecturi ru-
pestre, pe teritoriul Indiei,
dintre cele mai bogate și
mai variate.

2, 3, 4, 5. Udaigiri-Khandragiri. Rani-gumpha. Detalii sculpturale cu elemente figurative și vegetale, care atestă înrudirea cu decorul naturalist al școlii de la Sanchi.

2, 3	4
	5

6. Udaigiri-Khandragiri. *Relief*. Relief monumental tăiat în peretele unei stînci la cca 3 m deasupra nivelului de călcare. Compoziție decorativă tipic Jainistă. Poziție rigidizată, cu brațele lăsate în jos, palmele către interior, umerii deschiși etc., sau șezînd cu picioarele încrucișate.

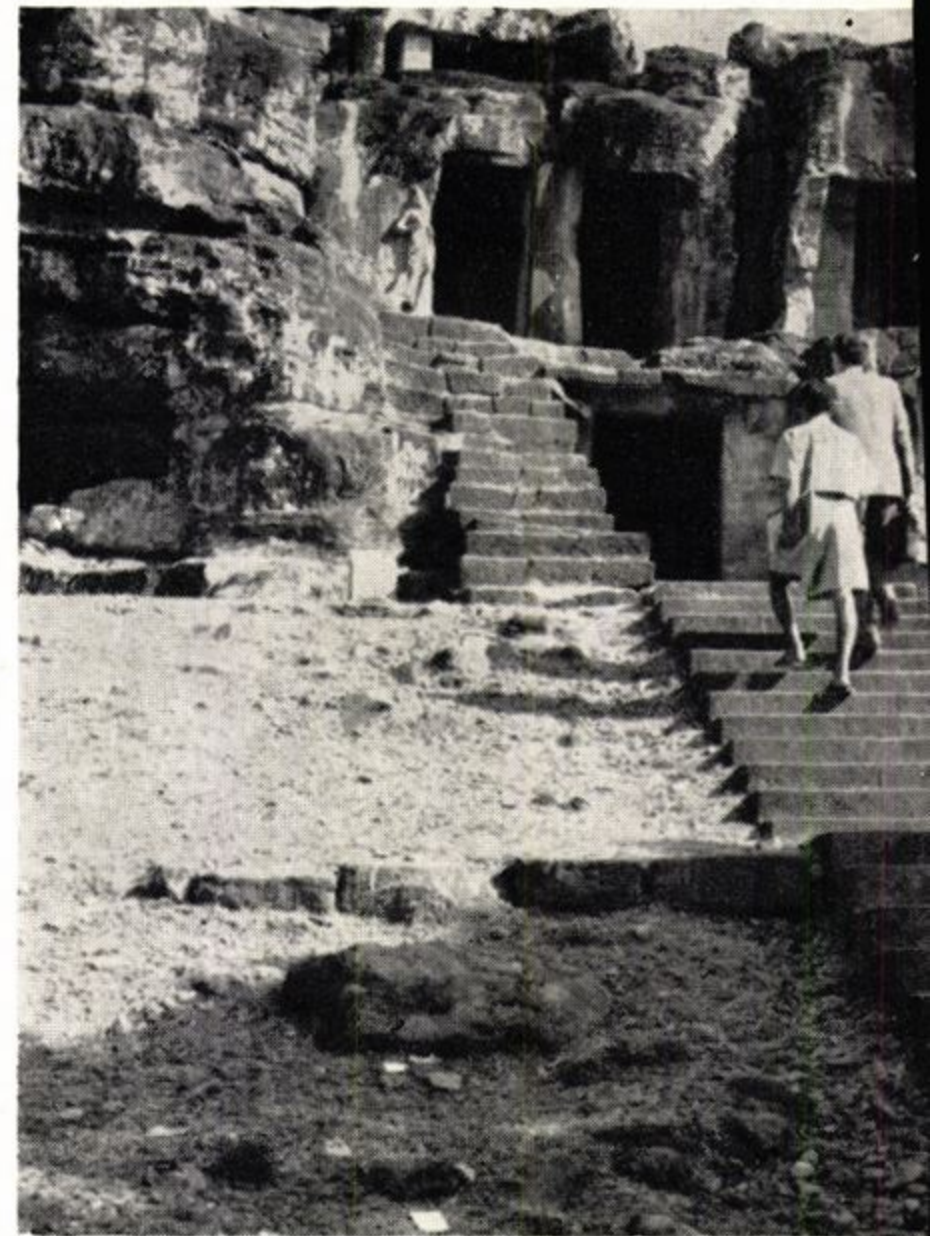
7, 8. Udaigiri-Khandragiri. *Ranigumpha*. Desfășurare pe două nivele, în jurul unei incinte. Plastică arhitecturală din pilaștri grupați, peste care se desfășoară arcatura unei frize cu sculpturi figurale. Stîlpii de culoare deschisă sînt refăcuți recent cu ocazia consolidării.

9. Udaigiri-Khandragiri. *Vedere de ansamblu a așezării rupestre*. Cornișele dealurilor de gresie, în terase la nivele diferite, au prilejuit desfășurarea unui vast ansamblu monastic, cu piețe și incinte de ceremonii, scări în aer liber și planuri înclinate, care înlesneau chiar și accesul ateleajelor cu elefanți. Deasupra, un templu, de dată mai recentă.

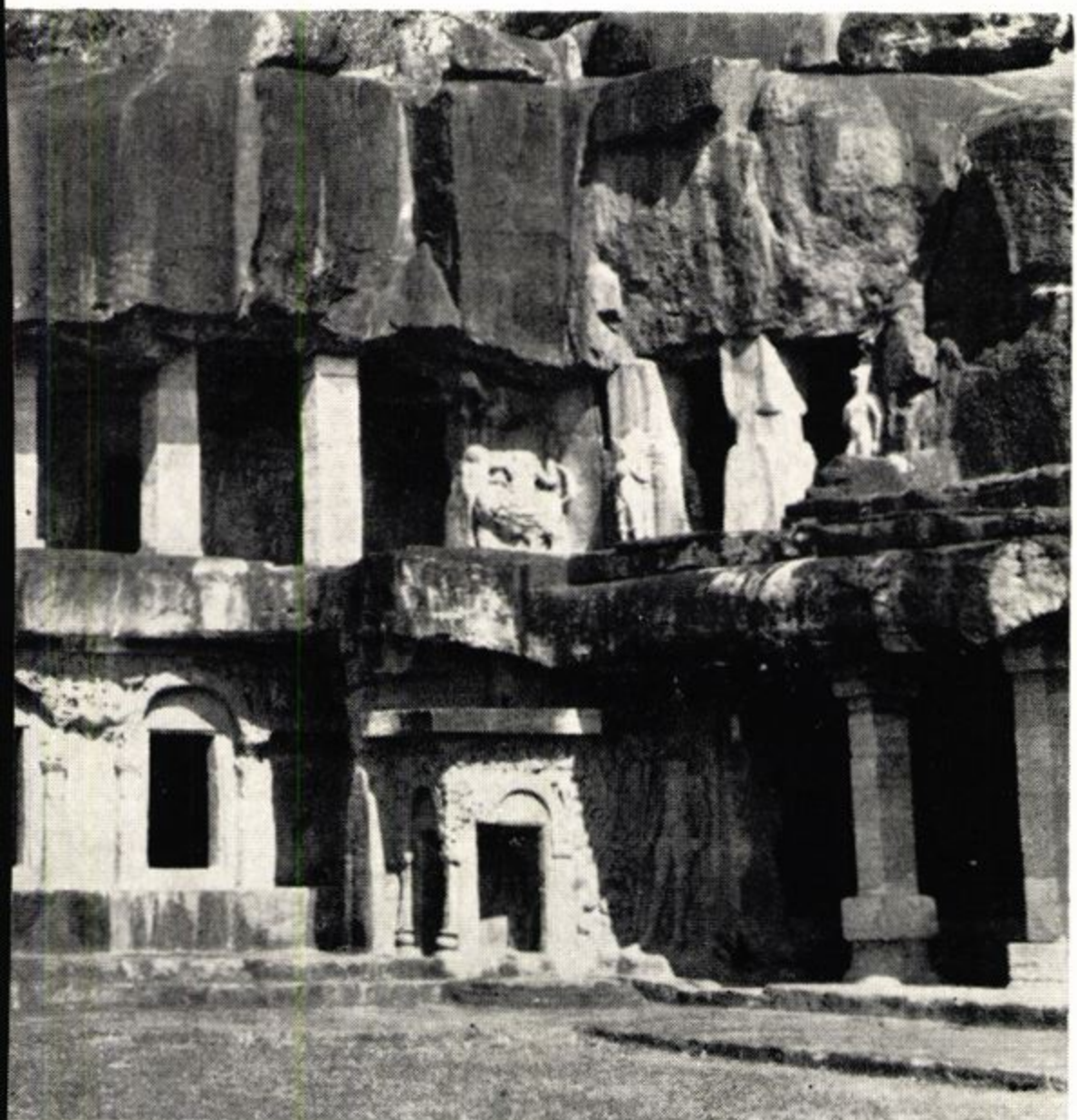
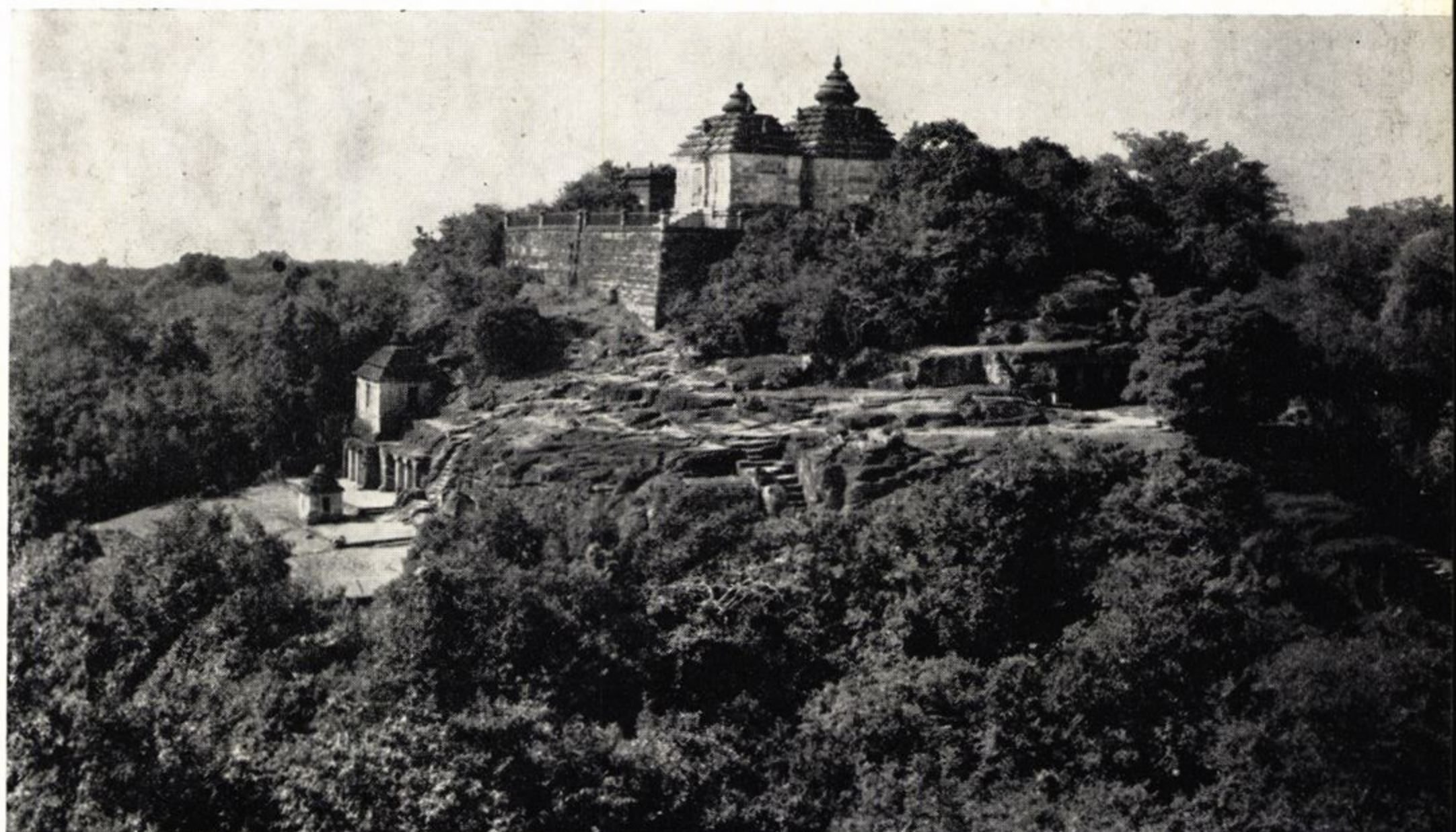

10. Udaigiri-Khandragiri. *Ganeşa Gumphā* (cca 150 î.e.n.). Portic din cinci travee excavat în stîncă, străjuit de doi elefanți. Una dintre pilele de susținere a dispărut. Falțul din partea superioară indică locul de rezemare a unor elemente de lemn care prelungeau peripterul în față. Caracterul sculpturilor trădează influența școlilor de artă din epoca următoare domniei lui Așoka. Pilele au în zona centrală forma unor stîlpi de lemn, cu muchii tăiate. Capitele cu figuri de animale atestă de asemenea influența sculpturii de la începutul epocii maurya.

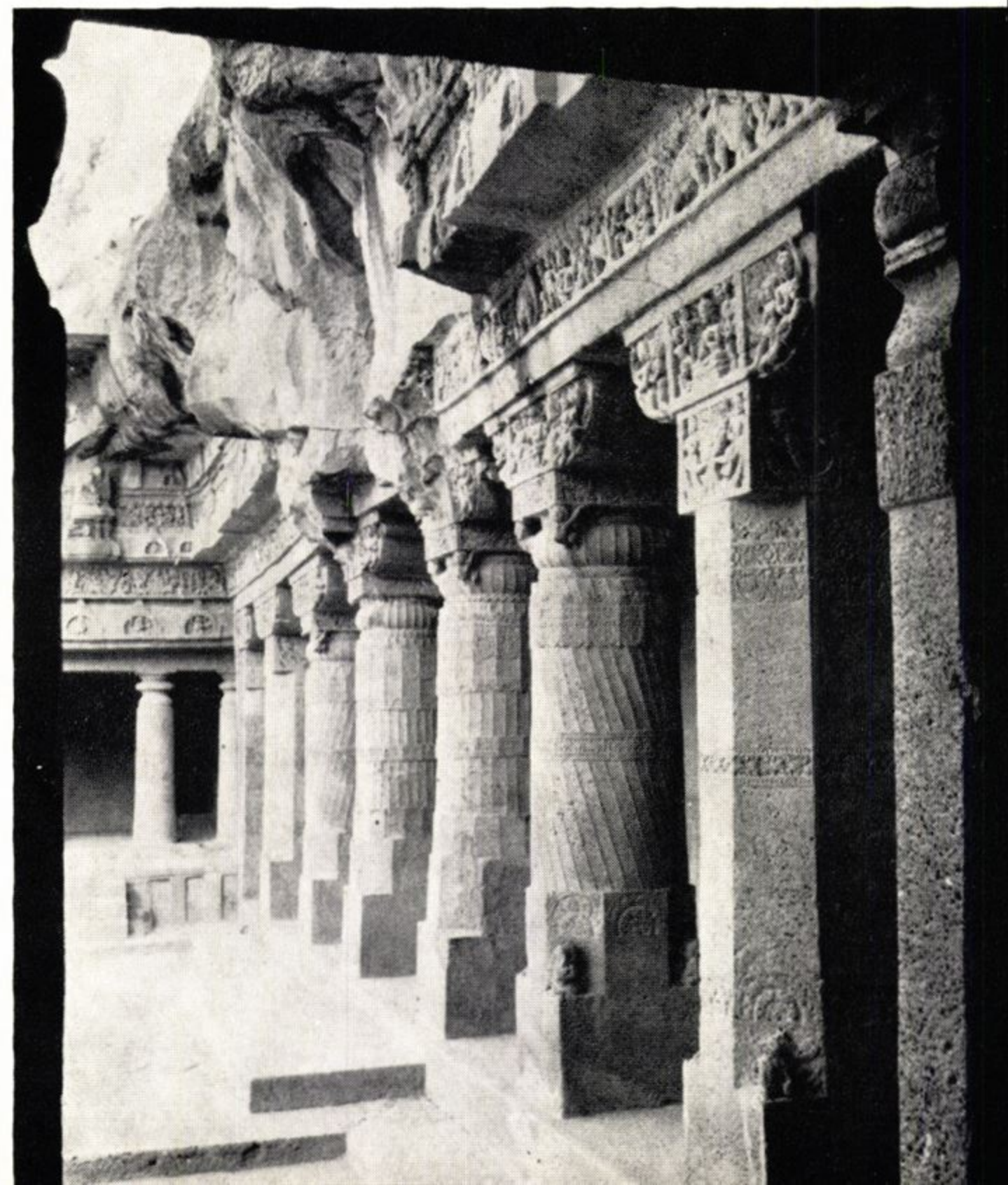

11

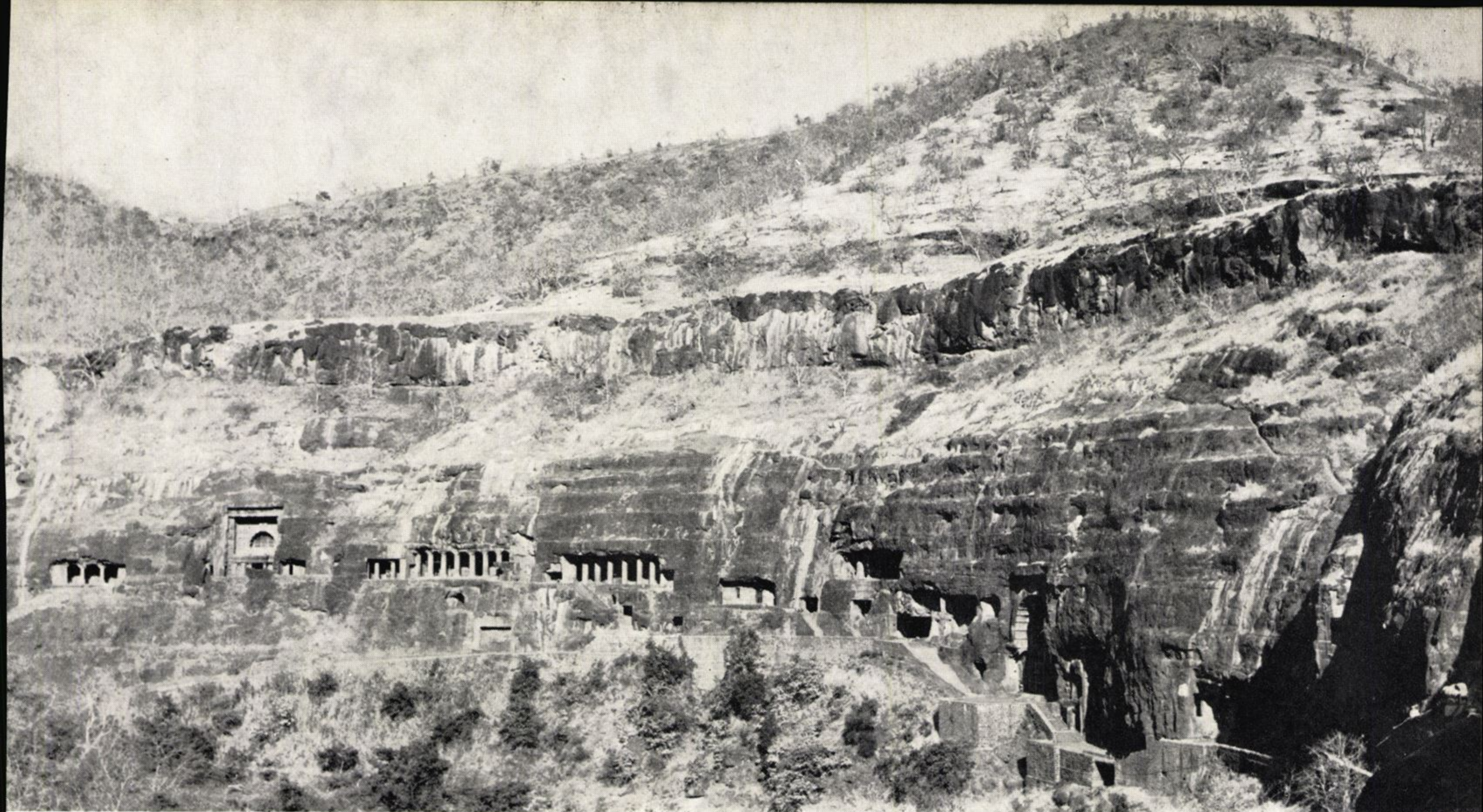
12

11. A j a n t a. *Chaitya nr. XIX*. Torana (poarta de intrare); coloane libere, coloane angajate, pilaștri, elementul axial, decroșat arcul în « kudu ». Decorația coloanelor amintește canelurile ordinelor clasice greco-romane. Sculptura, în altoșrelief alături de elementele simbolice ale buddhismului îmbracă toate suprafețele fiind integrată arhitecturii.

12. A j a n t a. *Intercolonamentul intrării într-un sanctuar*. Folosirea în cadrul aceluiași ordin arhitectural de fusuri de coloane diferite. Prezența canelurii răsucite. Frize decorative continue acoperite cu sculpturi figurative.

13

13. Ajanta. Vedere de ansamblu a zonei centrale a aşezării rupestre.

14

14. Ajanta. Capitel. Formă constructivă specifică lemnului, transpusă în piatră, urmărind interpunerea unei tălpi de reazem între lintou şi coloană. Bogăţia decoraţiei figurative aminteşte influenţe de la Sanchi.

15, 16	17, 19
	18, 20

15. 16. Ajanta. Detalii de pictură murală de pe plafonul de la intrarea în sanctuarul nr. XVII (sec. IV—V).

17, 18, 20. Ajanta. Detalii de pictură murală.

19. Ajanta. Pictură murală. Detaliu din scena « Buddha povăduind adunării », (sec. IV—V).

21

22

21, 22. Ellora. *Chaitya nr. X*. Reproducere a formelor tradiționale, inspirate după arhitectura în lemn. Leagănul bolții prototipului se arată a fi fost susținut de o serie de arcuri nervuri transversale, din lemn sau din trestie. Stupă cu forme barocizante și figura lui Buddha, caracteristică epocii târzii.

23, 24, 25, 26, 27. Ellora. *Templul Kailasa*. Volume arhitectonice «monolit» degajate în rocă, cu interioare excavate. Elementele decorative reproduc forme cu rol constructiv, identice cu cele din arhitectura greco-romană.

23

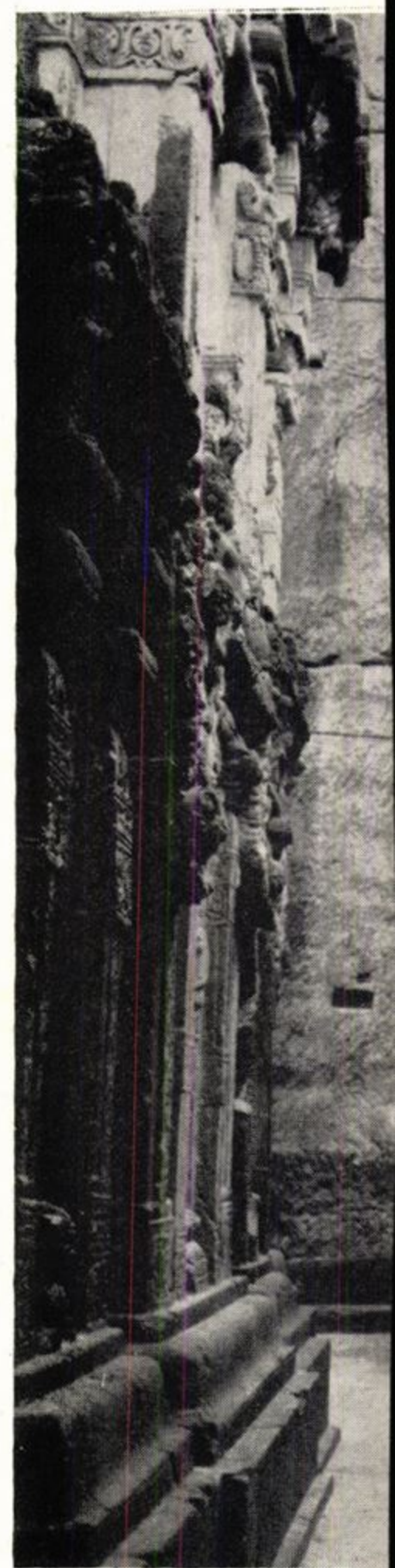
24

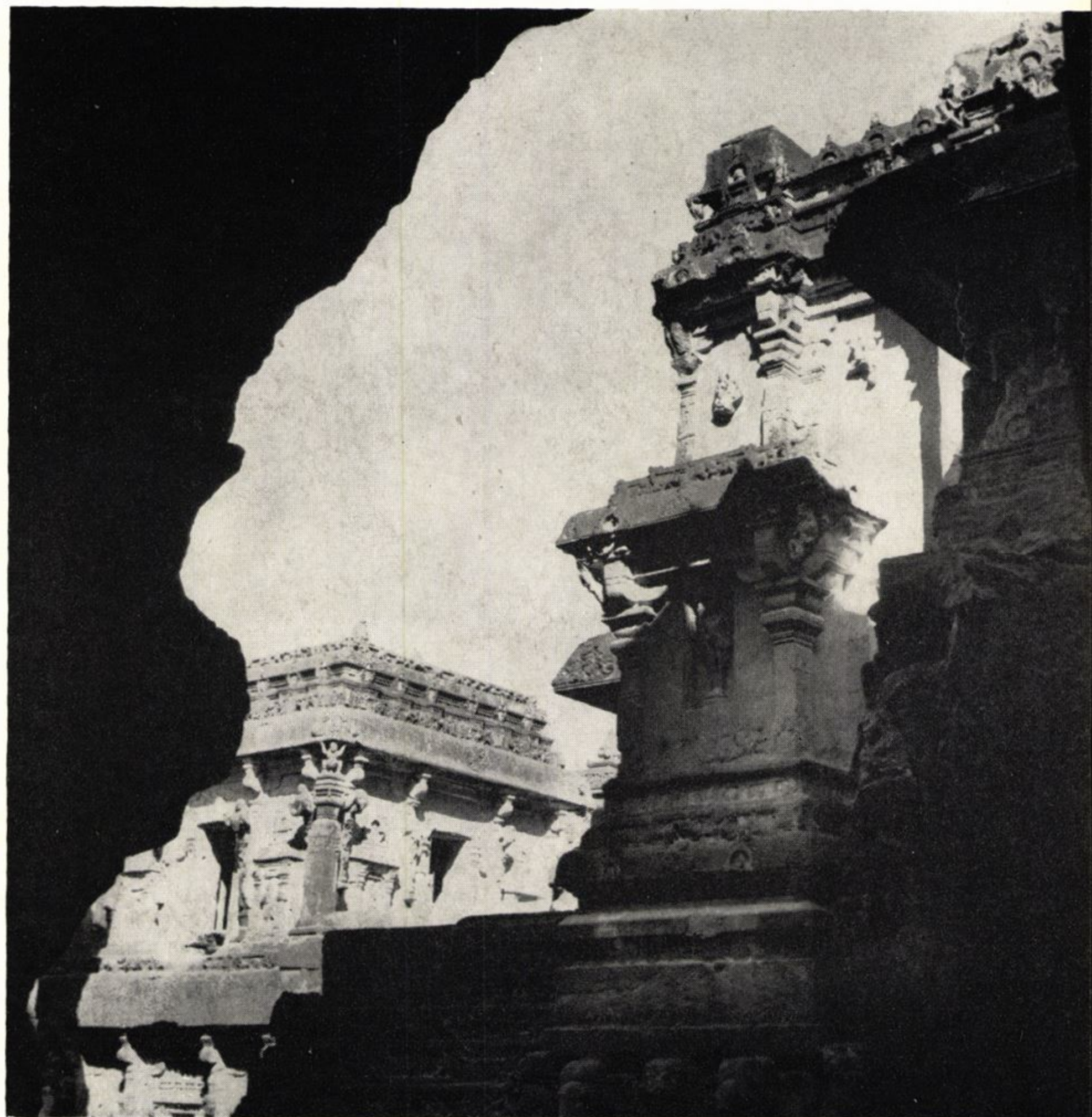

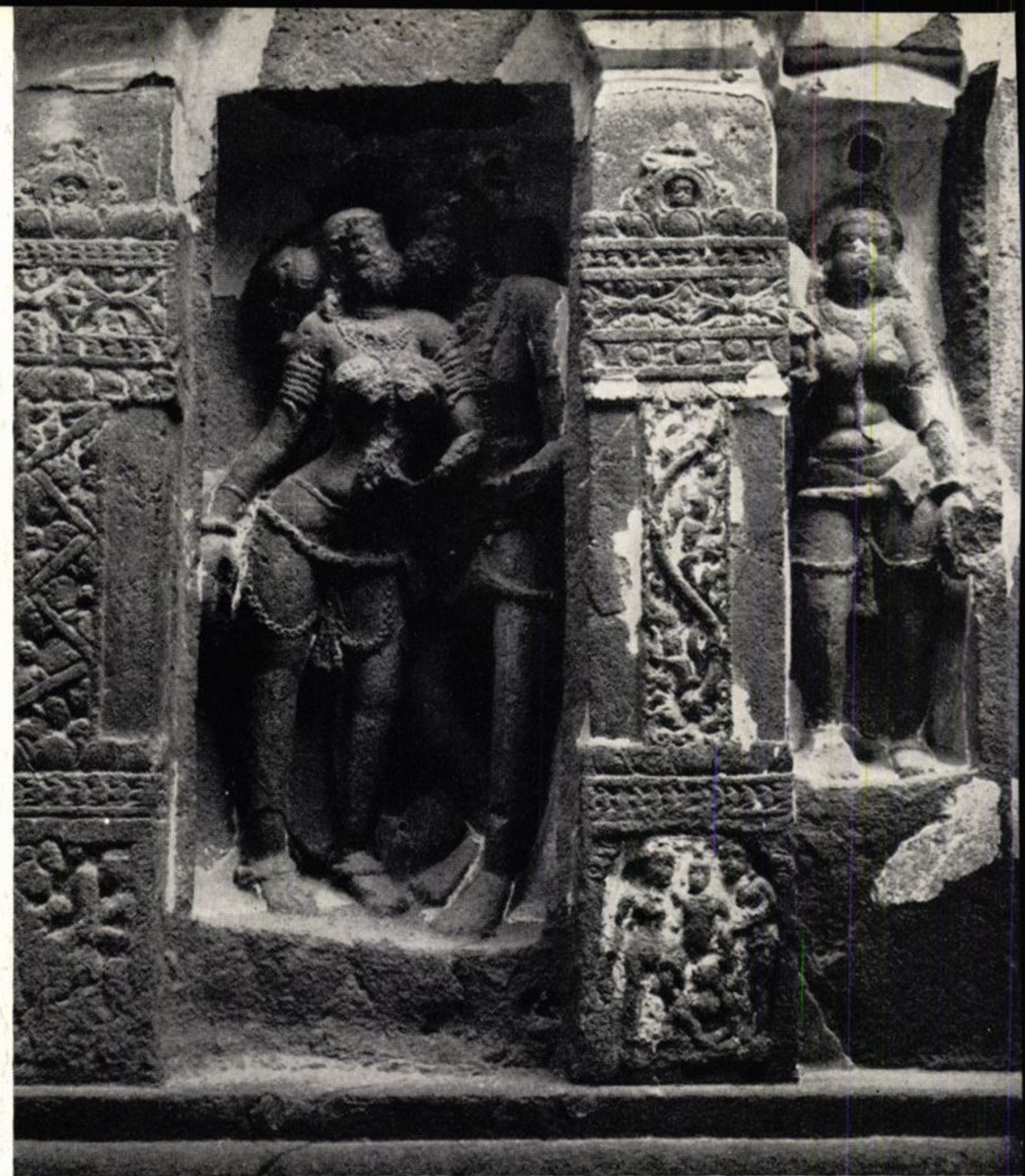
25

28

29

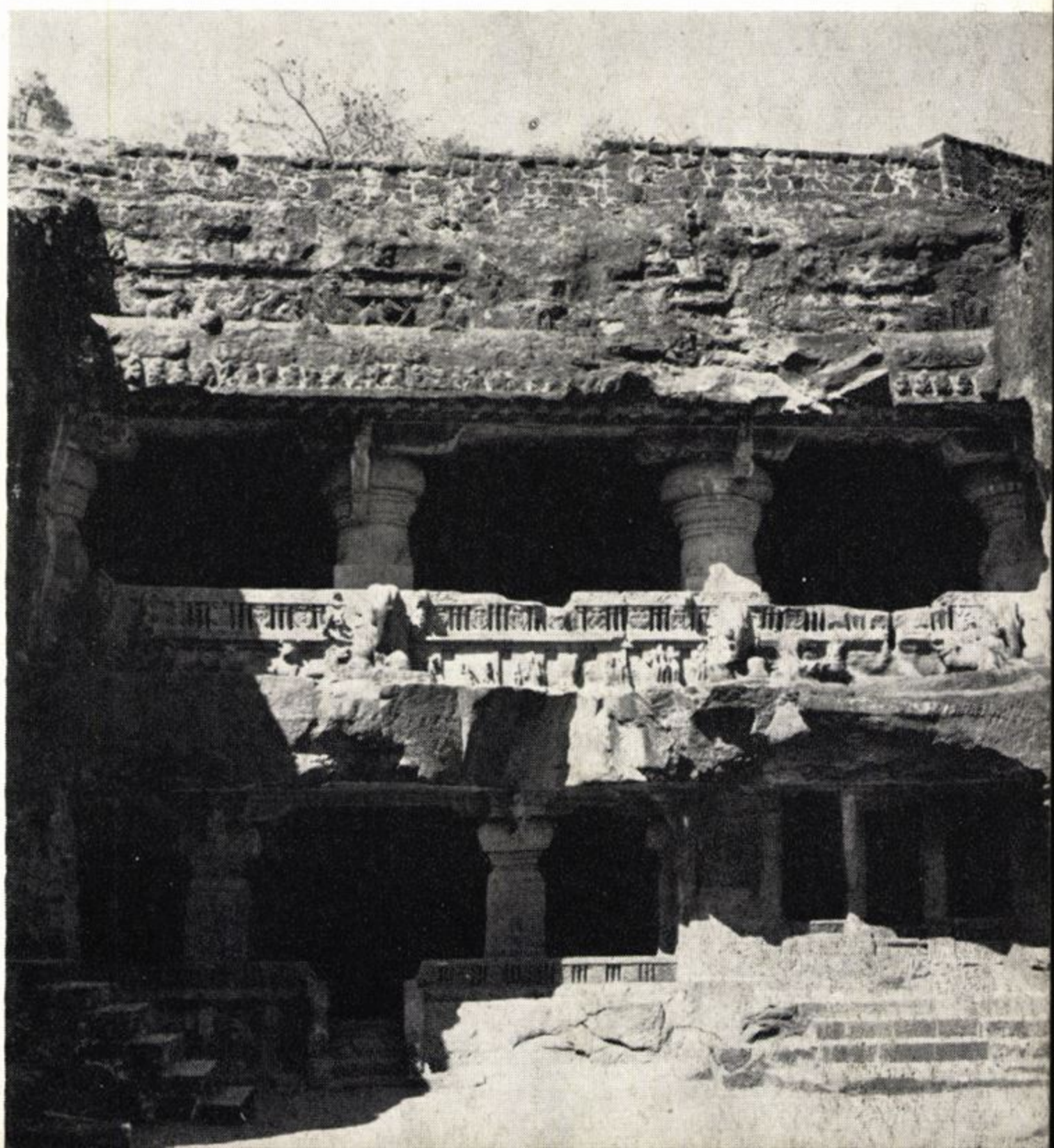
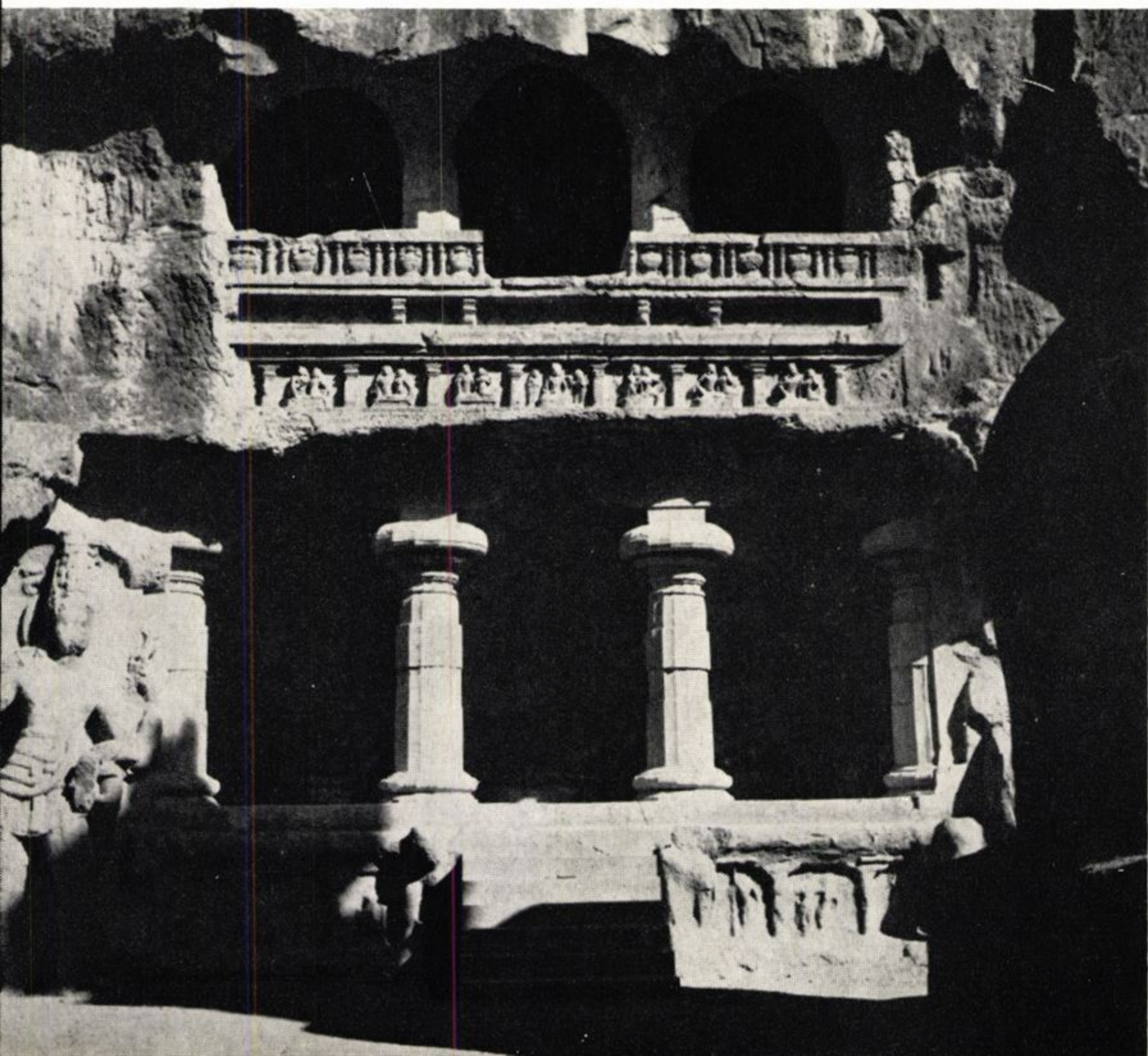
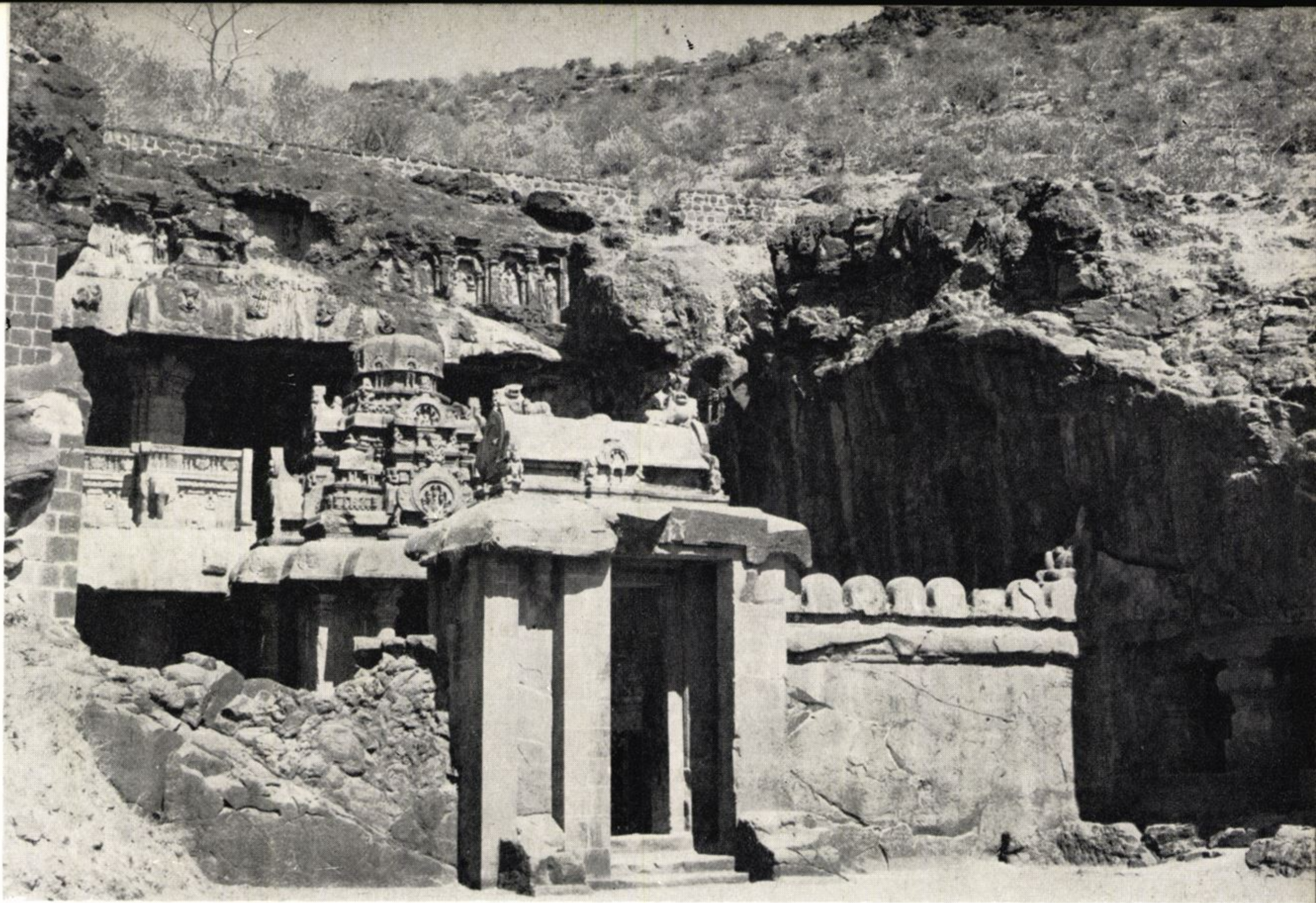
28, 29. Ellora. *Templul Kailasa*. Sculpturi de pe pavilionul corpului central, nivelul superior.

30. Ellora. *Indra Sabha*. Ansamblu rupestru alcătuit din sanctuare subterane și altare degajate în rocă după modelul construcțiilor structurale. Prezența arcului în kudu și forme decorative de acoperire în leagăn.

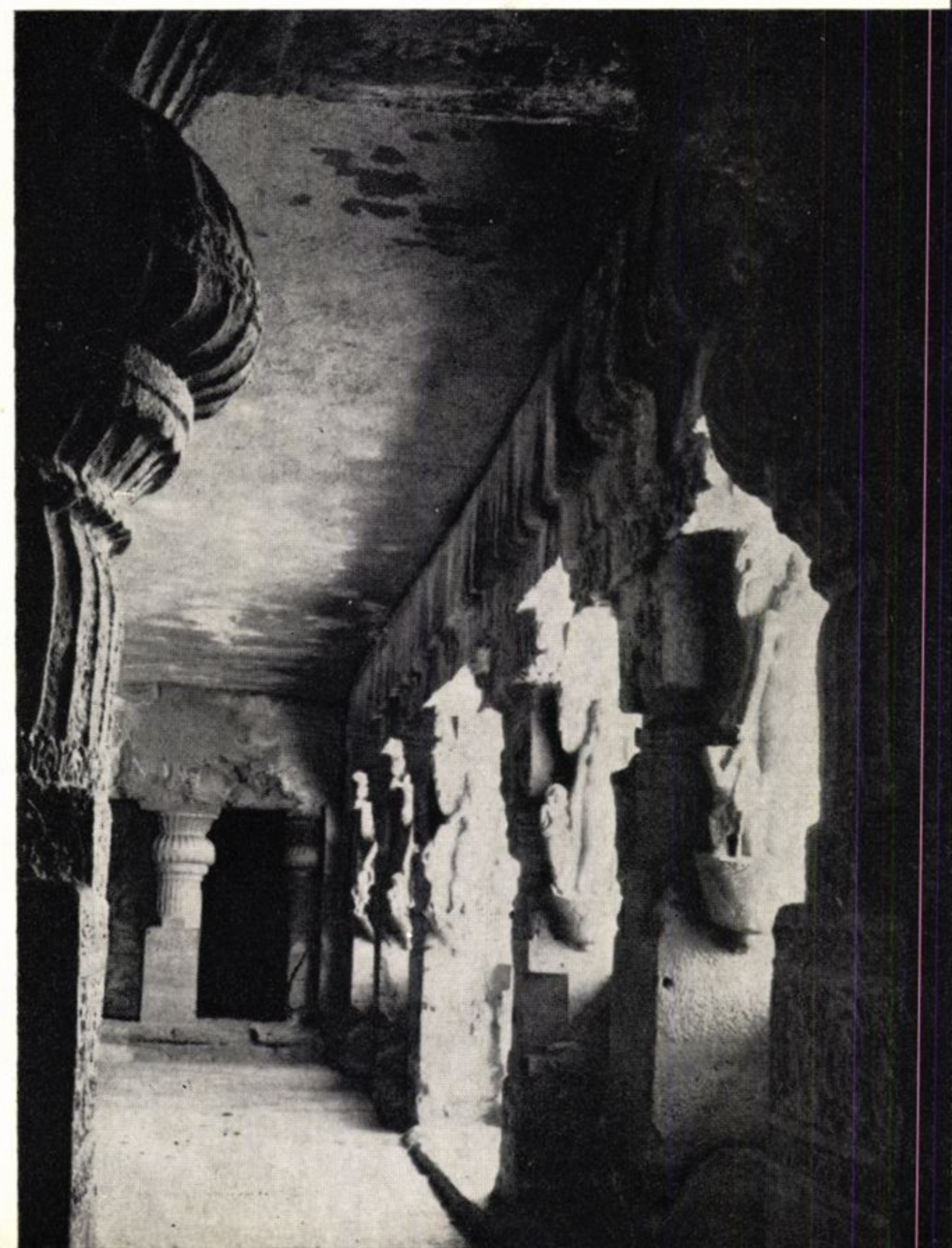
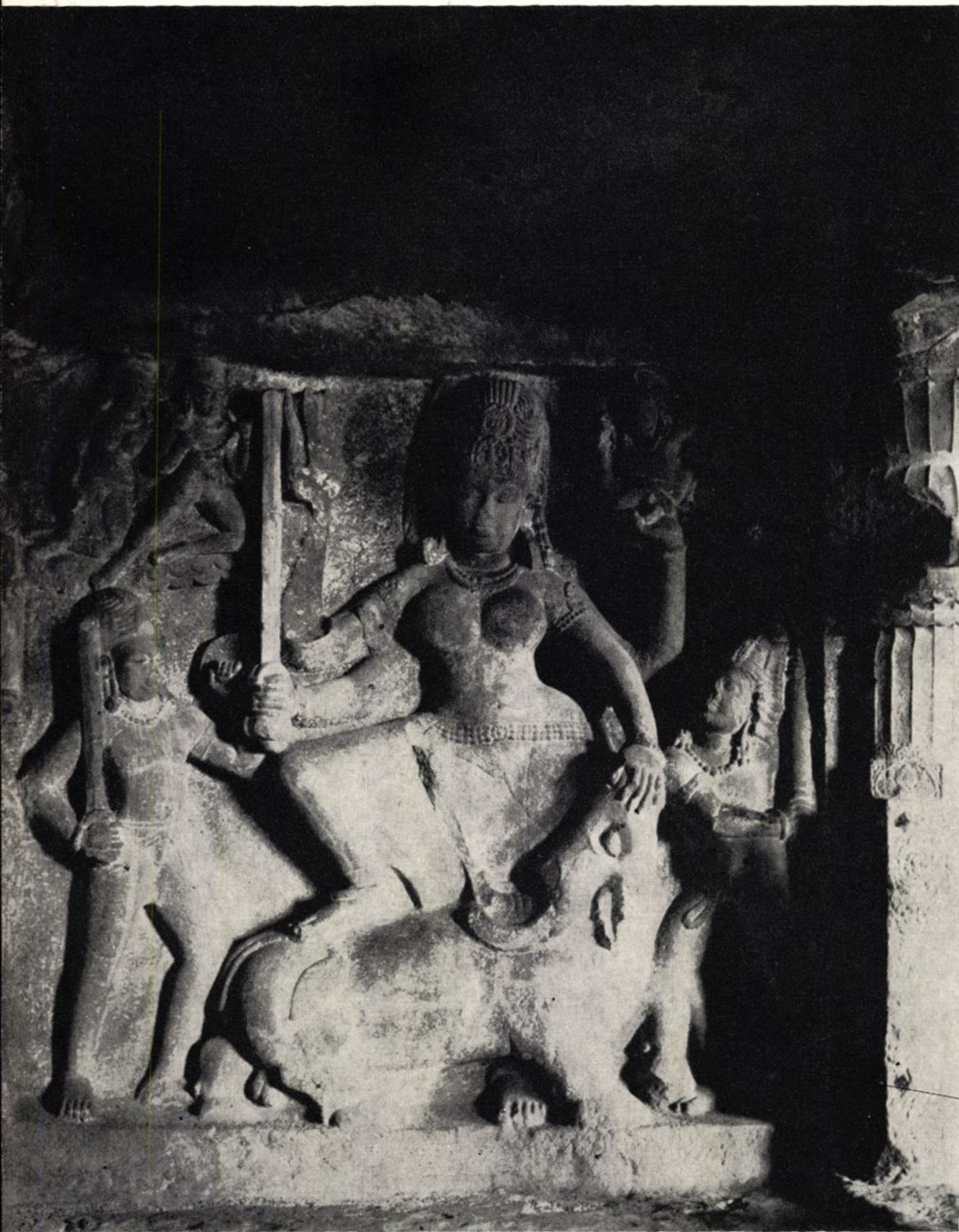
31. Ellora. *Kailasa*. *Intrarea la sanctuarele unei zeități fluviale*.

32. Ellora. *Aspectul actual al intrării într-un sanctuar rupestru*.

33. « Zeița Durga omorînd demonul ». Sculptură de pe un altar de la Ellora.

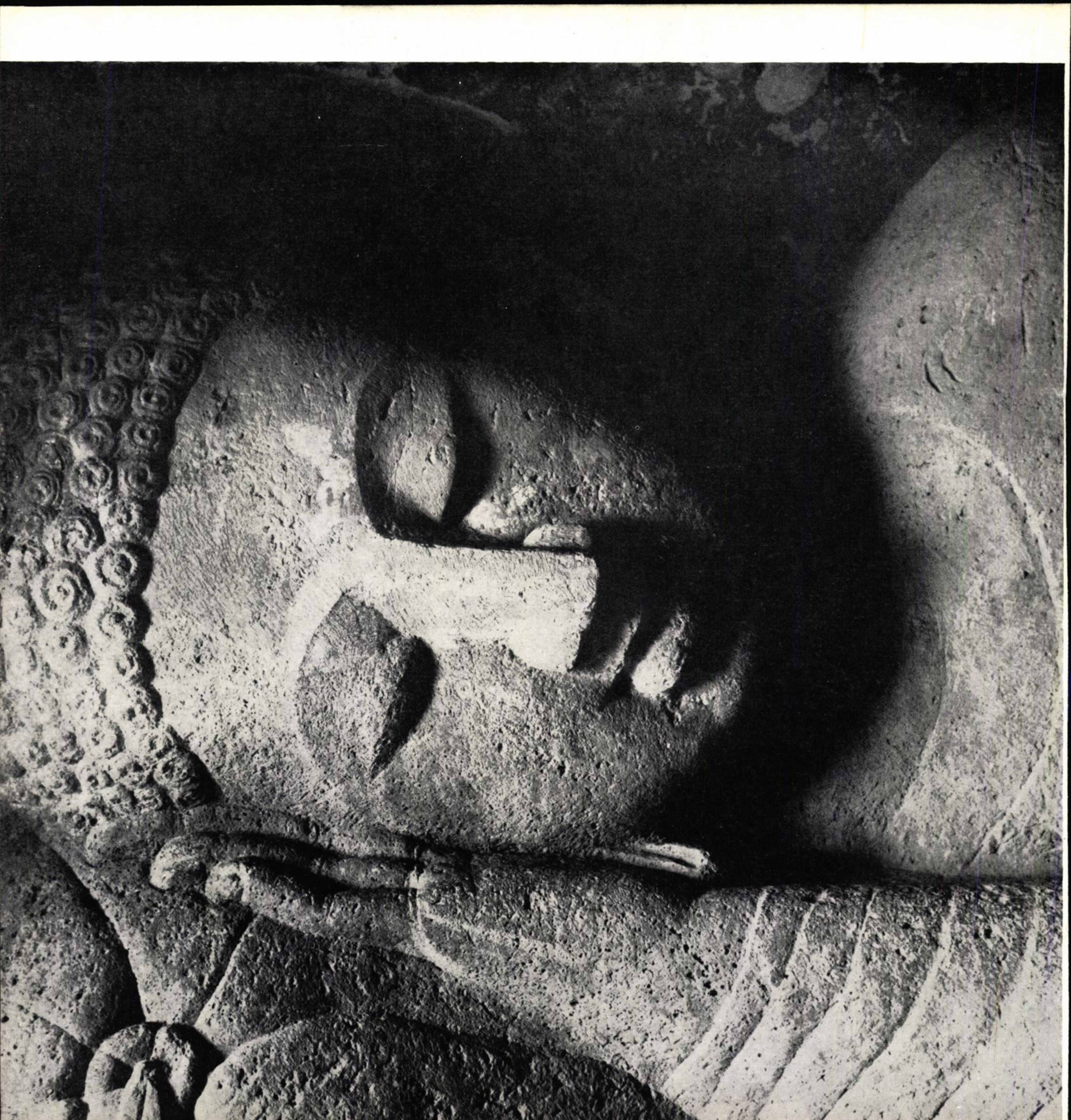
34. Ellora. Arhitectura holurilor unor sanctuare

35. Ellora. Vedere din interior a colonadei de intrare de la templul Ramesvara.

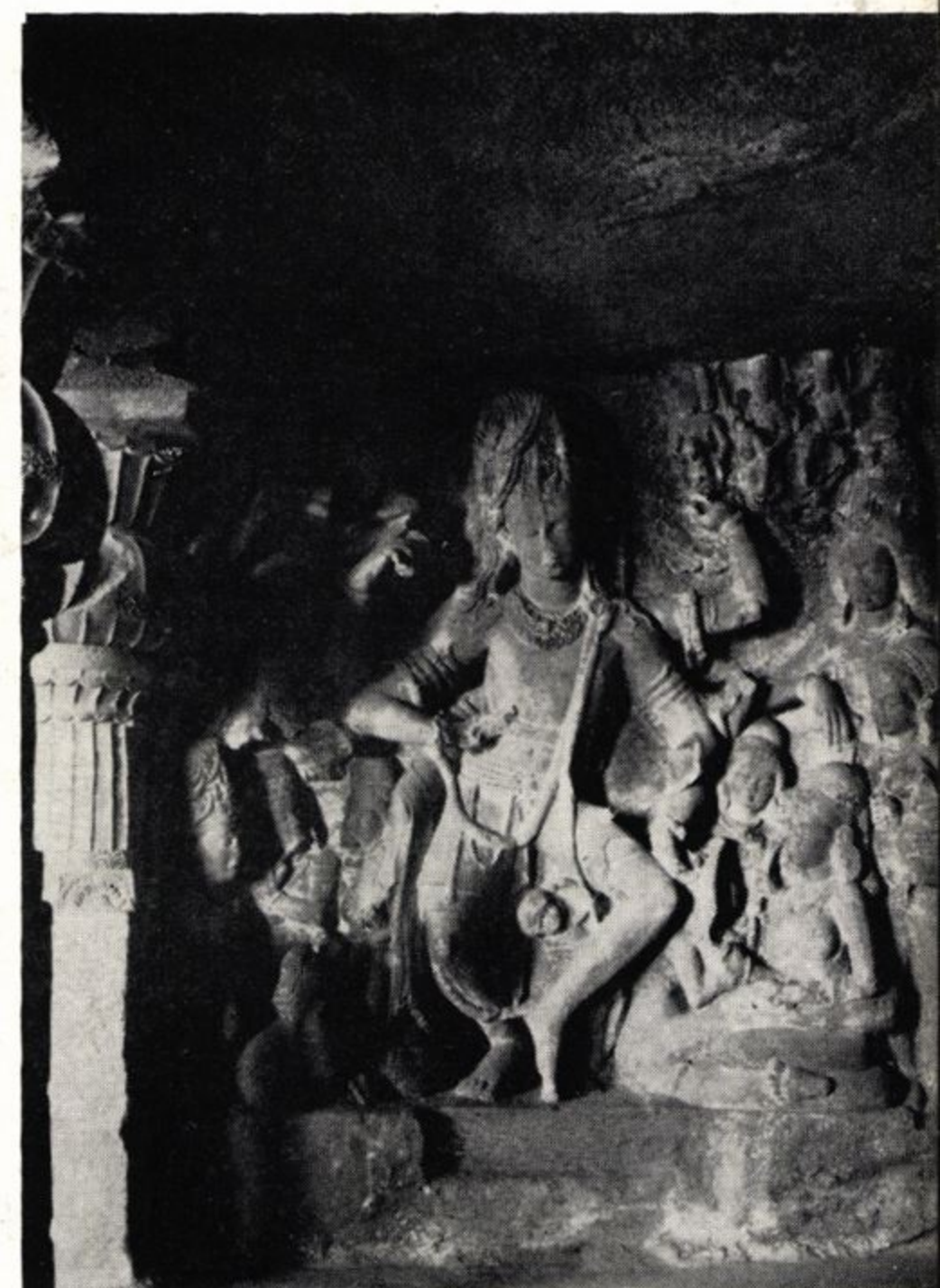
36. Ellora. Un altar din « Ramesvara ».

37 | 38, 40
| 39

37. Ellora. *Buddha în Nirvana*. Detaliu.

38. Ellora. *Templul Dumar Lena* (nr. XXIX) — sec. VIII. Șiva și Parvati pe muntele Kailasa tronînd peste Ravana. Înălțime = cca 4 m.

39. Ajanta. *Un altar buddhist*.

40. Ellora. *Templul Ramesvara* (nr. XXI). *Șiva Nataraja* (Șiva dansînd).

41, 44. Ellora. Templul Ramesvara (nr. XXI) — sec. VII. Detalii de sculpturi și decorație arhitecturală de pe porticul intrării. Capitel în formă de vas cu flori. Figura principală reprezintă zeitatea fluviului Ganga.

42. Ajanta. O colonadă rupestră.

43. Ellora. Un altar dintr-un templu Brahman.

41

43

42

45. Elephanta. Capitel.

46, 47. Elephanta. Nataraja (Śiva dansînd), înăl-
țime = cca 3,50 m.

48. Elephanta. Vedere din interior a unuia din
porticele principale.

	46	48
45, 47		

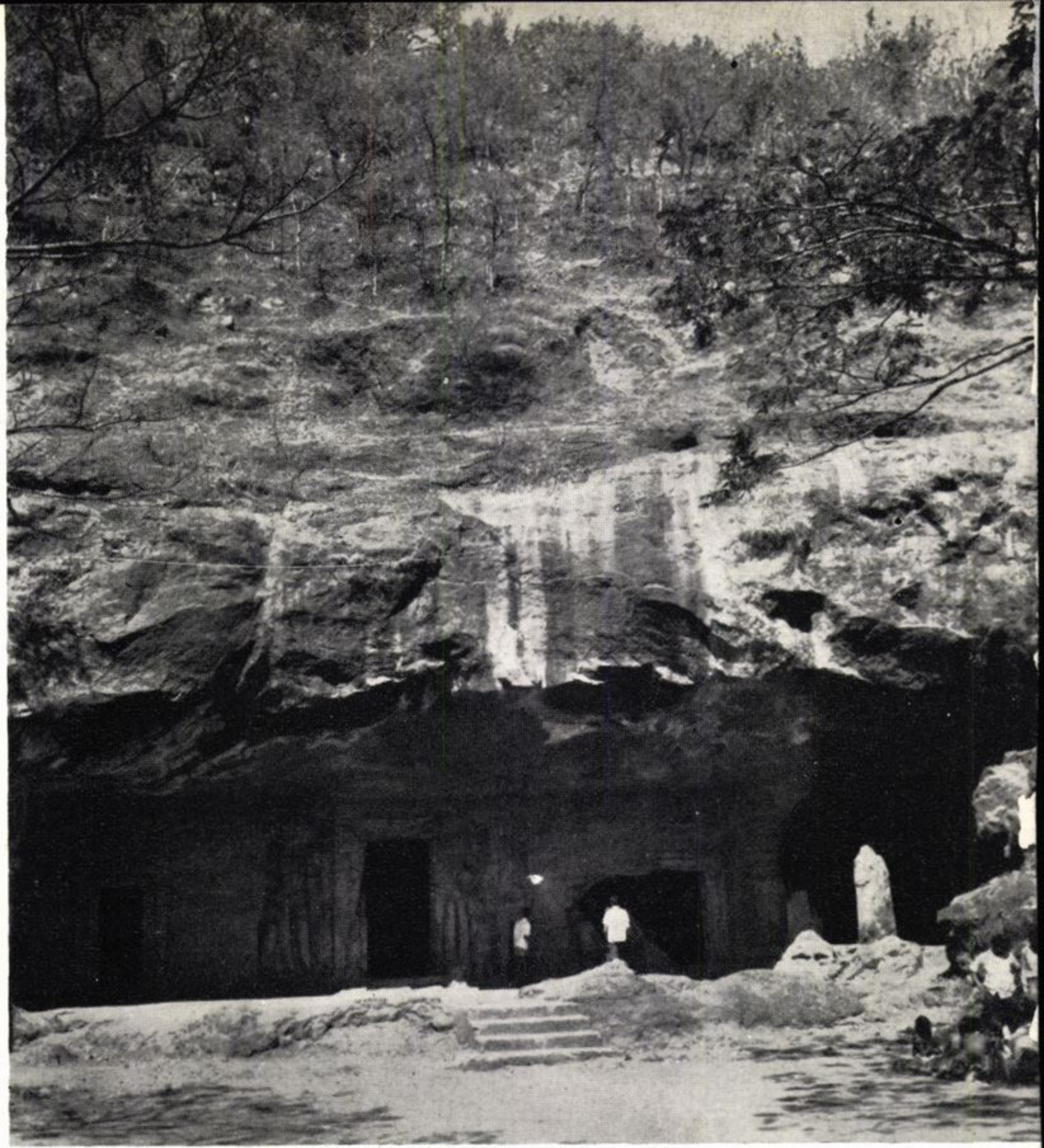
49. Elephanta.
*Șiva și Parvati înăl-
 țimea figurii mari
 cca 4 m),*

50. Elephanta.
Dvarapala.

51. Elephanta.
*Vedere de ansamblu
 a unuia din templele
 secundare, cu colo-
 nada de intrare dis-
 trusă.*

52. Elephanta.
*Portalul intrării la
 unul din altarele
 lingamului.*

53. Elephanta.
*Una din fațadele
 secundare, restau-
 rată.*

49, 51	53
50, 52	

54, 55. Elephanta. Dvarapala (Păzitorii altarului lingamului) înălțime = cca 4,50 m.

56. Elephanta. Mahadeva (Trimurti).

57. Elephanta. Capitel din colonada restaurată.

55

56

58. Elephanta. O colonadă interioară.

60. Elephanta. Cununia lui Șiva și Parvati — înălțimea figurii feminine cca 2,60 m.

59, 61. Elephanta. Altarul lingamului.

60

62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70. Mahabalipuram. Grupul celor cinci « Ratha » monolite. Forme de altare de tip primar și evoluat avînd pilaștri și coloane libere și angajate; alături de învelitoarea pe stelaj din bambus asamblat prin legături, se face prezent turnul pagodă din trepte în retragere succesivă încoronat cu o turelă în formă de bulb; de remarcă și acoperișul în formă de butoi precum și balustradele care marchează fiecare registru al acoperișului, realizate dintr-o înșiruire de altare asemănătoare, la scară redusă. Arcul în kudu acoperă ca element decorativ firidele cornișelor.

Templul absidal urmărește să reproducă volumul unui elefant, animal divinizat încă din timpurile vedice (vezi fig. 63).

68

69

68, 71. Mahabalipuram. Dharmaraja Mandapa, fațadele:
principală și posterioară.

70

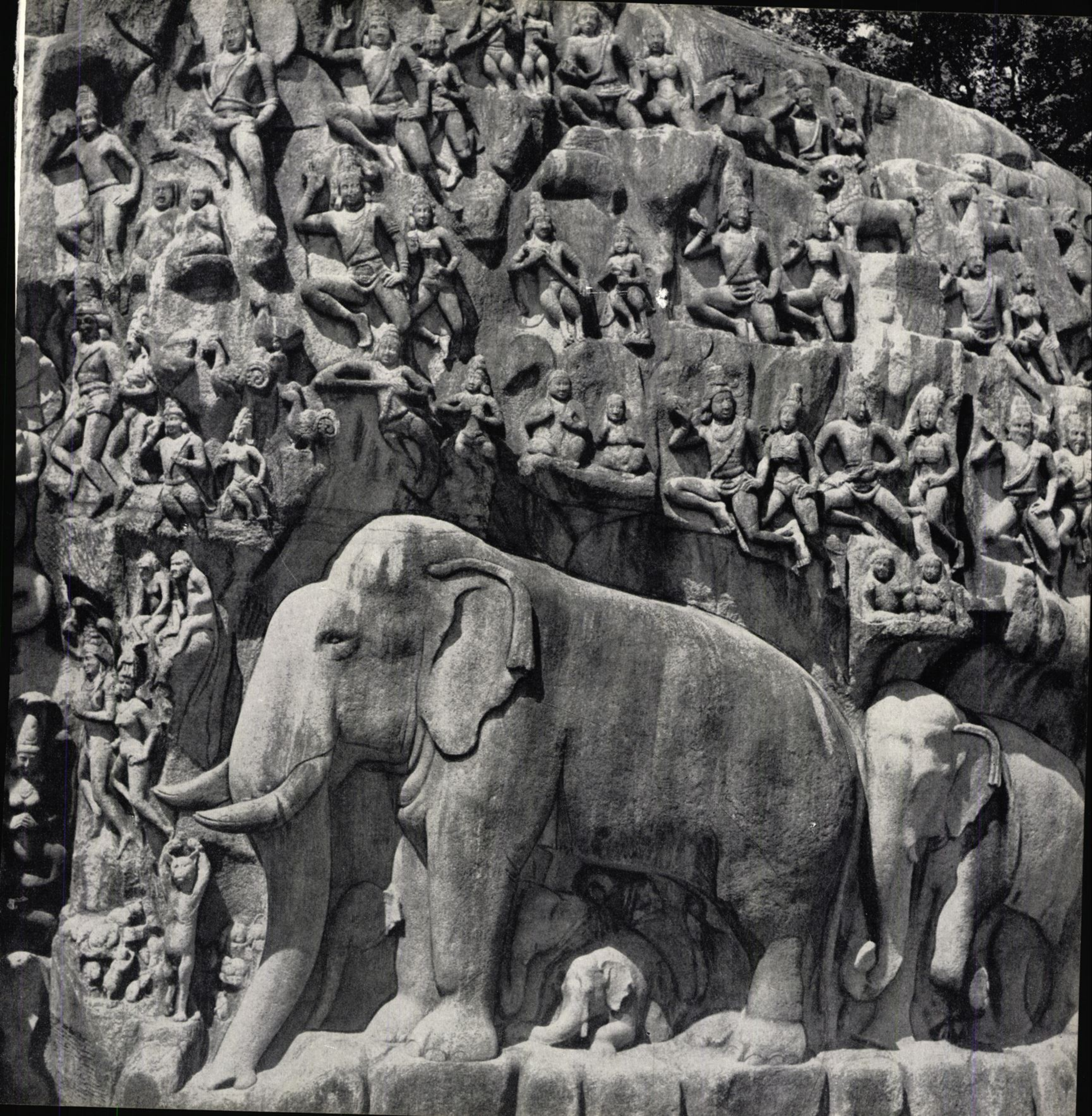

71

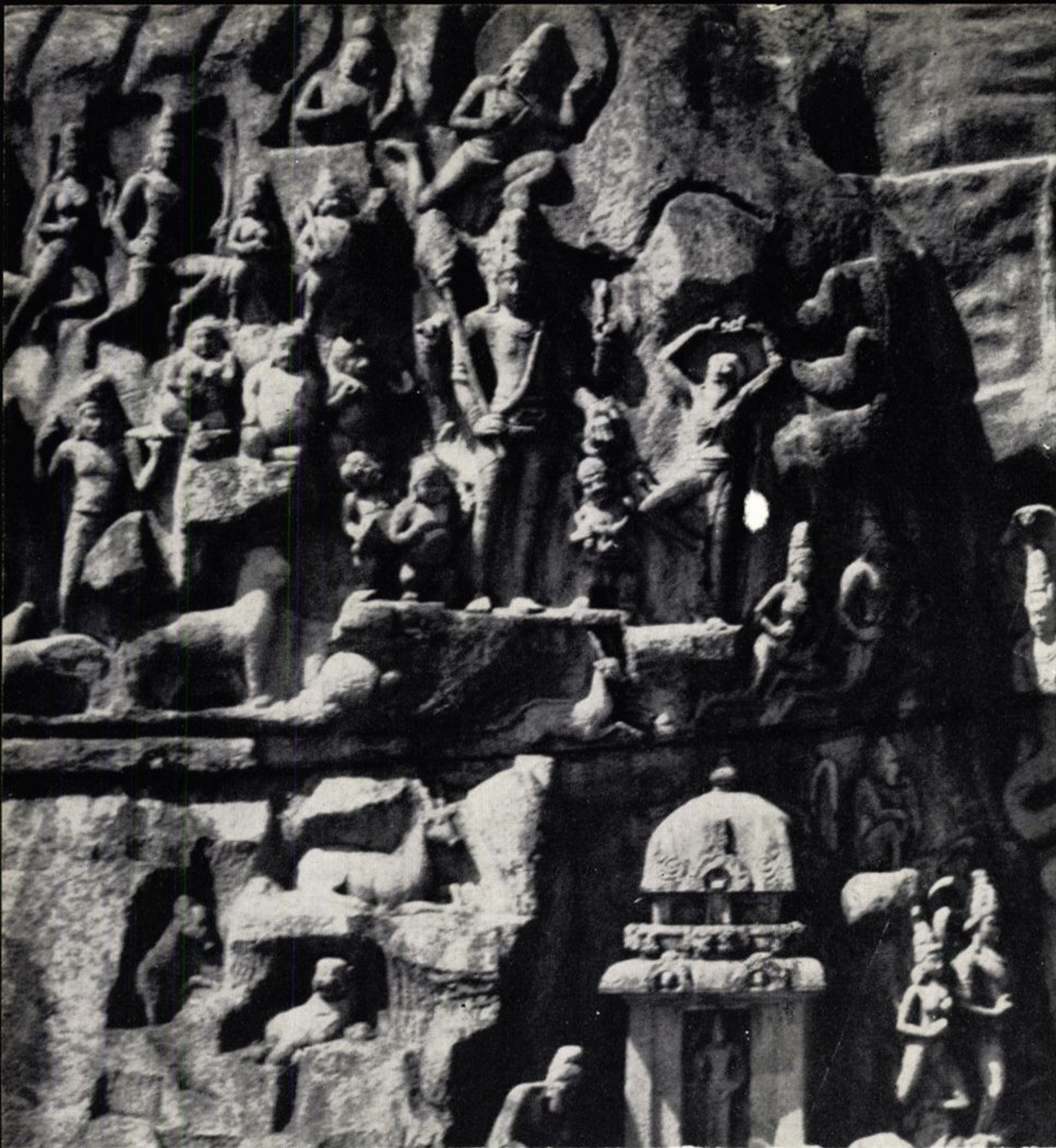

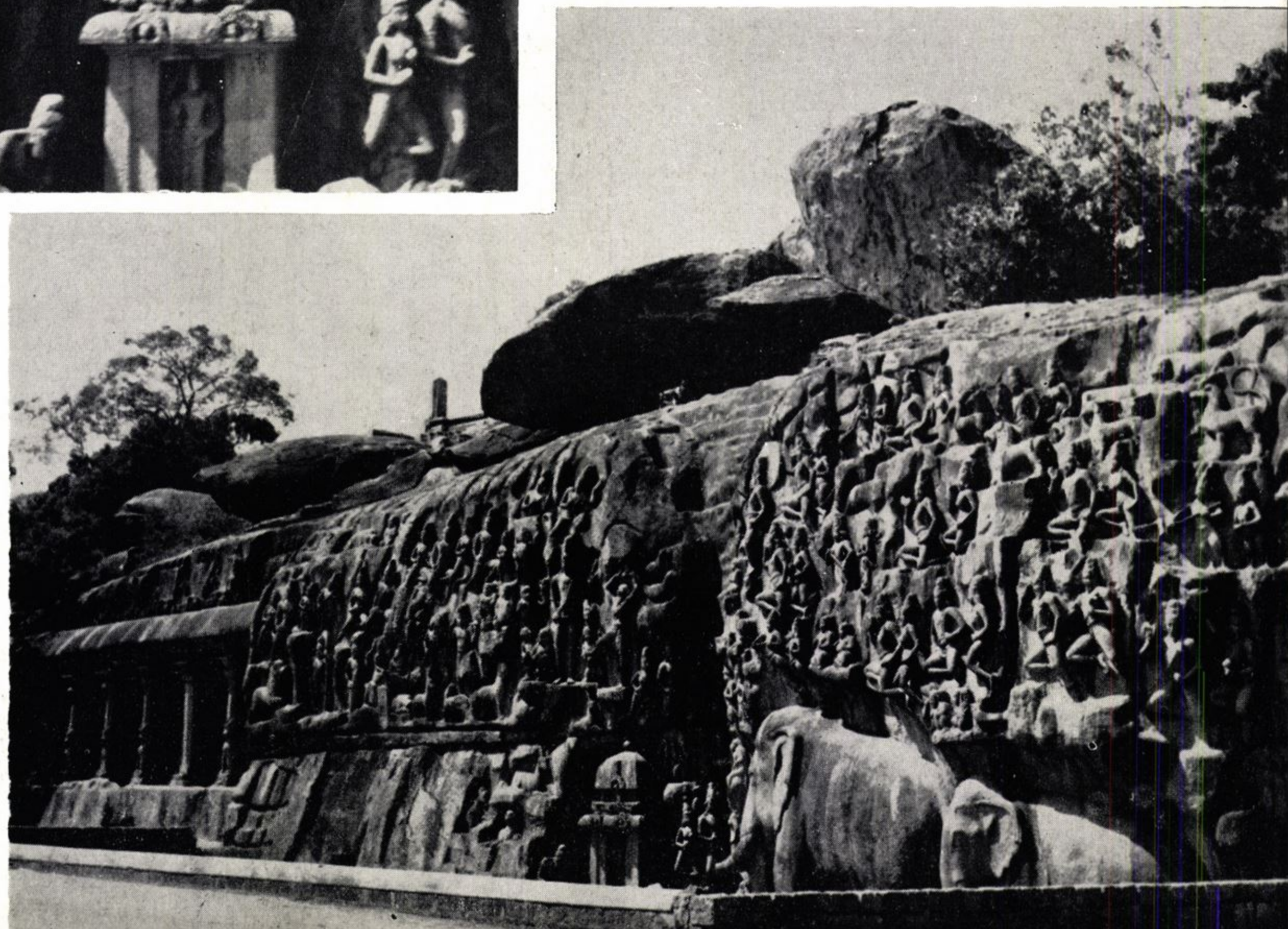

72, 73, 74, 75. Mahabalipuram. «Gangavatara»
(Coborîrea Gangelui pe pămînt) Relief sculptural cca.
27 m×7 m.

74

75

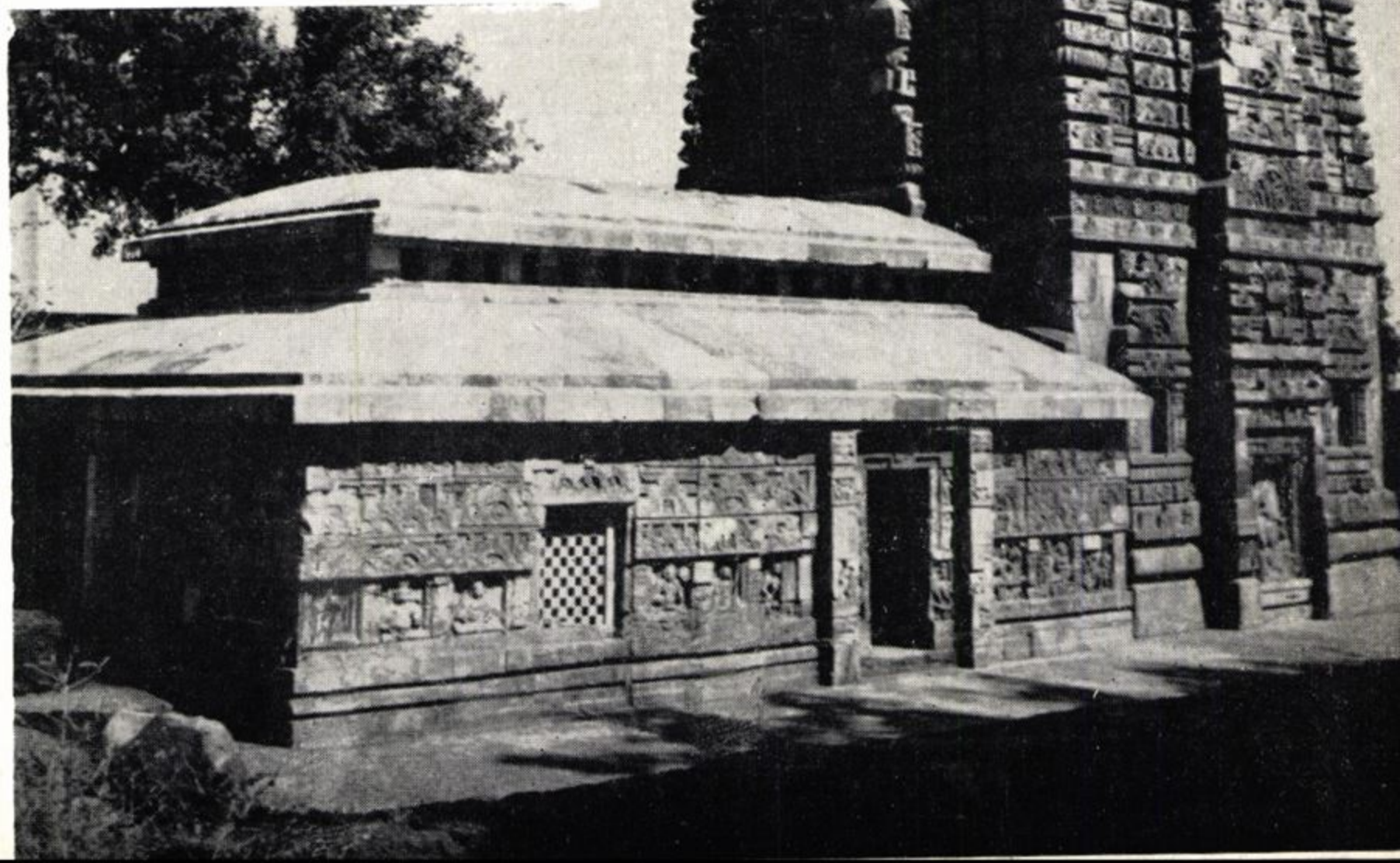
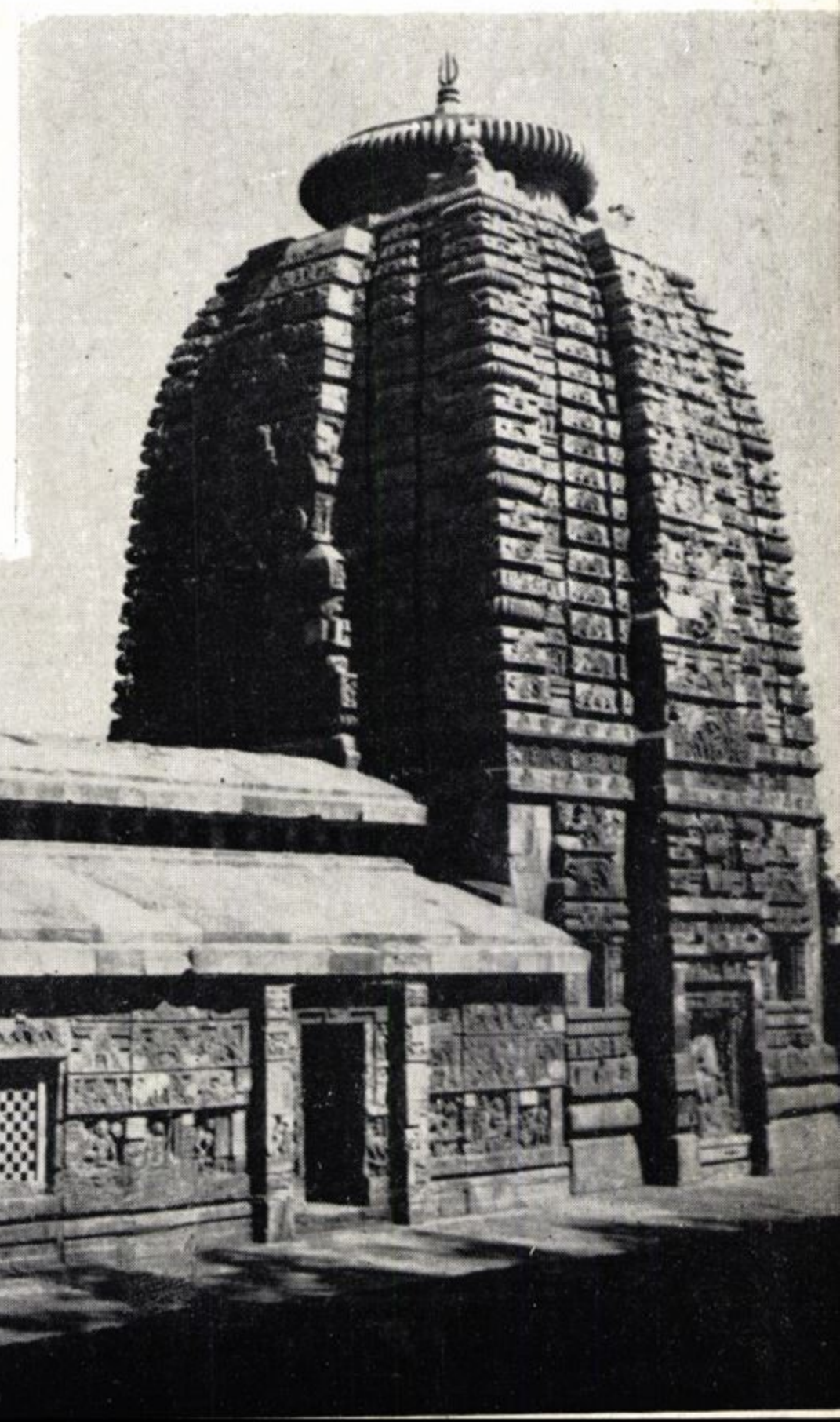

76

77

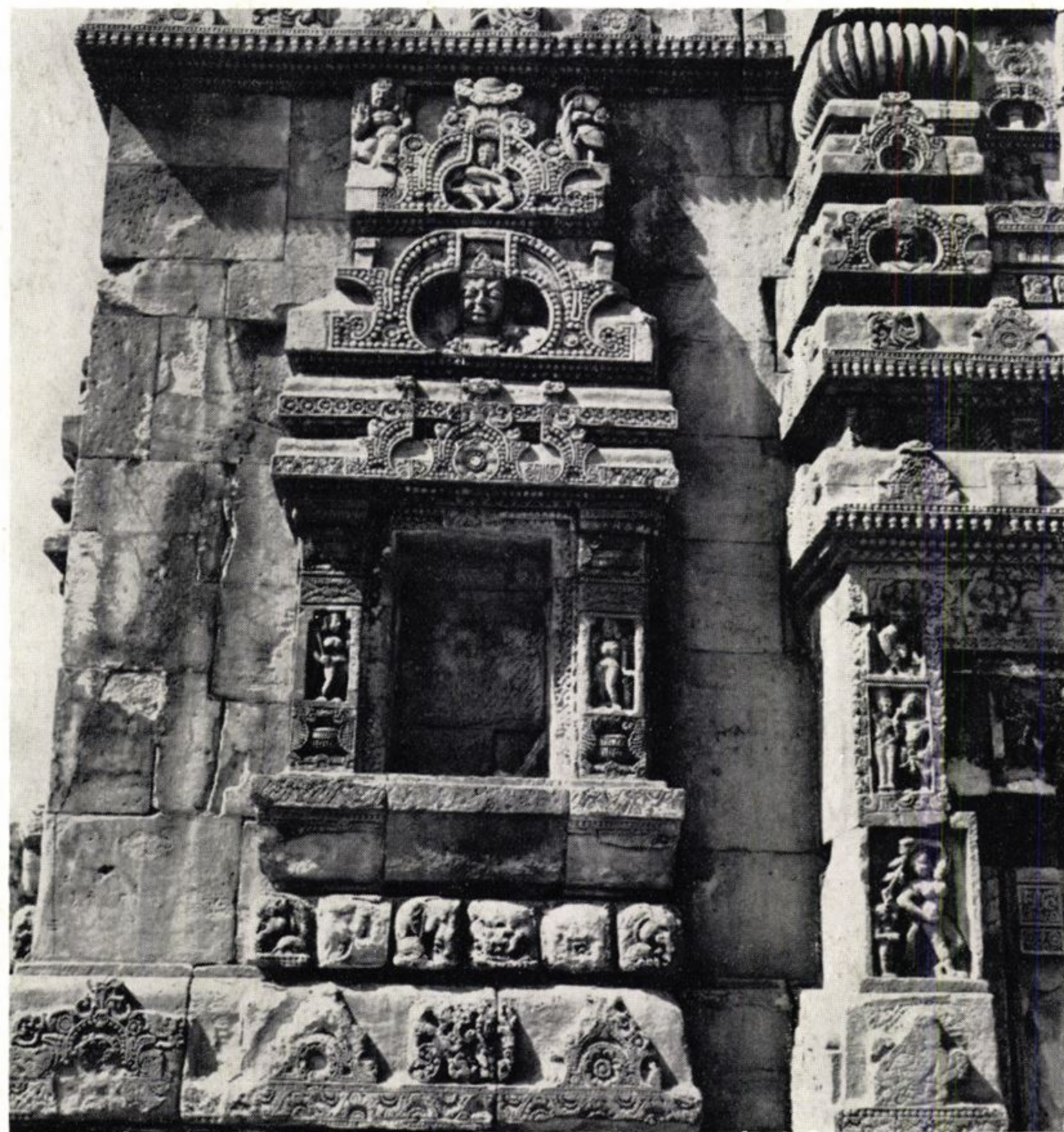

76, 77, 78, 79, 80. Bhubanaṣṣar. Templul Parasramesvar (cca sec. VIII).
Plan evoluat, rezultat din cuplarea unui turn Sikhara cu un naos vimana.
Arcul în « Kudu » și decorația vegetală dețin forme barocizante. Sculpturi
figurale și decorative artistic lucrate integrate formelor arhitecturale.

78

79

81

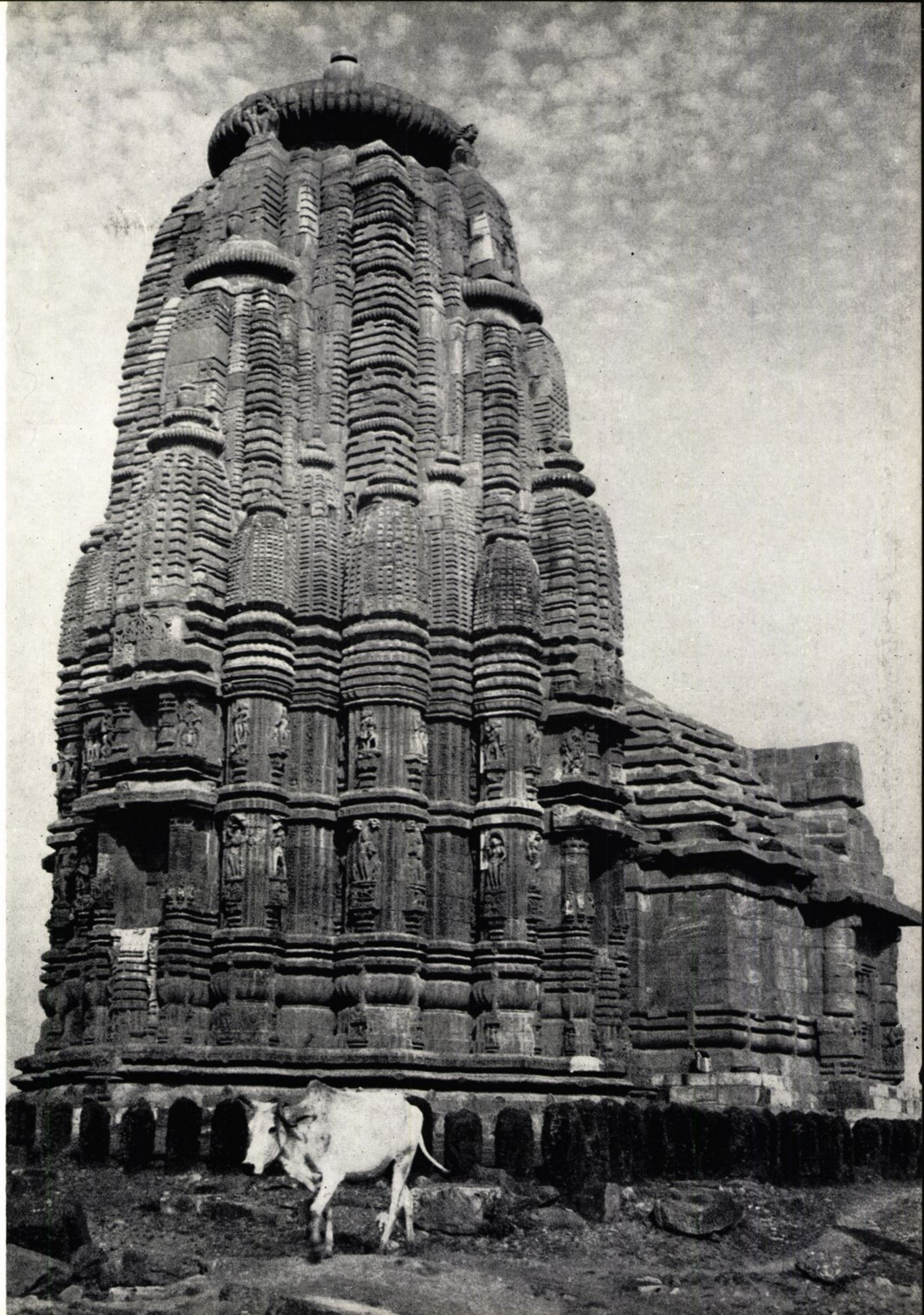

82

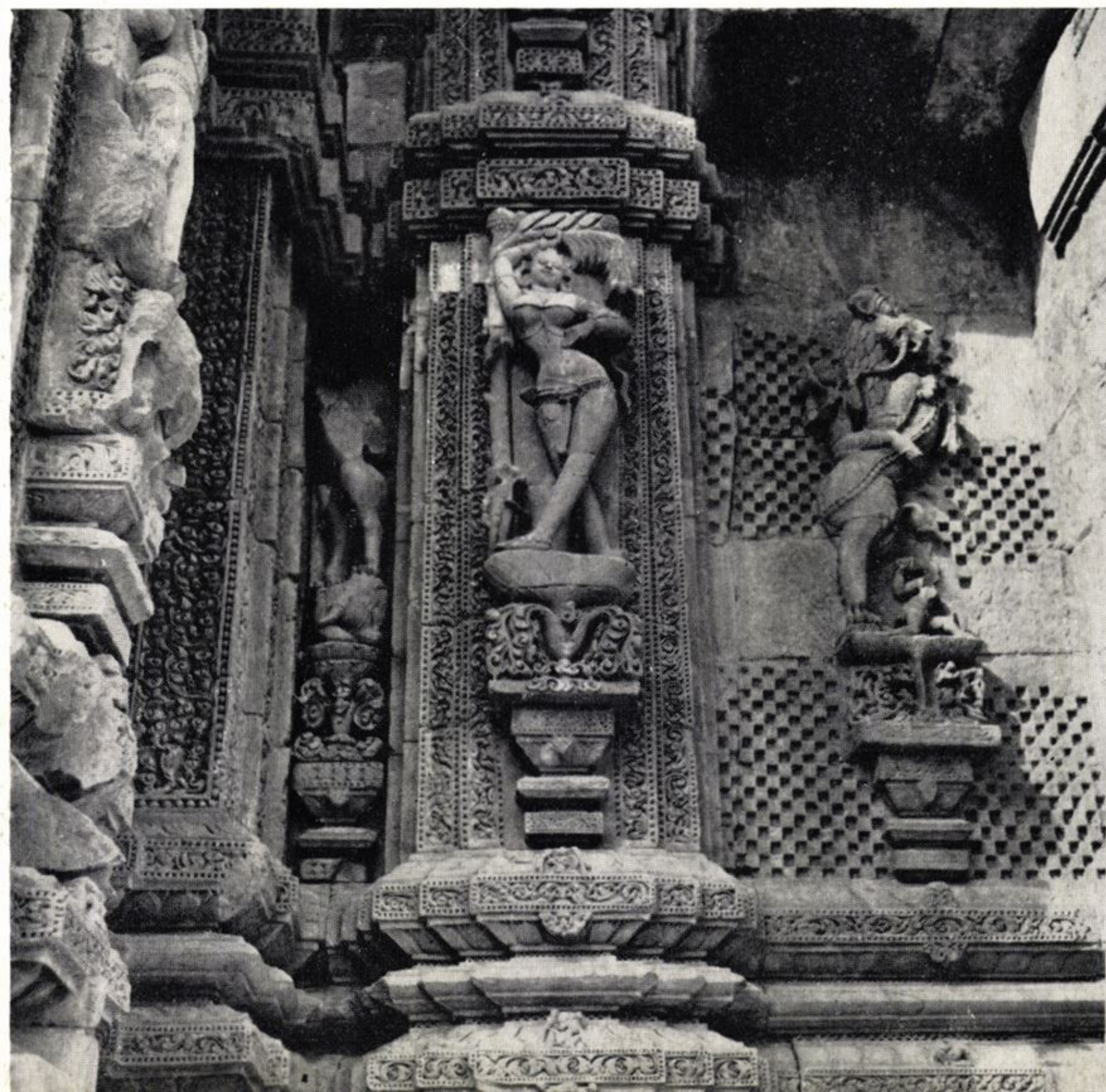
83

84

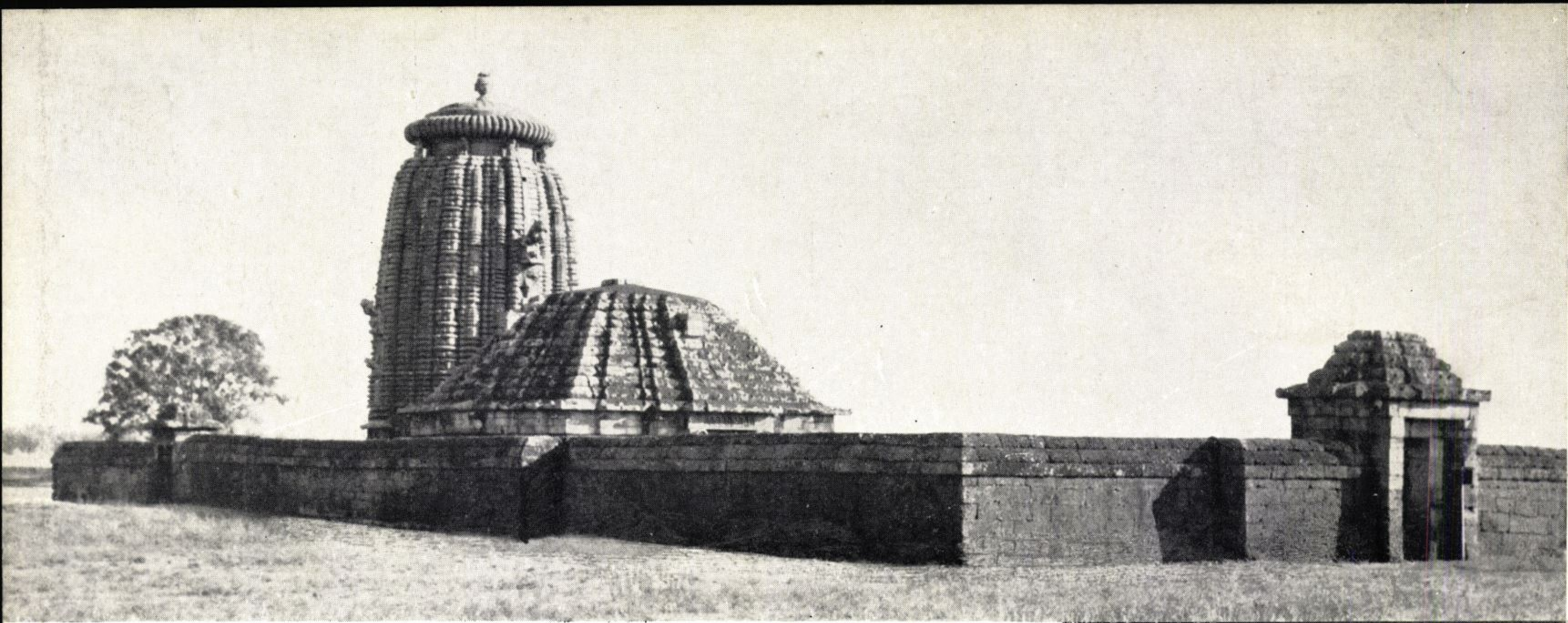
85

81, 82, 83, 84, 85. Bhubaneşvar. *Templul Rajarani* (cca 1000). Turn-Sikhara rotunjit. Legături cu zonele de vest şi din centru ale Indiei.

87

88

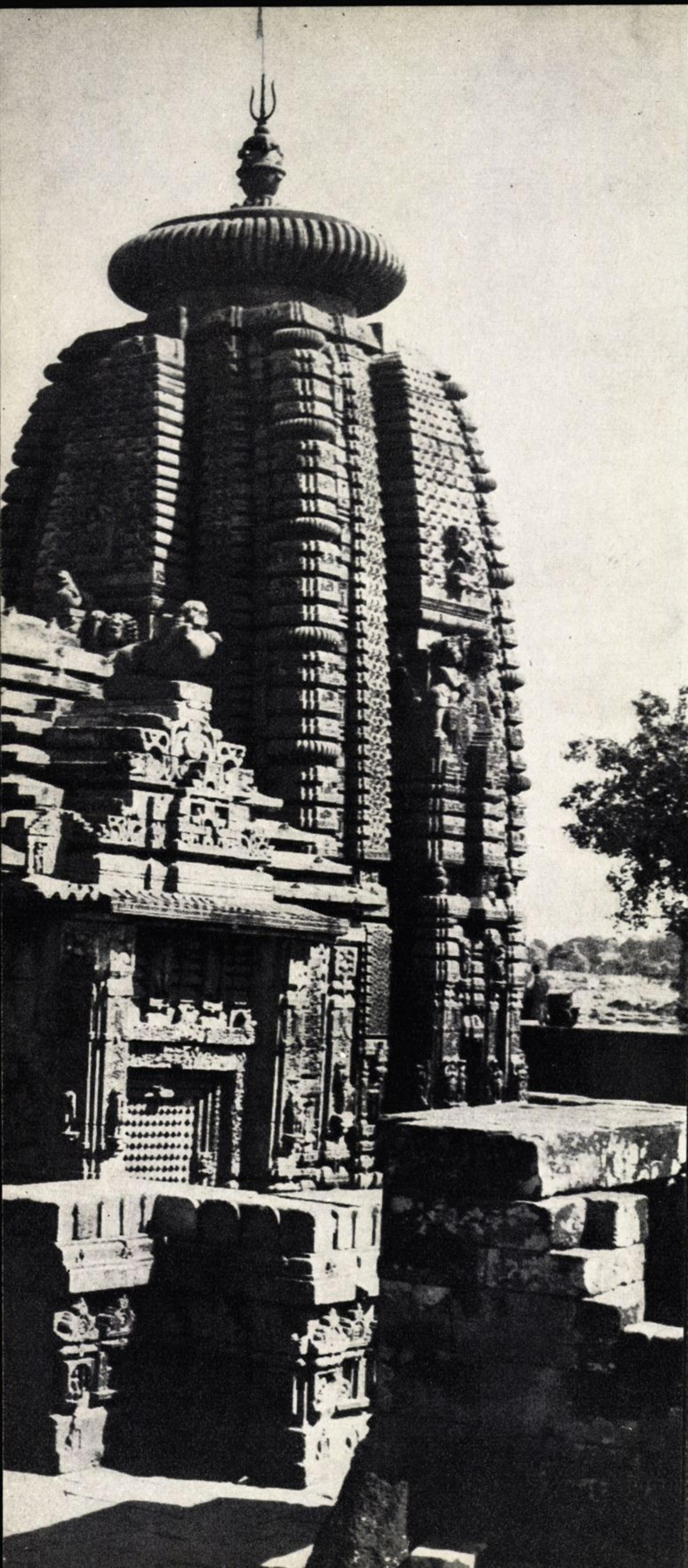
86, 88. Bhubaneṣvar. *Templul Muktesvara. Torana.*

87. Bhubaneṣvar. *Unul din templele de tip comun.*

90

91

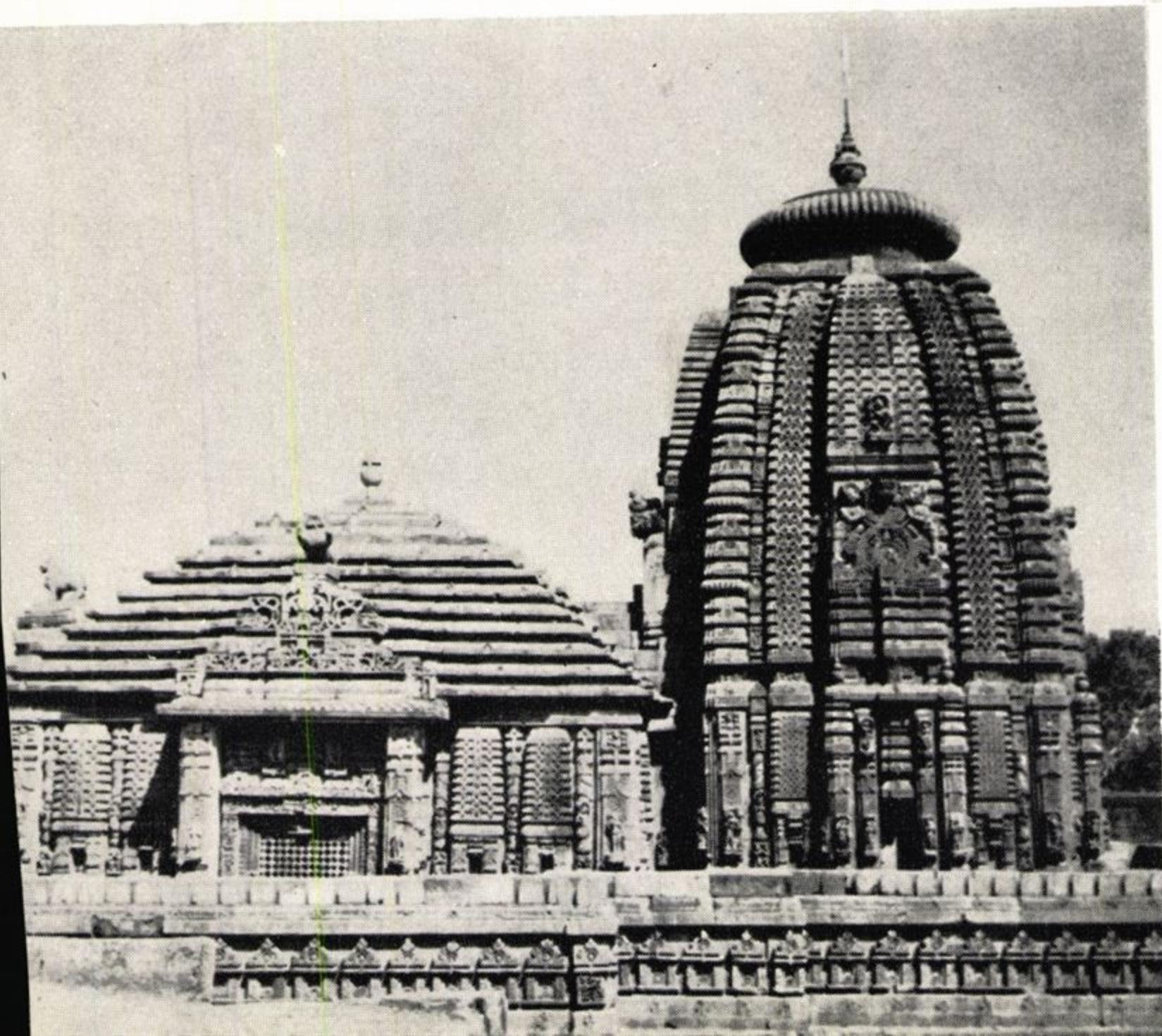

89, 90, 91, 92. Bhubaneṣvar. *Templul Muktesvara*.
93. Bhubaneṣvar. *Templul Lingaraja* (cca 1000).

92

93

94

94. Bhubaneṣvar. *Templul Vaita Deul* (cca 850 e. n.). Sanctuar alungit, acoperiș în formă de butoi, pe care se înșiruie trei «amalaca».

95. Bhubaneṣvar. *Grup de temple.*

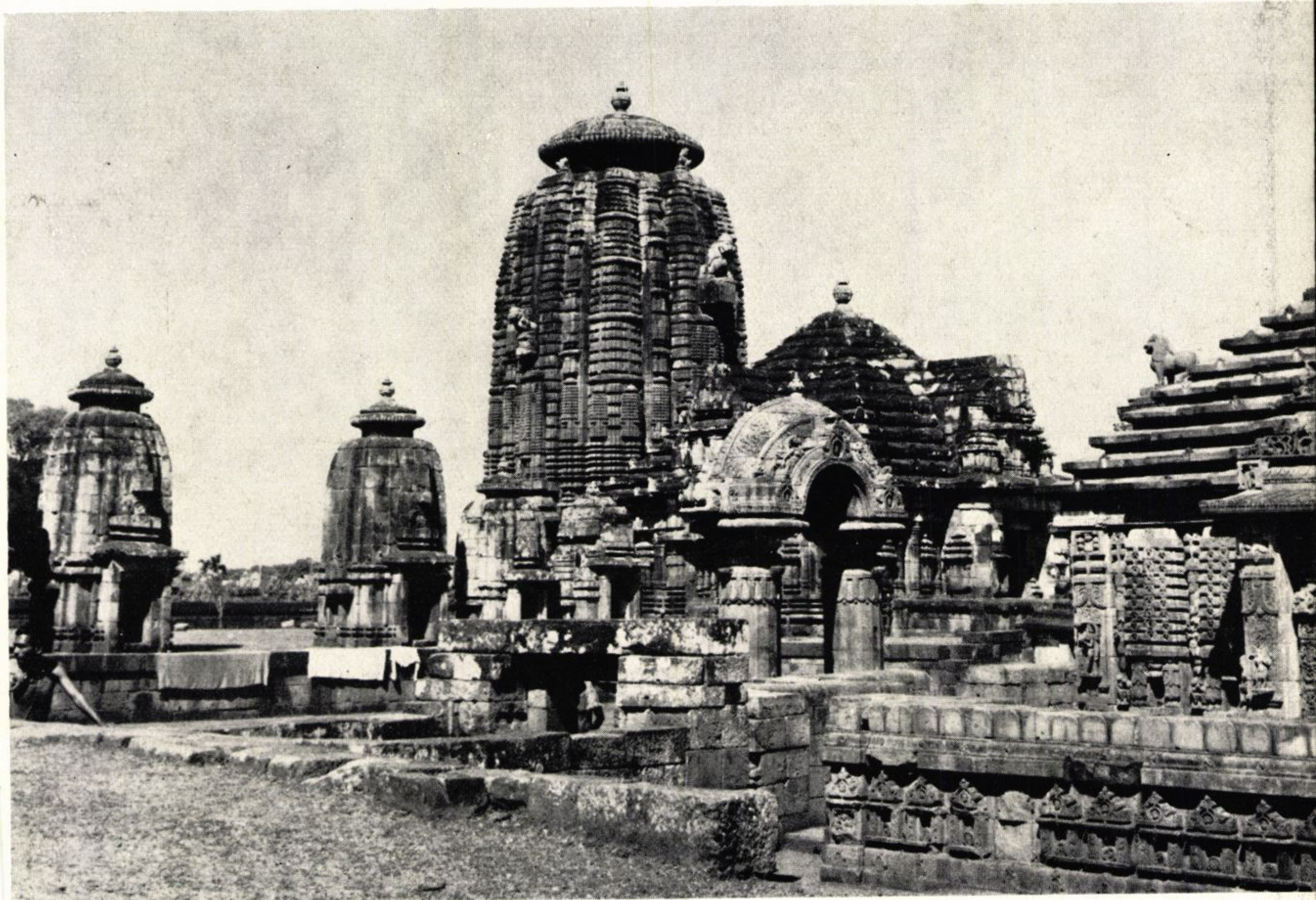
96. Bhubaneṣvar. *Ansamblul din jurul templului Muktesvara*

95

96

97

98

97, 98, 99, 100, 101, 103. K o n a r a k. *Templul închinat zeului Suria.*
 Vederi de ansamblu și detalii cu scara de acces la Pavilionul Dansului,
 Vimana și Sikhara.

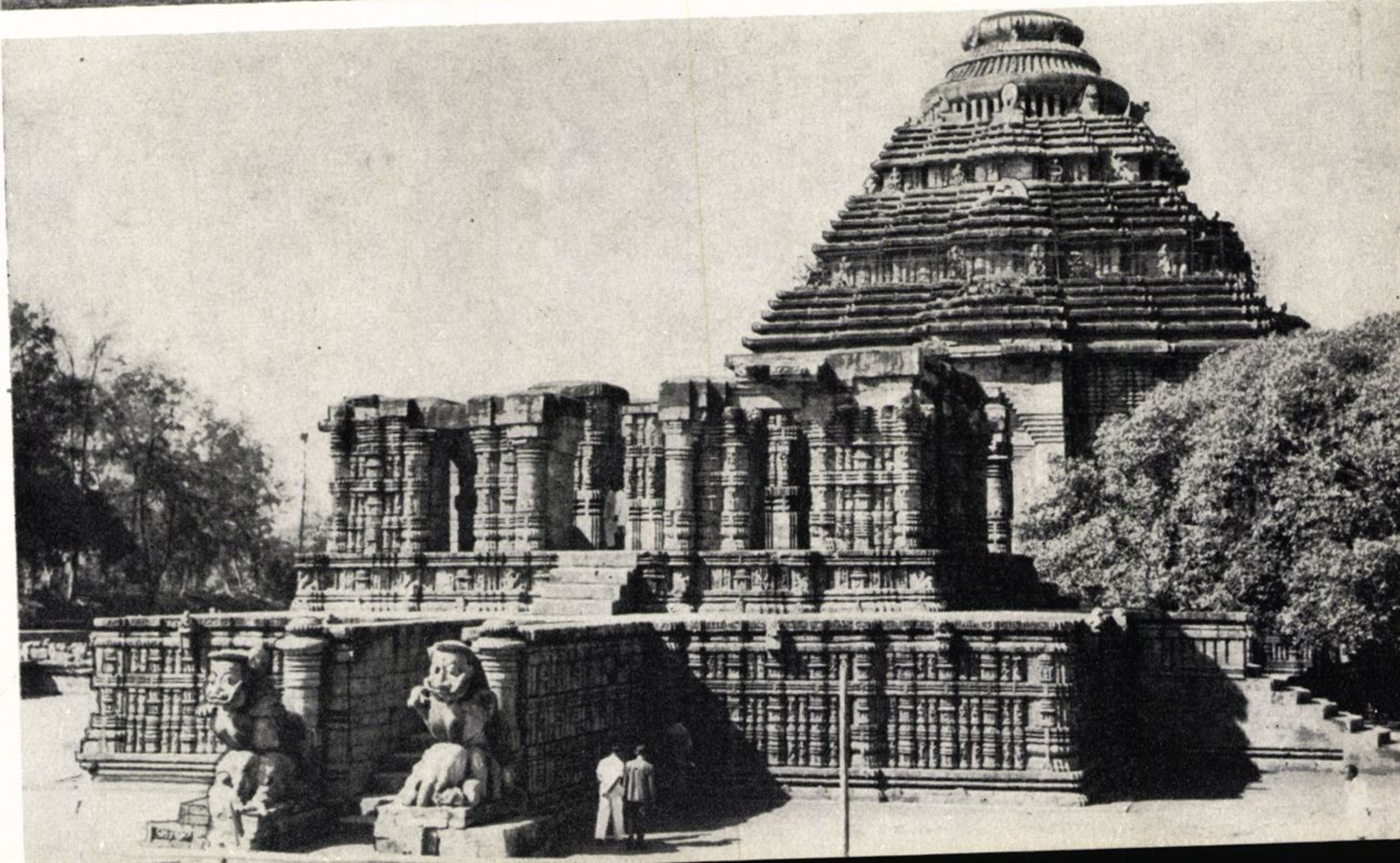
102. K o n a r a k. Una din statuile zeului Suria de pe turnul templului.

99

100

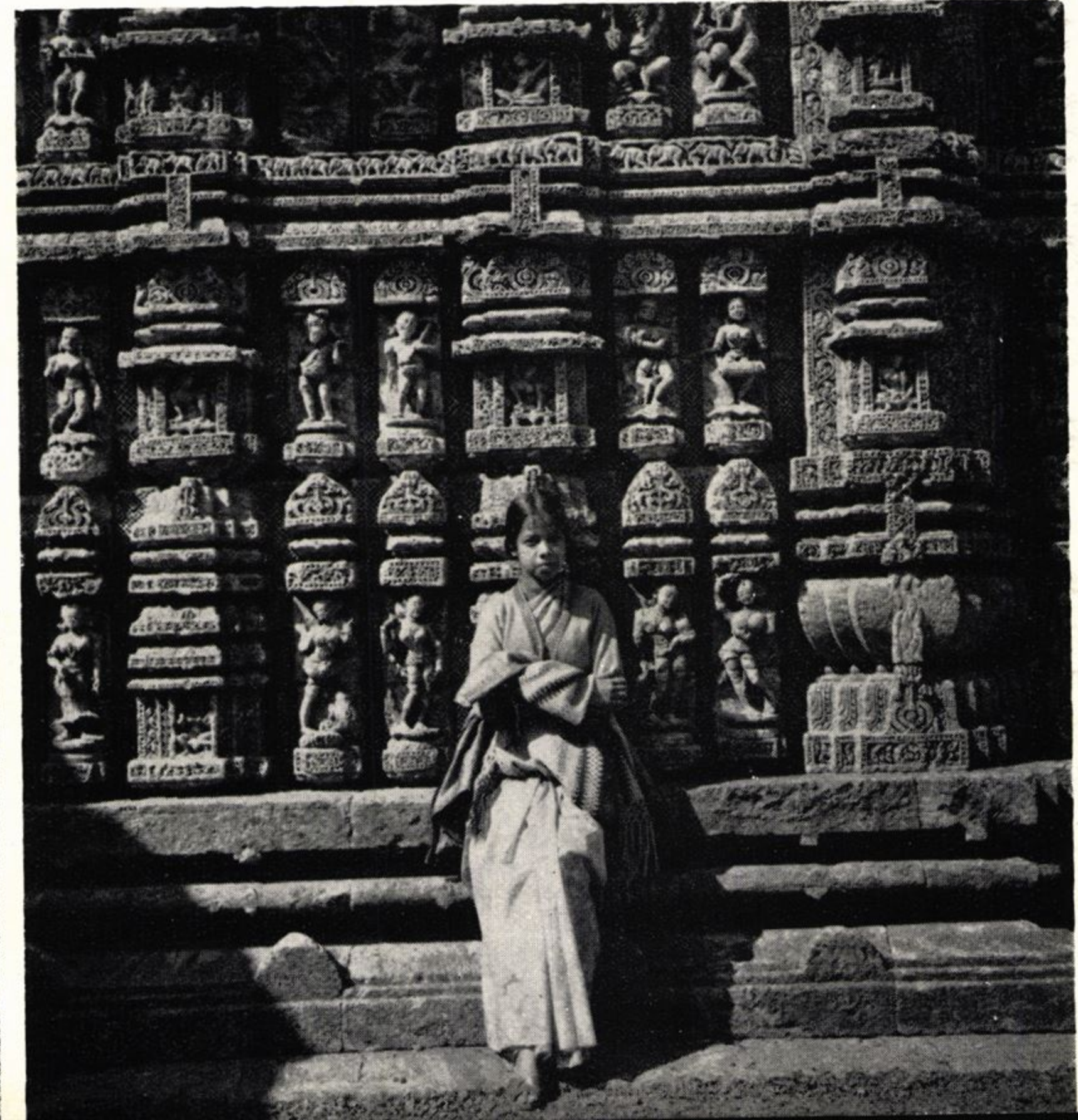
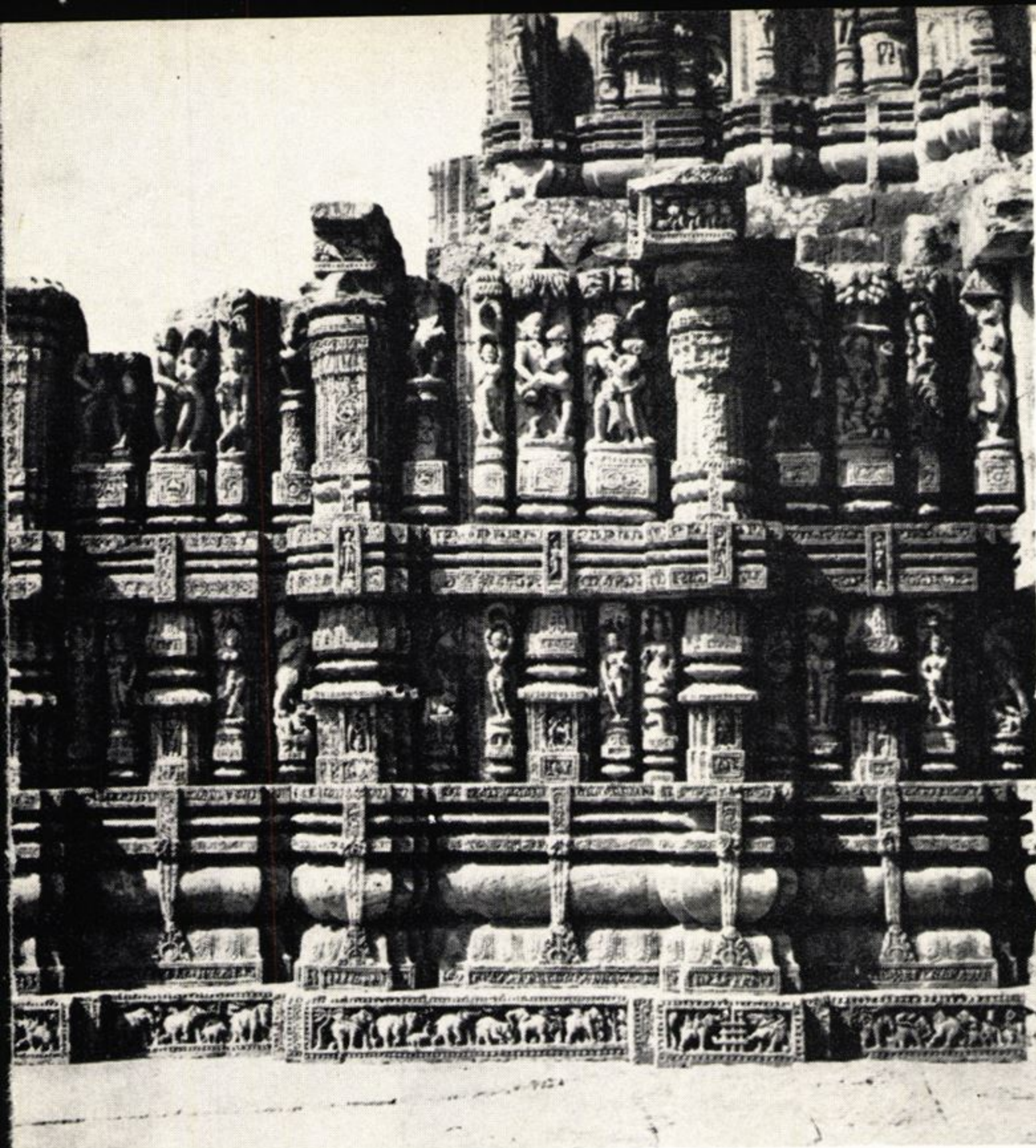

104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116. Konarak, *Detalii din iconografia sculpturală de pe paramentul templului Suria.*

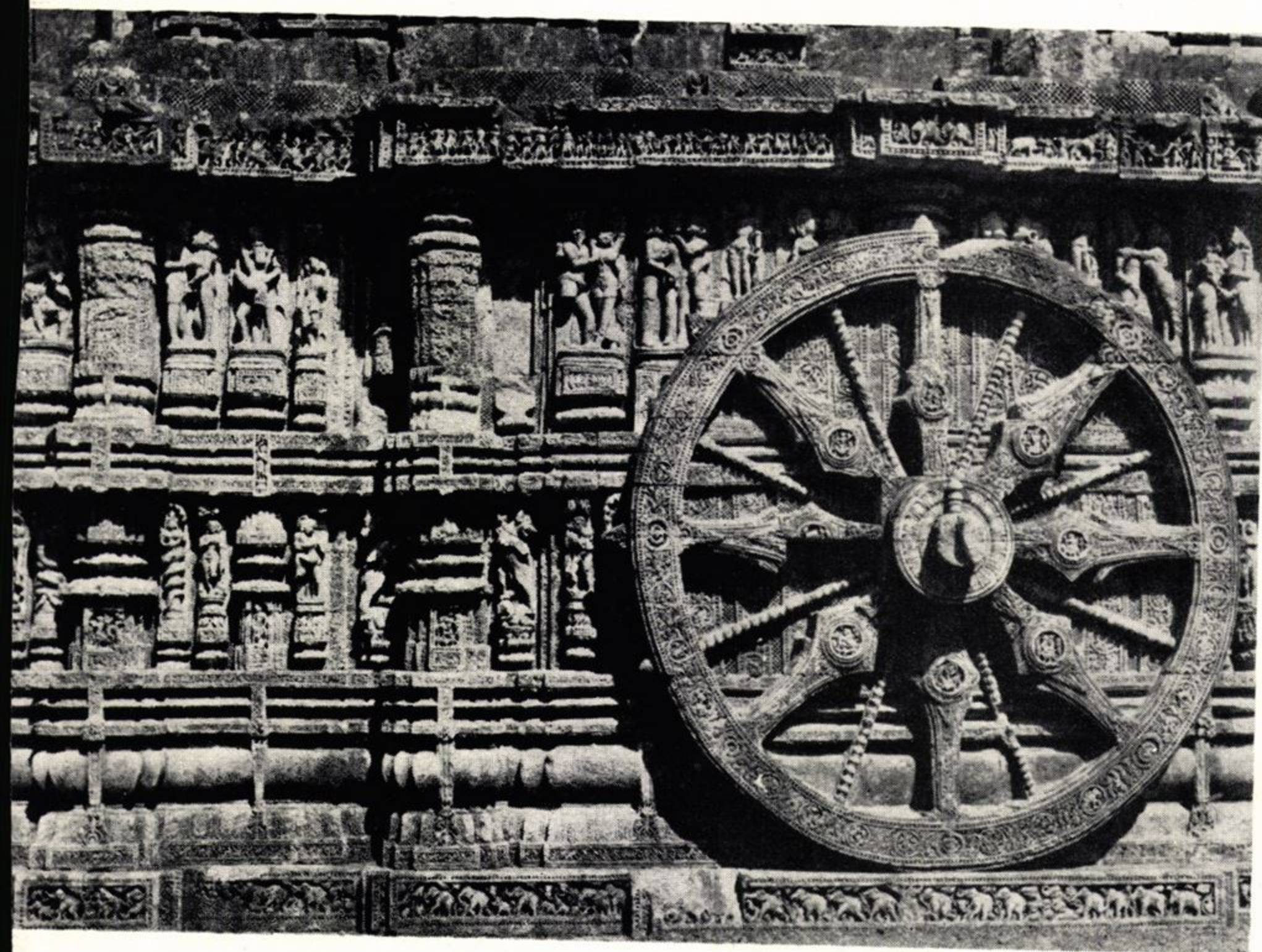
114. Compoziție sculpturală aparținând școlii de artă din Orisa. Detaliu din templul *Parasramesvar.*

106		107, 109
		108, 110

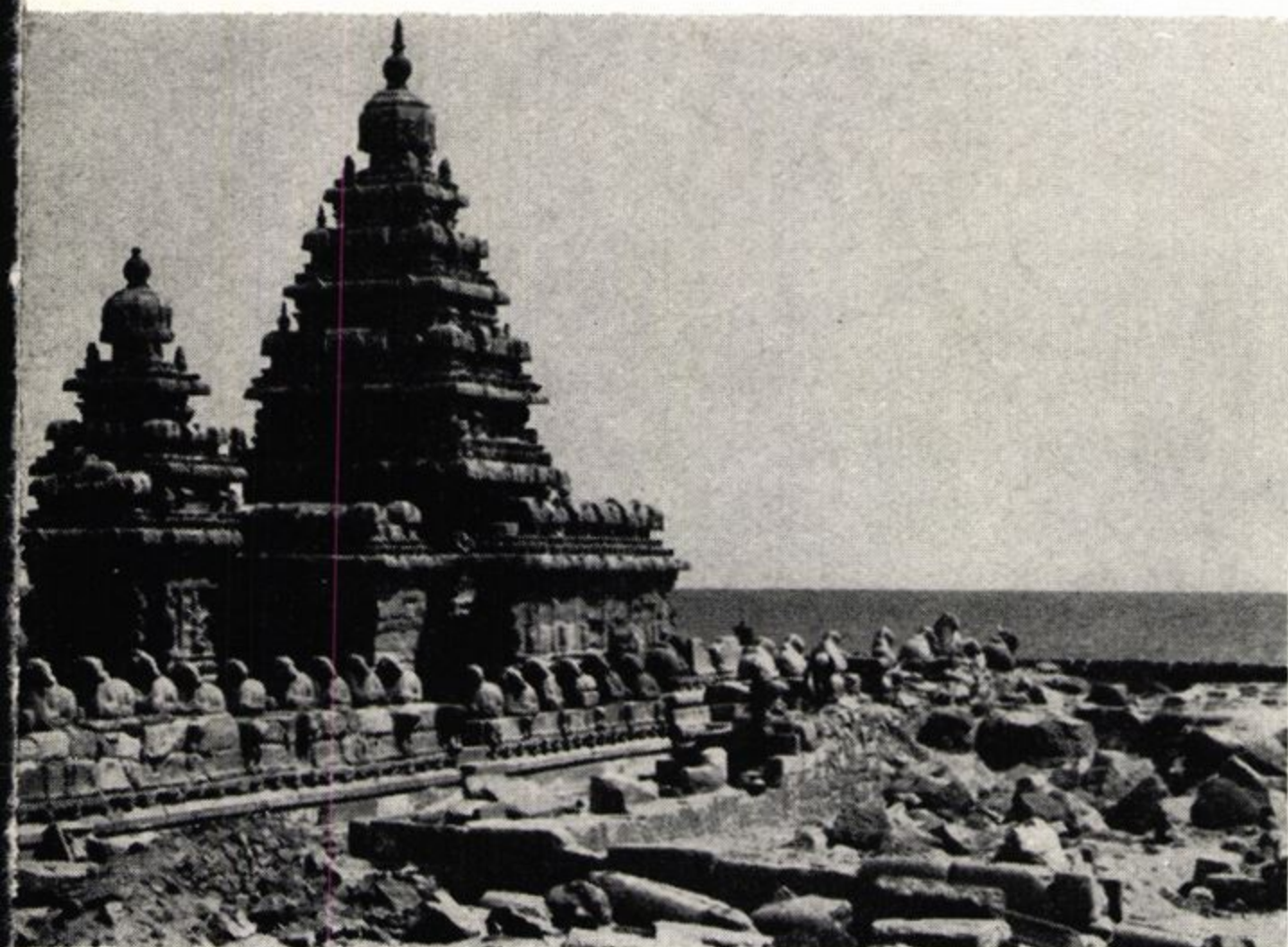

117. Konarak. Fragment de sculptură monumentală de pe templul zeului Suria.

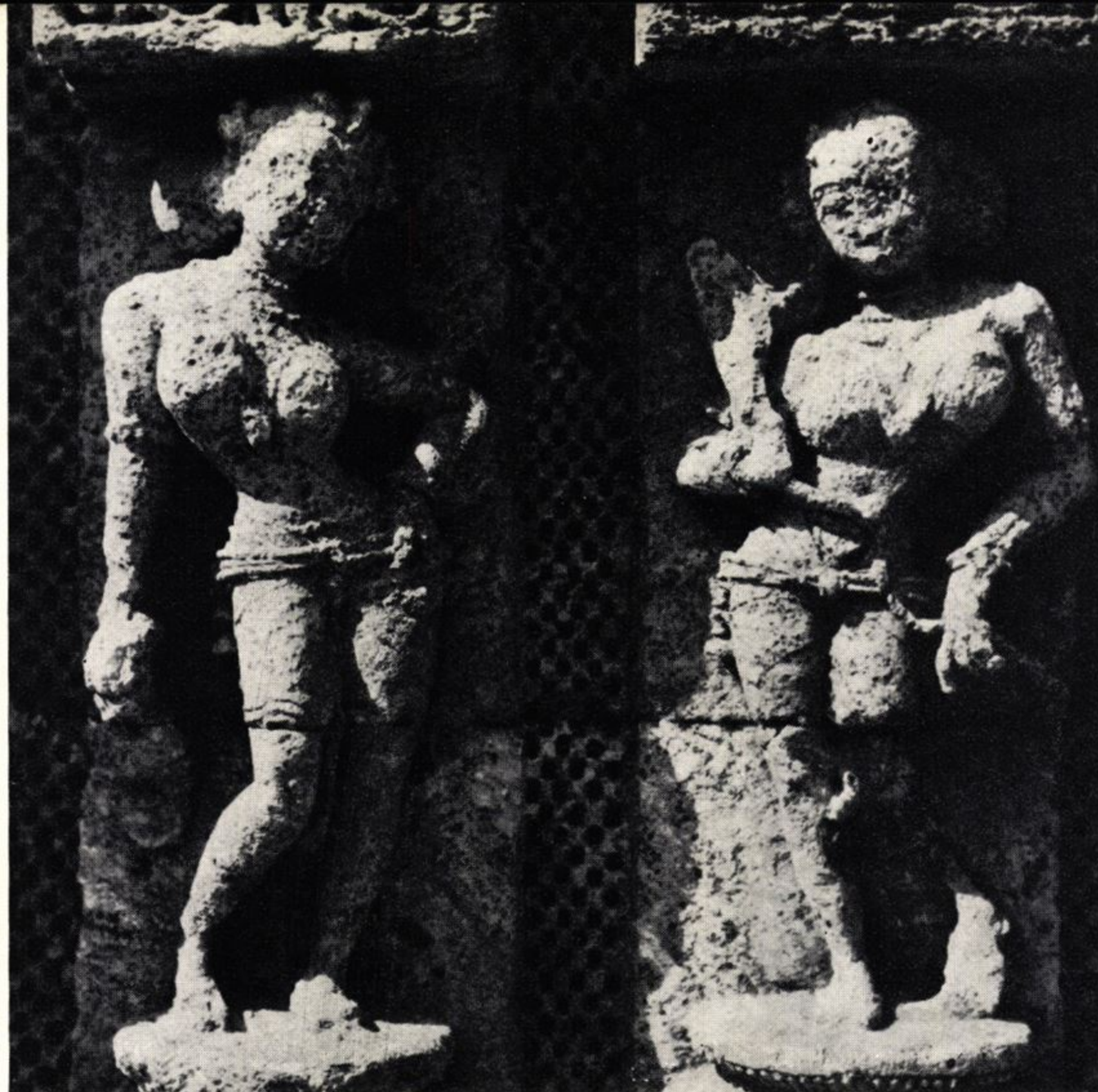
118. Konarak. Ruinele unui sanctuar din incinta templului zeului Suria (cca 1000).

119, 120, 121, 122, 123, 124. Mahabalipuram. Templul Shore (cca 700). Plan dezvoltat, fiecare piesă dispusă de-a lungul unui ax longitudinal, fără legătură între ele. Turnuri-pagodă dintr-o succesiune de registre în retragere, caracteristic sudului — unele piese au fost demolate.

117	118	120
	119	121

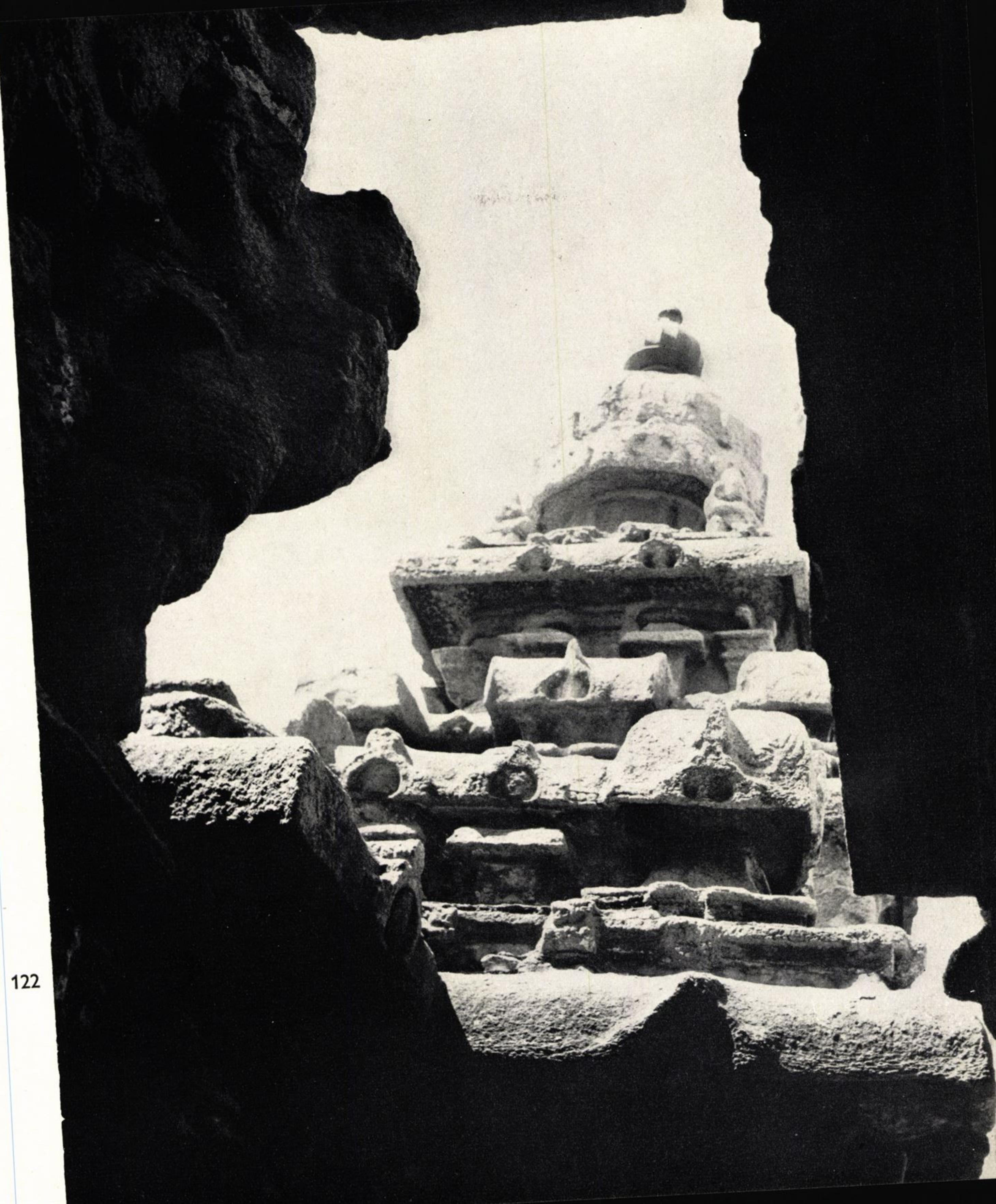

111 $\frac{112, 113}{114}$ | 115, 116

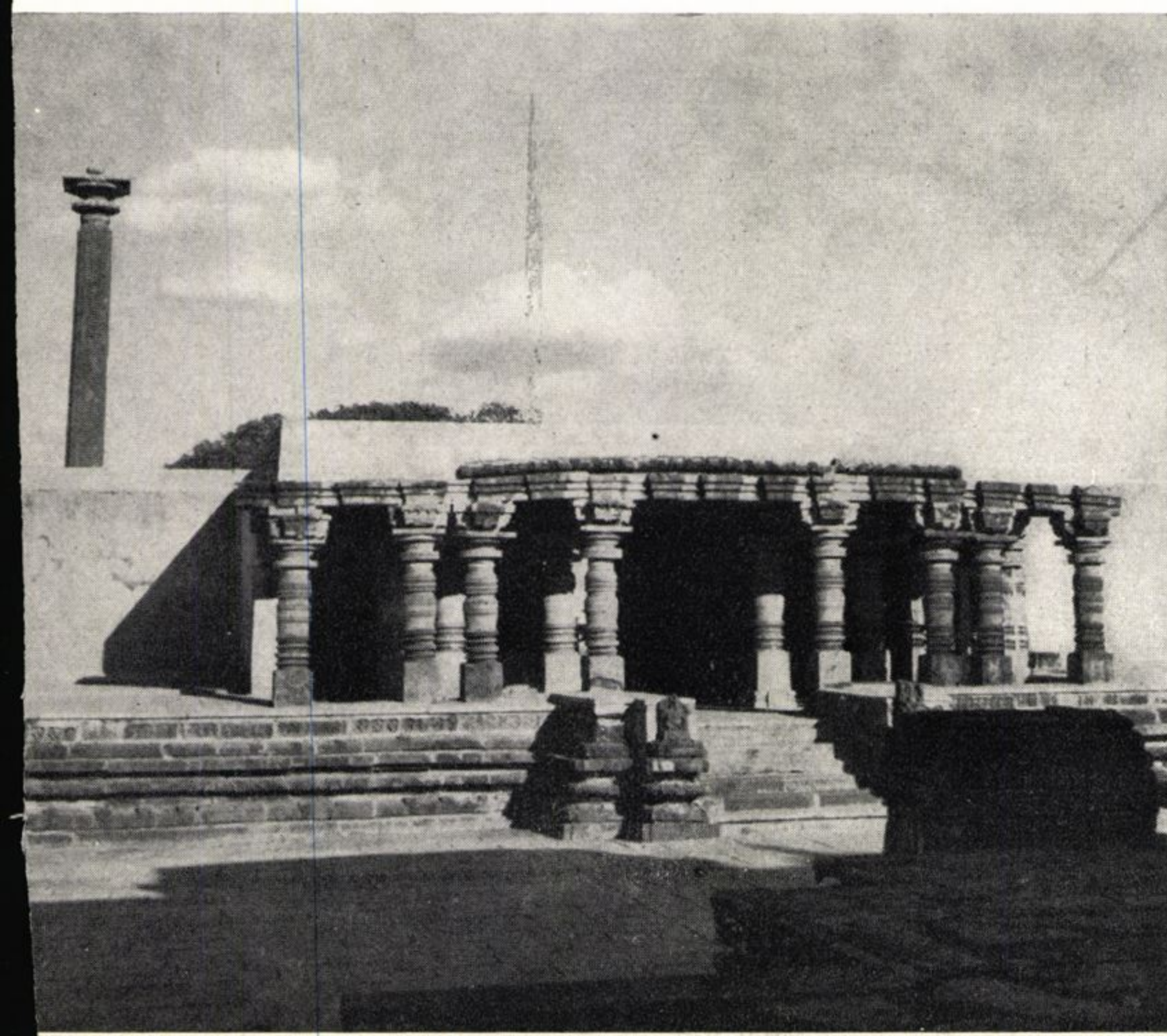
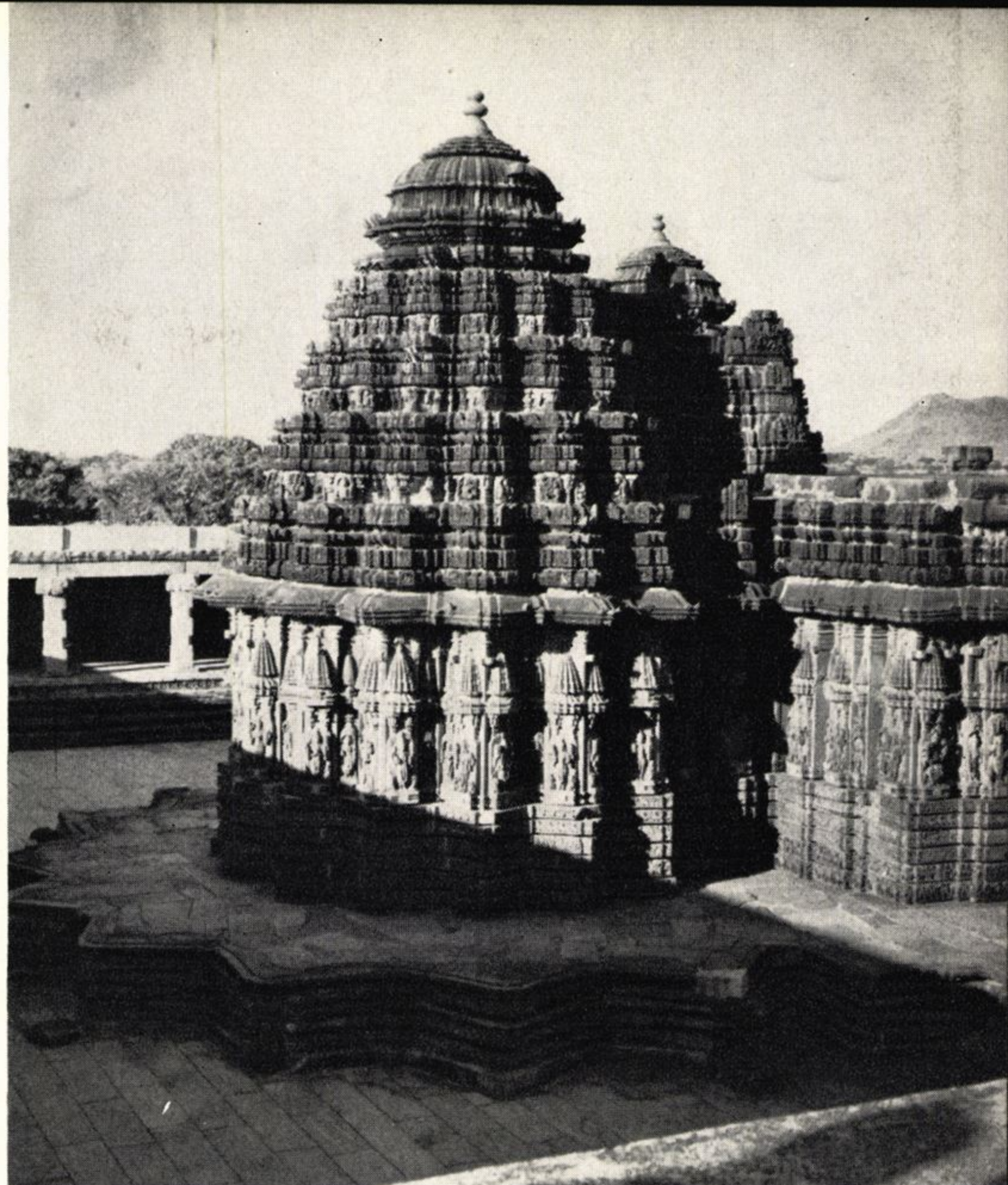

123

124

125, 127

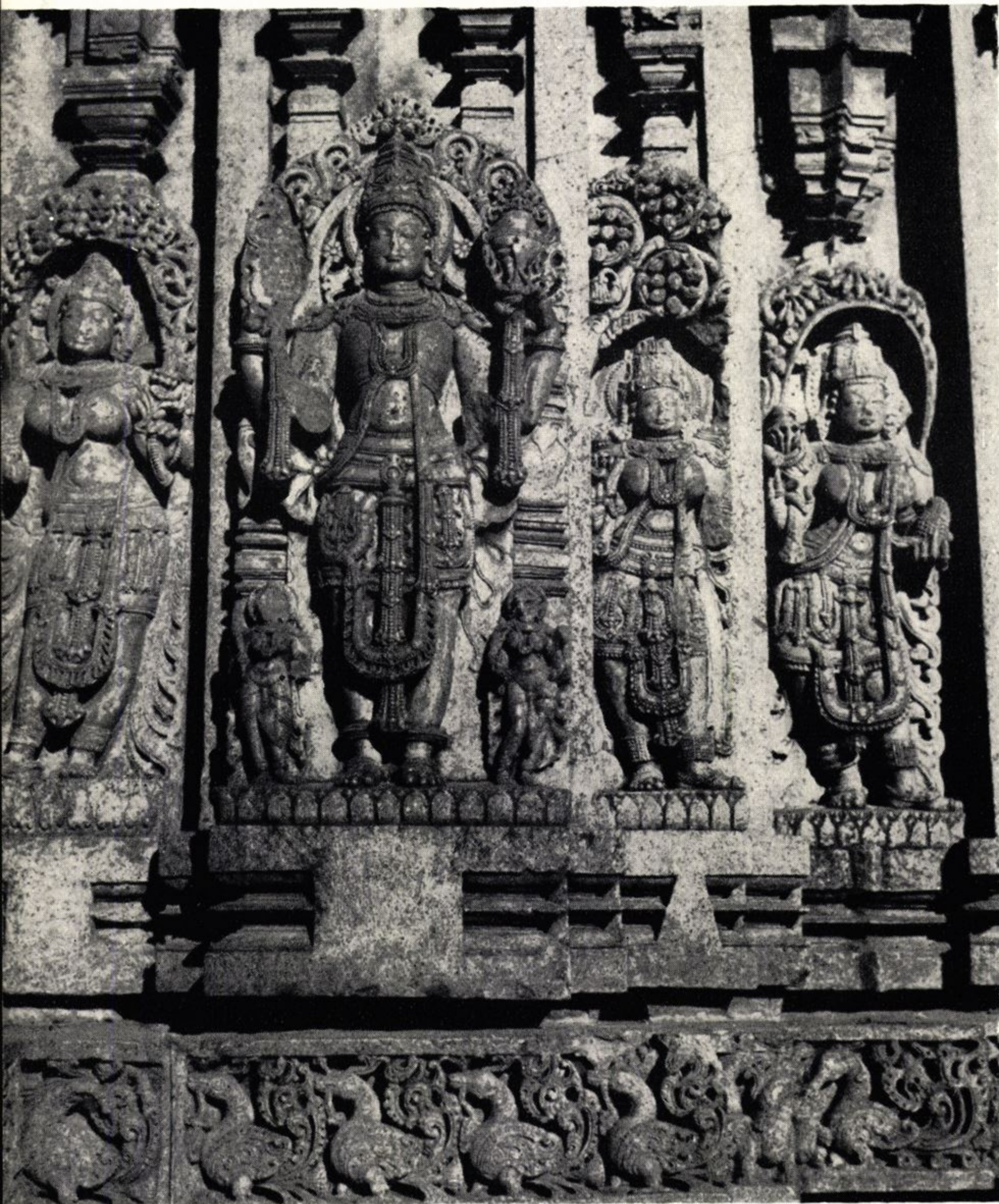
126

125. Somnathpur. Cloașterul templului Keşava.

126. Somnathpur. Templul Keşava, vedere din spatele unuiia din turnuri (1268). Tip caracteristic de templu metisat; trei altare stelate așezate în jurul unei săli vaste, pe o platformă în mijlocul unei incinte. Sculptură iconografică și decorativă abundentă.

127. Somnathpur. Templul Keşava; vedere din interior a porții de intrare.

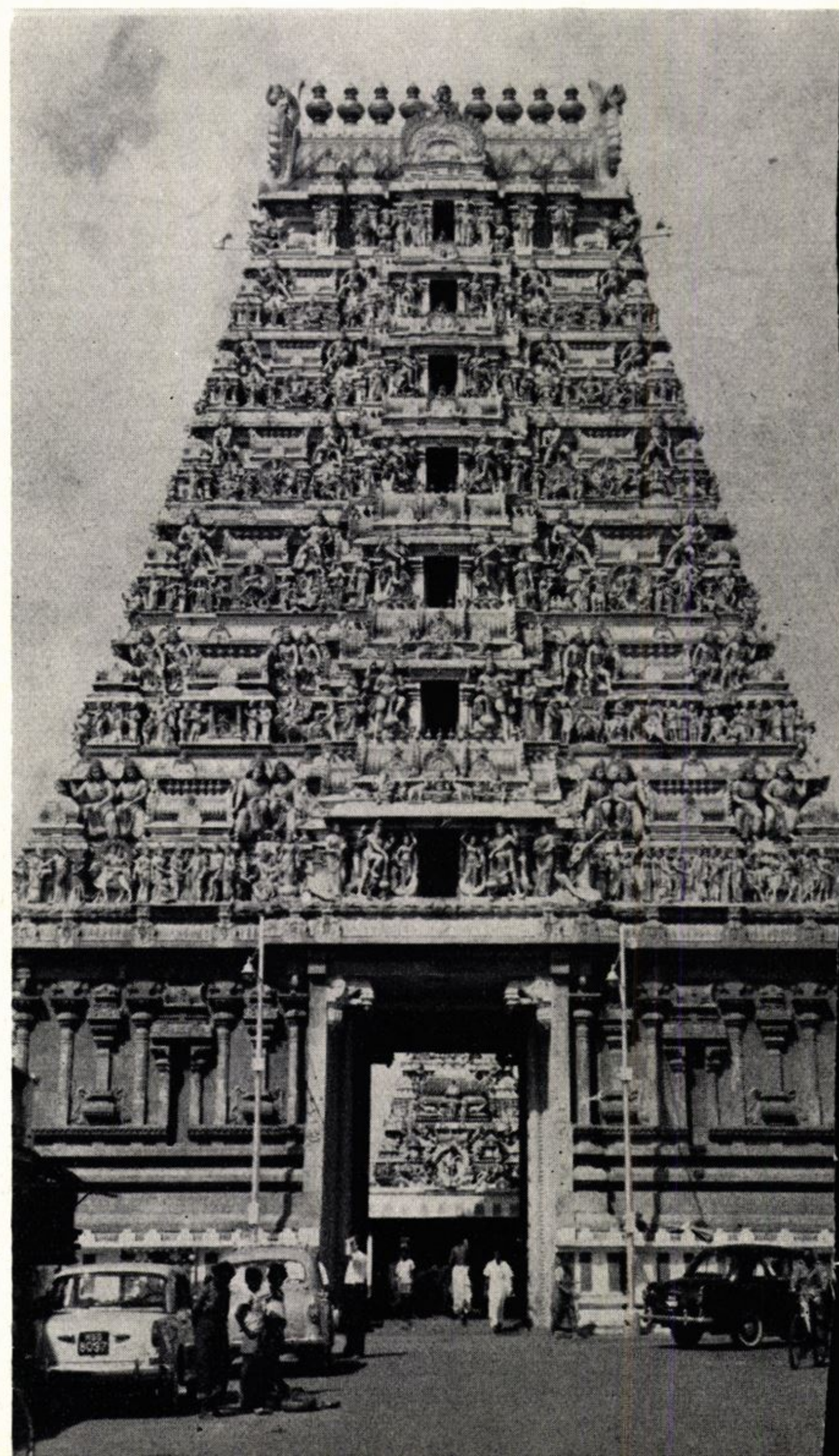

128. Somnathpur. Templul Keṣava. Detalii sculpturale de pe unul din turnuri.

129, 130, 131. Madras. «Turnul Gopuram» al unui templu.

128

12

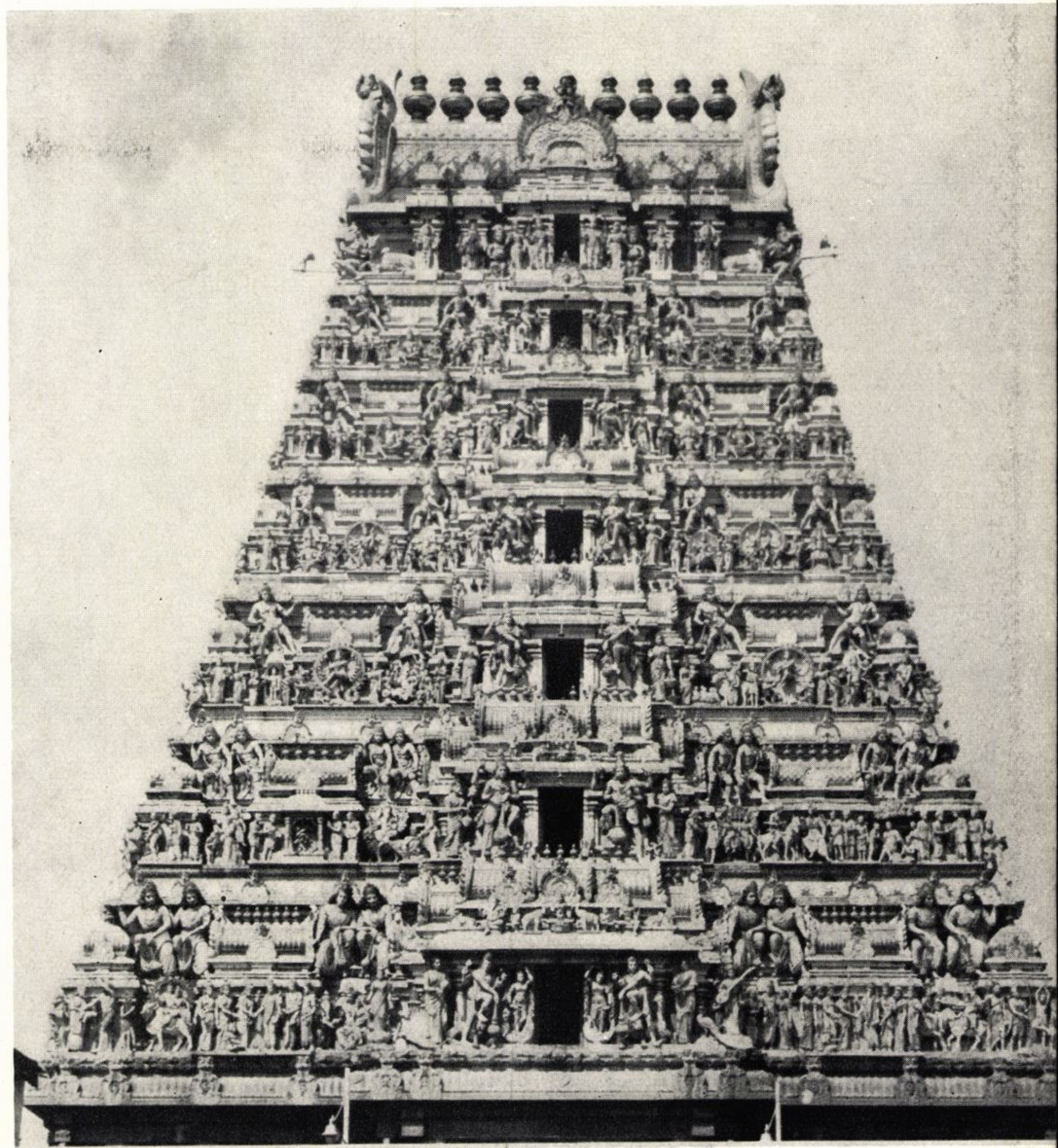

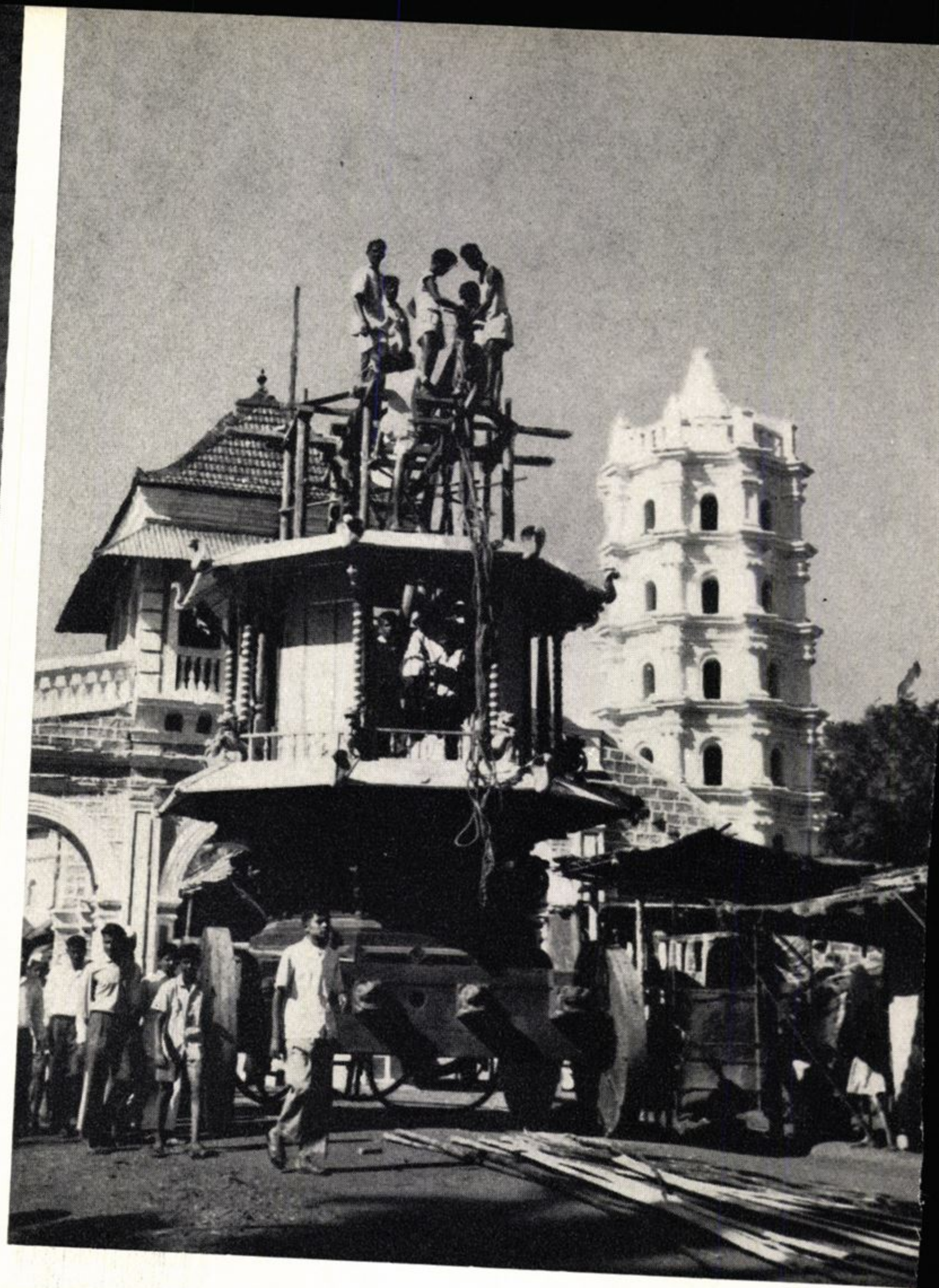
130

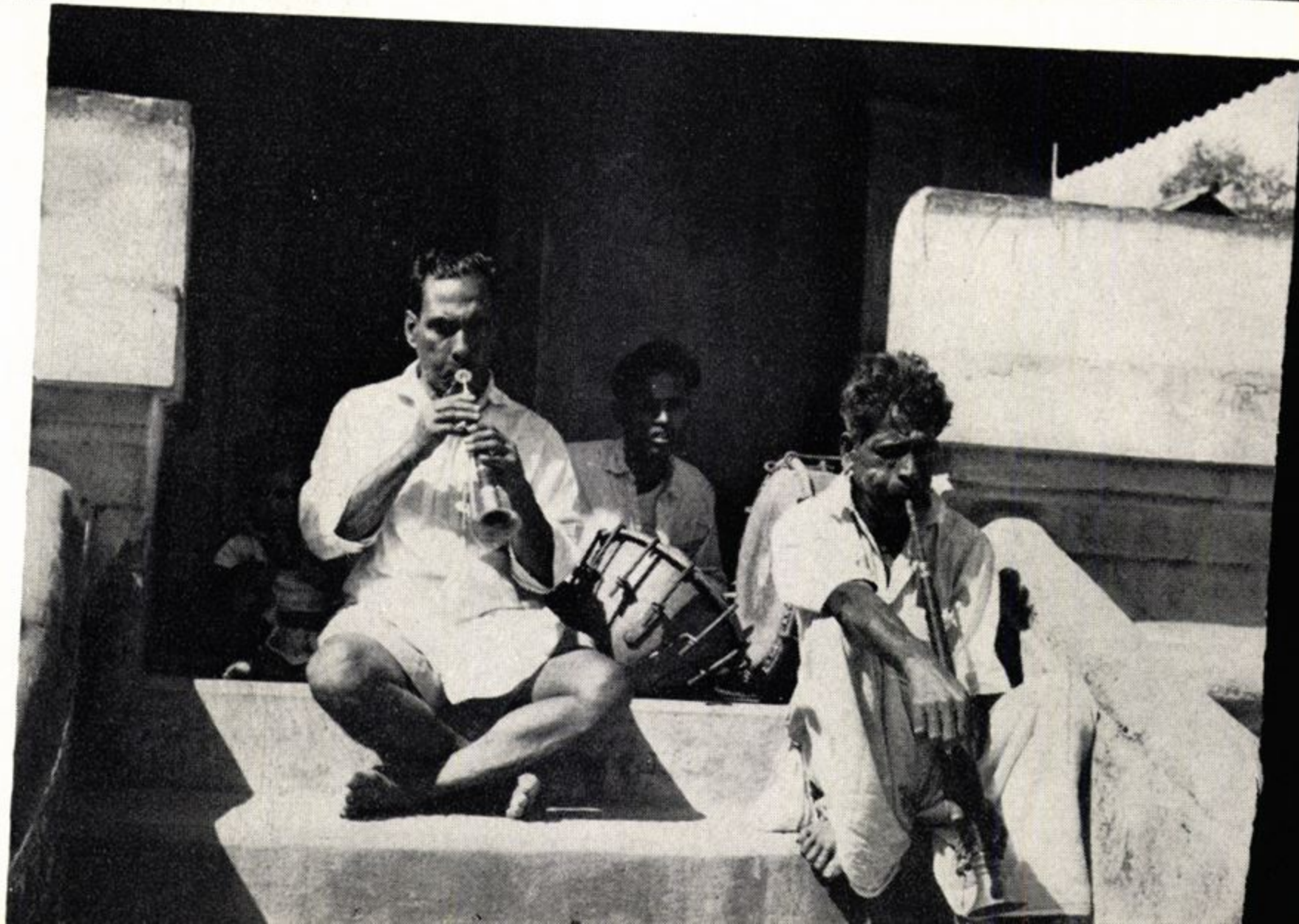
131

132, 133 |
134 |

132. Mahabalipuram.
«Turnul Gopuram» al unui
templu.

133. Goa. Templul Mhalasa.

134. Goa. Cîntăreți instru-
mentişti din formația muzicală
a unui templu din Bandore.

135. Delhi. Reconstituirea
colonadei din jurul moscheei
lui Quwatul, făcută din ele-
mente provenind din demo-
larea unor temple hinduse.

136. Bandora. Colonada unui portic din incinta templului Mangesa.
 137. Priol. Un car templu de ceremonii de la templul Mangesa.
 138. Quela. Templul zeiței Durga.
 139. Quela. Templul închinat zeiței Durga.
 140. Quela. « Turnul Gopuram » al templului zeiței Durga.

136, 137 $\frac{138}{139}$ 140

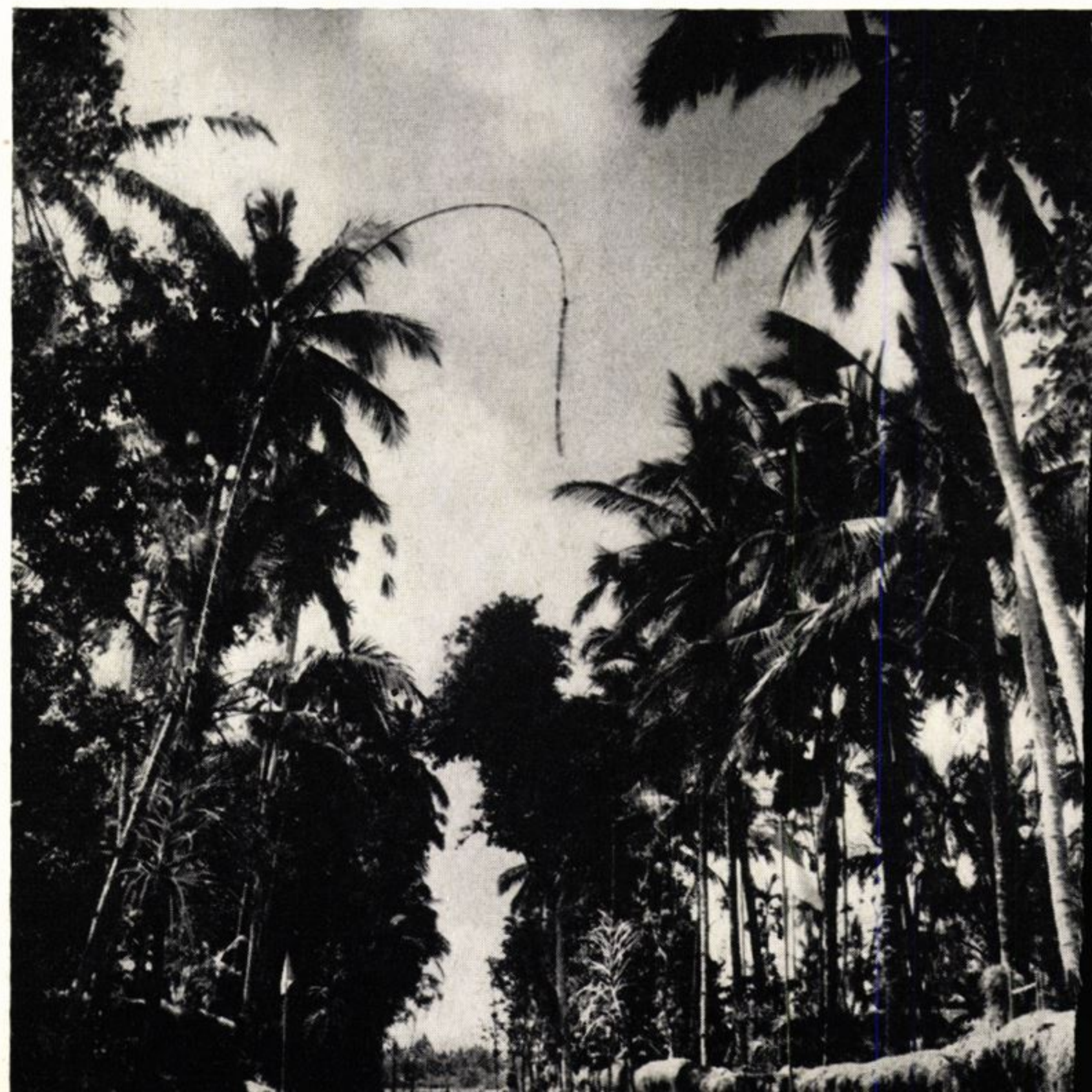

141, 142	144
143	

141. Old Goa. *Catedrala catolică.*

142. Old Goa. *Basilica « Bom
jesus ».*

143. *Peisaj din jurul Madrasului.*

145

146

144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151. Cochîn. *Picturi murale din palatul regal din Mattanchery*. Ansamblu pictural cu scene din Ramayana, reprezentând alături de teme mitologice ca « Laksemi șezînd pe floarea de lotus alb », « Șiva și Parvati », « Căsătoria lui Șiva și Parvati », « Vișnu pedepsind pe Adisehe » sau « Crișna în pavilionul cu flori », fauna luxuriantă a tropicului, podoaba, găteala și obișciurile de la curțile marilor demnitari.

147

148

149

150

151

152. Delhi. *Minaretul lui Cutb* (sfârșitul secolului XII). Gresie roșie. Diametrul la bază de 14,32 m; $h=72,50$ m. Ultimele două registre sînt o refacere tîrzie. Scară spirală interioară. Fiecare registru este acuzat de cîte o cornișe bogat decorată, care susține terasele și balustradele balcoanelor. Atît cornișele cît și asizele de piatră colorată împreună cu numeroasele inscripții în relief creează impresia unor coroane care înmănunchiază fascicolul de nervuri. Forma nervurilor alternează între registre; unele sînt caneluri convexe, iar altele apar despărțite de o muchie ascuțită, soluție care pune în evidență puternic efectul de umbră și lumină, ca și culoarea diferită a materialului.

153. Delhi. Vedere panoramică în jurul minaretului lui Cutb cu ruinele unui alt turn de proporții impresionante care nu a fost terminat; mai jos reconstruirea arheologică a unor colonade cu fragmente originale din templele hinduse incluse în ansamblul moscheii Quwatul.

154. Delhi. Ruinele fațadei moscheii Quwatul (1193), cu celebra coloană de fier în mijloc. Una din primele moschei din India. Cu incintă dreptunghiulară (43,20 m × 33,00 m) înconjurată de un cloașter alcătuit din coloane și elemente arhitecturale sculptate provenind din demantelarea a 26 de temple vechi. Coloana de fier, înaltă de 7,20 m, provine de la un templu închinat lui Vișnu, adusă aici încă înainte de venirea musulmanilor. Datează din secolul IV. Puritatea materialului a făcut să nu ruginască pînă astăzi.

155. 156. Delhi. Vederi de detaliu cu ruinele moscheii lui Quwatul. Concepția arhitecturală, forma arcului frînt și proporțiile aparțin școlilor de artă din țările islamice din care se trag noii veniți. Decorația folosită împletește deopotrivă forme islamice și hinduse, fapt care atestă prezența mîinii de lucru a meșterilor autohtoni.

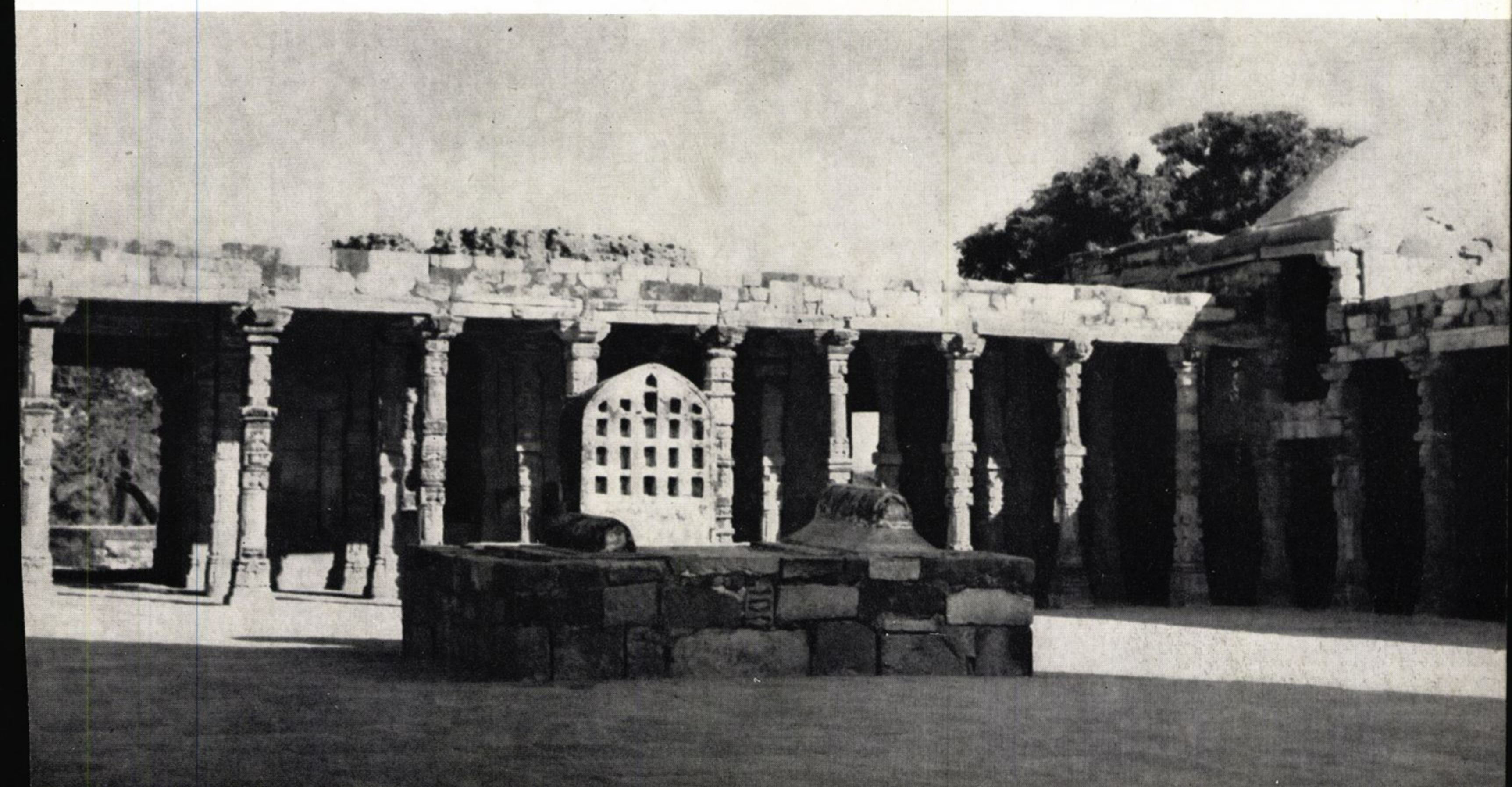

157, 158, 159, 160, 161. Delhi.
Vederi de ansamblu și detalii a coloanelor cloașterului moscheii lui Quwatul. Reconstruiri arheologice cu elemente provenite din templele hinduse demantelate. Unele coloane au fost curățate de decorația originală. Reținem forma de capitel cu figuri antropomorfe suprapus pe alte elemente arhitectonice decorative repetate de mai multe ori pe fusul aceleiași coloane (baze sau capitele), alcătuite din vase de flori cu vegetația revărsată, ca și alte elemente geometrice și vegetale caracteristice stilului Gupta și post-Gupta. Unele dintre ele sînt întîlnite deopotrivă și în arhitectura rupestră.

158	159, 161
	160

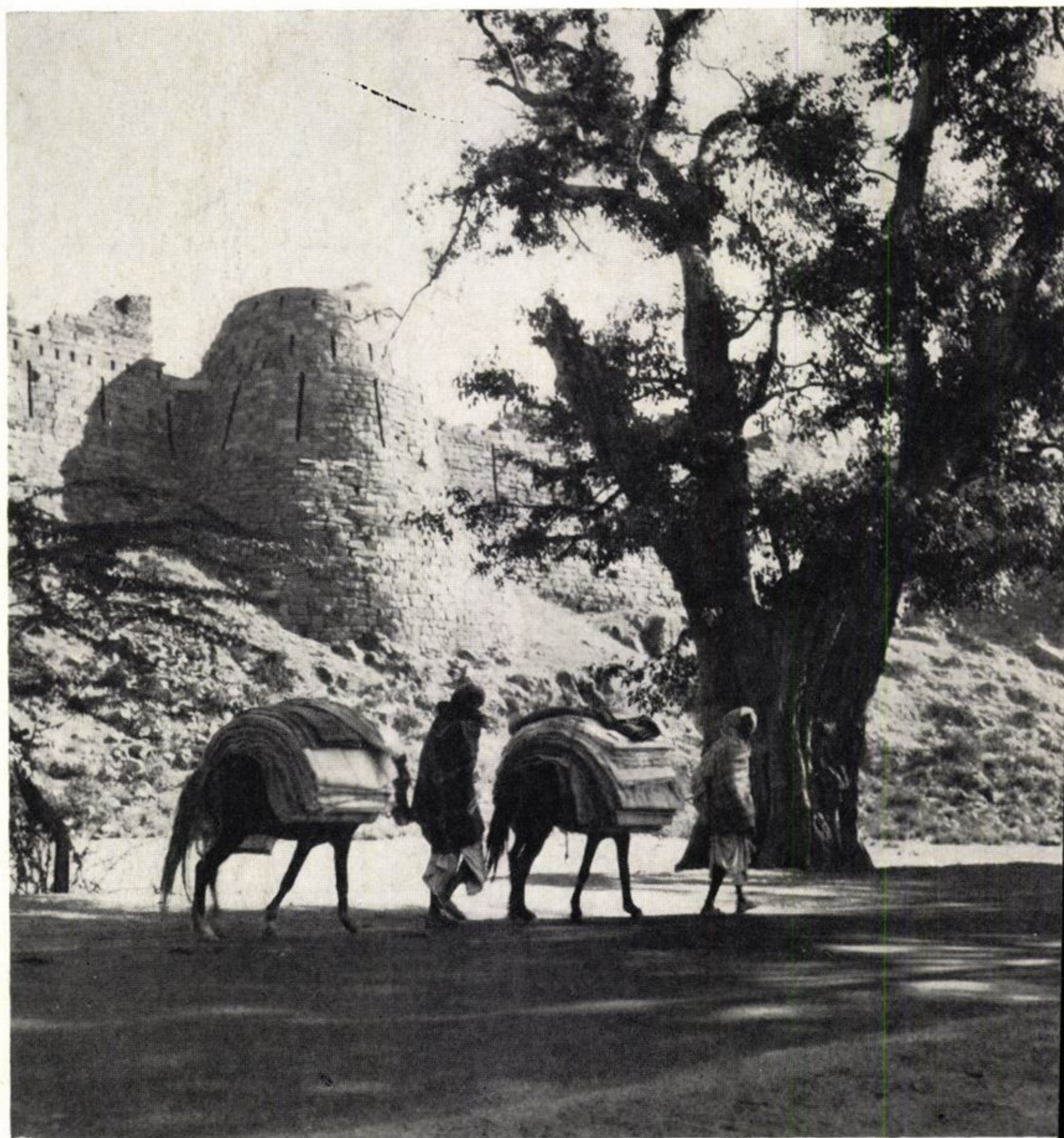

162, 163. Tughluqabad. Zidurile cetății Tughluqabad de lângă Delhi. Ziduri masive din piatrărie fasonată. Fortificații cu turnuri de apărare de formă circulară, creneluri și ambrazuri de deschidere mică; ziduri duble și drumuri de straje interioare. Fața zidurilor este înclinată, prin retragerea părții superioare.

162

163

164. Tughluqabad. Citadela
cu mausoleul șahului Ghiyathu ad-
Din Tughlug. Poarta de intrare.
Acces deviat, la nivel superior,
asigurat de un turn de apărare cu
creneluri și ambrazuri acoperit cu
o cupolă. În față, culoarul de zidă-
rie masivă care leagă această cita-
delă cu cetatea Tughluqabad.

165

165, 166. T u g h l u q a b a d. Bastionul care protejează intrarea și zidul de apărare. Zidărie din piatră îngrijit fasonată cu elemente de format mare. Cupolă în formă de calotă perfectă din marmură albă încheiată cu un element decorativ din gresie roșie.

167. T u g h l u q a b a d. Mausoleul șahului Ghiyathu ad-Din Tughlug. Formă arhitectonică încheagată, realizată din volume geometrice simple din piatră de culori diferite: trunchi de piramidă cu baza un pătrat, din gresie roșie, suprainălțat de o calotă din marmură albă. Plastică arhitecturală realizată din alternanța materialelor de culori diferite decroșul plat și decorul dantelat. Paramentul înclinat devine un element caracteristic stilului « Tughlug ».

166

167

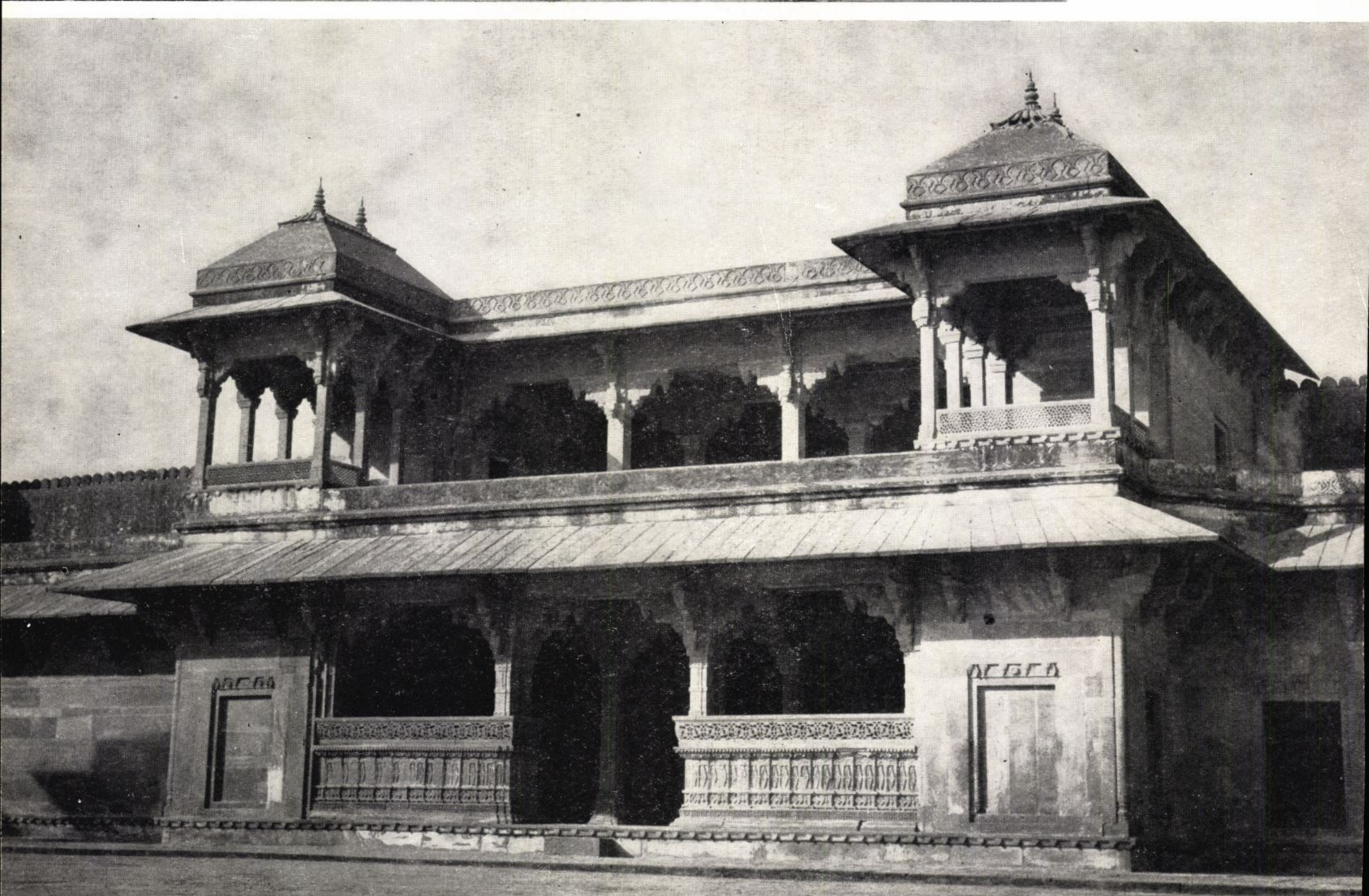

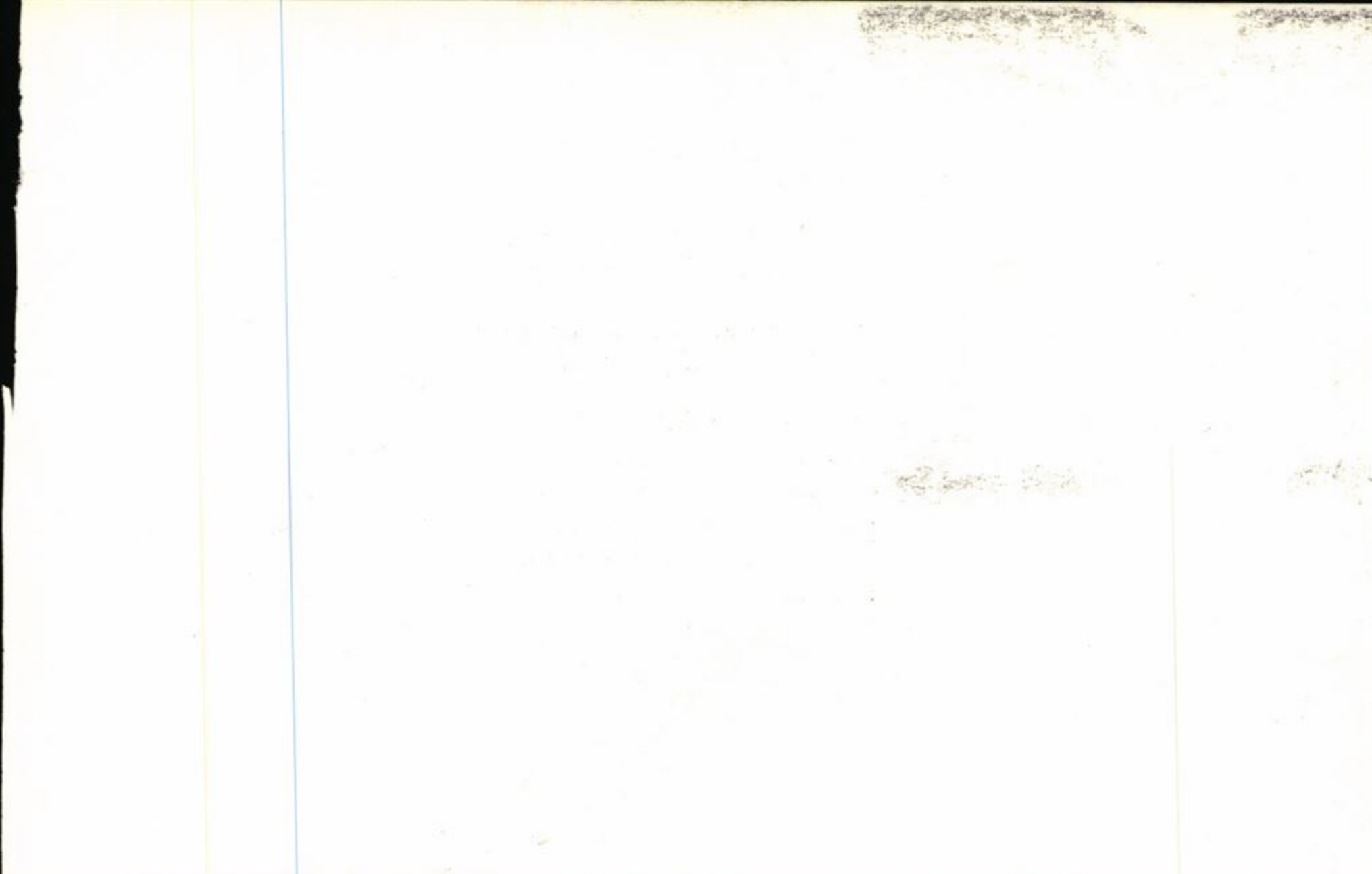

168

169

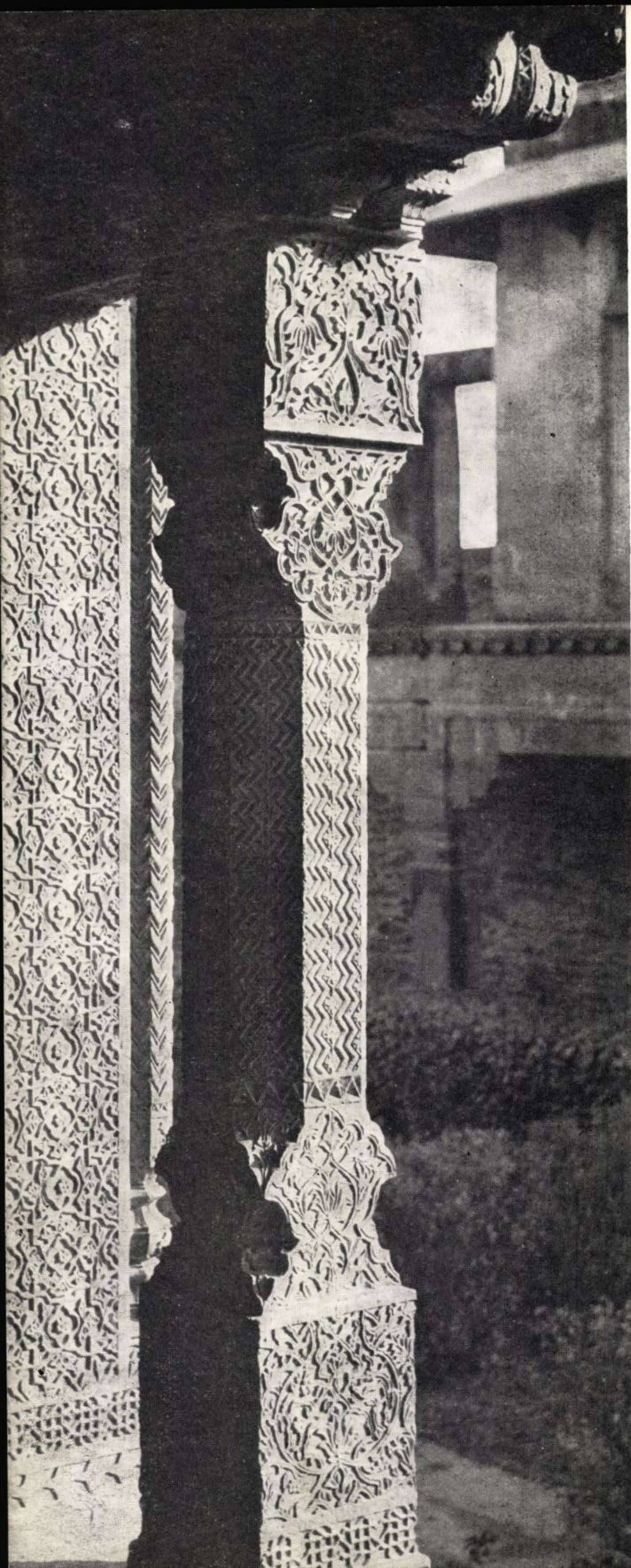
170

171

168, 169, 170. Agra. *Jahangiri Mahal* (finele sec. XVI începutul sec. XVII). Construcție cu 2 etaje avînd o curte mare în față. Elemente arhitecturale ca: pile, console, lintouri, golurile ușilor și ferestrelor bogat decorate cu motive specifice arhitecturii din epoca lui Akbar.

171. Fatehpur Sikri. *Un portic dintr-o incintă secundară*. Bolți plate din elemente de format mic, rezeșmate pe pandantivi și arcuri frînte.

172. Agra. Detaliu de decorație arhitecturală.

173. Agra. Unul din pavilioanele auxiliare din jurul platoului principal (cca 1570).

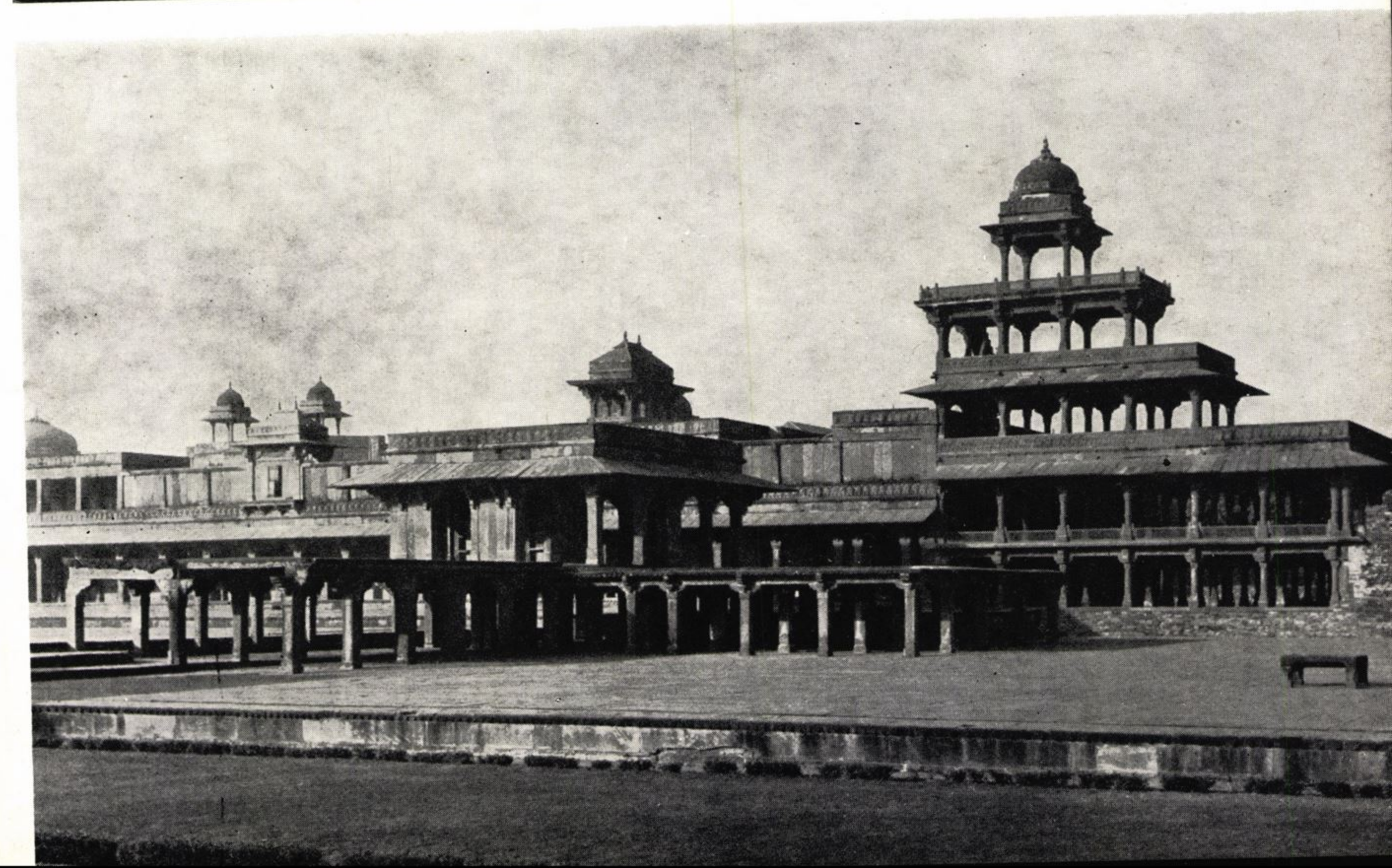
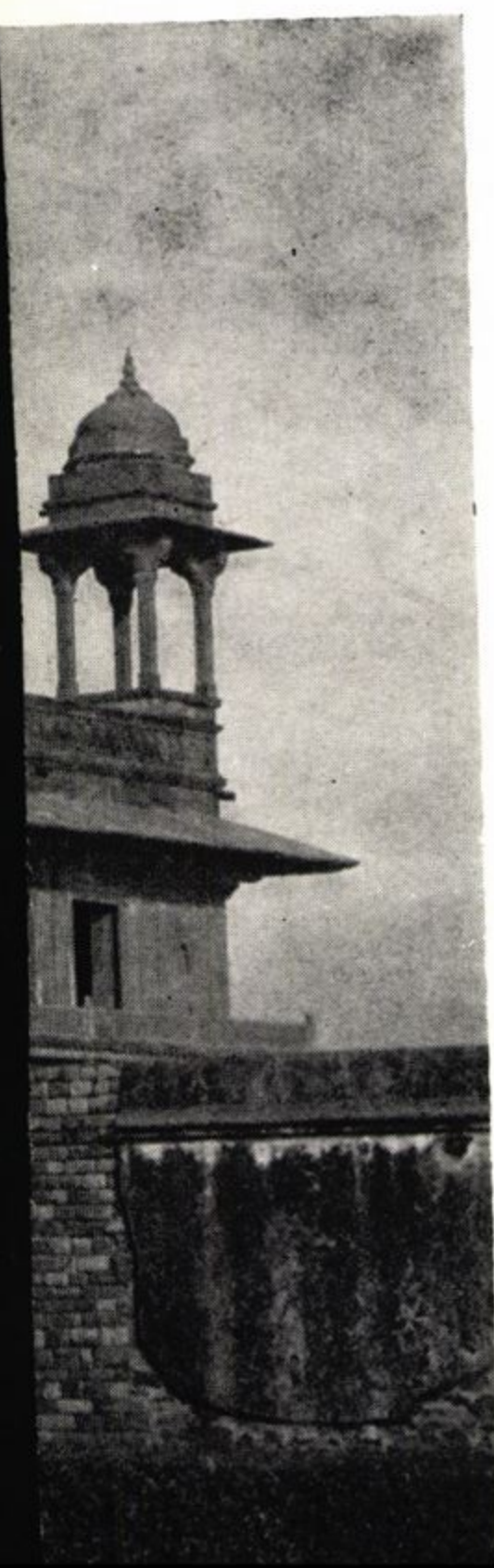
174. Agra. Vedere de pe una din terasele fortului spre Taj Mahal.

175. Sikandra, Agra. Panch Mahal (cca 1580). Formă constructivă rezultată din suprapuneri de terase în retragere, realizată în piatră roșie, pe stâlpi. Atestă inspirația după formele arhitecturii monastice hinduse și buddhiste străvechi.

172	174
173	175

176

176. Fatehpur Sikri. *Jama Masjid*. Plan dreptunghiular înconjurat de un cloașter și o sală mare de rugăciuni.

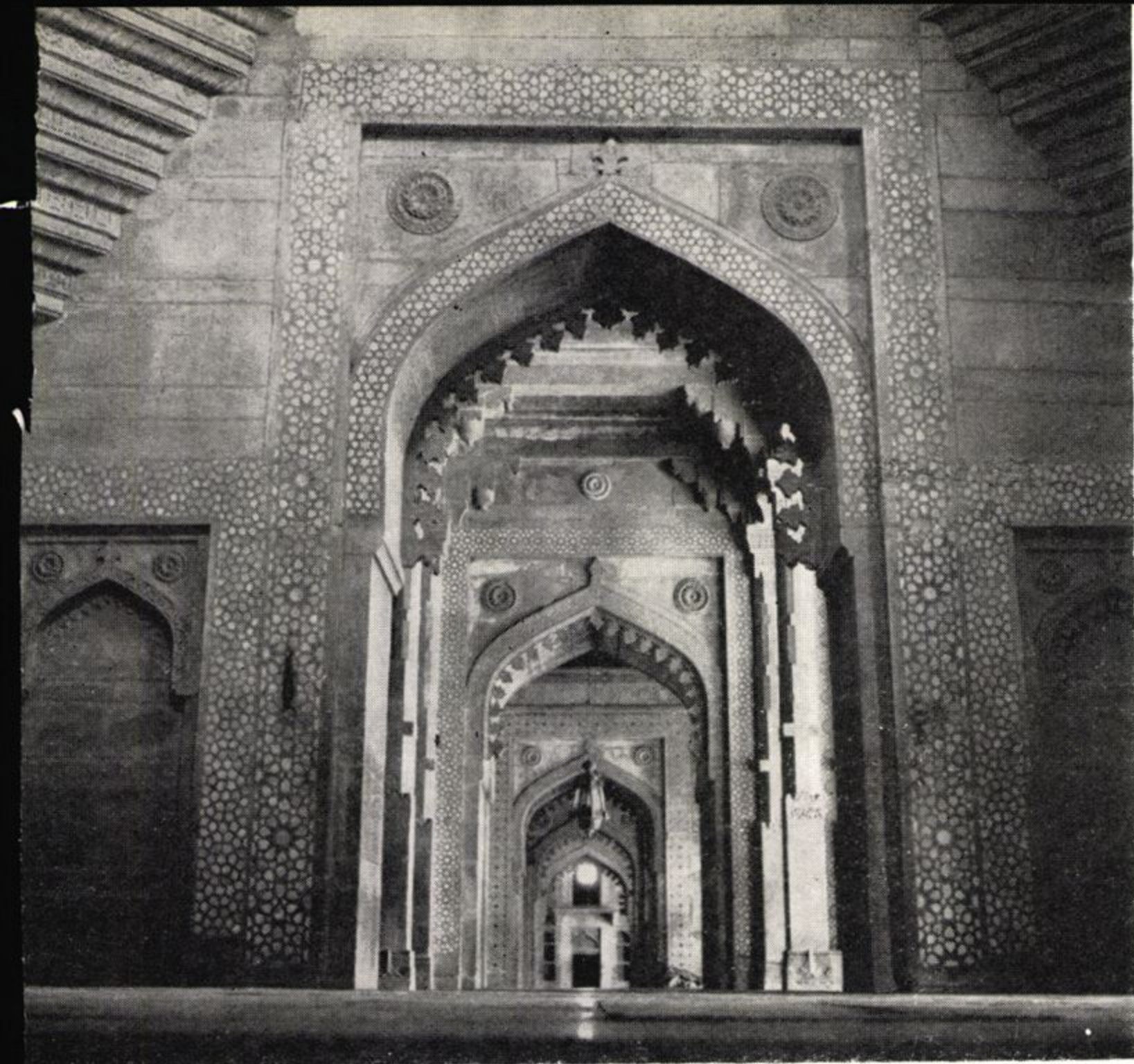
177. Fatehpur Sikri. *Vedere spre Jama Masjid*; mormîntul lui Salim în stînga.

178, 179. Fatehpur Sikri. *Interioare de la Jama Masjid*.

177

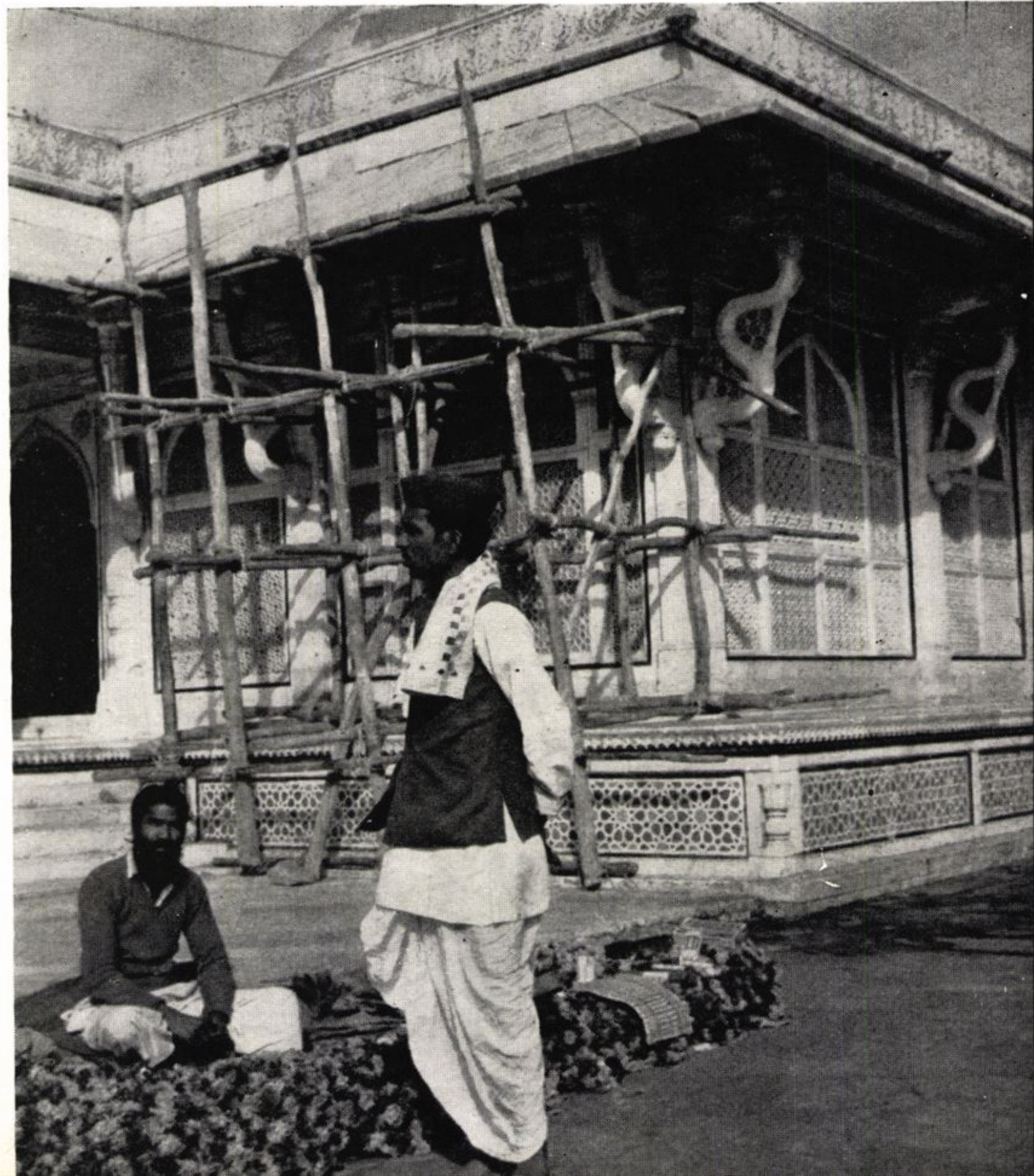

180. Fatehpur Sikri. *Mausoleul lui Selim Khishti* (1571). Construcție din marmură albă cu o cupolă joasă. Forme constructive decorative inspirate din arhitectura hindusă, care reproduc modele specifice lemnului. Decorație bogată geometrică și florală de intarsii de pietre dure diferite colorate și traforuri.

178

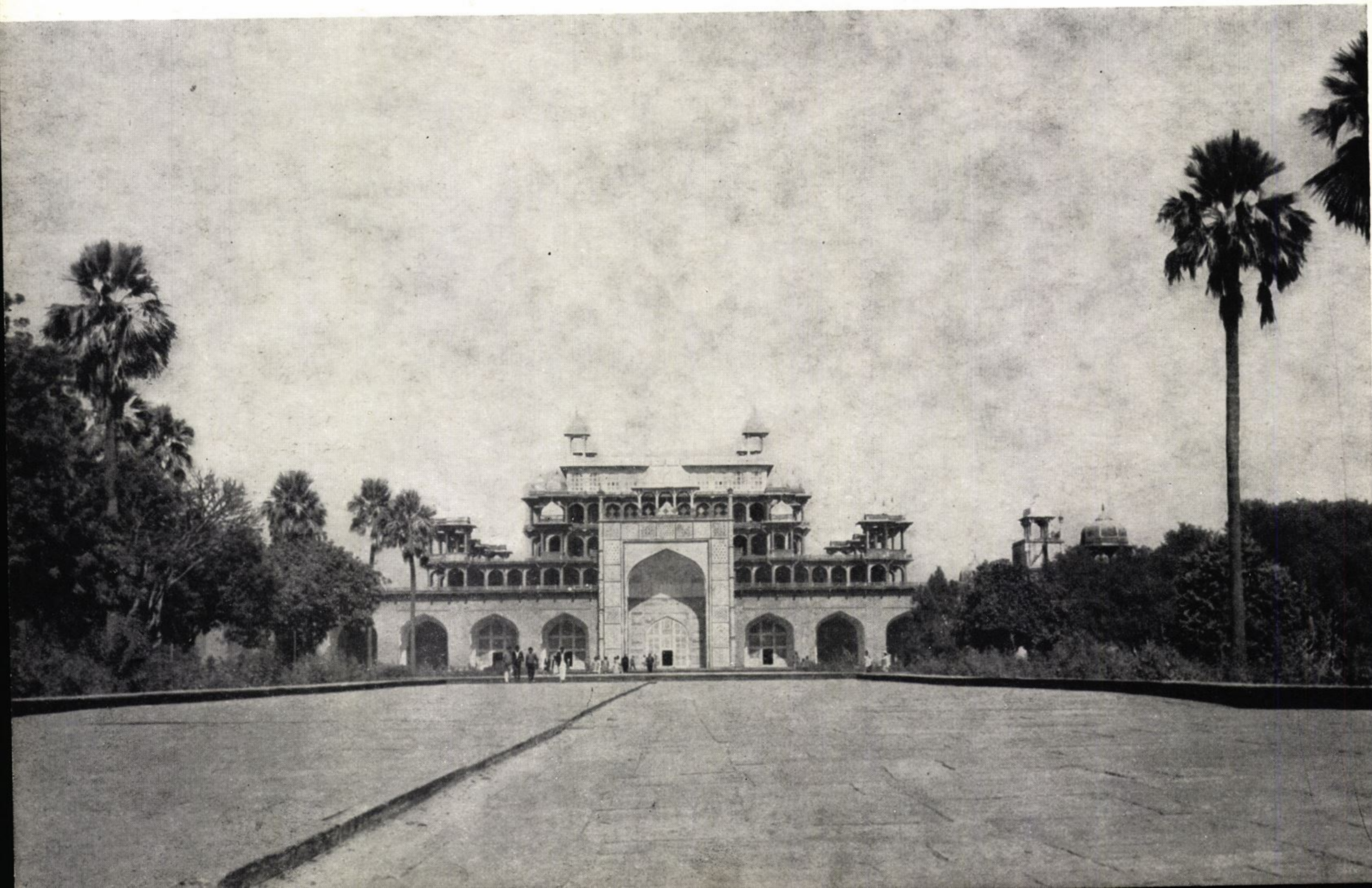
179, 180

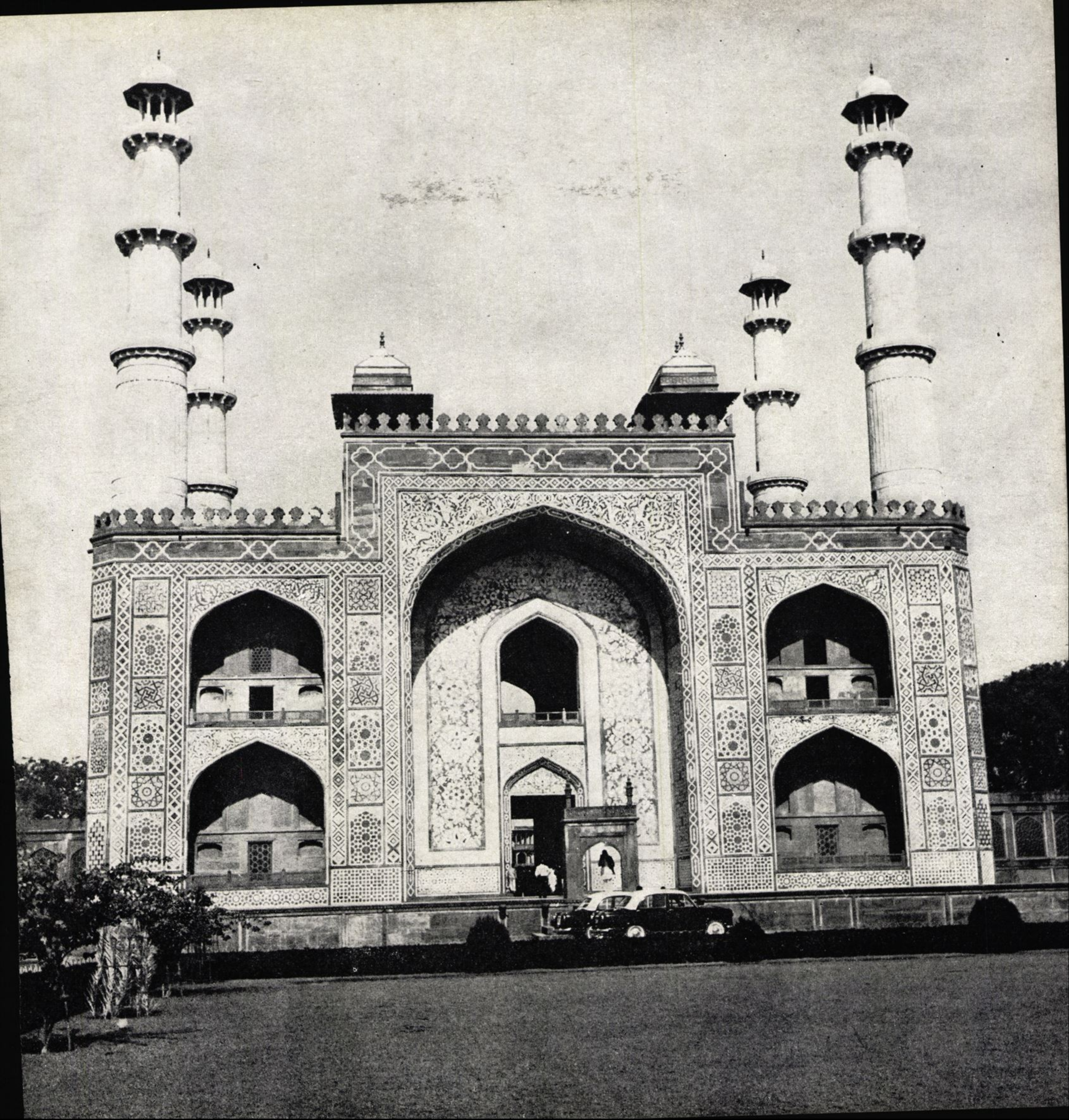

181. Sikandra, Agra. Vedere din față a mausoleului lui Akbar (1613). Construcție impunătoare din piatră de culoare roșie și albă realizată dintr-o succesiune de terase și foișoare în retragere. Forma piramidală, cu loggii și terase deschise, e pusă în legătură cu tradițiile arhitecturii hinduse locale.

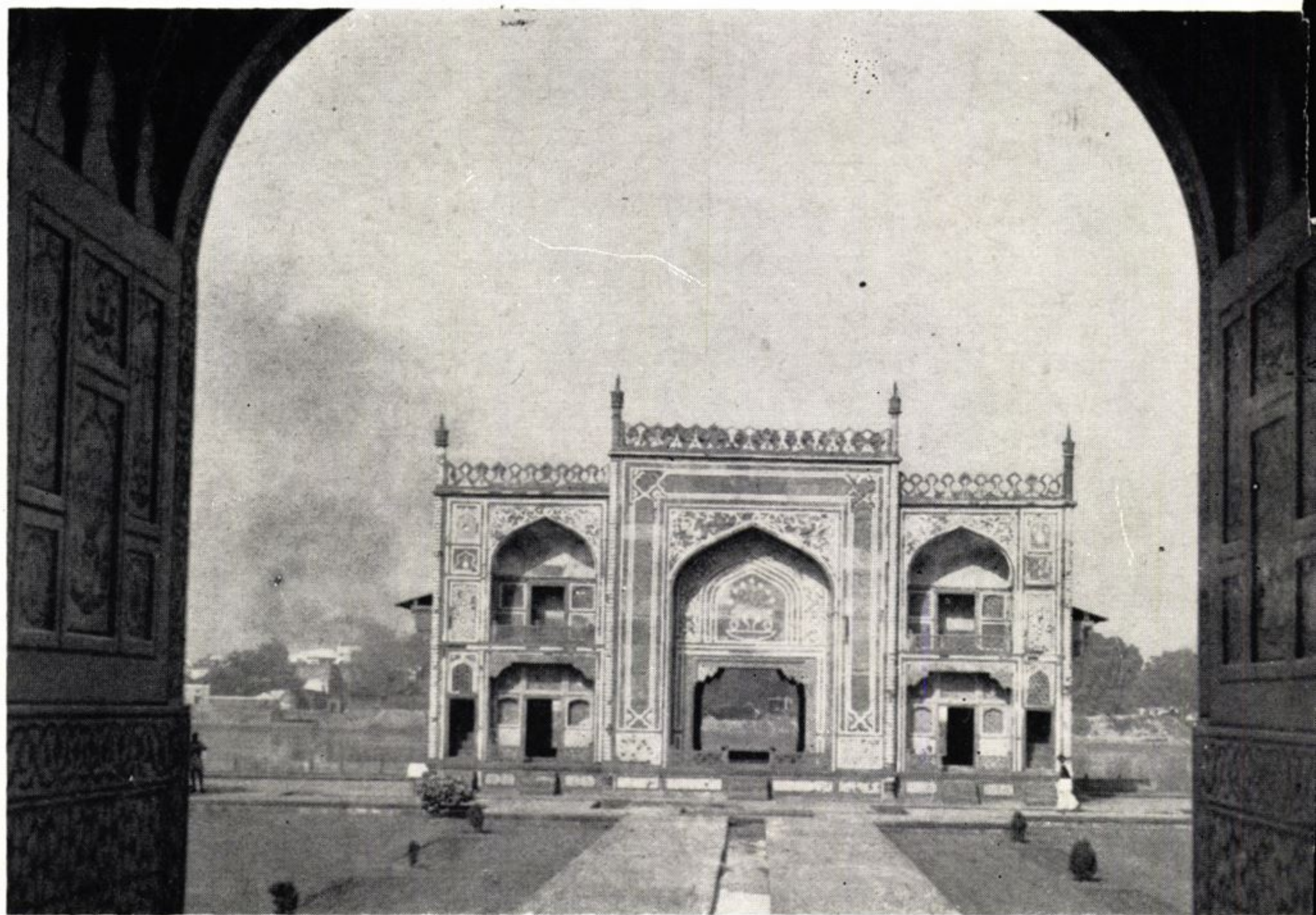
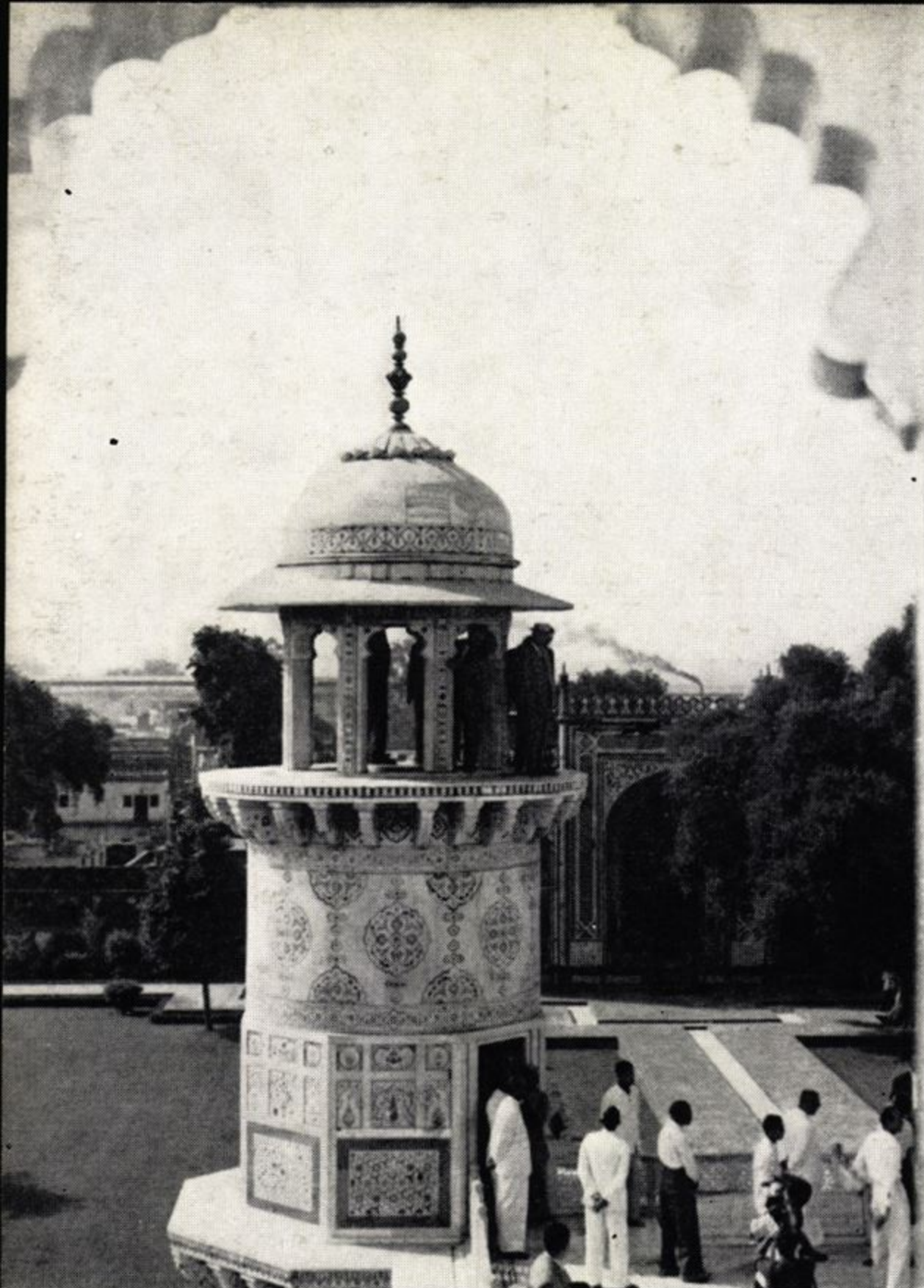
182. Sikandra, Agra. Poarta de intrare în incinta mausoleului lui Akbar (1613). Placaje decorative cu intarsii de pietre diferit colorate. Formă caracteristică prin cele 4 turnuri așezate pe colțuri care încadrează alte foișoare mai joase.

183, 184 | 186
185

183, 185. Agra. Mausoleul lui Itimad-ud-Daula, (început la 1628). Forme arhitectonice din volume simple din marmură albă îmbrăcate în broderie de intarsii. Cele 4 turnuri de colț, terminat fiecare cu câte un foișor acoperit în cupolă, echilibrează volumul supraînălțat din partea centrală.

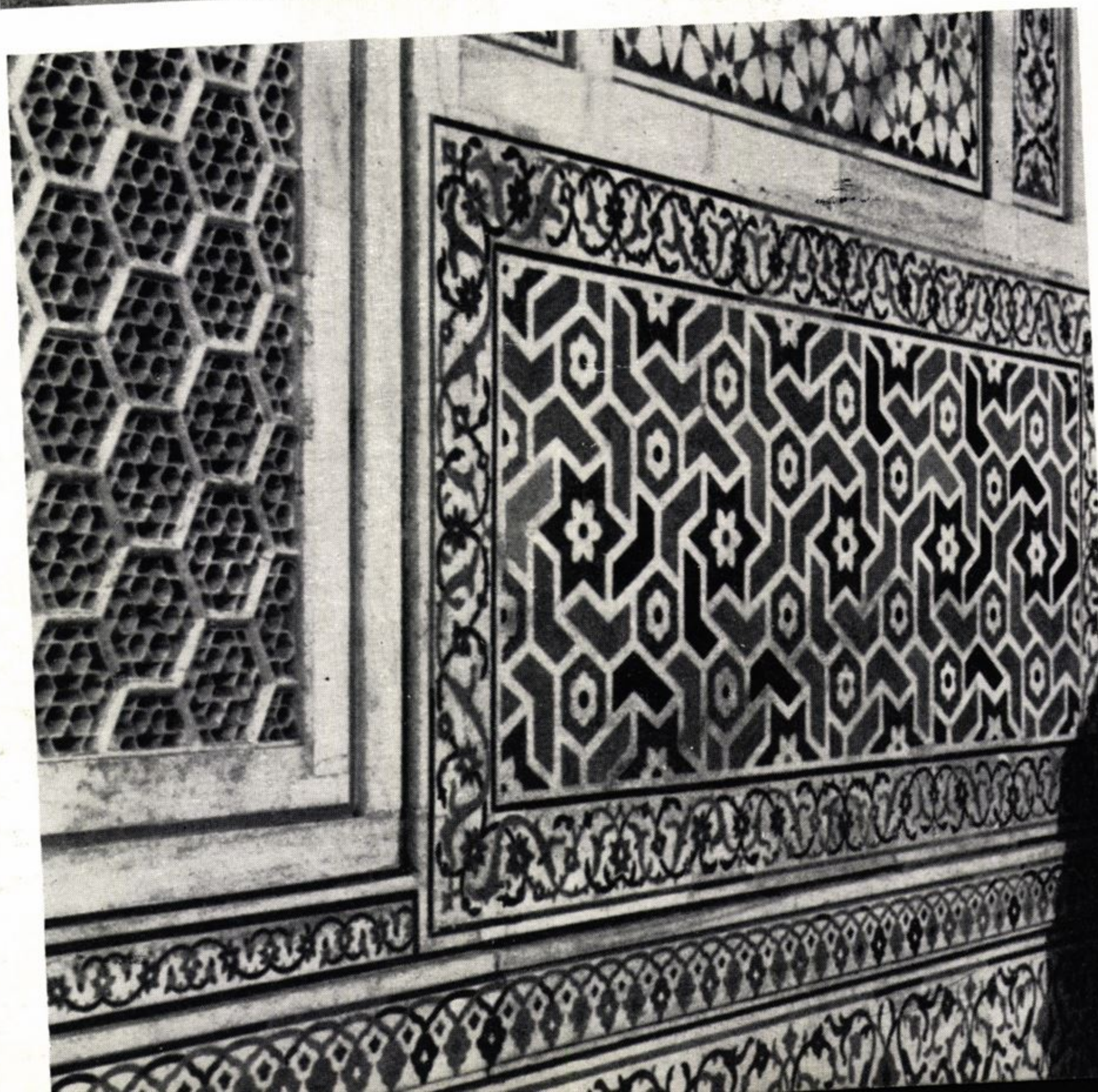
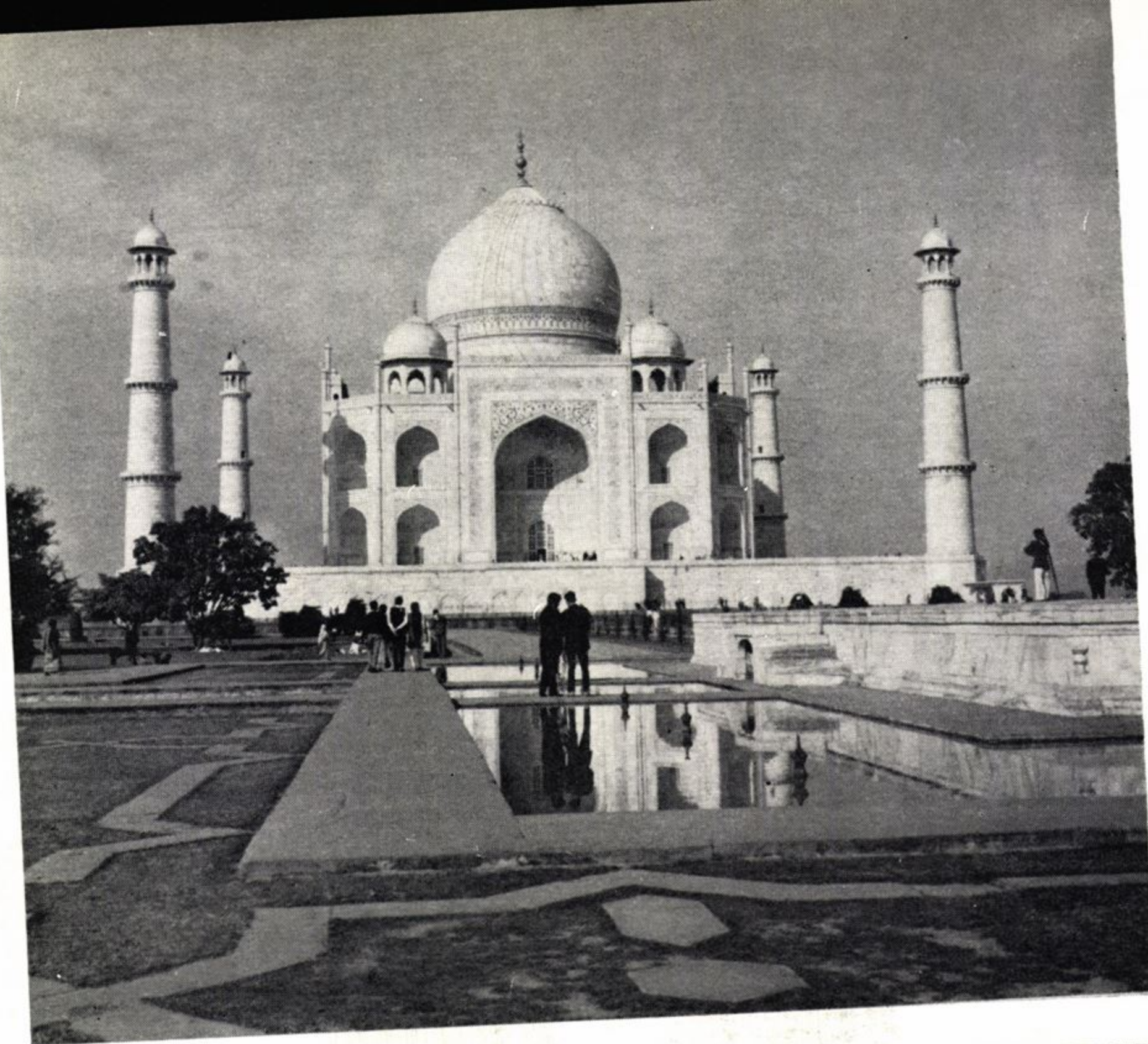
184. Agra. Poarta de intrare la mausoleul lui Itimad-ud-Daula.

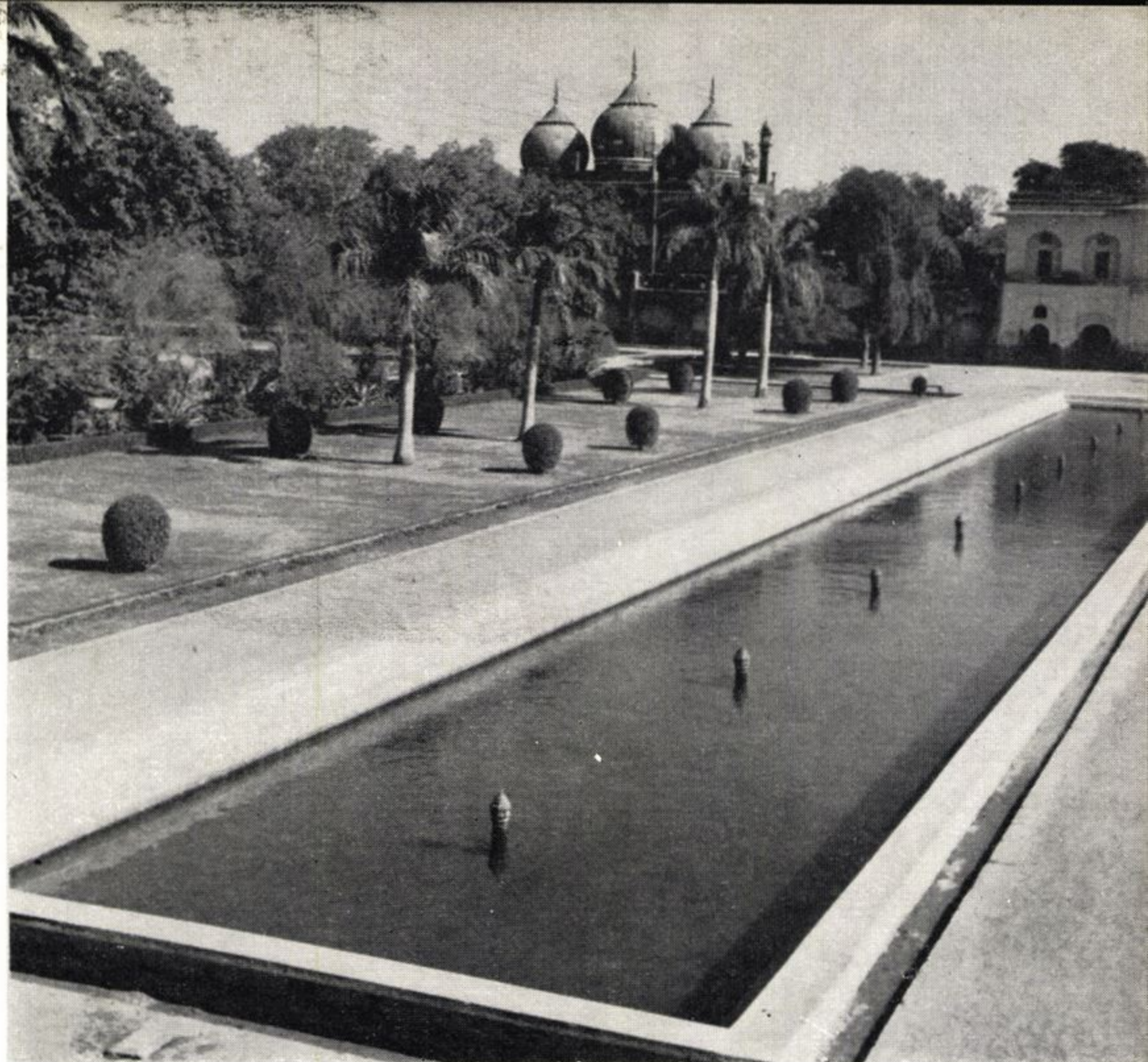

186, 187. A g r a. *Mausoleul TajMahal* (1634). Marmură albă. Decorație de intarsii din piatră de culori diferite, de traforuri și sculpturi în relief. Plan regulat apropiat ușor de forma unui octogon. Echilibrarea compoziției și acuzarea axului vertical atât prin cele patru cupole ale foișoarelor din jurul domului și cele patru nișe axiale, cât și prin turnurile zvelte ale minaretelor ridicate în colțurile terasei.

188, 189, 191. A g r a. *Detalii de decorație murală cu intarsii de pietre dure și sculptură de la TajMahal.*

190. A g r a. *Mausoleul TajMahal*. Vedere din interiorul grădinii cu unul din pavilioanele laterale.

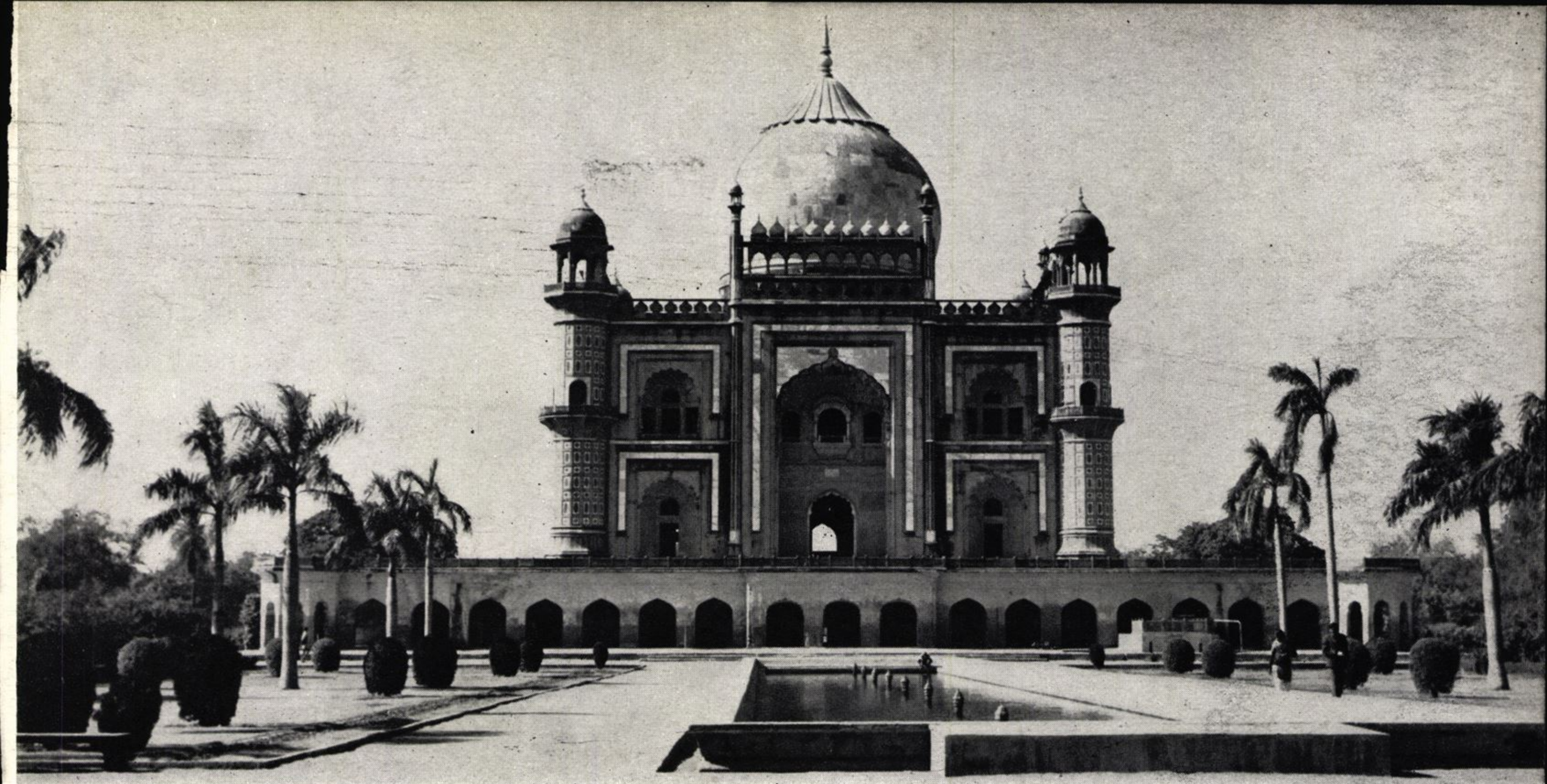

192, 193	195
194	

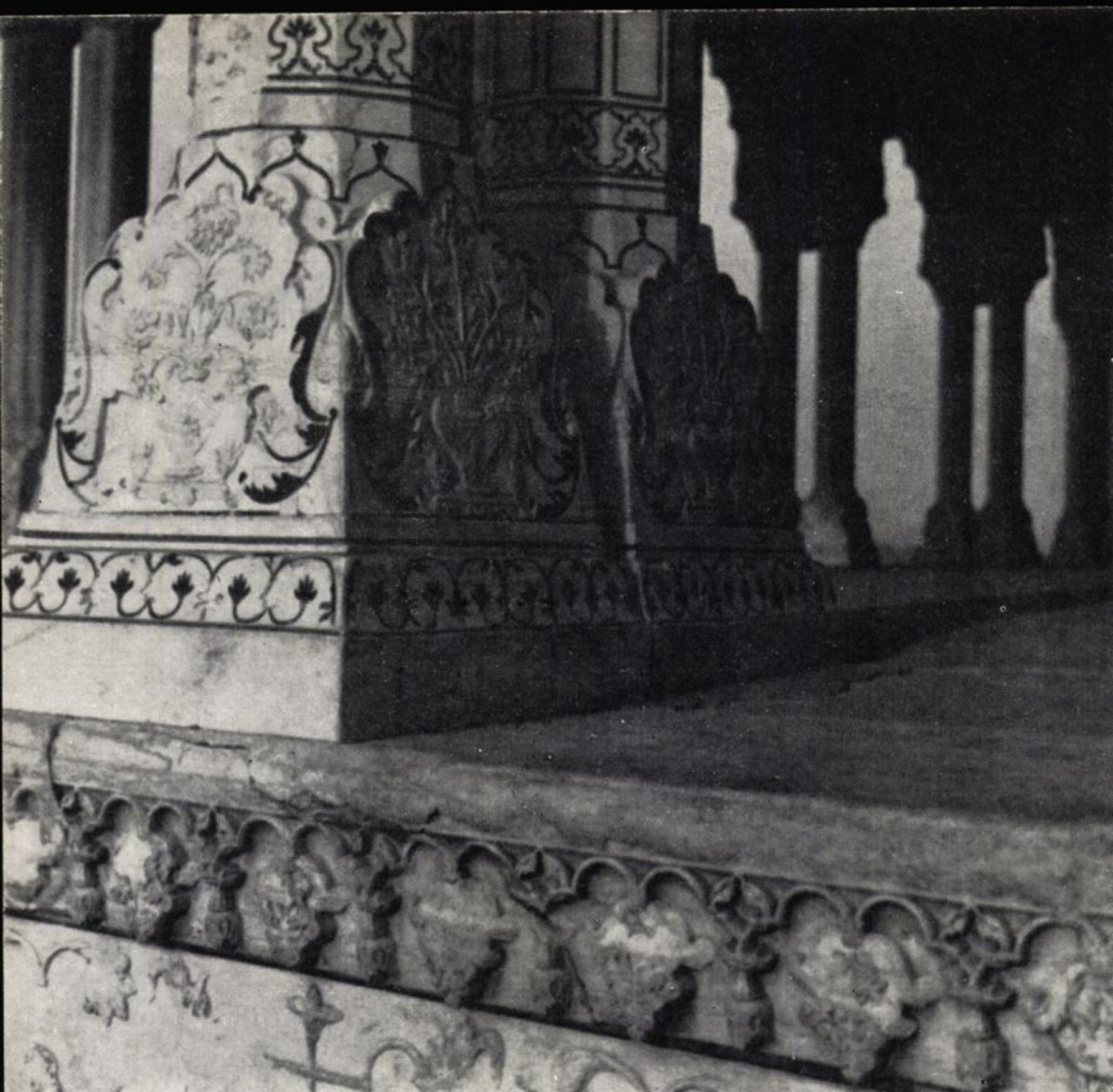

192, 195. Delhi. *Mausoleul lui Safdar Jang* (1753—1754). Formă arhitecturală de tip central acuzată în plan de marcarea celor două axe cu alei largi, oglinzi de apă, arbori și plantații decorative, axul vertical este subliniat de câte o nișă dominantă dezvoltată pe două nivele și de supraînălțarea volumului ca un dom ascuțit ușor gîtuit la bază. Un ultim exemplu de edificiu funerar inspirat direct după mausoleul lui Humayun.

193. Aurangabad. *Mausoleul Bibi-ka-Maghara* (1678). Replică după Taj Mahal de dimensiuni mult sporite.

194. Golconda, Hyderabad. *Mormînt regal*. Plastică arhitecturală bogată, cu elemente tradiționale întâlnite deopotrivă în programele civile și militare (loggii, nișe, console, dantelărie de creneluri). Bulbul cupolei apare ușor supraînălțat și gîtuit de un guler dințat.

196, 197. Agra. *Diwan-i-Khass*. Detalii din arhitectura și decorația colonadei.

198. Delhi. *Red Fort*. *Diwan-i-Khass* (Sala audiențelor particulare). Arcade dantelate de deschideri mari. Decorație cu înkrustații și desene pictate.

199. Agra. Palat princiar din incinta Fortului.

196

197

198

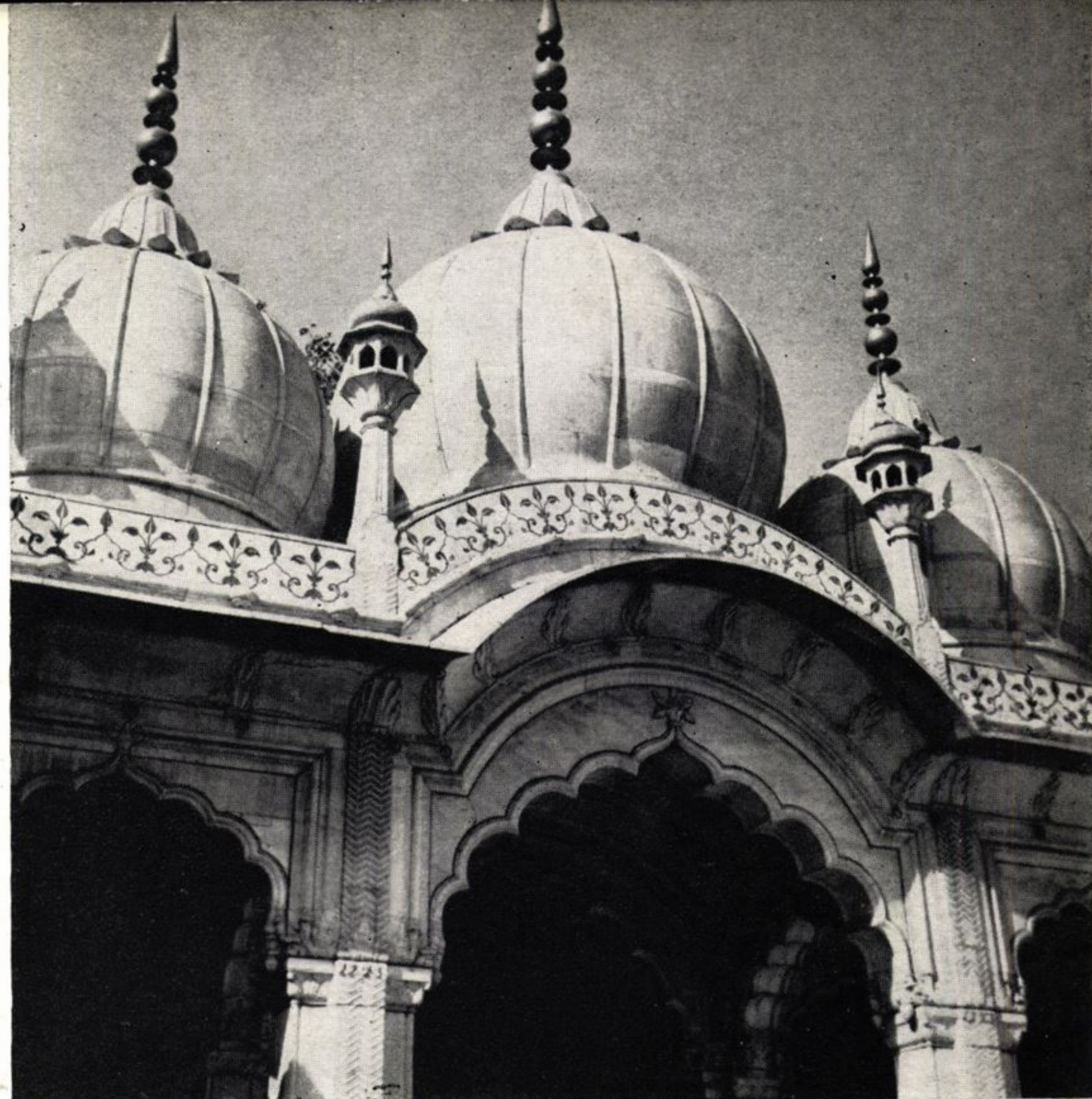
199

200 | 202
201

200, 201, 202. D e l h i. *Red Fort. Moti Masjid* (1659—1660). Marmură gri lustruită. Forme decorative barocizante, arcade dantelate, arcuri și panouri polilobate, abundențe de motive sculpturale, vegetale și geometrice în relief.

CUPRINS

Civilizația Indusului	5
Cultura Vedică	8
Religia Indiei Antice	10
<i>Panteonul zeităților. Budhismul și Jainismul</i>	10
Constituirea Imperiului Maurya	12
Arta Buddhismului timpuriu sub domnia lui Așoka	14
<i>Școlile de artă de la Bharhut și Sanchi</i>	24
Perioada Kușana	28
<i>Stilul Gandhara și școlile de tranziție de la Marhura și Amaravati</i>	28
Statul Gupta	33
<i>Stilul Gupta. Stilul postgupta</i>	33
<i>Școlile de artă din nord-estul și sud-estul Indiei</i>	33
Arhitectura Rupestră	37
Templul Indian	53
Arhitectura indo-islamică	63
<i>Invaziile musulmane și mongole în India</i>	63
Arhitectura Mogholă	69
Glosar	81
Bibliografie	85
Ilustrații	87

Redactor: GRIGORE PĂTRAȘCU

Tehnoredactor: NICOLAE MIHĂILESCU

Dat la cules 23.02.1968. Bun de tipar 27.11.1968. Apărut 1968. Tiraj 2500+140 ex. legat $\frac{1}{1}$ toilor. Hîrtie tipar înalt tip. A de 80 g/m². Ft. 12/700×1000. Coli ed. 17,69. Coli de tipar 7,33. Com. 38 32. Planșe tipar înalt 54 A. nr. 16.689. C.Z. pentru bibliotecile mari 72. C.Z. pentru bibliotecile mici 7.72

Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică ».
Calea Șerban Vodă, 133 București.
Republica Socialistă România.
Comanda nr. 556

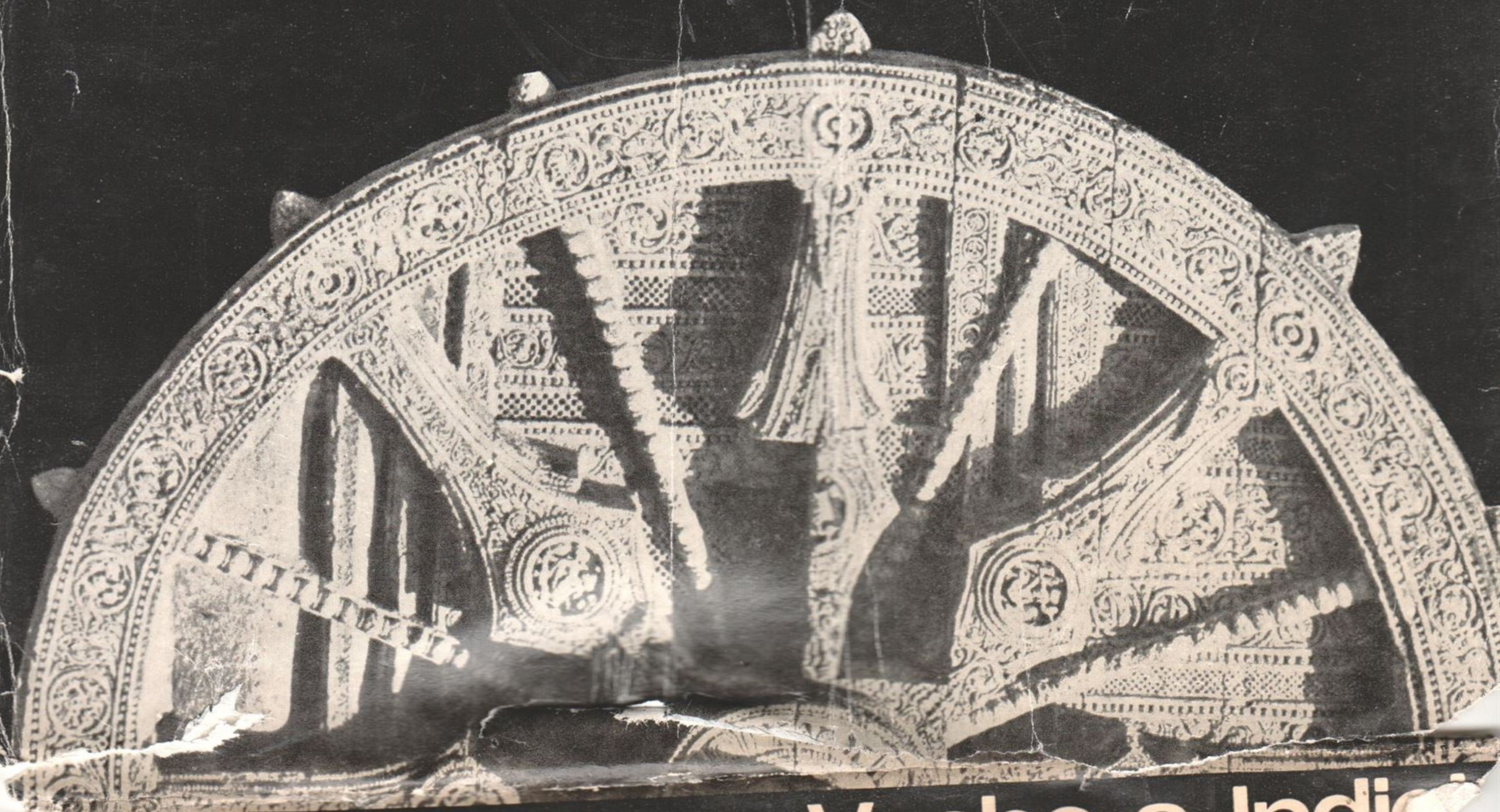

ANDREI PĂNOIU

din
Arhitectura
Veche
a
Indiei

EDITURA MERIDIANE

din Arhitectura Veche a Indiei

ANDREI PĂNOIU

din
Arhitectura
Veche
a
Indiei

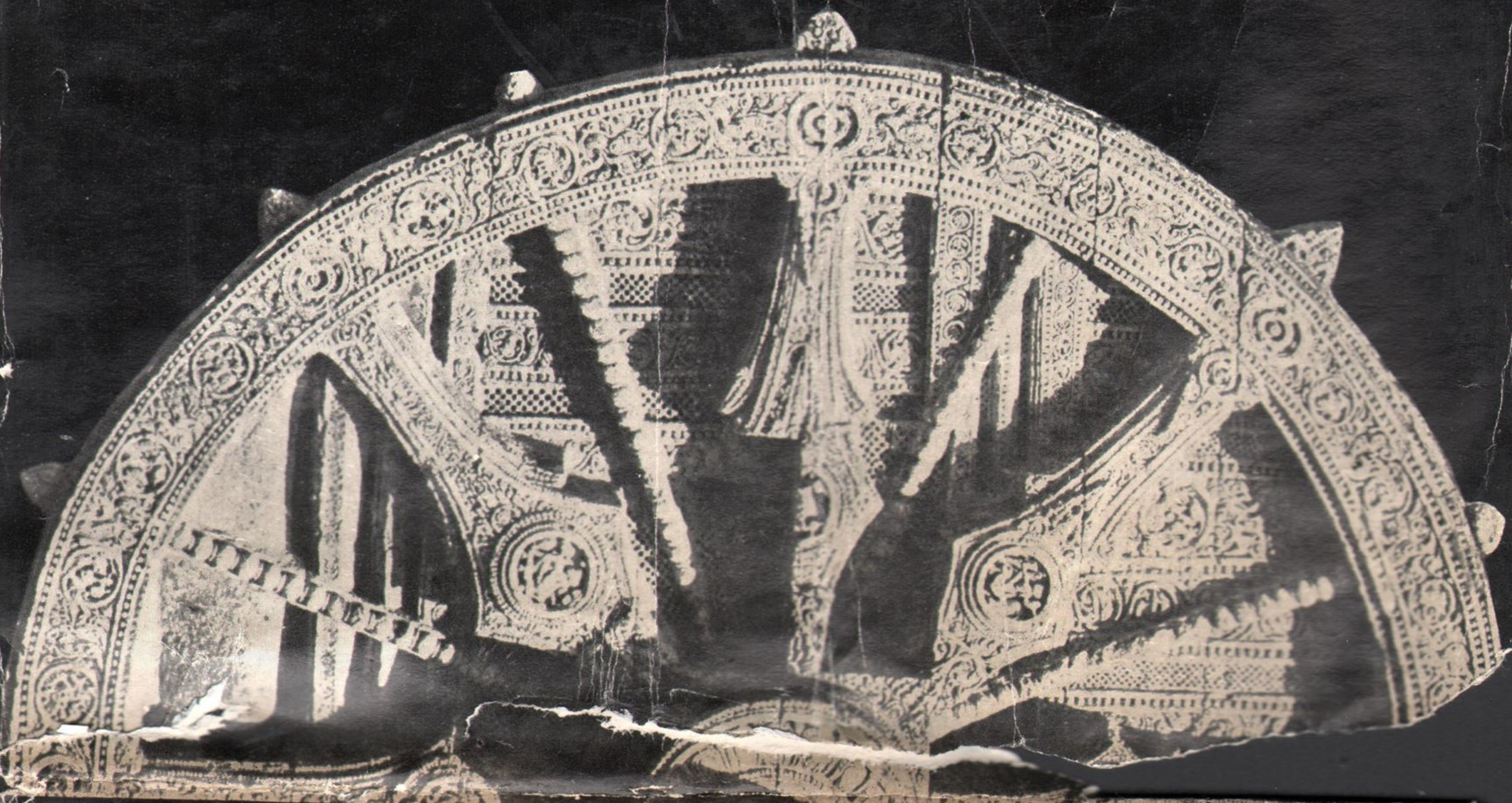
EDITURA MERIDIANE

din Arhitectura Veche a Indiei

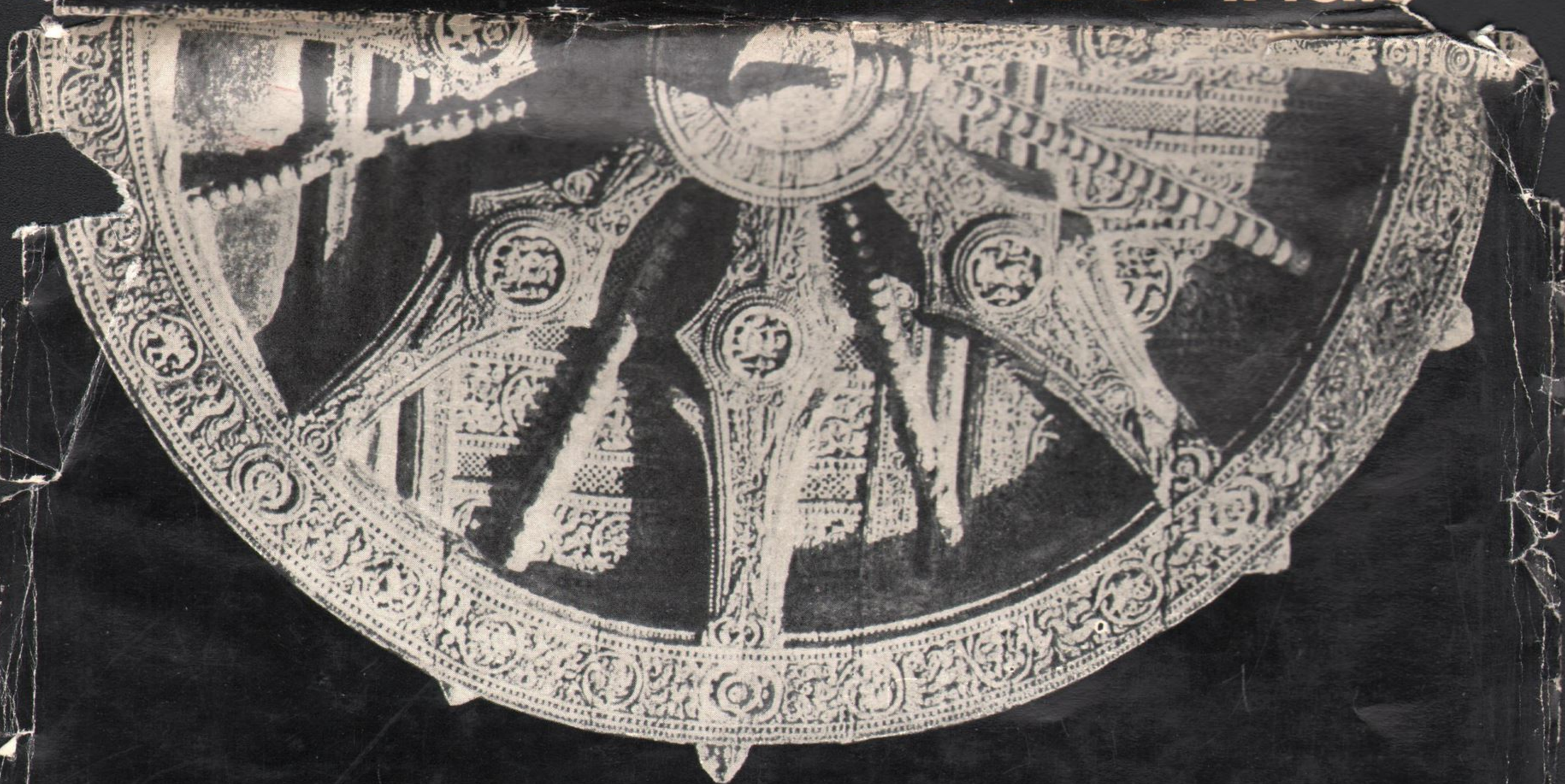

52/408

din Arhitectura Veche a Indiei

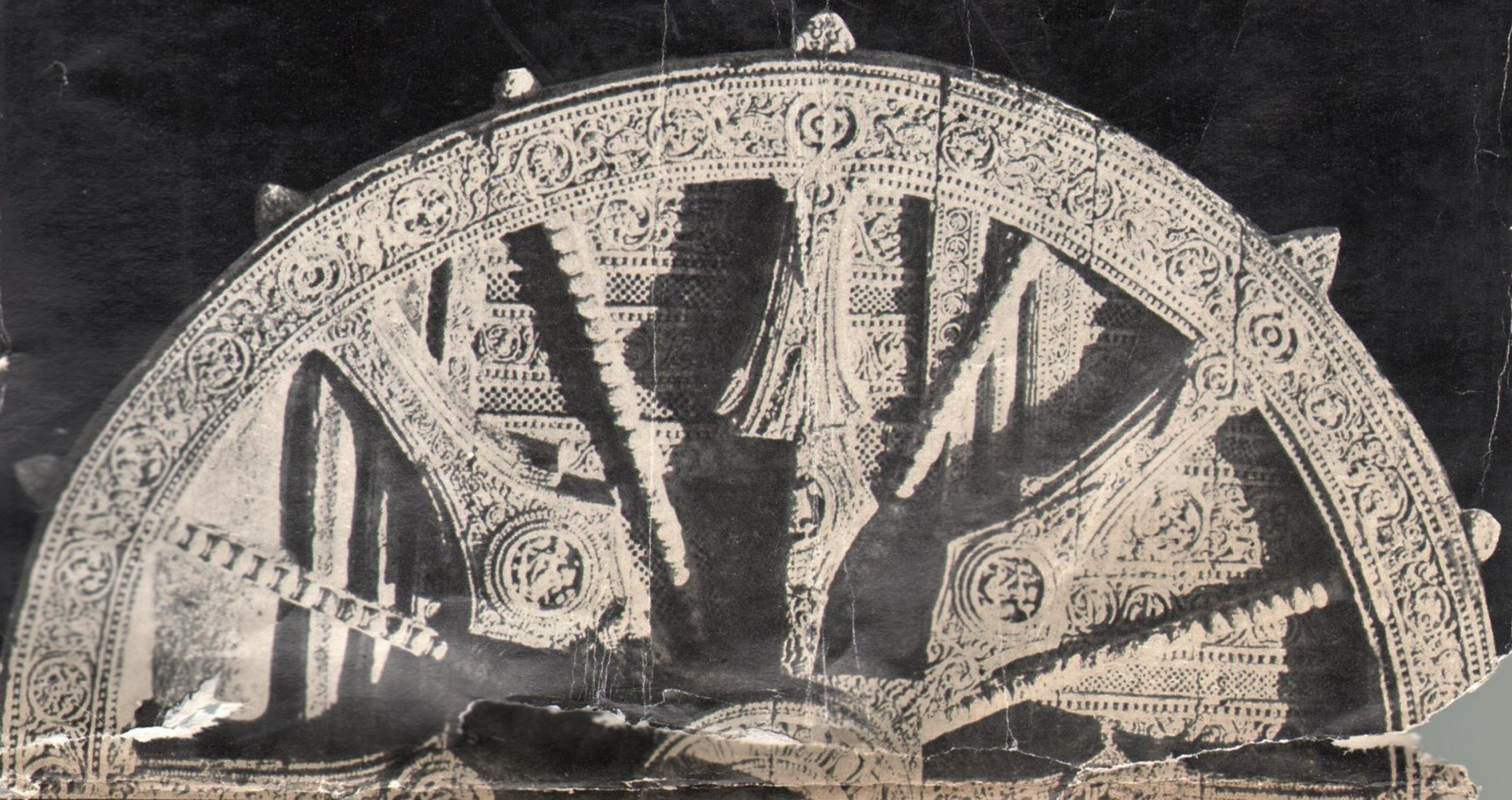

ANDREI PĂNĂ

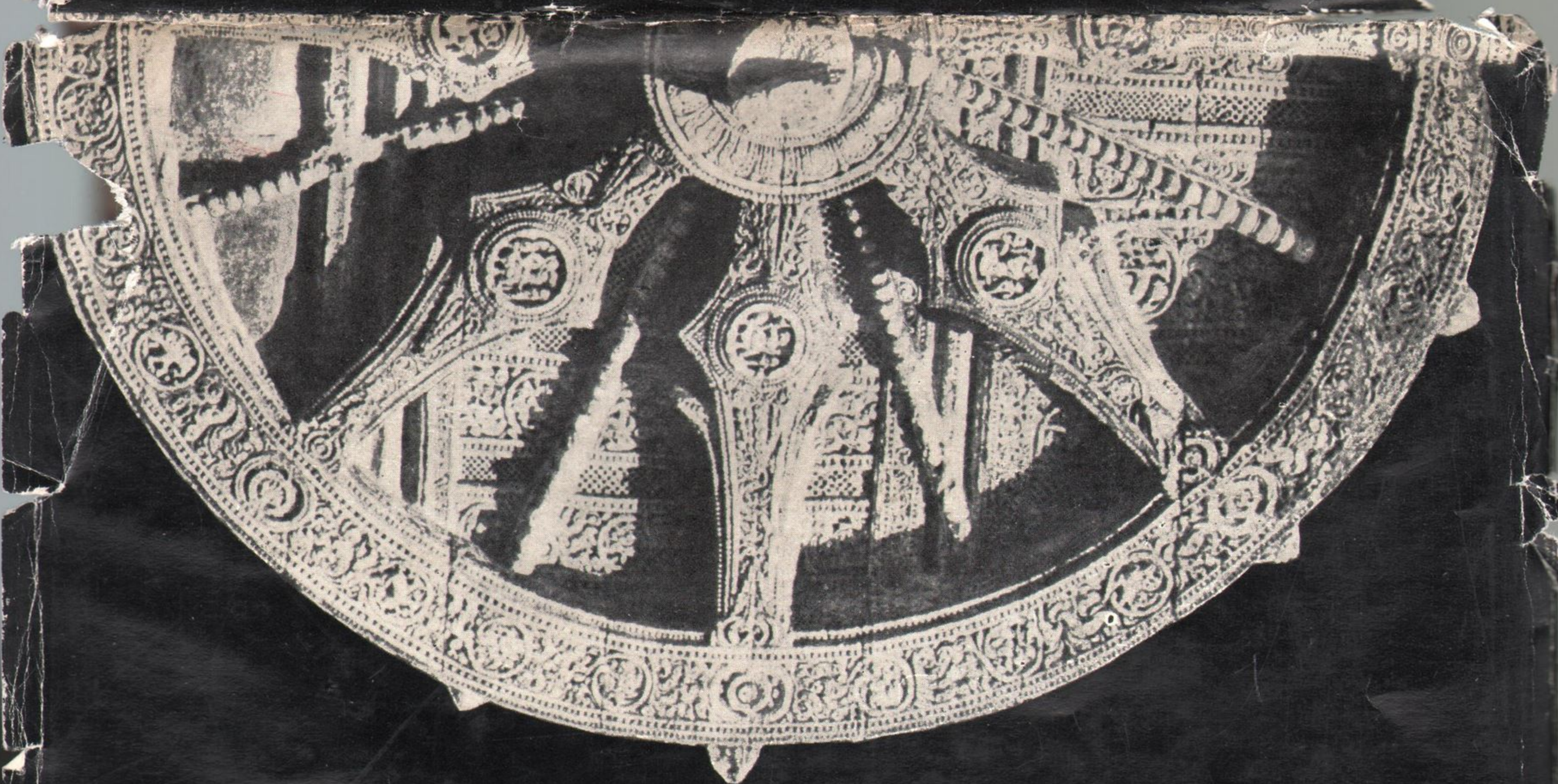
Arhitectura
Veche
Indiei

EDITURA MERIDIAN

din Arhitectura Veche a Indiei

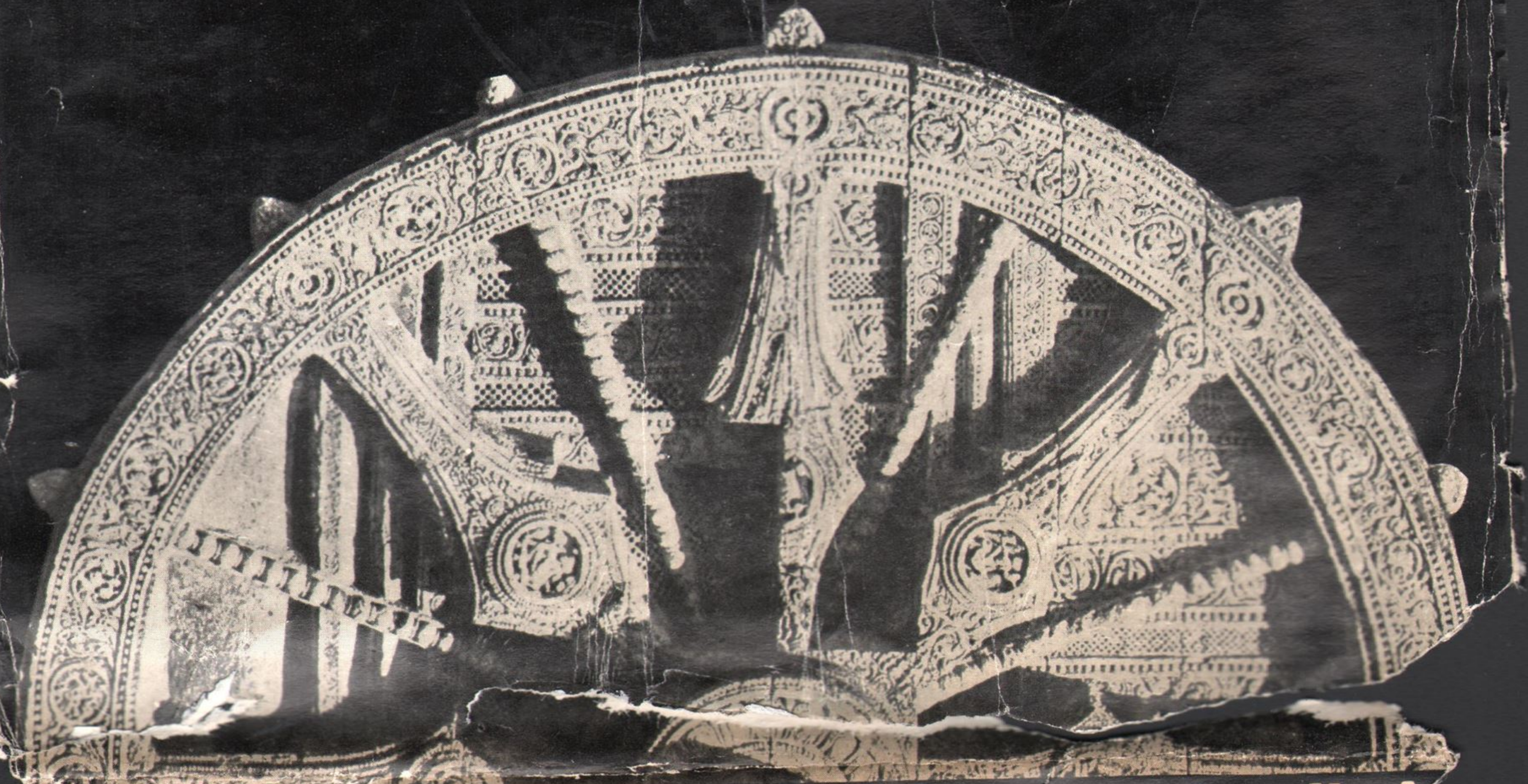

ANDREI PĂNOL

*Arhitectura
Veche
a Indiei*

EDITURA MERIDIAN

din Arhitectura Veche a Indiei

ANDREI PÂNC

Arhitectura

Veche

Indiei

EDITURA MER

din Arhitectura Veche a Indiei

Lei 45

meridian

Lei 45

MERIDIANE